

<https://dergipark.org.tr/ad>

ISSN: 2147-2599

Cilt/Volume: 6 ❁ Sayı/Issue:2 ❁ Yaz/Winter 2019

Editörden / Sayfalar: I

HAKEMLİ MAKALELER/ REFEREED ARTICLES

Crossing The Threshold: Into A Digital Future (English) / Sayfalar: 76-86

Caroline WILLIAMS

Post-Truth in Social Media (English) / Sayfalar : 87-99

Mehmet Oytun CİBAROĞLU

Arşiv-Hafıza-Kamusal Ensefalizasyon / Sayfalar: 100-133

Mehmet TORUNLAR

Bilgi Saklama Süreçlerinde Yapay Zekâ Sistemlerinin Kullanımına Yönelik Risk
Değerlendirmesi / Sayfalar: 134-147

Türkay HENKOĞLU

Osmanlı Ve Cumhuriyet Dönemi'nde Arşiv İdaresi, Arşivcilik Ve İlk Tasnif Çalışmaları /
Sayfalar: 148-164

İbrahim BAŞ

İNCELEME YAZILARI

Rönesans Dönemi Sonrası Seyyahların Arkeolojiye Ve Müzeciliğe Katkıları / Sayfalar:
165-178

Işık ALBASAN

Web Tabanlı Bibliyografik Yönetim Programları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme /
Sayfalar: 179-187

Metin ESGİN

BİYOGRAFİ

Tanbûrî Numan Ağa (1750?-1834) / Sayfalar: 188-198

Talip MERT

RÖPORTAJ

Türk Arşivciler Derneği Başkanı Mehmet Akif Terzi İle Röportaj / Sayfalar: 199-20

TANITIM – DEĞERLENDİRME

Arşivlerde Tanımlama Ve Üstveri: Osmanlı Dönemi Belgeleri / Sayfalar: 210-211

HABERLER

4. E-BEYAS Sempozyumu Bu Yıl 10-11 Ekim 2019 Tarihleri Arasında Ankara'da
Gerçekleştirildi / Sayfalar: 212-213

2. Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu Yapıldı / Sayfalar: 214-217

Kuvve-i Hafızadan Yapay Zekâya: Dijital Gelecekte Arşivler Ve Arşivciler / Sayfalar:
218-226

ARŞİV DÜNYASI DERGİSİ
THE JOURNAL OF ARCHIVAL WORLD

ISSN:2147-2599

Cilt/Volume: 6 - Sayı/Issue: 2 – Kış/Winter: 2019

TÜRK ARŞİVCİLER
DERNEĞİ

*Türk Arşivciler Derneği'nin Hakemli Dergisidir.
Refereed Journal Of The Turkish Archivists' Association.*

Arşiv Dünyası, süreli, ücretsiz bir dergidir. Yılda iki kez çıkar. **Hakemli bir dergidir.** Bütün yayın hakkı, Türk Arşivciler Derneği'ne aittir. Yazılara telif ücreti ödenmez. Dergide çıkan yazılar, kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, ilan ve reklamların fikrî ve hukukî sorumluluğu, sahiplerine aittir.

The Archival World is a periodical and free of charge magazine. It is issued twice a year. It is a refereed journal. All copyright belongs to the Society of Turkish Archivists. No royalties are paid for the articles. All can be quoted partly or wholly with reference only. The legal and intellectual responsibility of all the articles, legal notices and ads concern their respective holders.

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Bahattin YALÇINKAYA (Marmara Üniversitesi)

Editör Yardımcıları

Dr. Elif YILMAZ ŞENTÜRK (Marmara Üniversitesi)

Öğr. Gör. Mehmet Oytun CİBAROĞLU (Bursa Teknik Üniversitesi)

Sinan ÇULUK (Türk Arşivciler Derneği)

Yabancı Dil Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Lale ÖZDEMİR (Marmara Üniversitesi)

Dr. Burak ÖZSÖZ (Marmara Üniversitesi)

Editör Kurulu

Prof. Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ (Ankara Üniversitesi)

Dr. Kenan YILDIZ (İslam Araştırmaları Merkezi)

Araş. Gör. Varol SAYDAM (Marmara Üniversitesi)

Araş. Gör. M. Emin GEDİKLİ (Marmara Üniversitesi)

Öğr. Gör. Özhan SAĞLIK (Uludağ Üniversitesi)

Doç. Dr. Nevzat ÖZEL (Ankara Üniversitesi)

Dr. Şahika EROĞLU (Hacettepe Üniversitesi)

Yüksel BAYCAR (Türk Arşivciler Derneği)

Araş. Gör. Nisa ÖKTEM (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gökçen COŞKUN ALBAYRAK (Marmara Üniversitesi)

(C. 6: S.2/Aralık-2019) Bu Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin ODABAŞ (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Prof. Dr. Berat BİR (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Ali AKKAYA (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Doç. Dr. Asiye KAKIRMAN YILDIZ (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Burçak ŞENTÜRK (Marmara Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ekrem TAK (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Lale ÖZDEMİR (Marmara Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Bahattin YALÇINKAYA (Marmara Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Nermin ÇAKMAK (Atatürk Üniversitesi)

Dr. Şahika EROĞLU (Hacettepe Üniversitesi)

HAKEM KURULU/REFEREE COMMITTEE

- Prof. Dr. A. Oğuz İCİMSOY (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamza KANDUR (Antalya Bilim Üniversitesi)
Prof. Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuba KARATEPE (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Berat BİR (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Nihal SOMER (Emekli Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Fatoş SUBAŞIOĞLU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Niyazi ÇİÇEK (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet CANATAR (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmed Ali BEYHAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülden SARIYILDIZ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. İshak KESKİN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat YILMAZ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilgin AYDIN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent YILMAZ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar TONTA (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Özgür KÜLCÜ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. H. İnci ÖNAL (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. S. Serap KURBANOĞLU (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Nazan Özenç UÇAK (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Sacit ARSLANTEKİN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih RUKANCI (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan ANAMERİÇ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Doğan ATILGAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ODABAŞ (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr. Coşkun POLAT (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan S. KESEROĞLU (Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Dr. Feridun M. EMECEN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ (İstanbul Medipol Üniversitesi)
Prof. Dr. Oya Gürdal TAMDOĞAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Rifat GÜNALAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ümit KONYA (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Dündar ALİKILIÇ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Asiye KAKIRMAN YILDIZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Burçak ŞENTÜRK (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Işıl İlkur SERT (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Alparslan H. KUZUCUOĞLU (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ali AKKAYA (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Doç. Dr. Nevzat Özel (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Gülten ALIR (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bahattin YALÇINKAYA (Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Lâle ÖZDEMİR (Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi M. Hanefi KUTLUOĞLU (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi M. Fahri FURAT (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem TAK (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Didar BAYIR (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tolga ÇAKMAK (Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kasım BİNİCİ (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Haydar YALÇIN (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Leyla KANIK (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Malik YILMAZ (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Türkay HENKOĞLU (Adnan Menderes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Filiz DIĞIROĞLU (Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Güssün GÜNEŞ (Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Esin Sultan OĞUZ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nermin ÇAKMAK (Erzurum Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gökçen COŞKUN ALBAYRAK (Marmara Üniversitesi)
Dr. Kenan YILDIZ (İslam Araştırmaları Merkezi)
Dr. Elif YILMAZ ŞENTÜRK (Marmara Üniversitesi)
Dr. Saim Çağrı KOCAKAPLAN (Marmara Üniversitesi)
Dr. Şahika EROĞLU (Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Saffet ÇALIŞKAN (Osmanlı Arşivi)
Dr. Ali Osman ÇINAR (Osmanlı Arşivi)
Dr. Mustafa KÜÇÜK (Osmanlı Arşivi)
Dr. Murat CEBECİOĞLU (Osmanlı Arşivi Emeklisi)
Nizamettin OĞUZ (Türk Arşivciler Derneği)

****Güncellemeler devam ediyor...***

Cilt Numarası Verilmesi İle İlgili Açıklama

Dergim Arşiv Dünyası'nın ilk sayısı Aralık 1999'da yayımlanmıştır. Dergimiz, Haziran 2019'dan itibaren uluslararası yayıncılık ilkeleri gereğince cilt numaralandırma uygulamasına geçmiştir. 2019 Haziran sayısından itibaren Cilt 6 Sayı 1 olarak numaralandırılmıştır. Geçmişe yönelik temsili ciltleme tablosu aşağıdaki gibi düzenlenmiştir. Geçmiş sayıdan alıntı veya aktarma yapan araştırmacılar, yeni düzenlenmiş cilt numaralarını referans gösterirken vermek zorunda değildirler.

Bilgilerinize sunulur.

Cilt	Sayı	Yıl
1	1	Aralık-1999
	2	Ekim - 2003
	3	Nisan/Mayıs - 2004
	4	Ağustos/Eylül - 2004
2	5	Ocak - 2005
	6	Haziran - 2005
	7	Ocak - 2006
	8	Haziran - 2006
3	9	Ocak-2007
	10	Ekim - 2007
	11	Temmuz - 2008
	12	Kasım - 2009
4	13	Yaz - 2012
	14/15	Kış/Yaz - 2013
	16/17	Kış/Yaz - 2014
5	18/19	İlkbahar/Kış - 2017
	20	Haziran-2018
	21	Aralık - 2018
6	6 (1)	Haziran – 2019
	6 (2)	Aralık - 2019

Tablo -1: Arşiv Dünyası Dergisi'nin geçmiş sayılarının cilt numarası ile eşleştirilme tablosu

ARŞİV DÜNYASI

Cilt: 6 - Sayı: 2

EDİTÖRDEN

Günümüzde dijital bilgi ve belgelerin üretimi kadar bu bilgi ve belgelere erişim önem arz etmektedir. Yapay zekâ ve büyük veri algoritmaları ile petabyte/zettabyte büyüklüğündeki verilerden anlamlı bilgilerin çıkarılması ve işlenmesi hâlihazırda büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Gelecekte arşivlerde bu tür uygulamaların olması kaçınılmaz olacaktır. Bunun yanında, bilgi teknolojilerinin faydaları kadar verdikleri/verecekleri potansiyel zararların da dikkate alınması gerekmektedir. Hukuki altyapı ve uygulamaların gelecekteki bu pozisyonlara uygun bir dönüşüm geçireceği tahmin edilmektedir.

Dergimiz, 2019 yılı Aralık ayında 6. cilt 2. sayı olarak yayınlanmış bulunmaktadır. Bu sayıda; dijital bilgilerin yönetimi, gerçek ötesi kavramı, yapay zekâ risk analizleri, arşiv ve kamusal hafıza gibi belge ve arşiv yönetimi ile ilgili güncel konuların yanında biyografi, müzecilik, sınıflandırma konularında tarihi bilgiler içeren çalışmalara yer verilmiştir. Ayrıca 4. e-BEYAS Sempozyumu ve 14. Arşivcilik Günü etkinlikleri hakkında bilgiler veren haberler ile kitap tanıtımı ve Türk Arşivciler Derneği Başkanı Sayın Mehmet Akif TERZİ ile gerçekleştirilen bir röportaj da bulunmaktadır.

Daha önceki sayıda belirttiğimiz üzere, derginin eski sayılarına yönelik dijitalleştirme çalışmaları halen devam etmektedir. Kısa bir süre içerisinde çoğu edisyonun dijital halini Dergi Park'ta yayınlamayı hedefliyoruz.

Bunun yanında, dergimizin ulusal ve uluslararası indekslerde taranabilmesi için gerekli başvuru bilgileri elde edilmiş ve başvuru süreci başlamıştır. Ulusal indeksler için 6 ay, uluslararası için 1-2 yıl kadar süreceği tahmin edilen izleme ve değerlendirme aşamalarının başarıyla sonuçlanacağına inanıyoruz.

Bir önceki sayıda olduğu gibi, bizden desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ'ye çok teşekkür ediyorum.

Dergimizin yabancı dil editörü Dr. Öğretim Üyesi Lale ÖZDEMİR ŞAHİN'e bu saydaki destekleri için çok teşekkür ederim.

Ayrıca Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünün değerli öğretim üyelerine ve diğer meslektaşlarıma da çok teşekkür ederim. Aynı zamanda bana her türlü desteklerini sunan kıymetli aileme de çok teşekkür ederim.

Arşiv Dünyası Dergisinin yenilenmiş 6. cilt 2. sayısına katkı sağlayan yazarlarımıza ve değerli zamanlarını ayırarak kısa sürede makaleleri inceleyip, görüşlerini bizimle paylaşan hakemlerimize verdikleri destek ve sağladıkları katkı için teşekkür ediyorum.

Bundan sonraki sayılarımızda da siz değerli araştırmacılarımızın, okurlarımızın, makale ve inceleme yazısı yazarak, tanıtım-değerlendirme yaparak ve haber ileterek katkı vermesi ile üretilen bilginin paylaşılması mesleğimizin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Saygılarımla.

31.1.2019, İstanbul

Dr. Öğr. Üyesi Bahattin YALÇINKAYA

Editör

THE ARCHIVAL WORLD

Volume: 6 - Issue: 2

CROSSING THE THRESHOLD: INTO A DIGITAL FUTURE¹

EŞİĞİ GEÇMEK: DİJİTAL BİR GELECEĞE

Caroline Williams

Independent Archival Consultant

caroline@cmwilliams.org.uk

Abstract

In almost every country in the world, the programmes of the departments providing archival education in universities are in conflict with a theory about what the profession is, even though it is practice oriented. At this point, education programs and curricula are important. For an effective professional experience, the threshold between practice and theory needs to be learned carefully. As well as those who provide education, students have responsibilities such as recognizing deficiencies in the current situation; gaining new knowledge and understanding; acquiring and using new forms of written and oral discourse and adopting new professional skills and behaviours. In this study, the key points to be overcome in records and archive management training are explained like conceptual implications of digital-born records, the effect of the records continuum model, reduction of professional authority and technology-assisted evaluation of digital-born records. In addition, the importance of digital education, training and learning in the context of the applications of the British National Archives have been evaluated. As a result, in the era where there are many opportunities in information management within the context of effective education and training curricula it can be taught how to manage digital-born records effectively as a threshold to be exceeded.

Keywords: Recordkeeping, Threshold, Records and Archive Management

Öz

Dünyanın hemen hemen her ülkesinde, üniversitelerde arşivcilik eğitimi veren bölümlerin programları her ne kadar uygulama odaklı da olsa, mesleğin ne olduğuna dair bir teoriye karşı adeta bir çatışma halindedir. Bu noktada eğitim-öğretim program ve müfredatları önem arz etmektedir. Etkili bir meslek deneyimi için uygulama-teori arasındaki eşik dikkatli bir şekilde öğrenilmesi gereklidir. Eğitimi verenler kadar öğrencilerin de sorumlulukları bulunmaktadır: Mevcut durumda eksiklikleri tanımak; yeni bilgi ve anlayış kazanmak; yeni yazılı ve sözlü söylem biçimlerini edinmek ve kullanmak; yeni mesleki beceri ve davranışları benimsemek. Çalışmada, belge ve arşiv yönetimi eğitiminde aşılması gereken kilit noktalar; dijital-doğan belgelerin kavramsal çıkarımları, belgelerin sürekliliği modelinin etkisi, mesleki otoritenin azaltılması ve dijital-doğan belgelerin teknoloji destekli değerlendirilmesi olarak belirlenmiş ve detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bunun yanında dijital ortamda eğitim, öğretim ve öğrenmenin önemi İngiliz Milli Arşivi uygulamaları bağlamında değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, bilgi yönetimi konusunda birçok fırsatın çıktığı çağımızda, etkili eğitim ve öğretim müfredatları temelinde profesyonel bağlamda karşılıklı çalışabilirlik anlayışı içerisinde, aşılması gereken bir eşik olarak belirlenen dijital-doğan belgelerin nasıl etkili yönetileceği öğretilir.

Anahtar Kelimeler: Arşivleme, Eşik, Belge ve Arşiv Yönetimi

¹Based on keynote paper 'Crossing the Threshold: into a digital future' delivered at University of Marmara 2nd International Information and Records Management Department Conference 5 May 2016. Updated October 2019. I am grateful to Assistant Professor Özdemir for her support in the development of this paper.

Introduction

This paper originated as a presentation delivered at the University of Marmara in 2016 at the 2nd International Information and Records Management Department Conference. As the audience at that conference comprised a great number of students of information science, my aim was to present some challenging aspects of information, records and archives management and technology through the lens (or perspective) of learning.

My plan was to consider three interconnecting themes. Firstly, to discuss the broad context of recordkeeping education programmes as these are delivered in our universities: what might be the optimum recordkeeping programme? Secondly, to look in some depth at the student experience in transition to professionalism: how is that threshold successfully crossed? Finally, to suggest examples of key ‘threshold’ concepts the student might need to understand in order to make that transition to professionalism, focusing specifically on a digital issue.

My own professional experience might help to place this paper in context. Since 2010 I have worked as a freelance consultant. Before that I spent time as a recordkeeping practitioner first in local archives and finally in the UK National Archives, where I was responsible for the research and collections management portfolio. Between these two periods as a practitioner, I spent eleven years as Director of the Liverpool University Centre for Archive Studies (LUCAS) managing the archives and records management undergraduate and postgraduate programmes at the University of Liverpool. This introduced me to ideas about pedagogy, about education and training – and about how people learn. I also learned about academic study, and the importance – and the excitement of new ideas.

The Context of University Programmes in Information, Records and Archives Management

Many people have tried to identify what the ideal university information, records and archives programme might look like. Quite sensibly, I think, it is now recognised that such an ideal does not exist. As Duranti (2007) says, any education is conditioned by its context: “it will depend on the *history and culture* of the country in which it is located and its commitment to recordkeeping; on the *structures of national and local organisations*; on the *types of material* to be managed and preserved; and on *archival, educational and professional traditions*”. Different university contexts will also affect the content of the curriculum: for example how far do the University of Marmara’s recordkeeping programmes differ from those of the University of Ankara and why?

Different contexts and disciplinary backgrounds also produce different perspectives of the actual material – the information, data, records and archives – and how it might be managed. According to Yeo (2003):

“Those whose understanding has been shaped by an *archival* education are likely to emphasize the roles of evidence, contextual provenance, integrity, and authenticity; those whose background is in *information management* see records primarily as information assets for government or corporate business; while those brought up in what may loosely be called the ‘*manuscripts*’ tradition tend to view them as quasi bibliographic materials.”

And since later in this paper I will be focusing on data, data science and computational science I will add to Yeo's statement: those whose understanding has been shaped by a *data science* background emphasise records as data that can be analysed, manipulated, interpreted, visualised and presented for a range of purposes - from driving business intelligence in organisations to supporting E-discovery and the appraisal of born digital records.

Wherever they are based, those delivering educational recordkeeping programmes recognise the tension that exists between recordkeeping theory and practice in what is a very practice-oriented profession. They need to provide students with both conceptual understanding of their subject and the practical tools for implementing functions in the workplace. Collaboration between academics and practitioners enables the alliance of innovative thinking and cutting-edge practice to solve key problems, while adding to knowledge through the dissemination of research findings. This iterative cycle and its products, national and international research, provide an essential backdrop to any education programme.

Alongside providing relevant content, academic programmes are increasingly expected to engage in pedagogy - the method and practice of teaching. This ranges from the general development of a person through a liberal education, to the imparting and acquisition of specific vocational skills. It is also about understanding *how* students learn and *how best* to teach them. Good teachers understand that not only must they convey their subject compellingly; they must recognise that teaching productively means responding and being sensitive to the way students learn.

The Student Experience: Transitional/Liminal States and Threshold Concepts

There are many students in today's audience. As students they – *you* – are in the process of transition from an unqualified state into a well-informed, graduate and a professional one. This process of transition might be perceived as crossing a threshold – undergoing a rite of passage, if you like.

Recent research, particularly by Jan Meyer and Ray Land, has investigated the status of the student during their period of study. They have defined this status as *liminal* or *transitional*. 'Liminal' and 'liminality' are unusual words: they come from the Latin word *līmen*, meaning 'a threshold'.

Cultural anthropologists first discussed liminality in relation to the rites of passage from child to adult male in certain tribal societies.

Genep (1960) says: "A liminal state is a period of transition during a rite of passage, that point when an identity shift occurs".

But the term can be used to describe many other transitional states. It can be applied to the state of being engaged to marry: the transitional (liminal) state between being a single person and a married person is the period of engagement – the threshold that must be crossed.

Why does this matter? Well, as we have noted, those of you who are students are currently in a liminal - or transitional - state. Between the 'moment' of your university registration and the 'moment' of your graduation exists the liminal state of being a student. And in order to graduate successfully you must cross a 'virtual' threshold that separates the one state from the other. This transition, across the threshold, can (and perhaps should) be challenging.

What does crossing this threshold involve? Land says you that you need to be able to see or imagine a potential version of yourself practising whatever it is that the specific community in question practises: the one you want to join which in our case is the recordkeeping profession. So, you see yourself doing it: you can imagine yourself managing an archive facility or running an information management programme for example.

In working towards this goal – in crossing the threshold and reaching the other side - you need to do four things:

1. Recognise the shortcomings of your current state
2. Acquire (and entrench yourself in) new knowledge and understanding
3. Attain and use new forms of written and spoken discourse
4. Adopt new professional skills and behaviours

This is a challenging process, and it is important to acknowledge at the outset that everyone learns in a different way. Everyone travels at his or her own pace, and they do not necessarily progress in a linear fashion - from not understanding to grasping the issue in question. There may be checks along the way: it is an iterative and sometimes circular process until that 'light bulb' moment when we can say we really 'get it'; we really understand the issue.

One thing is certain: in order to progress towards a successful transition, students must understand, accept and embed several core disciplinary concepts that will become indispensable in their future work. In any discipline such concepts are referred to as 'threshold' concepts because they act as critical portals or gateways in the development of a learner's understanding of a subject.

According to Meyer and Land (2003), a threshold concept 'can be considered as akin to a *portal*, opening up a new and previously inaccessible way of thinking about something. It represents a transformed way of understanding, or interpreting, or viewing something without which the learner cannot progress.' Such concepts can be troublesome, but as students gradually comprehend – to 'get' – the threshold concepts that underpin their discipline so they move through the liminal/transitional space or state.

From the teaching point of view educators need to appreciate that understanding threshold concepts in order to transition successfully is less about packing the curriculum full of ever-increasing content: Even though there is so much that is new that we are tempted to include it all (Cousin, 2006). It is probably more useful and relevant to identify and focus on what seems central to our disciplines – those threshold concepts at their core – that help us to make refined decisions about what is fundamental in a curriculum.

According to Meyer, Land and Davies (2006), threshold concepts have been dubbed the 'jewels of the curriculum' because they identify key areas that students must fully understand if they are to progress. How do we recognise them? Threshold concepts:

- Have a *transformative impact* on students' learning and understanding
- Allow the learner to *make connections* that were previously not apparent
- Can encompass both *disciplinary knowledge and other teachable elements* (such as professional behaviours)

- Ultimately, allow students to *enter the community of professional practice* (Procter, 2015).

Threshold Concepts in Information, Records and Archives Management

If these general principles are to be applied in the recordkeeping discipline it is necessary to identify which ideas might meet such criteria for a threshold concept. Which ones is it necessary to understand before we can act confidently as information professionals? There are many to choose from and any of us might make a different selection - because crossing this threshold to understanding is a personal and subjective experience. It might be a useful exercise for everyone to try to identify those concepts that have challenged them, in the knowledge that there is no right or wrong answer. I have selected four threshold concepts, which have challenged me and/or my students intellectually or professionally over the years.

Two threshold concepts that can cause **intellectual discomfort** are 1) the conceptual implications of born digital records; and 2) the implication and effect of the record continuum model. Two that can cause **professional discomfort** are 3) the dilution of professional authority in an increasingly non-professional environment and 4) the influence of technology over practice: with special reference to the technology-assisted appraisal of born digital records.

The Advent of Electronic Born-Digital Records

With the advent of **electronic born-digital** records our perception of records and information was altered. Their format and media had changed dramatically and the way we managed them had to be correspondingly transformed. The move from paper-based formats to digital media was apparent as correspondence moved to email; financial ledgers to datasets; files and dossiers to shared drives and e-systems; maps to geographical information systems, and publications to web sites – it seemed as if we were heading for paperless lives.

Gone was any notion of a passive role, where we could be confident that records would safely arrive on our doorstep: for records to survive record-keepers had to deal proactively with the creators of records and the processes that generated them. They had to accept Cook's (1994) challenge: to stop rowing and start steering (the recordkeeping ship). The light bulb moment for me – the moment of transition - was a paper given in 1997 by a lecturer from University College in the University of London that clarified just how the characteristics of electronic records would require a complete reconfiguring of their management.

Since then the exponential growth of digital data systems (from social media to big data) has required increasingly innovative approaches: Recordkeepers must keep pace with new developments if they are to contribute meaningfully to their management.

The Record Continuum

My second intellectually challenging threshold concept was that of the **record continuum** which was developed by Australian archivists notably Frank Upward and Sue McKemmish from Monash University from the 1990s. With the development of born digital records the traditional concept of the life cycle, so comfortable, practical and easy to grasp for managing paper records became less applicable. The abstract model of the record continuum was harder to come to terms with. It is a theoretical model that suggests a continuous time-space construct that encompasses recordkeeping and archival processes considering the creation,

capture, organisation and pluralisation dimensions of records. It was not about processing records in a linear way but an approach which was to be “continuous, dynamic and ongoing without any distinct breaks or phases.” (Gomez, 2019; Bantin, 1998) My light bulb moment here should have happened when hearing a talk by Frank Upward in Australia – but it didn’t: I remained baffled for a year so until I came to appreciate its value.

Frings-Hessami (2019) states that the continuum concept still provides an important foundation for understanding the dynamic nature of records, data and information and continues to be refined to take account of new thinking and new challenges.

Blurring of the Boundaries

A threshold concept that has caused professional concern relates to the blurring of the **boundaries between professional and non-professional**, expert and non-expert (Theimer, 2018). The 21st century is witnessing the increasing automation of functions, and non-specialists can now operate digital and online systems to perform tasks previously undertaken by professionals. Many professions may be seen to be vulnerable: as we increasingly book our own holidays and complete our own tax returns travel agents and accountants may become dispensable.

This trend can be illustrated from the UK recordkeeping experience as the power to research family trees online can bypass experts in genealogy and family history. Developments too in the roles of community archives and of volunteers show how non-specialists contribute to the infrastructures and processes of recordkeeping. In community archives, members of communities (local, historical, ethnic, arts and other groupings) have set up their own archives without applying ‘approved’ archival processes and standards. It can be disconcerting that our professional expertise is not sought; and some communities reject anything which supports establishment thinking. Allied to this is the increasing dependence on a growing band of volunteers in archives: some are not happy that these might do the work the archivist considers to belong in the professional sphere. However, the volunteer contribution in UK archives is huge, particularly in public sector.² For me this was not a difficult transition: Both community archives and volunteers have had a generally positive effect in the UK archive sector, bringing in new support from new environments.

Technology-assisted Review

I will conclude this paper in considering my 4th threshold concept which further illustrates the effect of technology on recordkeeping processes. As it is of current relevance and has huge implications for the education and training of recordkeeping professionals, I shall spend a little more time on it. It concerns the **technology-assisted review and appraisal** of born digital records.

The appraisal and selection of records is a core recordkeeping function that depends on the knowledge and experience of information professionals. This skill has developed to meet new challenges: macro appraisal, functional analysis, and documentation strategies have all become part of the professional toolkit, supported by ground-breaking theoretical debate.

² The Chartered Institute of Public Finance and Accountancy (CIPFA) statistics for 2015/16 showed that volunteers contributed 268,000 hours to archives in 2015/16 equating to over 150 full time equivalent staff.

The impact of technology in implementing recordkeeping functions is not new. The use of cataloguing software, electronic document and records management systems and digitisation products has enabled the preservation of and access to vulnerable material. Online e-government services to citizens are also enormously successful: Şentürk (2014) writes that by 2013 Turkey had nearly 600 e-government services from 72 institutions, with nearly 15 million registered users. Why should the idea of technology assisted review be more troublesome than say e-government services? Is it the notion that a kind of artificial intelligence is being applied, taking appraisal out of our control?

There are clearly challenges in appraising huge data stores and the mass of unstructured data that resides in email, shared drives and other systems. The original intention in early electronic systems had been for appraisal and retention to be decided as the record was created: but this clearly has not worked. Can it still be feasible for appraisal to be undertaken *without* technical assistance?

The legal profession has led the way in using technology to search digital data and information known as ‘e-discovery’. Courts of law in the US and the Republic of Ireland have approved of e-discovery as an acceptable way to search for relevant electronically stored information (The National Archives, 2016). With such approvals one can see the direction of travel: the tools employed in the legal sector for e-discovery are now being explored by national archives to assist the review of digital government information. Kandur (2015) describes how in Turkey the Turkish Electronic Records Management Standard TSE13298 is updated to facilitate both the archiving and transfer of electronic records to the national archives.

In England and Wales The National Archives’ Digital Transfer Project was set up in 2014 to develop a scalable process for the transfer, ingest and presentation of born-digital records with long-term value from government departments to The National Archives; and to enable them to be held securely while closed, and be accessible to the public when open (The National Archives). However, this transfer can only happen once the huge amounts of data and information held in departments have been appraised and reduced, and a small proportion selected for transfer for archival and historical purposes. In 2016 twelve departments were scheduled to transfer digital records, with about 50 departments by 2021.

In 2015 the Cabinet Secretary’s *Review of Government Digital Records* set out the challenges and recommendations concerning the handling of born digital records (Allan, 2015; The National Archives, 2016). This was followed by two reports issued by The UK National Archives in February 2016. The first set out the challenges in the digital landscape. This included the volume and lack of structure of born-digital records, the technology needed for reviewing them and the resources needed in government departments to implement this. The second reported on trials conducted on eDiscovery tools and how far these could be used for technology-assisted review, for appraising, selecting and sensitivity reviewing unstructured born-digital records. It was found that these could help to:

- Understand the information at a high level (e.g. volume by dates of creation, split by format)
- Reduce the amount of information by excluding duplicates and non-meaningful files or formats (e.g. calendar invitations) and thus prioritise the

information to review

- Cluster the information automatically or against pre-set categories to extract meaning.³

As a result, selection and appraisal decisions at a high level rather than through document-by-document review would be possible. Technology assisted review and predictive coding allows a skilled reviewer to code a small seed set of data which allows the creation of a computer algorithm to prioritise and identify relevant documents over time. The system learns from the reviewers' coding decisions and once the system is trained, it can estimate the relevance of documents. The result is a more consistent and nuanced approach to measuring relevance than with basic keyword search and a more accurate measurement of precision and recall in search results.

The report concluded that technology-assisted review can support government departments as part of a born-digital records transfer to The National Archives. It argued that

"It would be easy to think that technology-assisted review is an inferior process to manual review...however there is evidence that [it] can be as accurate, if not more accurate than manual research or key-word searches alone. Research has shown that keyword searches returned only 20% of the relevant documents, while technology-assisted review found about 75%." (The National Archives, 2016)

Education, Training and Learning in a Digital Environment

What are the educational and learning implications of this fourth threshold concept regarding the skills required for tomorrow's information managers? While the technology is being developed, the National Archives noted that:

"Our pilot sessions have indicated... a need for new technical skills within government departments in order to... cope with the digital transfer process... The breadth and complexity of digital records is not likely to diminish nor is the difficulty of trying to ensure they remain available and useable until transfer to The National Archives. Knowledge and Information Management teams within departments need advanced digital skills to give them the ability to adapt and think innovatively about digital information management solutions." (The National Archives, 2016)

The report continued 'as we go down the road of data science and data visualisation there is a definite lack of understanding as to what will need to be preserved to capture decision-making justifications and enable policy decisions. This touches on data reproducibility and sustainability along with a number of other issues.'

The skills described here are those belonging to the field of data science where data analytics, data mining, visualisation, database design, and business intelligence are embedded. Although it is a different discipline from information management it is increasingly strongly linked. As Lemieux notes, a blend of computational and archival thinking will be needed 'if records and archives professionals are to imbue emerging technical infrastructure with

³Technologies such as Latent Dirichlet Allocation, e.g. an LDA model might have topics that can be classified as CAT_related and DOG_related. A topic has probabilities of generating various words, such as milk, meow, and kitten, which can be classified and interpreted by the viewer as "CAT_related". Latent Semantic Indexing (an indexing and retrieval method able to extract the conceptual content of a body of text by establishing associations between those terms that occur in similar contexts) and relational databases as well as eDiscovery tools.

principles that reflect an understanding of the requirements for sustainable archival futures' (Lemieux, 2018). Exploration and discussion of a new trans-discipline described since 2016 as computational archival science (CAS) is being developed. The Digital Curation Innovation Center offers an initial working definition of CAS as:

"A transdisciplinary field concerned with the application of computational methods and resources to large-scale records/archives processing, analysis, storage, long-term preservation, and access, with aim of improving efficiency, productivity and precision in support of appraisal, arrangement and description, preservation and access decisions..." (CAS Portal, n.d.).

There are recommendations as to how such a transdiscipline might be established. A statement supported by universities in the UK, Canada and the USA is clear about the challenges involved:

"Further development of the CAS agenda will require the development of transdisciplinary iSchools with faculty from computer science, archival science, and data science. To successfully inject the contributions of these different disciplines into courses will require collaborative development of syllabi and team teaching. To ensure that students master basic skills, but at the same time learn how to think flexibly to adapt to rapidly changing technological environments in which records are created and used, will require extensive hands-on experience working with cyberinfrastructure to carry out archival functions." (Marciano, et al., 2018)

Conclusion

Some say that we are still in the silent movie era with respect to the management of big data and information, and that we will require a whole new band of professionals that can combine a deep understanding of analytics with real insight into how organisational value can be created. As professionals we have always been determined to make strong alliances with other disciplines: with historians and archaeologists; with librarians and rare book experts; with museums and conservation experts and with IT professionals.

It seems both timely and essential to find common ground with data scientists and allied colleagues in order to progress in the growing area of CAS to facilitate better management of born digital record, information and data functions. The intellectual implications for recordkeeper have yet to be identified; extensive collaboration between universities, professional associations and workplace professionals as to what education and training is required must take place. For those who intend to work with born digital information, records and data this is undoubtedly a threshold that needs to be crossed.

References

- Allan A. (2015). Review of Government Digital Records. Retrieved from [https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/486418/Report - Digital Records Review.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/486418/Report_-_Digital_Records_Review.pdf)
- Bantin, P. C. (1998). Strategies for Managing Electronic Records: A New Archival Paradigm? An Affirmation of Our Archival Traditions? *Archival Issues*, 23(1), 17-34.
- CAS Portal. (n.d.). Digital Curation Innovation Center, University of Maryland. Retrieved from <https://dcicblog.umd.edu/cas/>.
- Cook, T. (1994). Electronic Records, Paper Minds: the Revolution in Information Management and Archives in the Post-Custodial and Post-Modernist Era. *Archives and Manuscripts*, 22(2), 399-443.
- Cousin, G. (2006). An Introduction to Threshold Concepts, *Planet*, 17.
- Duranti, L. (2007). Models of Archival Education: Four, Two, One, or a Thousand? *Archives & Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research*, 1(0), 41-62.
- Frings-Hessami, V. (2019). The Flexibility of the Records Continuum Model: A Response to Michael Karabinos "in the shadow of the continuum". *Archival Science*. 1-14. <https://doi.org/10.1007/s10502-019-09316-w>.
- Gennep, A. (1960). *The Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gómez, V. R. (2019). Through the Looking Glass: The AAC Maturity Model on Records Management for Open Government. *Society of Catalan Archivists-Records Managers, Spain*, 169-90.
- Kandur, H. (2015). Setting Standards For Electronic Archiving: The Turkish Public Sector Experience' presented at International Scientific Conference: Historical And Cultural Heritage: Preservation, Access, Use.
- Lemieux, V. (2018). The Future of Archives as Networked, Decentralised, Autonomous and Global. In Caroline, B. (ed.), *Archival Futures*, London: Facet, 42.
- Marciano, R., Lemieux, V., Hedges, M., Esteva, M., Underwood, W., Kurtz, M and Mark Conrad, M. (2018). Archival Records and Training in the Age of Big Data. In J. Percell , L. C. Sarin , P. T. Jaeger , J. C. Bertot (Eds.), *Re-Envisioning the MLS: Perspectives on the Future of Library and Information Science Education* (Advances in Librarianship, Volume 44B, pp.179-199). Emerald Publishing Limited.
- Meyer, J.H.F. and Land, R. (2003). Threshold Concepts and Troublesome Knowledge: Linkages to Ways of Thinking and Oractising. In Rust, C. (ed.), *Improving Student Learning - Theory and Practice Ten Years On*, 412-424.
- Meyer, J., Land, R. and Davies, P. (2006). Implications of Threshold Concepts for Course Design and Evaluation. In Meyer, J., and Land, R. (eds.), *Overcoming Barriers to Student Understanding: Threshold Concepts and Troublesome Knowledge*, p. 198.
- Procter, M. (2015). The Application of L and T Theory in Professional Education. University of Liverpool PowerPoint slides.
- Şentürk, B. (2014). E-Guidelines for the Effectiveness of E-Government Process. In P. Mothataesi Sebina, K. Moahi, & K. Bwalya (Eds.), *Digital Access and E-Government: Perspectives from*

Developing and Emerging Countries (pp. 164-181). Hershey, PA: IGI Global. doi:10.4018/978-1-4666-5868-4.ch011

Theimer, K. (2018). It's the end of the Archival Profession as We Know it, and I Feel Fine. *Archival Futures*, ed. Caroline Brown, London: Facet 1-17.

The National Archives. (n.d.). Sir Alex Allan's Review. Retrieved from <https://www.nationalarchives.gov.uk/information-management/manage-information/policy-process/reviewing-records-management-government/>.

The National Archives. (2016). The Application of Technology Assisted Review to Born-Digital Records Transfer, Inquiries and Beyond. retrieved from <https://www.nationalarchives.gov.uk/documents/technology-assisted-review-to-born-digital-records-transfer.pdf>

The National Archives. (2016). The Digital Landscape in Government 2014-15 Business Intelligence Review. Retrieved from <https://www.nationalarchives.gov.uk/documents/digital-landscape-in-government-2014-15.pdf>.

Yeo, G. (2007). Concepts of Record (1): Evidence, Information, and Persistent Representations. *American Archivist* (Fall/Winter 2007), 315-343.

POST-TRUTH IN SOCIAL MEDIA SOSYAL MEDYADA GERÇEK-ÖTESİ

Lect. Mehmet Oytun CİBAROĞLU
Bursa Technical University
oytun.cibaroğlu@btu.edu.tr

Abstract

Due to the developments in information technologies in the last 20 years, social media is frequently used especially for mobile devices for news announcement and follow-up. This has led to a large increase in the number of information produced, too. Considering information/news sharing pages on social media around the world and sharing/posting too much information or news, there are many news sources that need to be verified after accessed. There is no accuracy filtering process in the dissemination of information on social media and therefore, unverifiable news can affect the masses in a very short time. Nowadays, it is important that users check the reality of such information in social media. In this study, it is tried to investigate how the post-truth concept which the Oxford Dictionary has chosen as the word of the year in 2016 in social media. By using keywords such as “post-truth”, “fake/false news”, “access to accurate information” and “the diffusion of social media use” in the literature of “Information and Records Management”, “Management Information Systems” and “Media and Communication” in international databases and journals; content analysis was performed. At the end of the study, the implications of the institutions that developed various strategies to avoid such news and information were included.

Keywords: Post-Truth, Fake News, Social Media, Lack of Information, Fact-Check

Öz

Son 20 yılda bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin etkisiyle sosyal medya, haber duyurusu ve takibi için özellikle mobil cihazlardan sıklıkla kullanılmaktadır. Bu durum, üretilen bilgi sayısında da büyük bir artışa yol açmıştır. Dünya genelinde, sosyal medyadaki bilgi/haber paylaşımı yapan sayfaların, sayılamayacak kadar çok bilgi veya haber paylaştığı düşünüldüğünde, erişildikten sonra doğrulanması gereken birçok haber kaynağı bulunmaktadır. Sosyal medyadaki bilgilerin yayılımında, herhangi bir doğruluk filtrelemesi işlemi bulunmamakta ve dolayısıyla doğruluğu ispatlanamayan haberler kitleleri çok kısa bir süre içinde etkileyebilmektedir. Günümüzde sosyal medyada, kullanıcılar tarafından bu tür bilgilere yönelik “gerçeklik kontrolü”nün yapılması önem arz etmektedir. Çalışmada, Oxford Sözlüğü’nün 2016’da yılın kelimesi olarak seçtiği “gerçek-ötesi” kavramının sosyal medyada nasıl karşılık bulduğu araştırılmaya çalışılmıştır. “Gerçek-ötesi”, “sahte/yalan haber”, “doğru bilgiye erişim” ve “sosyal medya kullanımının yayılması” gibi anahtar kelimeler kullanılarak; Bilgi ve Belge Yönetimi, Yönetim Bilişim Sistemleri ile Medya ve İletişim literatüründeki uluslararası veritabanlarından ve dergilerden yayınlara erişilmiş ve içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonunda, bu tür haber ve bilgilerden kaçınmada çeşitli stratejiler geliştiren kurumların uygulamalarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gerçek-Ötesi, Sahte Haber, Sosyal Medya, Bilgi Eksikliği, Gerçeklik Kontrolü

Introduction

In recent years, the sources used for online information retrieval have started to vary. The increase in the number of devices producing data and information has led to an increase in the quantity of data and information. Therefore, the quality of retrieved information has become more important. Today, the usage rate of mobile devices outstripped the rate of desktops used in the context of SNSs (Social Network Site). A survey conducted in the United States in 2018 showed that 58% of web sites were accessed via smartphones, while 42% of desktops were accessed (Enge, 2019). The survey can explain why social media use is rising dramatically.

Besides, as Salgado (2018, p. 318) states, manufacturing and manipulating information to achieve political goals is not nothing new in itself. Some political groups or routers try to change some facts to create a specific domain and present it as news-bearing information. It is called post-truth, which emerges as examples of further manipulations. Post-truth news that are often confused with fake news is generally indistinguishable from social media users.

This study examines the implications of post-truth and emphasizes that fact-checks should be undertaken to avoid such news and information. Besides, evaluations will be made on the nature and effectiveness of the access to postings and news that provide accurate information transfer through social media applications. This study was conducted through content analysis as a result of the publications obtained from international databases and journals in the Information and Records Management, Management Information Systems and Media and Communication literature with the keywords “post-truth”, “fake news”, “true information retrieval” and “diffusion of social media use”.

Social Media

Nowadays, the use of social media which separated from traditional way of communication is growing increasingly day-by-day. Social media is defined in literature as a kind of “*new media*” (Ying, 2012; Dilmen, 2014). All the definitions have a common phenomenon: Digital media, which is interactive, incorporate and two-way communication and involve some form of computing as opposed to “*old media*” such as telephone, radio and TV (Logan, 2010).

As Veltman (2006, p. 12) states, the revolution in new media, which most individuals assume is only about computers and the Internet, is not really about computers as such it is about a reorganization of all knowledge. For the first time in the 1970s, the concept of “*new media*” that was introduced by researchers in information and communication, social, psychological, economic and cultural studies is now being discussed in a different context: A Social Media (Dilmen, 2014, p.3). The meaning of the term in the 1970s appears substantially different from today. Thompson (1995, p. 24) indicates that the main subject is dramatical increase in computer science and information technologies, especially with 1990s.

There are disputed claims as to who coined the term social media. According to Bercovici (2010), the term appeared to emerge in the early 1990s in reference to emerging web-based communication tools that facilitated online interaction. Over the past two decades, social media has evolved from an obscure, yet novel form of communication to an increasingly ubiquitous means of interaction, organizing, information gathering, and commerce. Yet as

social media has grown to a multi-billion dollar sector of the global economy and become a common term in daily lexicon, understanding the scope and nature of social media activity has become more difficult to discern (Treem, Dailey, Pierce and Biffl, 2016). However, it is still possible to make a simple definition: Social media is computer-mediated technologies that facilitate the creation and sharing of information, ideas, career interests and other forms of expression via virtual communities and networks (Obar and Wildman, 2015).

Some of the common characteristics of social media can be explained as below:

- ✓ Social media consists interactive Web 3.0 Internet-based applications,
- ✓ Has user-generated content such as text posts or comments, digital photos or videos and data generated through all online interactions,
- ✓ Users can create service-specific profiles for the website or application that are designed and maintained by the social media organization,
- ✓ Social media facilitate the development of online social networks by connecting a user's profile with those of other individuals or groups (Garrigos-Simon, Alcamí and Ribera, 2012; Ellison and Boyd, 2007; Kaplan and Haenlein, 2010).

According to Solis and Breckenridge (2009), individuals have now become actors, not just audiences or readers. Individuals are able to share their thoughts, ideas and experiences around the world by using social media means.

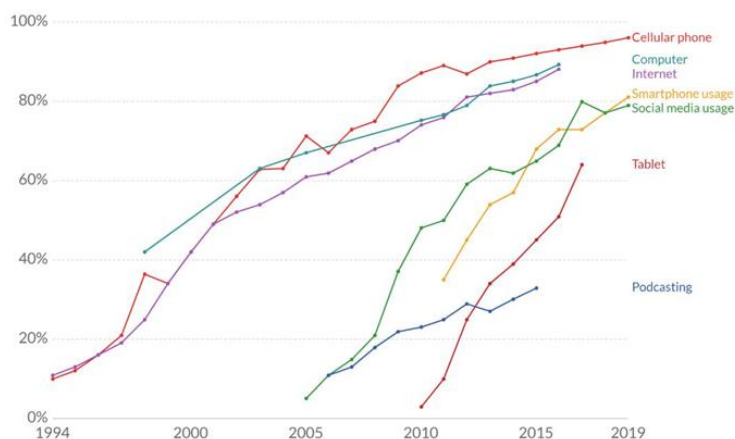
Social media contains the online communication web sites and application channels dedicated to community-based input, interaction, content sharing and collaboration. The following are some broad categories for social media:

- ✓ **Social Networks (Facebook, Twitter, Google+ etc.):** These allow members to share text, pictures, and videos. It also enables members to share news and promotes meetings and projects with friends and groups.
- ✓ **Business Networking (LinkedIn, Viadeo etc.):** Allows business and professional communication. A social media member could present an image of herself as a key man/woman educator and network with other and/or potential members.
- ✓ **Social Media by Interest Groups (Pinterest, Spotify, Instagram, YouTube, TripAdvisor, Zynga and MyFitnessPal):** These include music, photography, video, travel, gaming, health, and fitness. This type of social media allows members to share creative endeavours and advice. Members can generate interest in educational topics and activities, programs, and achievements (Communications & Publicity, 2017).

With the rise of social media use, it can be easily seen that social networks participate in the process of producing and disseminating news. News or events that have the potential to influence the masses can pass through within a very short period from the spark to the fire. Social media users, who now have joined the news production process, undoubtedly use the right to freedom of thought and expression. Of course, we cannot expect that every social media user share news or event in the manner of truth, non-objective, ethical etc. Therefore, as Rochlin mentioned (2017), the facts and evidence have been replaced by personal beliefs and emotions, the nature of the news and the things people accept as news, have shifted to a place of belief and emotion. The reality of this period is the post-truth.

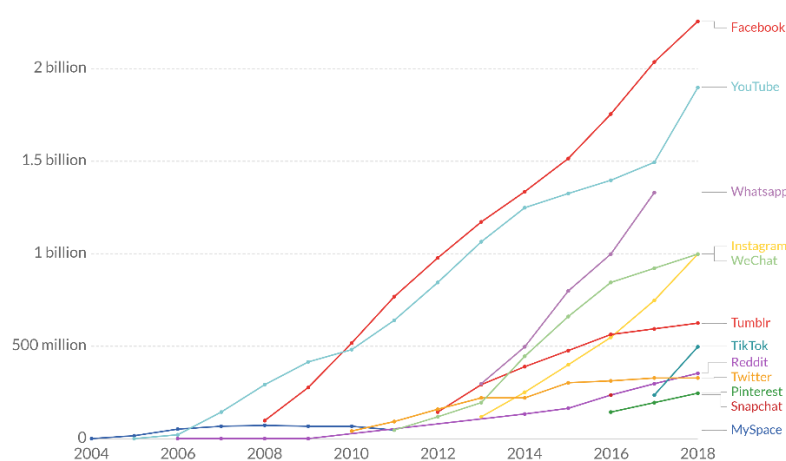
In this case, the following question should be asked: Why is such manipulated news or

information spreading rapidly in social media? The answer was given in the previous section, and is due to the dramatic advance of information technologies. Graphics 1 and 2 provide a better understanding of these causes.

Graphic 1. Cellularphone vs Computer Use
(Source: Roser, Ritchie and Ortiz-Ospina, 2019)

In Graphic 1, cellular phone and internet usage started in the same year; 1994 and the same rate, 10%; while smartphone use started to grow up from 2010. It can be easily seen from the graph, that smartphone usage increased more than two fold in ten years, while computer usage doubled approximately in twenty years. In parallel, social media and smartphone usage grew at pretty much the same rate. One important point evident in the graph is that social media usage existed before smartphones, usage mostly was from computers.

Graphic 2. Number of People Using Social Media Platforms
(Source: Roser, Ritchie and Ortiz-Ospina, 2019)

Graphic 1 and Graphic 2 both illustrate that there are some major social media sites, such as Facebook, YouTube and WhatsApp that have been in operation for about 10 years or more; but other newer sites also exist. For example, TikTok was launched in September 2016 and has already reached half a billion users by mid-2018. To put this in perspective, TikTok earned an average of 20 million new users per month during the period from 2004 to 2008,

MySpace was a close competitor of Facebook, but by 2011, they had hardly possessed any market share. The same also applies to You Tube.

The Concept of Post-Truth

The term “post-truth” was named word of the year in 2016 by the Oxford Dictionary and defined as “Relating to or denoting circumstances in which objective facts are less influential in shaping public opinion than appeals to emotion and personal belief.” The term was first used in 1992 in his article “A Government of Lies” in *The Nation* by the Serbian-American playwright Steve Tesich. It describes a political setting whereby debate is framed by appeals to emotion with repeated assertion of half-truths and outright lies whose factual rebuttals are ignored (Tesich, 1992, p. 12-13; Grech, 2017, p. 118).

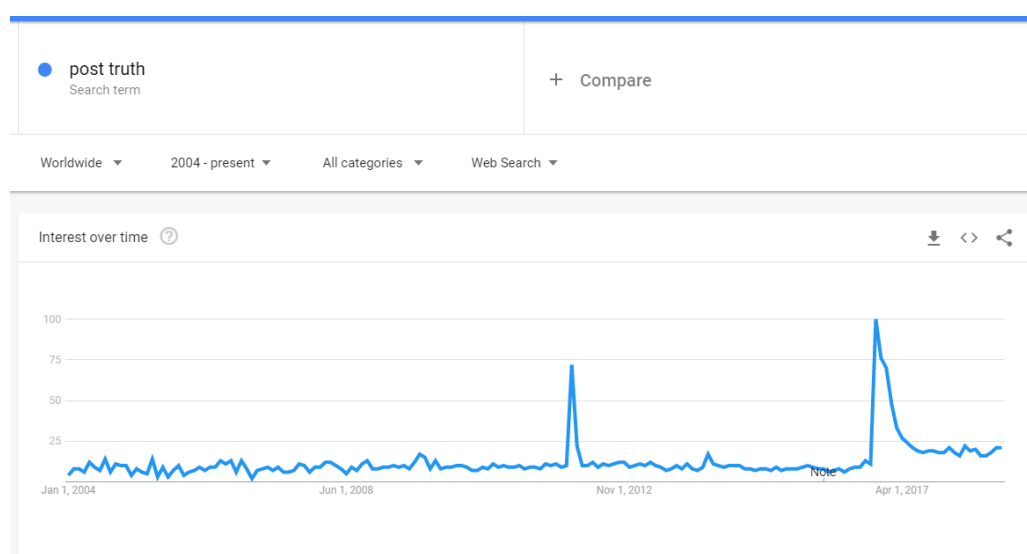

Figure 1: First Use of Term “Post-Truth”
(Source: Google Trends, 2018)

Google Trends¹ search on “*post-truth*” showed that from January 2004 to present, individuals searched about the term “*post-truth*” in general but there are two high peaks in the timeline: The first, was in January 2012 and the second was in November 2016. It is known that in 2016, the USA Presidency Election took place and Brexit also generated queries. However, the figure shows that in November 2016, the term “*post-truth*” hit its highest search score. Parmar (2012, p. 4) indicates findings on a few real policy differences between two main parties who have both embraced a “*post-truth politics*”.

One of the conceptual approaches regarding “*post-truth*” is defined by Savolainen (2007, p.122). He claims that the social constructionist paradigm puts emphasis on social practices, the concrete situated activities of interacting people, reproduced in routine social contexts across time and space. Focusing on practices rather than behaviour means that the analysis shifts from the cognitive to the social and is consistent with the study of information seekers in their social context. Social constructivism is based on specific assumptions about reality, knowledge, and learning. Social constructivists contend that reality is constructed through

¹ Google Trends: A Google service provides an index of the volume of Google queries by geographic location and category.

human activity. Members of a society together invent the properties of the world (Hjorland and Albrechtsen 1995; Talja, Tuominen and Savolainen, 2005; Olsson 2013).

Thus, the behaviour of information seeking depends on communications between society or individuals and desire of gaining information. This absolutely presents a dilemma. Thanks to communication technologies, information spreads faster but its content and context cannot be controlled. It is the main problem of the current digital age.

As Hopkin and Rosamond (2017) and Oxford Dictionaries (2016) mentioned even the term is known for years, since 2016, the election of Donald Trump to the American Presidency and the successful campaign to leave from the EU in the United Kingdom are the two most widely discussed examples of this concept. In addition, Oxford Dictionary has detected a spike in frequency in the context of the EU referendum in the United Kingdom and the presidential election in the United States. It has also become associated with a particular noun, in the phrase “*post-truth politics*”.

Fake News vs Post-Truth

The term “*post-truth*” is sometimes confused with the term “*fake news*”. Hunt (2017) defined fake news as disinformation and hoaxes published on websites for political purposes or to drive web traffic and the incorrect information being passed along by social media. The term “*fake news*” was first used in 1889 from a Polish newspaper “*Ameryka*” in Toledo, OH, USA. It was used like a motto to take adverts.

Figure 2: First Use of Term “*fake news*”
(Source: Chronicling America, 1889)

However, as a newspaper article, it was first used in 1890 from “*Daily Tobacco Leaf-Chronicle*” in TN, USA.

Figure 3: Use of Term “*fake news*” as a Newspaper Article
(Source: Chronicling America, 1890)

Although there is a connection between “*post-truth*” and “*fake news*”, there are sharp differences. According to Corner (2017, p. 1100), “*post-truth*” is a self-consciously grand term of epochal shift. As Schlesinger (2017, p. 603) pointed out, despite its limitations, its rise as an idea “has signalled a perception of change both in how the public domain is constituted and in the conduct of major protagonists in the media-political sphere”. “*Fake news*”, however, seems a snappy identifier of a kind of a fraudulent media product (the negative judgement and the sense of intention are even stronger than with) and it carries far less by way of philosophical baggage (Corner, 2017, p. 1101).

As Duranti said (2017) while fake news involving propaganda and misinformation dates to the sensationalist journalism of the late 1800s, social media is always on connectivity allows erroneous information to circulate at rapid rates, extended by distribution channels that favour algorithm-based populism over traditionally trusted sources.

One of the most famous pieces of “*fake news*,” can be attributed to the Google Nose Service. It was announced to the world in 2013 that the company activated the “Google Nose” service. It was claimed that the smell of objects and food could be sensed by getting closer to the screen (Google Nose, n.d.). People were curious about how the system worked. When food and beverages, locker rooms, airports, and many more are searched on Google, after clicking the “smell” button on the right side of screen, Google requires that the nose zooms in as close to the screen as possible, and that the “enter” button is then pressed when ready. Therefore, it specifies that the smell of an object or situation can be identified. They claimed that the “mobile aroma indexing program” at the heart of the product has amassed a “15 million scentibyte database of smells from around the world.” As Goldberg indicates, millions of people have tried to smell by pulling their noses on screen without questioning the truth-value of this news. Moreover, nobody had ever thought that it might be an April fools prank.

Post-Truth in Social Media

“*Post-truth*” news is fed by the peddling of fake news and journalism activities, which is comprised of deliberate misinformation or hoaxes. Notwithstanding the fact that these activities and news are made by whom, those who deal with issues related to the politics (especially government officials, columnists, etc.) generally do not hesitate to offer fake news in order to maintain their assets in a strong way. According to Lewandowsky, Ecker and Cook (2017), during the 2016 U.S. presidential campaign, independent fact checker PolitiFact² judged 70% of all statements by Donald Trump to be false or mostly false. There are hundreds of example about Trump’s statements such as:

- ✓ Barack Obama was not born in the US,
- ✓ Obama spent \$4m in legal fees to hide the true facts of his birth, that Hillary Clinton was the true originator of these birther claims,
- ✓ Mr. Trump started his business empire with a small loan from his father, in fact he inherited \$40m (Freedland, 2016).

Similar statements were seen before the referendum on Britain's exit from the European Union (Brexit). Such claims were:

² PolitiFact: A fact-checking website that rates the accuracy of claims by elected officials and others on its Truth-O-Meter.

- ✓ £350 million a week is sent to the EU and it would be transferred to the National Health Service (NHS) instead of sending it to EU,
- ✓ Net migration to the UK had hit 333,000,
- ✓ Turkey and other candidate countries joining the EU (Forsyth and Nelson, 2018; Cooper, 2016).

These statements and claims spread in social media with incredible speed. Such news and statements show us that from the moment when social media emerged in the life, doubts about the reliability of information have reached the highest level upon both increase of various applications in this area and use of them by the majority of the population (Johnson, 2017; Levine, 2017; Post-Truth, 2017; Miroshnichenko, 2017). It is no wonder anymore that showing anything on any subject which did not happen as if it happened and spreading it through as news and making it popular in agenda with feedbacks of people who might get affected by the related news, in a manner to be indignant. Ball notes that (2017) as a main result of this ecology, the BBC or the New York Times are not so much focused on as the Facebook status or the American Patriot Daily³ is taken into consideration.

How to Avoid Fake News?

Through the use of social media, especially sites such as Facebook and Twitter, emotions, thoughts and requests have been openly shared by ordinary people. In addition, individuals see social media as both a source of news and news-producing portal. The videos that users record, the texts they write or the way they think can now reach to tens of thousands or even millions within seconds. It is a point in truth, that every word people write or every photo they share is not a reflection of the absolute true.

The latest figures reveal that with 330 million active Twitter (Number of monthly active Twitter users, 2019) and approximately 2.5 billion Facebook users per month (Number of monthly active Facebook users, 2019), acceptance or approval of shared news or views that include supportive evidence exists or not, will have a very strong impact. A news or opinion that appears initially false can turn into believable depending on the pace of propagation. If so, can hundreds and thousands people believing in the same news prevent the check of its reality? In today's social media, it is critical quite feasible to engage in a "fact check". In other words, the confirmation of the news by the masses makes content correct and the only criterion for news to be true is the size of the masses who believe in that news. In the decision-making process of approval, the role played by the information and the information satisfaction are extremely important can be seeing at this point, independent from the accuracy of the information (Köseoglu, 2010, p. 92). In the context of decision-making, for example, Yalçinkaya et al. (2018) found that the students do not trust information online and they are aware of post-truth information and how fast it can spread online. They believe that people do not give correct information about themselves on social media. The rate of belief on the difference between the reality on social media and the reality that we live is reasonably high according to the research findings. Students also believe that the spread of information online is faster.

Due to the power of social media, the facts become *flexible* that everyone can bend as they pleased. The truth can be falsified if it is evaluated partially rather than entirely. The main

³ American Patriot Daily: A conservative news and opinion website

problem here is not from an objective point of view but from the most useful point of view in the personal sense. Thus, Facebook published an ad how to avoid post-truth or fake news for all people. It includes:

- ✓ Approach headlines with caution,
- ✓ Look closely at the Internet address (URL),
- ✓ Investigate the source,
- ✓ Pay attention to whether the font is unusual,
- ✓ Look over the photos,
- ✓ Review the dates,
- ✓ Check the evidence,
- ✓ Look at the other news sources and think is the news a joke. (Facebook..., 2017).

By this move, Facebook seems to want to make people aware of unfounded news and fake videos, end up using unfounded news and videos that have increased especially after 2016 in the digital platform in recent years. Germany also has set to start enforcing a law that demands social media sites move quickly to remove hate speech, fake news and illegal materials (Germany starts enforcing hate speech law, 2018). Besides, In the United States, Ela Area Public Library recommends and elaborates some strategies to avoid groundless news such as:

- ✓ Check the date
- ✓ Check the by-line
- ✓ Evaluate the tone
- ✓ Reverse image search
- ✓ Reverse video search
- ✓ Check the URL
- ✓ Evaluate crazy claims
- ✓ Is it satire, a joke, or maybe April Fools' Day-related?
- ✓ Google search something on the page you're not sure about
- ✓ Avoid or ignore appeals to emotion
- ✓ Use a fact checking website
- ✓ Know the parts of a webpage
- ✓ Don't click, like, share, comment, or engage with spam content
- ✓ Watch out for personalization
- ✓ Clear out cookies
- ✓ Opt out of personalization (Ela Area Public Library, n.d.)

Conclusion

The new media concept that emerged in the 1970s has become virtualized by social media and interpersonal communication that is formed by the transformation of information technologies into communication networks. In addition to the formation of too many social networks over time, online interactions have become much more preferred. Thus, it caused the facts and evidence have been replaced by personal beliefs and emotions. We are living in information age and truths has replaced into lies, which named the era "*post-truth*" (Living in a Post-Truth World, 2016).

Although fake news and information for propaganda appeared in the 1800s, the term was

first used by Steve Tesich in 1992. It has been linked to unfounded news in politics over time. The term “*post-truth*” which was selected as the word of 2016 by Oxford Dictionary, is using as relating to or denoting circumstances in which objective facts are less influential in shaping public opinion than appeals to emotion and personal belief. The term has become a current issue during 2016 U.S. presidential election and the Brexit referendum. It may be thought especially Facebook, Twitter and various blogs played a key role to spread fake news to millions of users. However, it may not only reason. How Facebook's algorithms work is also thought to be effective in people's choices. However, this discourse is thought to be more effective for voters who have not developed new media literacy and do not have knowledge of how they can confirm a story they are facing on social media.

Trump stated that Facebook and Twitter helped him to win the elections and that power in social media was an effective tool without spending much money in elections (McCormick, 2016). Actually, he was not wrong at all. So what have to be done to overcome these forces and their struggles in the social media? According to Mozur and Scott (2016), the architecture or design of social media platforms should be developed to question the ethical issue. Algorithms may be transparent. Therefore, the interested citizens can really understand what is happening with the media behaviour of himself and others, so that there is no perception disorder in the individuals. In other words, public life mentality and civil responsibility should be coded into the algorithms. These algorithms should be as transparent as we can see the rules governing what passes through filters. Trump's victory and Brexit success are the best proofs how statements and postings affect people.

Finally, it must not forgotten that creating the network we desire means creating the future we desire. This is because thinking our freedoms on the internet differently from our real life freedoms will cause us to be unable to perceive the problems that we have experienced on the internet as technical problems in a way that lacks a holistic viewpoint.

References

- Ball, J. (2017). *Post-Truth: How Bullshit Conquered the World*. La Vergne: Biteback Publishing
- Bercovici, J. (2010, December 9). Who Coined “Social Media”? Web Pioneers Compete for Credit. *Forbes*. Retrieved from <http://blogs.forbes.com/jeffbercovici/2010/12/09/who-coined-social-media-web-pioneers-compete-for-credit/>
- Boyd M. and Ellison, B. (2007). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 13(1), 210-230.
- Communications & Publicity. (2017). Connecting with Social Media: Personally, Professionally and Educationally. *Delta Kappa Gamma Bulletin*. 83(4), 57-59.
- Chronicling America: Historic American Newspapers of Library of Congress. (1889, December 21). Retrieved from <https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn93058750/1889-12-21/ed-1/seq-1/>
- Chronicling America: Historic American Newspapers of Library of Congress. (1890, December 5). Retrieved from <https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn88061072/1890-12-05/ed-1/seq-1.pdf>
- Cooper, C. (2016, June 20). EU referendum: Immigration and Brexit - what lies have been spread? Retrieved from <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/eu-referendum-immigration-and-brexit-what-lies-have-been-spread-a7092521.html>
- Corner, J. (2017). Fake News, Post-Truth and Media-Political Change. *Media, Culture & Society*, 39(7), 1100-1107.

- Dilmen, N. (2014). Yeni Medya Kavramı Çerçevesinde İnternet Günlükleri-Bloglar ve Gazeteciliğe Yansımaları. *Marmara İletişim Dergisi*. 12(12), 113-122.
- Duranti, L. (2017). Entrusting Facts to Archival Theory: Documentary Truth in a Networked Environment in Maintaining the Facts Infrastructure in the Era of Post-Truth. Retrieved from https://sustain.ubc.ca/sites/sustain.ubc.ca/files/Sustainability%20Scholars/2017_Sustainability_Scholars/Final_Reports/Social%20Media%20Presence%20in%20a%20Post-Truth%20World_Evans_%202017%20SS.pdf.
- Ela Area Public Library. (n.d.). Avoiding Fake News and Scams. Retrieved from <https://eapl.org/sites/default/files/docs/AvoidingFakeNewsScams.pdf>
- Enge, E. (2019, April 11). Where is the Mobile vs. Desktop Story Going? Retrieved from <https://www.eapl.org/sites/default/files/docs/AvoidingFakeNewsScams.pdf>
- Facebook publishes fake news ads in UK papers. (2017, May 8). Retrieved from <http://www.bbc.com/news/technology-39840803>
- Forsyth, J. and Nelson, F. (2018, May 26). £350 million for the NHS: How the Brexit bus pledge is coming true. Retrieved from <https://www.spectator.co.uk/2018/05/350-million-for-the-nhs-how-the-brexit-bus-pledge-is-coming-true/>
- Freedland, J. (2016, May 13). Post-Truth Politicians Such As Donald Trump and Boris Johnson Are No Joke. Retrieved from <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/may/13/boris-johnson-donald-trump-post-truth-politician>
- Garrigos-Simon, F. J., Alcamí, R. L. and Ribera, T.B. (2012). Social networks and Web 3.0: Their Impact on the Management and Marketing of Organizations. *Management Decision*. 50(10), 1880-1890.
- Germany starts enforcing hate speech law. (2018, January 1). Retrieved from <https://www.bbc.com/news/technology-42510868>
- Google Nose. (n.d.). Smelling is believing. Retrieved from <https://archive.google.com/nose/>
- Google Trends (2018, October 20). Retrieved from <https://trends.google.com/trends/explore?date=all&q=post%20truth>
- Grech, V. (2017). Fake News and Post-Truth Pronouncements in General and in Early Human Development. *Early Human Development*. 115, 118-120.
- Hjorland, B. and Albrechtsen, H. (1995). Toward a New Horizon in Information Science: Domain Analysis, *Journal of the American Society for Information Science*. 46(6), 400-425.
- Hopkin, J. and Rosamond, B. (2017). Post-Truth Politics, Bullshit and Bad Ideas: Deficit Fetishism in the UK. *New Political Economy*. 23(6), 641-655.
- Hunt, E. (2017, January 24). ‘Fake news’ named Word of the Year by Macquarie Dictionary. Retrieved from <https://www.theguardian.com/australia-news/2017/jan/25/fake-news-named-word-of-the-year-by-macquarie-dictionary>
- Johnson, B. (2017). Information Literacy Is Dead: The Role of Libraries in a Post-Truth World. *Information Today March* 2017. 12-15.
- Kaplan, A. M. and Haenlein, M. (2010). Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media. *Business Horizons*. 53(1), 59-68.
- Köseoglu, C. (2010). Enformasyon Kaynağının İnanılabilirliği Açısından Duyurum ve Reklamın Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 38, 91-120.
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H. and Cook, J. (2017). Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the “Post-Truth” Era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*. 6(4),

353-369.

- Levine, M. A. (2017). Journalism Ethics and the Goldwater Rule in a “Post-Truth” Media World. *Journal of American Academy of Psychiatry and the Law*. 45, 241-248.
- Living in a Post-Truth World. (2016, October 18). *Geography e-Review*. Retrieved from <https://www.hoddereducation.co.uk/getmedia/160709ff-2fba-48b8-85d6-af55e286c05d/e-review-Geog-D2016?ext=.pdf>
- Logan, R. K. (2010). *Understanding New Media: Extending Marshall McLuhan*. New York: Peter Lang.
- McCormick, R. (2016, November 13). Donald Trump says Facebook and Twitter Helped Him Win. Retrieved from <https://www.theverge.com/2016/11/13/13619148/trump-facebook-twitter-helped-win>
- Miroshnichenko, A. (2017, February 22). The Post-Truth World: How Social Media Destroy the Absolutism of the “Objective” Truth. Retrieved from <https://human-as-media.com/2017/02/22/the-post-truth-world-how-social-media-destroy-the-absolutism-of-the-objective-truth/>
- Mozur, P. and Scott, M. (2016, November 17). Fake News in U.S. Election? Elsewhere, That’s Nothing New. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2016/11/18/technology/fake-news-on-facebook-in-foreign-elections-thats-not-new.html?smid=tw-nytimetech&smtyp=cur&referrer=https://t.co/3KmHK6KVEf>>
- Obar, J. A. and Wildman, S. (2015). Social Media Definition and the Governance Challenge: An Introduction to the Special Issue. *Telecommunications Policy*. 39(9), 745-750.
- Olsson, M. (2013). Gently to Hear, Kindly to Judge: The Affective Information Practices of Theatre Professionals and Journalists. *Information Research*. 18(3), 1-12.
- Oxford Dictionaries (2016). Word of the Year 2016 is Post-Truth. Retrieved from <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>
- Parmar, I. (2012). US Presidential Election 2012: Post-Truth Politics. *Political Insight*. 3(2), 4-7.
- Rochlin, N. (2017). Fake News: Belief in Post-Truth. *Library Hi-Tech*. 35(3), 386-392.
- Salgado, S. (2018). Online Media Impact on Politics .Views on Post-Truth Politics and Post-Postmodernism. *International Journal of Media&Cultural Politics*, 14(3), 317-331.
- Savolainen, R. (2007). Information Behaviour and Information Practice: Reviewing the “Umbrella Concepts” of Information-Seeking Studies. *Library Quarterly*. 77(2), 109-132.
- Schlesinger, P. (2017). Book review of John Nerone: the media and public life: a history. *Media, Culture & Society*, 39(4), 603-606.
- Solis, B. and Breakenridge, D. K. (2009). *Putting the Public Back in Public Relations: How Social Media is Reinventing the Aging Business of PR*. New Jersey: FT Press.
- Talja, S., Tuominen, K. and Savolainen, R. (2005). ”ISMS” in Information Science: Constructivism, Collectivism and Constructionism. *Journal of Documentation*. 61(1), 79-101.
- Tesich, S. (1992). A Government of Lies. *The Nation*. 1992, 12-13.
- Thompson, J. B. (1995). *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*. Cambridge: Polity Press.
- Treem, J. W., Dailey, S. L., Pierce, C. S. and Biffl, D. (2016). What We Are Talking About When We Talk About Social Media: A Framework for Study. *Sociology Compass*. 10, 768-784.
- Veltman, K. H. (2006). *Understanding New Media: Augmented Knowledge & Culture*. University of Calgary Press: Calgary.

- Yalçinkaya, B., Dönmez, A. H., Aydın, F. and Kayalı, N. (2018). A Survey About University Students' Perception of Post-truth On Social Media. *Journal of Awareness*, 3(4), 53-64.
- Ying, M. (2012). Sosyal Medya Platformları Üzerinden Pazarlama ve Bu Mecrayı Etkin Kullanan Sektörler. Yüksek Lisans Tezi: Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.

ARŞİV DÜNYASI

Cilt: 6 - Sayı: 2

ARŞİV-HAFİZA-KAMUSAL ENSEFALİZASYON ARCHIVE-MEMORY-PUBLIC ENCEPHALIZATION

Mehmet Torunlar
T.C. Cumhurbaşkanlığı
Devlet Arşivleri Başkanlığı
mehmettorunlar06@gmail.com

Öz

Arşivlerle hafıza arasında benzetme yapmak, tüm dünyada yaygın bir husus. Ülkemizde ise bu benzetmenin ortaya çıkardığı sonuç şu şekilde özetlenebilir: Arşivler ve arşiv uygulamaları yalnızca geçmiş kapsayan bir unsurdur ve genel itibarıyla geçmişin güçlü ve şanlı tarihine ve değerler sistemine gönderme yapmalıdır; bugün için önemi ile geleceğe yönelik göndermeleri çok göz önüne alınmasa da, tarihi değere sahip olanlar haricindeki belgeler önemsenmeyebilir veya yok edilebilir. Oysa hafıza kavramı hangi disiplin alanından incelenirse incelenirse insani bir özellik olarak hatırlama ve tutma ile birlikte unutma, değiştirme, silme ile de iç içedir. Çoğunlukla bireyseldir; bireysel yığılmalar ve benzeşimler toplumsal hafızayı oluşturur. Toplumsal hafıza da unutmalar, silmelerden ve değiştirmelerden oluşan bir kürenin içerisinde. Toplumun, dolayısıyla devletlerin hafızası olarak addedilen arşivler ise bu bireysel ve toplumsal unutmalara, değiştirmelere, silmelere karşı koruyucu ve hatırlatıcı bir önlem olarak ortaya çıkmış, birikim fazlalaşınca da yönetilmesi gerekmiş, daha ileri safhalarda kapsadığı bilgi varlıkları açısından öncelikle yönetim eyleminin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Modern dünyada ise hayatın her alanına nüfuz eden iletişim ve bilgi unsuru ile beraber akla gelebilecek her teknik ürünün, bunların işletim sistemlerinin temel noktalarından bir tanesi haline gelmiştir. Konunun geldiği bu noktadan hareket edildiğinde, arşivlerin hafızadan daha farklı bir yapının veya gerçekliğin unsuru olduğu görülecektir. Bu makalede, bahsedilen bu farklı unsurun izleri sürülmeye çalışılmaktadır. Hafızanın ne olduğundan, arşivle benzeşen yönlerinden, modern dünyada ondan ayrılan özelliklerinden bahsedilerek farklılığın ne olduğu çözümlenmek istenmektedir. Çalışmada, konuya ilgi duyanların bu açıklamalardan yola çıkarak okumalar yapmalarına ve yeni düşünceler geliştirmelerine aracılık edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, Hafıza, Hatırlama, Unutma, Ensefalizasyon

Abstract

An analogy between archives and memory is common throughout the world. However, this analogy in our country leads to a conclusion: Archives and their applications are only an element of the past and in general should refer to the strong and glorious history of the past and the system of values for today, although their importance and references to the future are not taken into consideration. even if things are ignored or destroyed. However, from the disciplinary field of memory, the concept of memory is intertwined with remembering, keeping as well as forgetting, changing, deleting as a human trait. It is mostly individual, individual agglomeration and similarities form social memory. Social memory is also in a sphere of forgings, deletions and alterations. The archives, which are considered as the memory of the society and the states, have emerged as a protective and reminder measure against these individual and social forgeries, alterations, deletions, and have to be managed when the accumulation is increased, and have become an inseparable part of the management act in terms of the information assets it covers in later stages. In the modern world, it has become one of the main points of every technical product imaginable and their operating systems together with the communication and information element that permeates every area of life. When we move from this point, the archives are the elements of a structure or reality different from memory. This article tries to trace the

traces of this different element. It is aimed to analyze what is the difference by mentioning what the memory is, its similarities with the archive, and the features that distinguish it from it in the modern world. Short explanations are made in the footnotes about the names mentioned in the article and the quotations. It is aimed to mediate those who are interested in the subject to make readings and develop new ideas based on these explanations.

Keywords: Archive, Memory, Remembering, Forgetting, Encephalization

Giriş

Konusu arşivler olan her konuşmada, her sohbette, “arşiv bir milletin hafızasıdır” cümlesi yer alır. Arşivler, toplumsal veya kurumsal düzeyde daima hafıza ile ilişkilendirilir. Bu duruma birçok örnek verilmesi mümkündür.

Türkiye’de modern arşivciliğin temellerinin atılıp gelişmesinde çok emeği olan Binark (1980, s. 8), kitabında arşivlerin, milletlerin hafızası olan tarihlerinin temel dayanağı olduğundan bahsetmiştir. Yine Binark (2013, s. 77) bir başka çalışmasında arşivlerin devletin hafızası olduğunu belirtmiştir. Binark (1997, s. 5), 28 Aralık 1996 tarihindeki konferansında da, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne intikal eden bu zengin tarihi mirasın, Türk milletinin milli hafızası olduğunu vurgulamıştır.

Dönemin Fransız Devlet Arşivleri Genel Müdürü Delmas’ın (1975), 1975 yılında Uluslararası Arşiv Konseyi (ICA) için hazırladığı proje çalışma raporunda arşivlerin, tarih boyunca insanın sahip olduğu şuurlu hafızasının temeli olduğu tespitini yaparak, arşiv-hafıza benzetmesine atıf yaptığı görülmektedir.¹

20-21 Nisan 1998 tarihinde düzenlenen 1. Milli Arşiv Şurası’nda sunulan tebliğlerin yayınlandığı kitabın önsözünde dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz da “Tarihimizin gerçek bilgileri arşivlerde saklıdır. (...) Geçmiş ile bugün arasında irtibat kurmak gibi hayati bir fonksiyonu olan arşivler, şüphe yok ki bir milletin en değerli hazinesi ve devlet varlığının da hafızası olmak durumundadır” diyerek hafıza kavramına göndermede bulunmuştur (Erişti, 1998, s. 13).

Yine 1. Milli Arşiv Şurası’nın açılışını yapan dönemin Başbakanlık Müsteşarı Yaşar Yazıcıoğlu da, arşivlerin bir milletin hafızası olduğunu konuşmasında vurgular (Erişti, 1998, s. 41).

Devlet Arşivleri Başkanlığı (2019, s. 4) 2020-2024 Dönemi Stratejik Planı’nın Misyon kısmında da “Devlet ve toplum hafızasını barındıran arşiv belgelerini arşivcilik standartları ve gelişen teknolojiler çerçevesinde tespit etmek, derlemek, korumak ve araştırmaya açmak suretiyle kamuoyuna güvenilir, kaliteli ve hızlı erişilebilen arşiv hizmetlerini sunmak ve kamu belge yönetimini etkinleştirmektir” ifadesiyle arşiv belgelerinin hafıza olarak nitelendirildiği görülmektedir

Bu noktadan yola çıkıldığında “kurumsal hafıza” olarak adlandırılan bir kavrama rastlanılmaktadır. Kurumsal hafızanın tanımlanmasında önemli farklılıklar vardır çünkü kavram, başlangıçta sosyoloji biliminden ödünç alınmış ve daha sonra çeşitli şekillerde yeniden yorumlanmıştır. Stein’e göre (1995, s. 7) kurumsal hafıza, kurumsal hafızanın

¹ Çalışma, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne tercüme edilerek ‘Arşivler’ adıyla yayımlanmıştır.

içeriği ve kurumsal hafızaya ilişkin süreçler olarak tanımlanır. Yazarın tanımı içerisinde geçen kurumsal hafızanın içeriği incelendiğinde kurumların;

- Bilgi sistemleri,
- Yönetim,
- Ekonomi,
- Sistem,
- Karar verme ve iletişim,
- Kurumsal strateji,
- Kurumsal eserler, üretim vb. teorileri ve faaliyetleri hakkındaki tüm bilgilerin ve kayıtlarının kastedildiği görülür. Bunlar son derece değerli ve geleceğe miras bırakılması büyük kazanç sağlayacak unsurlardır (Özhan, 2017).

Görüldüğü gibi olayın hep geçmişe dönük tarafı ön plana çıkartılarak geçmişten bugüne getirme unsuru üzerinde duruluyor, buradan yola çıkılarak hafızanın geçmişle ilgisi, bağlantısı ve saklama özelliği onun arşivle de irtibatlanmasını sağlıyor. Nietzsche de, geleceğini kurmak isteyen kişi geçmişini anlamlı kılar derken geçmişin gelecekle olan bağlantısının önemine dikkat çekmektedir (Milli Gazete, 2006). Ve geçmiş, ancak kendisiyle ilişki içinde olunması halinde ortaya çıkar. Hiçbir şey geçmişin oluşması kadar kolay değildir: Zaman geçer ve geçmiş olur (Assmann, 2001, s. 35). Geçmişin ana getirilmesi ve ondan dersler çıkartılması ise insani bir özelliktir.

Bu çerçevede geçmişe ait olanların tutulduğu şeyler geleceğe yönelik önem kazanıyor denilebilir.

İnsanlar geçmişle hesaplaşır, gelecek kurgusuyla yüzyüze gelirken oldukça cüretkâr, istekli ve özgüven içinde oldukları halde yaşadıkları an, içinde bulundukları zaman ve dönem söz konusu olduğunda ürkek, korkak ve ihtiyatlıdır. Geçmiş fiilen kendini savunamadığı, gelecek oluşmadığından insanoğlunun kırıp dökmelerine, tabansız ithamlarına maruz kalabilir (Yıldırım, 2014, s. 7).

Belleğin (hafızanın) kendisine ilişkin olarak genellikle bireysel bir yeti olduğu düşünülür. Bununla birlikte kolektif bellek ya da toplumsal bellek olguları da bulunmaktadır (Connerton, 2019, s. 7). Yani hafıza, bireyselden toplumsala doğru evrilmektedir, önermesinde bulunulabilir.

Fazlıoğlu (2019), bir röportajında “Bilim, tarihîdir yani muhdes, zaman ve mekânla kayıtlı. Dolayısıyla beşerî bir hâdisedir. İnsan türünün müteâl ortaklığı nedeniyle doğal olarak insanlığın ortak hafızasının bir parçasıdır. Her kültür de çok değişik tarihî şartlar altında bu hafızadan faydalanır.” görüşünü dile getirirken, bilim üzerinde oluşan hafızanın yalnız bireysel olmayıp tüm toplumlara veya insanlığa hizmet edebileceğinin tespitini yapmaktadır.

Toplumsal çerçevede hafıza gelenek haline dönüşür. Yani, gelenek bir hafıza işlevi görürken, toplumsal hafıza tam da geleneğin hafıza yanı üzerinden yürür. Gelenekten kopma, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal hafızadan da bir kopmadır. Hatırlamadan bahsediliyorsa, unutulmayı da kabul ediyoruz demektir. Kimlik, aynı zamanda bir hafıza ve hatırlama konusudur. Bu nedenle hafıza, insanoğluna yerliliğini hatırlatır ama yerliliği temin etmez. Aynı zamanda kim olduğunu ve kim olması gerektiğini de temin etmez. Hafızanın bir boyutu olarak, insanoğluna kim olduğunun bilgisini de taşır. Hafıza, deneyimin bilgisi, gelenek ritüelidir (Erol, 2016, ss. 160-163).

Geleneğin oluşumunda hafıza farklı roller de oynayabilir. Buna ek olarak bazen olmayan, oluşmamış hafızaya müdahale edilerek yeni bir şeyler katmak gerekebilir.

Gerçekleştiği dönemde önemsenmeyen birçok olay, mekân, kişi gerek görüldüğü zamanlarda devletler veya belirli oluşumlar tarafından bir hedef doğrultusunda, [Eric Hobsbawm'ın tespitiyle 'gelenek icat edilerek'] kişilerce ve toplumlarca hatırlanılması sağlanır. İcat edilen şey aynı zamanda 'icat edilmiş hafıza'dır. Ancak icat edilen bu hafızanın toplumlar tarafından özümsemesi, pekiştirilmesi ve toplumsal ortak bir değer hâline gelmesi için düzenli olarak tekrarlanması, öneminin vurgulanması, periyodik anmalarda bulunulması gereklidir.

Devletler veya değişik oluşumlar tarafından oluşturulması arzulanan toplumsal, kitlesel kimliğin çerçevelendirilmesi ve pekiştirilmesi için icat edilen gelenek veya hafıza, bir araç olarak kullanılır.

İcat edilen bu hafıza, devletler, oluşumlar açısından meşruiyet sağlamanın, iktidarı pekiştirmenin de en büyük araçlarından birisi olabilir. Yaygınlaşıp kabul gördükçe toplumsal genel hafızanın ayrılmaz bir parçası halini alırlar. Ancak icat edilen bu hafızaya sıklıkla tarihi bir arka plan da gerekebilir.

Bu sebeple hafıza kavramı ile birlikte, tarih disiplini de oldukça arşivlerle ve arşivcilikle bir arada anılır. Neticede birçok düşünür, filozof, edebiyatçı, siyaset bilimci ve değişik alanlardan bilim adamı hafızayı geçmişle ve oradan da tarihle ilişkilendirmekte ve bu nitelermeler üzerinden hareket etmektedirler.

Yine Fazlıoğlu (2016), 'Akıllı Türk Makul Tarih' adlı kitabında "İnsan tabiata doğar, hayatı ise kurar. Hayat hafızayla, geçmişle, tarihle hayat bulur. Tarihi bilmeyen insan, geçmişini bilmeyen insan demek değildir; geleceğini bilmeyen, hayatı ön-göremeyen insan demektir." ifadeleriyle hayatı hafıza ve oradan yola çıkarak tarihle ilişkilendirip, geleceğe yönelik önemine vurgu yapmaktadır.

Altan Çetin (2007), 'Erol Güngör'ün Tefekküründe Tarih Anlayışına Bir Bakış' adlı yazısında Erol Güngör'ün 'Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik (1989) kitabından alıntılar yapar. Söz konusu alıntılarda Güngör'ün, "herhangi bir yeniliğe eskiden kök bularak meşruluk kazandırmak, her şeyden önce eskinin tanınmış ve benimsenmiş olmasıyla mümkündür. Geçmişten kök bulmak, yeni hâle getirmekle aynı manaya gelir. Şu hâlde geçmişin hiç değilse bir "sosyal hafıza" hâlinde bugünkü hayatımızda bulunması şart oluyor" ifadeleri içerisinde de hafıza ve tarih benzeşmesini görürüz. Geleceğin sağlam olması için geçmişe kök salmak hafıza metaforu üzerinden ilişkilendirilir.

Güngör'e göre, tarihin millî hayat içinde kullanılması çeşitli şekiller gösterir. Bunlardan biri de tarihin bazı unsurlarına sembol kıymeti vermek ve o sembol etrafında bir takım duyguların uyanmasına çalışmaktır. Arşivler ekseninden, eski günlere özlem dolu anlatımlara bakıldığında toplumumuzda tarihi sembollerden önemli bir tanesinin de geçmişe ait belgeler olduğunu söylemek mümkündür. Bu ifadelerden yola çıkıldığında arşivler tarihi semboller dünyasının etkili bir aracı gibi görülmektedir. Millet-tarih ilişkisinde köprü görevi görerek tarih bilincini oluşturur önermesi geliştirilebilir.

Bu ulusal kimlik, tarih disiplini veya tarih bilinci açısından sağlam bir tespit olarak görülmelidir. Bazı hususlarda doğru bir önerme olarak da işe yarayabilir, ancak özelden

arşivleri yalnızca hafızadan ibaret görüp tarih disiplininin bir aracı, yardımcı sınıfı olarak algılamak, arşivin diğer fonksiyonlarını ve etkilerini gözden kaçıracağından bizi çok da doğru olmayan noktalara götürebilir.

Her ne kadar, bazılarınca hafıza ve tarihin eş anlamlı olmadıkları, hatta aralarında birbirleriyle zıtlıştıran çok şey olduğu (Nora, 2006, s.19) söylene de özellikle son dönemlerde sıklıkla bir arada kullanılırlar. Nora'ya göre hafıza her zaman yaşanan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisi iken, tarih bulunmayan şeylerin yeniden oluşturulmasıdır. Hafıza, her zaman güncel bir olay, sürekli şimdiki zamanda yaşanan bir bağ, tarih ise geçmişin bir tasavvurudur (Nora, 2006, s. 19).

Bugün ise hafıza diye adlandırdığımız her şey hafızanın dışındadır, bütün bunlar çoktan tarihin ürünü olmuştur. Hafıza ihtiyacı bir tarih ihtiyacına dönmüştür. Tarih çalışmalarının temel vasıtaları ve sembolik araçları olarak hafıza mekânları oluşur. Hafıza mekânları ise, hafızanın kendiliğinden oluşmadığı düşüncesinden doğmuştur; arşivleri kurmanın gerekliliği, yıldönümlerini devam ettirmenin, ayinleri düzenlemenin, kasvetli cenaze söylevleri vermenin, belgeleri noterde onaylatmanın gerektiği duygusundan doğar ve yaşarlar. Bu kayıt edici bir hafızadır ve arşive kendisi için hatırlama görevini verir (Nora, 2006, ss.23-25).

Tarih disiplini de işte bu çerçevede, özellikle ülkemizde, arşivlere yalnız kendisi için malzeme toplayıp hizmet sunan, hatırlama görevini yerine getiren bir yan uğraş alanı olarak bakar.

Dearstyne (2001, s. 22), tarihçileri mesleki kuzen olarak tanımlar. Ancak bunun yanlış anlamalara yol açtığını da belirtir. Kimi kişilerin arşivcileri zorla çalıştırılan kütüphaneciler ya da yardımcı tarihçiler olarak kabul ettiğine dikkat çeken Dearstyne, bu yanlış izlenimin arşiv faaliyetleri hakkında doğru bir imaj oluşmasını engellediğini, arşivcileri tarihçiler ve kütüphaneciler gibi mesleki kuzenleri ile kıyaslarken dikkat edilmesi gereken noktanın, eğitim, materyal ve program açısından benzerliklerle beraber farklılıklar olduğunun da bilinmesi gerektiğini belirtmektedir.

Arşivciliğin tarih disiplini ile olan ilişkisindeki eksik tespitler birçokları tarafından yaygın olarak kabul edilmiş olsa da yanlış bir algılamadır. Bu noktada hafızanın tarihle, oradan yola çıkarak arşivle eşleştirilmesi arşivin önemini ve faaliyet alanını kısıtlamaktadır.

Arşivle ilgili, hafıza, eski dosyalar, geçmişe ait olma gibi nitelemelere dayalı göndermeler, zaman içerisinde arşiv iş ve işlemlerini çerçevesinden de taşıyarak, arşivcinin statüsü noktasında bilinçaltına yerleşen, ama dış bir deneyim ve inanç olarak da yüzeye yansıyan, bugünkü olumsuz ve yanlış algılamaları ortaya çıkarmıştır. Bilinçaltında, bugün üretilen belgeler/bilgiler kadar önemli ve ihtiyaç duyulan bir husus olarak algılanmayan arşivlerle, iş ve işlemleri ile ilgili bu düşünce, niteliği ne olursa olsun arşivciliğin herkes tarafından yapılabilir veya yapılmasa da olur düşüncesini, derinden uygulama alanına taşımıştır.

Küçükbezi (2013) de, “Bilinçaltı zihin, bilinçli zihin gibi akıl süzgecinden geçirmez, etraflıca düşünmez ve sizinle zıt olarak tartışmaya girmez. Bilinçaltı zihin iyi ya da kötü her tohumu kabul eden toprak gibidir. Düşünceleriniz etkindir ve tohumlara benzetilebilir. Dolayısı ile bilinçaltınıza ne ekilirse onu biçersiniz. Olumsuz, zarar verici düşünceler bilinçaltı zihninizde olumsuz olarak çalışmaya

devam ederler ve zaman içerisinde bilinçaltı düşüncelerle örtüşen dış deneyimler olarak açığa çıkarlar. Bilinçaltı zihniniz düşüncelerinizin iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış olduğunu kanıtlamak ile uğraşmaz, düşüncelerinizin ya da önerilerinizin doğasına göre karşılık verir” tespitiyle bu deneyimlememizi destekleyen çözümlemelerde bulunur.

Arşivcilikle ilgili de bilinçaltılarına ekilen hafıza metaforu, eski dosyalar, tozlu raflar algısı da kurumsal ve yönetsel düzeyde önemsenmeyen, çok da ciddiye alınmayan dış deneyimler olarak açığa çıkmaktadır (Torunlar, 2019, ss. 75-76).

Arşiv, geçmişini içerisinde barındırır göndermesinin elbette doğru olan yanı mevcuttur. Arşivler yoğunluklu olarak geçmişini de içerisinde muhafaza eder. Fakat bugünü de içerisinde barındırarak, geleceğe yönelik ipuçlarını ve tasarımları bünyesinde taşıyan özellikleriyle beraber değerlendirildiğinde, bir hafıza olmaktan daha geniş bir kapsama ve etki alanına sahip bir olgu olarak, kuvvetli bir bilgi kaynağı ve güç unsuru olması yanında, eski kuşak ile yeni kuşak arasında da hem bilgisel hem de metodolojik birleştirici köprü vazifesi görür. Kamu hayatında bu birleştirme özelliği daha da güçlü olarak kendisini hissettirir (Torunlar, 2019, s. 79).

Hafıza Çeşitlemeleri, Nostaljik Göndermeler

Bellek; Bergson’la felsefi düşüncede, Freud ile psikanalitik düşüncede, Proust ile de otobiyografik edebiyatta merkezi meselelerden biri olmaya başlayınca, bireysel kimlik için de önemli bir kavram olarak belirmişti. 20. yüzyılın başında psikolojide bir araştırma alanı olarak çok rağbet gören bellek konusu; yüzyılın sonunda kültürel belleğin araştırılmasına doğru evrilmiştir (Connerton, 2018, s.11).

Kişiselden kültürele kadar birçok alanda varlığını ve etkisini gösteren arşivler, insanın varlığını ve kimliğini ortaya koyan çok önemli bir unsur olan bellek/hafıza gibi önemli bir şeyle özdeşleştirilse de asla kamusal çerçevede merkezi bir mesele olarak ele alınmamış, bu benzetme gerçek hayatta arşivlerin önemsenen bir uzmanlık veya mesleki alan olarak kendisine yer bulmasına yardımcı olmamıştır. Çoğunlukla bir benzetme olarak konuşmaların başlangıcına yerleştirilen bir metafordan öteye gidememiştir.

O halde bu metaforun sıklıkla kullanılma sebebi nedir sorusunu cevaplamak gerekebilir.

Arşivlerin devamlı olarak hafıza, dolayısıyla tarih disiplini ile ilişkilendirilmesi yalnızca geçmişin hatırlanması ve arzulanması isteğinden mi kaynaklanmaktadır?

Bauman (2018, s. 10), bunun, küresel bir nostalji salgını olduğunu ifade eder. Boym’un günümüzün bu nostalji salgınına, kolektif bir hafızaya sahip bir komüniteye duyulan duygusal özlem, parçalanmış dünyada sürekliliğe duyulan özlem teşhisini koyduğunu belirtir. Bu salgına (yine Boym’un), hızlandırılmış hayat ritimleri ve tarihsel altüst oluşlar çağında bir savunma mekanizması olarak bakılması gerektiği önerisi getirdiğini aktarmaktadır (Boym, 2001).

Bauman (2018, s. 11), tarihin bayrak yarışında, küresel nostalji salgınının, yavaş ama yine de durdurulamaz şekilde küreselleşen ilerleme çılgınlığı salgınından bayrağı devraldığı görüşündedir. Aynı duyguların bizim toplumumuzdaki yansımaları da aslında meselenin çekirdeğinde yer alır. Şanlı geçmişimize duyulan özlemin, güçlülüğün izlerinin belgelerde, özellikle Osmanlıca belgelerde bulunduğu atıflar yapılır, fermanların, beratların kopyaları

duvarları süsler, tuğralar otomobil camlarından, akıllı telefonların ekran yüzüne kadar her yere yerleştirilir. Güçle, ihtişamla birleştirilerek sembolleştirilmiş nesneler toplumumuzda önemli bir hafıza mekânı işlevi görmektedir.

Karaaslan ve Nacak'ın birlikte kaleme aldığı çalışmada (2014, s. 53); Erol Güngör'ün, geçmişimize duyulan özlemin, özellikle de Osmanlı'ya duyulan sevgi ve özlemin sadece Osmanlıların atamız olmalarıyla açıklanamayacağını, onun üç kıtada farklı millet ve kültürleri bünyesinde barındırmasının devletin şanını gösterdiğini ifade ettiğini belirtmektedir. Erol Güngör bu anlamda güçlü bir millet olabilmek için gereken mirasa sahip olduğumuzu düşünmektedir. Osmanlı'nın şanlı geçmişi, Murat Belge'ye göre de geçmişe duyulan özlemi perçinlemektedir.

Ülkemizde arşiv denildiğinde her seviyeden insanın genel olarak aklına gelen şeyin, Osmanlıca yazılı belgeler, fermanlar olmasının altında yatan duygunun da bu olduğu kanısındayım. Şanlı geçmişimize yapılan bir gönderme ve toplumsal hafızamızda geçmişteki şanlı günlerimize duyulan özlem.

Arşivlerimiz, milletimizin hafızasıdır ve oradaki belgeler bizim geçmişte ne kadar kudretli, yüce, adil, hoşgörülü olduğumuzu ispatlar. Toplum olarak bu husus da bizim milli nostaljimizdir. Ancak bu dönemsellik hassasiyet yakın tarih ve günümüz için aynı güçlü seviyede ilgi görmez. Bunun ötesinde sonradan üretilen belgeler yasal zorunluluk olmadığı müddetçe önemli değildir, gibi bir anlayışın toplumsal düzeyde kökleştiği bile söylenebilir.

Oysa Osmanlı arşivleri de Cumhuriyet arşivleri de geçmişimize nostaljik göndermeler yapmaktan çok ötede ve önemde, idari, yasal, toplumsal gerçeklikler, ekonomik, askeri, politik, uluslararası ilişkiler vb. açısından bilgileri barındırırlar ve ancak değerlendirilip, değerlemesi yapıp tekraren kullanıldıklarında geniş açılı ve ilişkili fonksiyonel işlevlere yararlar. Buradan hareket ettiğimizde de şu soru akla gelebilir:

Küresel nostalji salgını çılgınlığının dünya çapında yaşandığı günümüzde, teknolojinin getirdikleri, dönüştürdükleri ile beraber hafıza olarak görülen arşivlere yer var mıdır? Yukarıda da sorduğumuz sorumuzu yineleyelim, arşivler gerçekten bir milletin devletin hafızası mıdır, yoksa o da nostalji salgını çılgınlığının yaşandığı çağda milletlere, devletlere bir savunma mekanizması oluşturabilecek, daha kapsayıcı ve koruyucu, unutmadan hatırlamayı sağlayıcı farklı bir konseptte evrilmiş midir?

Bu soruların tümü muhakkak ki böyle bir makalenin dar alanında yeterince cevaplanamaz. Amacımız sorduğumuz her soruya açık ve net cevaplar aramak yerine, alanın profesyonellerine yeni sorularla düşünme ve çalışma sahaları açabilmek, mesleğin düşünme ve felsefi çerçevesini genişletmektir.

Hafıza ve Hafızanın İkilemleri

Bu noktalardan hareketle çok bilinen ve arşiv denildiğinde de mutlaka kendisine gönderme yapılan “hafıza” kavramı bu bölümde irdelenecektir. Hafıza kavramının deneyimlerle kazanılan şeylerin zihinde tutulma işlevi olduğu ifade edilirken, aynı zamanda bir soyutlama eylemi olduğunun da altı çizilmektedir (Özkapınar, 2009, s. 10).

Türkçe Sözlük'te ise (2011, s. 2014) hafıza, tıp disiplini ile ilişkilendirilmiş, “ruh, bellek” olarak da açıklaması yapılmıştır. İşin içine ruh kavramı girince elbette tıbbın psikiyatri alanı ile birlikte nörolojinin de dâhil olduğu bir alandan söz edilmesi mümkün hale geliyor.

Hafıza/bellek terimi, algı ya da deneyimlerin gerçek zaman diliminden daha uzun süre saklanması ve onlara daha sonra ulaşılmasını mümkün kılan yapı-sistem olarak tanımlanmaktadır (Brookshear ve Brylow, 2002, s. 83) ve gönderen ile alıcı arasındaki bağlantıdan bağımsız kalıcı kayıttır (Lehner, Maier ve Klosa, 1998, s. 2).

Neyzi de (2011, s. 1), belleğin insan beyni ile olan ilişkisine dikkat çekerek son yıllarda beyin üzerine yapılan bilimsel araştırmaların, bireysel belleğin nasıl işlediğini anlamayı kolaylaştırdığını ifade ederken, bu araştırmaların en önemli bulgusunun ise hatırlama sürecinin bir muhafaza sistemi veya bilgisayar gibi çalışmadığını gösterdiğini belirtmiştir.

Konnikova (2015, s. 37) ise, hafızamızın büyük oranda düşünme şeklimizin, tercihlerimizin oluşumunun ve karar alışımızın başlangıç noktası olduğu görüşündedir. Belli bir anının nereye kaldırılması gerektiğine beynimizin karar verdiğini, ama günü geldiğinde hafızaya yerleştirilen anının birebir aynısını geri alacağımızı sanırsak yanıltıcı olacağımızı da söyleyen Konnikova (s. 38), “İçine kondukları kutunun her hareketiyle içeriğin de yeri değişir, tipi değişir ve yeni bir form alır (s. 39)” tespitini ekler.

Bunuel’e göre belleğin (hafızanın) yaşamlarımızı yapan şey olduğunu fark etmek için, parça parça da olsa, belleğimizi yitirmeye başlamamız gerekir. Belleksiz yaşam yaşam değildir. Belleğimiz, tutarlılığımız, aklımız, duygumuz hatta eylemimizdir. Onsuz birer hiçiz (Kale, 2004). Hafızamız bizi biz yapan şey ise hafızamızı yapan şey nedir?

Bireysel olarak hafızamızı şekillendirir, onu değişik malzemelerle doldururken hayatımızın hangi yönlerini, hangi deneyim ve anıları saklamak istediğimizle ilgili de bir seçim yapma yönü bulunur. Hafızanın bu yönüyle birlikte felsefi alanda yaptığı çağrışımlara da kısaca dokunmak konumuzu ilerletmek açısından faydalı olabilir.

Cündioğlu (2010), hafızaya biraz daha farklı ve geniş anlamlar yükler: “Hafıza basitçe bir depo değil, bir kiler hiç değil, hafıza belki vicdan ışıyla gezilecek bir çatı katı aralığı... Sadece unutmak istediklerimizi gömdüğümüz bir kubur, bir kabir değildir hafıza, aynı zamanda unutmak istemediklerimizi, hatırlamak istediklerimizi bizim için saklayan bir vicdan mahfazasıdır da. Bir mücevher kutusu. Bir hizâne. Sevgilerimizi, acılarımızı, öfkelerimizi, hayal kırıklıklarımızı sırf bizim adımıza saklayan hürmet edilesi bir hizâne...”

Hafızayı depo olarak niteleyenler de bulunmaktadır. Örneğin, Trouillot (2015, s. 40), kişi için hafıza neyse toplumlar için tarih odur cümlesinin herkes tarafından bilindiğini söyleyip hafızada saklanan geçmiş deneyimlerin, bilinçli bir şekilde bulunup geri getirildiğinin varsayıldığını, pek çok farklı çeşidi olmasına rağmen, tarih ve hafızaya dair bu yaklaşımı ‘depo modeli’ olarak adlandırmaktadır. Trouillot’a göre bu modelin kökleri Antik Çağa kadar gitmektedir. Plato’ya kadar giden bu görüşe göre bilgi bellekle ilgili bir mefhumdur. Depo metaforunu kabul etmeyen görüşlere de rastlarız. Aynı kitabın takdim kısmını kaleme alan Sezai Ozan Zeybek, geçmişin bir depo metaforu ile anlaşılamayacağını ifade eder.

Aksoy (2014) da, hafızanın depodan farklı bir yapısalılık olduğunu şu cümlelerle açıklar: “Oysa çoğumuz hafızayı, beynimizin içinde bilgilerin saklandığı bir depo gibi algılarız. Oysa bilim insanları hafızanın bundan çok daha karmaşık olduğu görüşündeler. Onlara göre hafıza bir depodan çok bir işlemler zinciri. Zihnimizde

gerçekleşen fark etme-kaydetme-hatırlama ve unutmayla ilgili bölümlerden oluşan bir zincir.”

Depo, muhafaza ettiği şeyin yalnızca korunduğu bir mekânsal kavramdır. Depo, içerik hakkında bilgi sahibi değildir. Depodan gerekli olduğunda ihtiyaç hissettiğiniz şeyi alır kullanırsınız. Aldığınız şeyin yerine farklı bir şey de koyabilirsiniz. Bu sebeple Cündioğlu’nun ifadesiyle hafıza basit bir depo metaforu ile içselleştirilemez. Hafızayı yalnızca depodan ibaret sayamayacağımız gibi arşivleri de belgelerin depolandığı bir mekân olarak algılamak yanlışlığına düşmemek gerekir. Bu çerçevede arşivin felsefi yansımalarına kısaca göz atmak da faydalı olabilir.

Hafızadan Arşive Geçmiş-Gelecek

Derrida 5 Haziran 1994’te Londra’da düzenlenen ‘Memory: The Question of Archives’ başlıklı psikiyatri tarihine ilişkin bir kolokyumda yaptığı konuşmasına, arşiv sözcüğünün uzun bir tarifi ve incelemesi ile başlar. Felsefi bir derinlikle kurgulanmış konuşmadan birkaç cümle alıntılalım:

“Başlangıçta başlamayalım, hatta arşivde de başlamayalım.

Ama “arşiv” (archive) sözcüğünde başlayalım -böylesine tanıdık bir sözcüğün arşivinden. Arkhe, hatırlayalım, hem başlangıcı hem de buyruğu adlandırır. Bu ad görünüşe göre iki ilkeyi tek ilkede koordine eder: Şeylerin başladığı yerde/orada [là où, there where], doğaya ya da tarihe göre ilke -fiziksel, tarihsel ya da ontolojik-, ama ayrıca insanların ve tanrıların buyurduğu yerde/orada, otoritenin, toplumsal düzenin icra edildiği yerde/orada, kendisinden hareketle emrin verildiği o yerde [en ce lieu, in this place] yasaya göre -nomolojik (yasayla ilgili) ilke. (...)

Her arşiv -ki bundan bazı çıkarsamalar yapacağız- ilk elde kuruma ve muhafazaya yöneliktir. Devrimci ve gelenekseldir. Bu ikili anlamda Eko-nomik [çev. οἶκος, oikos («ev») ve νόμος, nómos («yasa»): ev idaresi] bir arşiv: tutar/saklar, rezerve koyar/sonrası için ayırır, korur ama bunları doğal olmayan bir biçimde yapar, yani yasa (nomos) yaparak ya da insanları yasaya riayet ettirerek. Az önce onu nomo-lojik diye adlandırdık. O yasanın gücüne sahiptir, evin (oikos) yasası olan bir yasanın gücüne; bir yer, mesken, aile, soy ya da kurum olarak evin yasasının gücüne (Derrida, t.y.).

Derrida, konuşmasında arşiv kelimesinin etimolojisini ve etkileşim alanını derinlemesine izah eder, aynı konuşmasındaki şu tespiti de arşiv profesyonelleri açısından son derece önemlidir: “Hafızayı değilse de arşivi denetim altında tutmaksızın bir politik iktidar olamaz. Etkin demokratikleşme daima şu asli kriterle ölçülür: Arşive, arşivin teşekkülüne ve yorumlanmasına iştirak ve erişim.”

“Derrida’nın arşiv bağlamında ateşli bir rahatsızlığı/hastalığı, bir tür hummayı söz konusu ettiği söylenebilir. Ama bu durumu bir tür geçici, tedavi edilecek hastalık olarak niteleyerek geçmek pek mümkün değil. Derrida daha çok, ateşli, hararetli, çatışmalı, yoğun bir faaliyetten söz eder gibidir. Ona göre, nasıl ki psikanaliz görünen ifadenin altındaki saklı, kökensel hakikati ifşa ettiğini iddia ediyorsa, her tür protezvari/takma hafızanın adı olarak arşiv de, aynı iddiaya ortaktır. Aralarındaki fark, birinin biyolojik/bedensel hafızanın bilimi, diğerrinin ise, yapay/takma uzuv olarak hafızanın bilimi olmasıdır. (...)

Tıpkı psikanaliz gibi arşiv de, özgün kimlik, varlık ve anlam iddiaları üretir ve bunları korur; bu iddiaların sürekliliği için uğraşır. Gücü ve otoritesi de, söz konusu bu iktidar kurucu ‘küratoryal’ niteliğinden kaynaklanır: Kökensel hakikat, bir anlamda, arşive alınanlar kadar dışarıda bırakılanlar tarafından da belirlenir. Ne var ki, dışarıda bırakılanlar da hiçbir zaman yok olmazlar; bir anlamda hummanın kaynağı da budur. Üstelik, diye devam eder, takma arşivi üretirken kullandığımız farklı bilgi teknolojileri de arşivin içeriğini, fena halde değiştirir. Sadece kâğıt ve kalemde oluşan bir takma hafızanın ifade edebilecekleri ile (yani kuracağı iktidar ile), sözelimi internet benzeri sayısal bir çoklu mecranın ifade edebilecekleri (kuracağı iktidar), dolayısıyla kimlik, varlık ve anlam iddiaları birbirlerinden radikal bir biçimde farklı olacaktır. Dahası, farklı bilgi teknolojileriyle bir zamanlar sadece sınırlı sayıda seçkin mavi kanlının ayrıcalığı olan arşivleme, sıradan doğumluların sıradan hayatlarının da olağanlığı içine yerleşebilir (sadece yerleşebilir, mutlaka yerleşir değil) (Tanju, 2019).

Derrida’nın söz konusu konuşmasının tamamı incelendiğinde, arşivi hafızanın bir alanı olarak ele aldığını, insan hafızasının karşılığı olarak bunun yapay bir uzuv olduğunu kabul ettiğini görürüz. Arşivlerin yasalarla olan ilişkisini de felsefi bir yaklaşımla, bir yapısökümcü (Dekonstrüksiyonist²) olarak şu ifadelerle anlattığını görürüz:

“ ‘arşiv’, nomolojik/yasal anlamda arkheye, buyruğun arkhesine göndermede bulunur. Latince archivum veya archium (tekil kullanılan bir kelimedir, tıpkı Fransızca “archive” için olduğu gibi: eskiden tekil ve eril olarak kullanılırdı: (“bir arşiv”) gibi, arşivin anlamı, onun tek anlamı, Yunanca arkheion’dan [çev. ἀρχεῖον, “belediye sarayı”] gelir: Önce bir ev, bir mesken, bir adres, yüksek yargıçların/görevlilerin (magistrat), archontes, buyruk verenlerin/kumanda edenlerin konutu. Siyasi iktidarı bu şekilde elde tutan ve anlamlandıran yurttaşlara yasayı yapma ya da temsil etme hakkı tanınıyordu. Bu şekilde kamusal olarak tanınmış otoriteleri hesaba katıldığında, o zamanlar resmi belgeler, onlara, onların evi olan bu yere (özel ev, aile evi ya da görev evi) koyuluyordu. Archontes (yüksek yargıçlar) en başta bu belgelerin muhafızlarıdır. Sadece deponun/emanet edilenlerin ya da dayanağın [çev. kaydedildikleri malzemenin] fiziksel güvenliğini sağlamazlar. Onlara ayrıca hermenötik hak ve ehliyet de bahşedilmiştir. Onların arşivleri yorumlama kudreti vardır. Böyle archontes’a emanet olarak teslim edilen bu belgeler gerçekten de yasayı söyler. Yasayı hatırlatır (rappeler) ve yeniden yasaya davet eder (rappelle à). Bu yasayı söylemenin yargı yetkisi [çev. Jurisdiction (“yasa” anlamındaki Latince iuris’tan ius, ve “konuşmak, söylemek” anlamındaki dicere) belirli bir sorumluluk sahası dahilinde adaleti sağlamak etmek üzere yasal bir organa verilen uygulama yetkisi] alanında bu şekilde muhafaza edilmeleri için hem bir muhafız ve hem de bir yer tayini/yerleşim (domiciliation) gerekiyordu. Arşivler, muhafızlıklarında ve hermenötik geleneklerinde bile ne dayanaksız/malzemesiz ne de meskensiz olabiliyorlardı.

² Yapısökümcülük/Dekonstrüksiyonizm: Postmodernitenin bir tür felsefi ve ideolojik modernite eleştirisi olarak ‘yapıbozum’ (deconstruction), Türkçe’de ‘yapısöküm’ bileşik sözcüğüyle terimleştirilmiştir. Metni de içine alacak şekilde tüm yapıları söküp bozmayı amaçlayan bir çözümleme yöntemidir. Bu anlayışa göre, metnin alt katmanlarının ortaya çıkarılması; kesin olanın gizli temsillerinin yani metnin, gerçekte olduğu biçimini alması demektir. (Kaynak: Yeliz Selvi, Feminist Teori ve Sanat Üzerinde Derrida Etkisi: Yapıbozum. <http://www.idildergisi.com/makale/pdf/1384260374.pdf>. Erişim tarihi: 19 Ekim 2019.

Arşivler işte böyle, bu yer tayininde, bu ev hapsinde yer bulur/meydana gelir. (...) Her zaman akla dayalı (diskursive) yazılar olmayan belgeler, böyle bir statüyle, ancak bir topoloji gereği arşiv sıfatıyla muhafaza edilir ve sınıflandırılır. Bu muayyen yerde ikamet ederler, yasa ile tekilliğin imtiyazda kesiştiği bu seçim yerinde. (...) Hepsi, bu toponomoloji ile, yer tayin etmenin bu archontik boyutu ile, bu arşik işlev ile, doğrusu o olmadan hiçbir arşivin meydana çıkmayacağı ya da olduğu haliyle beliremeyeceği patriyarşik (ataerkil) işlev ile ilgilidir. Kendini barındırmak ve barınarak kendini gizlemek. Bu archonte işlevi sadece toponomolojik değildir. Sadece arşivin bir yere, sabit bir dayanağa/ortama/malzemeye, meşru hermenötik bir otoritenin tasarrufuna koyulmasını (deposit) gerektirmez. Aynı zamanda birleştirme, kimliklendirme, sınıflandırma işlevlerini de toplayan Archonte iktidarı, emanet (consignation) iktidarı diye adlandıracağımız şeyle kol kola gider. Emanet ile, sözcüğün sıradan anlamında, bir yere ya da bir dayanağa rezerve koymak (emanet etmek, depozit bırakmak) üzere konut tahsis etme ya da tevdi etme eylemini değil, burada işaretleri bir araya toplamak suretiyle emanet etme eylemini kastediyoruz. Sadece geleneksel [latince] consignatio, yani yazılı delil değildir, daha ziyade her consignatio'nun varsayarak başladığı şeydir (Derrida, t.y.).

Derrida yapı sökümcülüğün metin ya da dil anlayışından yola çıkarak, ele aldığı kavramlar üzerinden arşivlerin tarihsel dayanaklarının ve felsefi arka planının hem izahını hem de bir bütün olarak eleştirisini yapmaktadır. Bizim konumuz açısından, Derrida'nın çok derinlere inerek arşivleri tahlil etmesinden sonra onu hafıza olarak nitelemesi önem arz etmektedir.

Yalnız Derrida değil, hemen hemen arşiv-hafıza metaforunu kullanan herkesin, hafızanın yaşananları, deneyimleri tutması, saklaması, geçmişin hatırlanması yönünü ön plana çıkardığı, arşivlerin de geçmiş bilgileri barındırması sebebiyle yapay bir hafıza olduğunu kabul ettiği görülmektedir.

Elbette arşivlerle hafıza arasında işlevleri ve nitelikleri açısından benzetme yapılabilecek seviyede ilişki mevcuttur. Birçok işlevi ve etkisi bakımından arşivlerle hafızayı irtibatlandırabiliriz. Arşiv bünyesinde barındırdıkları bilgi birikimi, iş, işlem ve işlevleri yönüyle hafıza ile yakın benzerlikler gösterir. Hafızanın bu nitelikleri şu şekilde ifade edilebilir:

- ✓ Bellek (Hafıza) geçmiş ile ilgili bilgilerin hatırdaki tutulması becerisidir. Psikologlara göre bellek bilginin kodlanması, depolanması ve hatırlanması süreçlerini kapsar.
- ✓ Belge/bilgi yönetimi, arşivcilik işlemleri de çok genel hatları ile bilginin belirli kurallar ve standartlar çerçevesinde bir ortamda üretilmesi, dosyalanması yani kodlanması, daha sonra depolanması, ihtiyaç hissedildiğinde de yeniden kullanılması yani hatırlanması işlemlerinden ibarettir. Hafızada tutulan şeyler de ihtiyaç duyulduğunda kullanılmak üzere hatırlama işlevi ile ana getirilir. Ancak sık sık hepimizin başına geldiği gibi zaman zaman bildiğimizi bildiğimiz halde bazı şeyleri önemli dahi olsa hatırlayamayabiliriz.
- ✓ Doğaldır ki kocaman bir bilgi dağarcığı içinden bir bilgiyi belleğinizden geri getirmek her zaman mümkün değildir. Peki, ama nasıl hatırlarız? Hatırlamayı ipuçları ile yaparız ve bu ipuçlarına geri getirici ipuçları denilmektedir. Geri getirici ipucu uzun süreli bellekten bir bilginin hatırlanmasına yardımcı olan ve

hatırlamayı kolaylaştıran bir uyarandır. Bu ipuçları objenin tanınmasından daha çok bellekten geri getirilmesinde önemlidir. Geri getirme belirli bir bilginin hatırlanmasıdır.

Belge/bilgi yönetimi, arşivcilik iş ve işlemlerinde de belgeye/bilgiye kolay ve hızlı erişim çok önemlidir. Aynen insan hafızasında olduğu gibi arşivcilikte de “geri getirici ipuçları” kullanırız. Standart Dosya Planı kodları, belge kayıt sayısı, tarih, konu başlıkları, arşiv kayıt numaraları, yer, raf, dolap numaraları, içerik formları da arşivciliğin “geri getirici ipuçları”dır. Buradan ilerlediğimizde ise hafıza, hatırlama ve unutma kavramlarını da çağırır.

Devamında geçmiş-bugün-gelecek üçlemesinden de bahsetmek zorunlu olur. Geçmiş-gelecek ilişkisi irtibatını bugün üzerinden kurarak hayat bulur. Bugün olmadan ne geçmişle ne de gelecekle ilişki kurmak, geçmiş-gelecek tasavvurunda bulunmak imkânsızdır. Hafızanızdaki geçmişle ilgili kayıtlar bugün kullanılarak gelecekle ilgili tasavvurlara rehberlik eder.

Aristoteles'in, *De Memoria et Reminiscentia*'sında³, ‘Hafızanın konusu geçmiştir’ (Ricoeur, 2012, s.34) önermesi ile konuya bakarak arşivleri hafıza ile özdeşleştirdiğimizde, arşivin içeriğini, işlevini de geçmişte arar, onun yalnızca geçmişe ait bir süreç olduğunu düşünebiliriz.

“Ama geçmiş nedir? Aslında geçmiş zaman, onun şimdiki zamanda ne olduğunu düşünüyorsak odur. Kuşkusuz, gerçek bir geçmiş mevcuttur; fakat geçmiş, ona kendi seçtiğimiz bir mercekten bakarak ancak şimdiki zamanda bilebiliriz ve tabii ki sonuç olarak hepimiz farklı geçmişler görürüz. Birey olarak farklı, grup olarak farklı ve akademisyen olarak farklı geçmişler görürüz. Devletler, toplumsal hareketler ve akademisyenler ayrı ayrı geçmişti tartışır (Wallerstein, 2013, s. 8).”

Her insanın geçmiş algılayışı, onu hatırlaması, algılaması, ona değer ve anlam yüklemesi farklı olabilir. Bu farklı yüklemelerin oluşumunda hafızanın etkisi büyüktür, o halde hafıza aynı zamanda kimlikle de ilgili bir unsurdur. Hafıza, yalnızca kimliği oluşturmakla kalmayıp bu kimliğin devamlılığını ve canlılığını da sağlayabilir.

Ancak burada, günü geldiğinde hafızaya yerleştirilen anının birebir aynısını geri alacağımızı sanırsak yanıltıcı olacağımızı da söyleyen Konnikova'nın (2011, s. 38), içine kondukları kutunun her hareketiyle içeriğin de yeri değişir, tipi değişir ve yeni bir form alır, tespitini yinelediğimizde insan hafızasının oluşturduğu kimliğin gerçekliğine ve doğruluğuna ne kadar inanmalıyız? Hafızamızın geri getirdiklerine ne kadar güvenmeliyiz?

Ricoeur (2012, s. 168), arşivin hafızadan ayrılamayacağını belirtirken, hafızanın tek başına ele alınamayacağını, hafızanın belgelendirilmesinin yapılması gerektiğini ve tarih yazımının arşivlenmiş hafıza olduğunu söyler. Arşivi de tarih yazım işleminin yazıya geçiriliş anı olarak tarif eder. Önce belgelerin arşivlendiğini, ardından arşiv kurulduğunu ve arşive bakıldığını ekler (s. 189). Hafızaya ait tarihsel tanıklıkların toplumsal baği oluşturan ilişkiler bütünü içinde bir güvenlik etmeni haline getirildiğini, bunun ötekinin sözüne⁴ güvenmeyi gerektirdiğine dair çıkarımlarda bulunarak, bunun toplumsal bağlamda bir mutabakat

³ Hafıza ve Anımsayış

⁴ Yani hafızasında biriktirdiklerine ve hatırladıklarına dayalı

oluşturabileceğini aktarır, ancak hafızaya dayalı bu tanıklıkların birbirinden farklılıklarının olacağından bahisle bunun bir uyumsuzluk da doğurabileceğini, potansiyel olarak birbirinden farklı olan tanıklıkların eleştirisinin bu uyumsuzluğu arşive gidecek tanıklığa yönlendireceği tespitinde bulunur (ss. 187-188).

Ricoeur (2012, ss. 198-199), hafızayı bir 'iz' nitelemesiyle ele alır, Carlo Ginzburg'un ipucu paradigmasına gönderme yaparak iz kavramının hem tanıklığın ve hem de ipucunun ortak kökeni olduğunu ifade eder. İz kavramını ise (2013, s. 310), deyim yerindeyse ondan yaşanmış, zamanın (bir şimdi ile birlikte zaman) katışıksız olarak ardışık bir zamana (şimdi olmaksızın zaman) yeniden-kaydedilmesinin nihai varsayımını meydana getirmek için dolayımlayan ve şematize eden, kesinlikle, saklama, seçme, bir araya toplama, danışma, en sonunda da arşivlerin ve belgelerin okunması etkinlikleri" olarak tarif eder. İzi, arşivlerin ve belgelerin incelenmesi olarak tanımlar.

Bergson'a göre (2013, s. 46) ise bilinç hafıza anlamındadır. Hafızasız bilinç olmaz, bilinç olmazsa geçmiş de olmaz, yalnızca an olur Bergson hafızanın kökenini geçmişin şimdiki sürede uzaması olarak görür ve durağan olmadığını, geçmişten bugüne doğru uzayan sürekli bir akış olarak tasvir eder. İnsanın bilinçli varlığının özünü de hafızanın kurduğu görüşündedir.

Türkiye'de Bergson'un görüşlerinden etkilenen birçok yazar görürüz. Edebiyat alanında en çok etkilediği kişilerden birisinin de Ahmet Hamdi Tanpınar olduğu ifade edilir. "Tanpınar Bergson'un zaman, oluş, ben, bilinç ve hafıza kavramlarını kendi eserinde içselleştirerek Türkçe tanımlamıştır bir anlamda. Matematik ve psikolojik zaman ayrımının en güzeli örneği Mahur Beste'de işlenmiş. Benzer bir ayrım Huzur romanında da varmış. Tanpınar'ın 'yekpare zaman'ı Bergson'un 'saf süre'sine karşılık gelmekteymiş. Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanı ve Bursa ya da İstanbul denemeleri psikolojik zamanın göstergeleriymiş" (Dursun, 2019).

Dursun'un tanıtımını yaptığı kitapta Tanpınar'daki Bergson etkisi, unutturma otoritesinin olduğu bir dönemde hatırlatma arayışı olarak açıklanır.

Tanpınar'ın tüm eserlerine sinmiş olan zaman, hâfıza, kimlik kavramlarının da aslında geçmişe ait biriktirilenlerin hafızada yer alması olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Kendisini, geçmişini, 'geriye dönüşlerle ifade eder. Geçmiş Tanpınar'ca hafızayı da içine alan bir kavram olarak ele alınır ve her zaman medeniyet kavramıyla özdeşleştirilir.

Günümüzde özellikle ülkemizde, arşivin hafıza olarak ele alınmasının, genellikle şanlı bir geçmişe ait geriye dönüş, üstün ve arzu edilen bir medeniyet kavramına özentisi hissetmek üzere kullanıldığı tespitini yukarıda yaptığımızı burada tekraren belirtelim.

Bu yaygın görüş ülkemizde kendi sonucunu üretmiştir: Arşiv bir hafıza olarak yalnızca geçmişe ait biriktirilenlerin tutulduğu bir mekândır, arşiv iş ve işlemleri de bu bakımdan yalnızca geçmişe ait veya geçmişle ilintili unsurlara hizmet eder.

Hatırlama-Unutma-Zihni Eylem-Arşiv

Buraya kadar gördüklerimizden yapacağımız çıkarım şudur; hafıza önemli bir bilgi kaynağıdır. Deneyimleri, başarıları, yenilgileri, acıları, hataları, eksiklikleri, hevesleri, hedefleri, bilgileri hatırlama ve bu temeller üzerinde akıl yürütme veya karar verme mekanizmaları için olmazsa olmazdır. Aynı zamanda zihinsel eylemlerin de bir parçasıdır.

Şimdiki andaki anlamalardan, algılardan ziyade geçmişe ait deneyimleri, değerleri vb. şeyleri temsil eder.

Hafızadakiler hatırlama eylemi ile bugüne getirilir. Hafıza adeta bir depodur, ihtiyaç olan oradan bugüne, derinden, karanlıktan gün yüzüne çıkartılır. Hatırlama eylemi bu nedenle hali hazırda depoda bekleyenlerin geri çağırılması olarak da anlaşılabilir.

Ancak bu noktada bir sorun ortaya çıkabilir. Hafıza mekanizması her şeyi olduğu gibi kaydedip tüm asıllığı ile saklamaktan ziyade, sıklıkla sakladıkları arasından seçmekte, bazılarını bilinçli veya bilinçsizce ayıklamakta, ondan sonra bugünle veya arka plandaki diğer bilgilerle birleştirmektedir. Bu durumda hafızaya dayalı hatırlamak eylemi, olmuş bitmiş geçmişin tüm yönleri ve orijinallliği ile bugüne/şimdiye taşınması olarak değil, geçmişin bugünde/şimdide yeniden üretilmesi olarak da anlaşılıp anlatılabilir. O halde, hafızaya dayalı bilgi, geçmişle ilgili bugünde yeni bilgi üretimi olarak da çerçevelendirilebilir.

Özakpınar, (2010, s. 11) insan hafızasının hatırladığını, unuttuğunu ve yanıldığını ifade ederken, yanılmanın da hatırlama ve unutma kadar doğal olduğunu, çünkü insan hafızasının, bir fotoğraf makinesi ya da bir teyp cihazı gibi aynen tutan ve kaydeden bir sistem olmadığını belirtir. 1990'lı yılların teknolojisi üzerinden verilen bu örneklerle biz de insan hafızasının aynı zamanda bilgisayar olmadığını da ekleyelim.

İnsan zihninin, deneyimlerden geçerken duyularından gelen izlenimleri kopyalar gibi kaydetmediğini ifade eden Özakpınar (2010, ss. 11-12), onları, geçmiş deneyimlerine, bilgilerine, o andaki ihtiyaçlarına, ilgilerine ve geleceğe ilişkin tasarılarına göre yorumlayıp hükme bağlayabileceğini, seçeceğini, kısaltabileceğini, birleştirebileceğini aktarır ve insan hafızasınca kaydedilen içeriğin bütün bu işlemlerden sonra zihnin kendi işine yaracak bir şekilde oluşturduğu düzenleme olduğu tespitinde bulunur

İnsan beyni, deneyimlediklerinin büyük çoğunluğunu unutmak zorundadır; bu açıdan hatırlanan, yaşanmış olandan yapılan bir seçkiden oluşur (Neyzi, 2011, ss. 1-2).

İnsan hafızasını mühendislik harikası kayıt cihazlarından ayırt eden özelliğin de bu olduğunu belirttikten sonra, hafızanın bütün izlenimlerin yığıldığı bir depo değil de biyolojik bir yapı olduğundan bahisle, hayatın gereklerine göre zihin süzgecinden geçerek biçimlenen özümsemiş bilgileri sakladığı ifade edilir (Özakpınar, 2010, s. 12).

Aksoy da (2014), hafızamızın bütün mükemmelliğine rağmen çok güvenilir olmadığını ifade ederek onun çok çabuk etki altında kalarak verileri kolaylıkla çarpıtabildiğini söyler. Karar alırken kullandığımız -pek çok zaman bize destek olan- kısa yolların (heuristics) bizi yanıltabileceğini, önyargılarımızın bizim hafızamızı çarpıtacağını, yaşadıklarımızı yanlış hatırlayıp şaşırmamızın çoğu kez bu nedenle olduğunu da ekler Bu husus hafıza ilgili hemen her yazıda ortak bir tespit olarak tekrarlanır.

Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak hatırlama sürecine bakıldığında, bellekten geri getirilen anıların, durumların veya olayların olduğu ilk andaki gibi olmadığı genel kabul gören bir kanaattir. Bellek geçmişini temsil etmekte ancak bu temsillerde eksiklikler bulunmaktadır. Hatta bazen ilk baştaki olayda olmayan eklemeler de yapılabilmektedir. Bu hâliyle bellek geçmişini yeniden yapılandırma işlemidir. Bir başka deyişle, bellek bizim geçmişini nasıl anlamlandırdığımızdan etkilenmektedir. Aynı veya benzer türden bilgilerin uzun süreli

bellekte oluşturduğu küme ya da bilgi örüntüsü anlamına gelen bilişsel şemalar belleğe yeni girmiş olan bilginin yorumlanmasında, kodlanmasında, depolanmasında ve hatırlanmasında önemli fonksiyonlar yüklenmektedir. Örneğin, beklentilerimiz, hırslarımız, heveslerimiz, inançlarımız ya da değerlerimiz vb. belleğimize yeni gelen bilginin anlamlandırılmasında, dışı vurumunda ciddi rol oynamaktadır.

Aynı zamanda insan zihnini ve hafızasını bedenden farklı ve bağımsız tutamazsınız. Fizyolojik çerçevede düşünülen bütün bedensel etkinlikler, zihin adı altında kavramlaştırılan etkinliklerle bağlantı içindedir. Zihinsel olanla bedensel olan, bir bütün organizmanın yaşam işlevlerinin birbirinden ayrılmaz yönleridir (Özakpınar, 2010, s. 13).

Bu iki kavramı karşılaştırdığımızda hepimiz arşivlerle insan hafızası arasında ciddi ilişkiler kurabiliyoruz. Arşivler de kurumsal düzenlemeler çerçevesinde organik bir yapıdır. Teşkilatların, kurumların, işletmelerin ayrılmaz ve vazgeçilmez parçalarından birisidir. İnsan hafızasının deneyimlerle elde ettiklerini zihninde tuttuğu gibi, arşivler de üretildiği ve kayıt altına alındığı ortam ne olursa olsun (fiziki veya elektronik), kurumsal, işlevsel faaliyetleri ve hizmetleri neticesi, ortaya çıkan bilgi birikimini tutar, gerektiğinde yeniden hizmete sunar.

Bu çerçevede kurumları da ürettikleri bilgilerin kayıtlı hale getirildiği, saklandığı ve tekraren hizmete sunulduğu arşivlerden ayrı düşünemezsiniz. Kurumlarda veya işletmelerde arşivlerin, belge/bilgi yönetim sistemlerinin ilgili olmadığı herhangi bir birim veya kişi yoktur. Arşivle hiç ilgisi olmadığını söyleyen bir çalışanın bile en azından özlük dosyası yönünden arşivlerle, belge/bilgi yönetim sistemleriyle irtibatı bulunur.

Yani bir kurumda arşivleri kurumun bütünü içerisinde ayıramazsınız. Kurumun bütünlüğünü ve meşruiyetini sağlayan şey, arşivler ve onun içeriğidir. Onun bünyesinde barındırdığı, sakladığı, kolay ve hızlı erişilebilir kıldığı birikimlerdir.

“Hafızaya kaydetme ile hafızada tutulan içeriğe daha sonraki, bir zamanda ulaşma arasında geçen süreye *tutma aralığı* denir. Tutma aralığı esnasında zihin durağan değildir. Yeni öğrenmeler, yaşanan olayların etkileri, fizyolojik durumlara bağlı aksaklıklar gibi çeşitli sebeplerle tutma aralığı esnasında içerikler bir takım değişimlerden geçebilir. Tutulan içeriklerde bozulmalar, eksilmeler, düzgünleştirmeler ve eklemeler meydana gelebilir.” (Özakpınar, 2010, s. 15).

Arşiv belgelerinde de yasal mevzuatla veya idari tasarruflarla belirlenmiş saklama süreleri mevcuttur ki buna zihin ve hafıza kavramı ile özdeşleştirmek maksadıyla *arşivsel tutma aralığı* olarak niteleyebiliriz.

Hafıza üzerine yapılan çalışmalar, hatırlamanın bilgilerin içinde bulunduğumuz ortamla (context) doğrudan ilişkili olduğunu söylüyorlar (Aksoy, 2014). Arşivlerde de aynı kural geçerlidir, arşivlerin ortamı, içerisinde sakladığı bilgilerin sağlığıyla doğrudan ilişkilidir.

Ancak insan hafızası ile olan bütün bu benzerliklerine rağmen arşivlerin oldukça farklı yapısı ve işlevleri olduğunu da burada söylemek gerekir. İnsan hafızasında görülen, tutulan içeriklerde bozulmalar, eksilmeler, düzgünleştirmeler ve eklemeler hafızanın bir izdüşümü olarak görülen arşivlerde, arşiv belgelerinde olmaz. Bu ancak bazı dış müdahaleler ile olabilir ki, yine arşivler üzerinden bunların izi, bıraktıkları ipuçları takip edilip tespiti yapılabilir.

Makalenin bundan sonraki bölümlerinde benzerliklere rağmen, arşivlerin farklılıklarının ne olduğu ve kurumları, toplumları bu çerçevede nasıl etkilediği üzerinde durmak istiyorum.

Arşiv-Hafıza Farklılıkları

Kamu kurumlarının faaliyetleri, hizmetleri neticesi oluşan bilgi birikimi kamusal faaliyet ve hizmetlerin bir göstergesi ve delili olduğu gibi, yine zamanın akışı içerisinde toplumsal bir hafıza oluşturma da önemli araçlarından bir tanesi haline gelir. Arşivler ve bünyelerinde barındırdıkları bilgi materyalleri yapısal bir unsur olarak toplumsal hafızanın ve değerler sisteminin şekillenmesinde oldukça etkili bir unsur olarak görülebilir. Bir anlamda toplumsal gerçekliğin inşası bağlamında, egemen bir etmen olarak tarihi süreçler içerisinde, zamanın akışıyla beraber ciddi izler oluşturabilir.

Arşivleri bir milletin hafızası olarak belirleyip bu çerçevede görececeksek, hafızanın zaman içerisinde bir takım etmenlerle değişikliğe uğradığını da bilerek, arşivlerin kaynaklarının orijinalliğinin, içeriğinin zamanla değişikliğe uğratılıp uğratılmadığını da sorgulamamız gerekebilir.

Bu noktada haklı olarak şu sorular da sorulabilir: Söz konusu olan kamu faaliyet ve hizmetleri olduğuna göre siyasi güç unsurları veya iktidarlar arşivlerin oluşum ve gelişimi ile içeriklerine müdahil olma noktasında ne kadar etkindirler? Veya kamu arşivlerinin içeriklerinin belirli politikalar çerçevesinde kontrollü olarak üretilmesinde ne kadar söz sahibidirler? Kamu arşivlerinde bulunan belge/bilgi birikiminin tarafsızlığı, güvenilirliği olabilir mi? Neticede kontrollü üretim ve içerik, toplumsal hafızayı ve değerler sistemini oluşturmada iktidara dümeni elinde tutmayı ve istediği şekilde yönlendirmeyi sağlar mı?

Bu sorular, haklı ve doğru sorulardır. Bu sorular, aynı zamanda arşivlerdeki belge/bilgi birikiminin toplumları, yönetimleri, siyasi alanları ne kadar ilgilendirdiğinin, arşivlerin hissedilmese de hangi tartışma zeminlerinde kendisine yer bulduğunun anlaşılmasında, konunun ulusal ve uluslararası boyutunun ve öneminin çizilmesinde de zihin açıcı unsurları öne çıkartır.

Elbette bu soruları konunun bütünlüğü ve ardışıklığı içerisinde başka sorular takip eder.

Trouillot (2015, s. 79), arşivlerin öneminin amatör ya da profesyonel olması fark etmeden bir tarihçi ile şarlatan arasındaki farkı ortaya koymasından geldiğini söyler. Ona göre, arşivler, olguları bir araya getirir ki, bu edilgen sayılabilecek bir toplama eyleminden ibaret olmayıp, daha ziyade faal bir üretim sürecidir. Arşiv, olguların tarihsel olarak anlaşılabilmesi için gerekli zemini hazırlar ve bir anlatının asli ve biçimsel öğelerini oluşturur. Bu çerçevede toplumsal- tarihsel süreçlerle bu süreçler hakkındaki anlatılar arasında aracılık eden kurumsallaşmış yerler arşivlerdir. Nelerin tartışılabilir olduğunun sınırlarını da belirlerler, otorite oluşturur, güvenilirlik ve karşılıklı bağımlılığa dair kurallar koyar, önem arz eden hikâyelerin de seçilmesine yardım eder

O halde arşivler, kamusal ve toplumsal hatırlama ve unutma biçimlerini ne derecede şekillendirir? İktidarlar veya yönetimler, kurumsal veya toplumsal hatırlamayı veya unutmayı kendi politikaları doğrultusunda öncelikle yönlendirmekte midirler? Bu tür müdahaleler varsa, nasıl bir toplumsal hafıza ve değerler sistemi inşa edilmiş, bu da toplumları, kişileri, gündelik hayatı, uluslararası veya toplumlararası ilişkileri ne oranda etkilemiş, çerçevelemiştir? Tarihi tecrübeler ve bilgiler ışığında, iktidarlar veya siyasi

yapılar arzulanıkları toplumsal hafızayı ve değerler sistemini oluşturabilmiş, hayata geçirebilmişler midir? Örneğin, Fransız tarihçi Nora'nın makalesinde tarihin, modern toplumların bugüne dair umutsuzca değişim arayışlarının sonucu olarak geçmişi düzenlemek ihtiyacından doğduğu iddiasını hatırladığımızda bu yönlendirme ve inşa işleminin her toplumu ilgilendirdiğini söyleyebilir miyiz?

Toplumsal refleksler, geçmişten gelen değerler sistemi, bu değişimleri bünyelerine alıp değişime kolaylıkla izin vermekte midirler? Belge/bilgi yönetimi, arşivleme sistemleri bu tür müdahalelere karşı hep zayıf halka mıdır? Yönlendirerek toplumsal hafıza, değerler sistemi oluşturma ile hatırlama ve unutturma noktasındaki maksatlı müdahalelerin izleri de arşivlerden, belge/bilgi yönetimi sistemlerinden takip edilemez mi?

Teorik bir çerçeve üzerinden ortaya konulan bu sorular, arşivlerin kamu ve toplum hayatındaki yeri ve önemi ile de doğrudan ilgilidir. Bu sorular ve cevaplarıyla arşivler arasında bir illiyet bağı mevcuttur. Bu sorulara verilecek her cevap aynı zamanda bizim toplumsal ve kamusal hayatımızla ilintili uluslararası, toplumlararası ilişkilerimize, sıkıntılarımıza, tarihi tecrübelerimize ait cevapları ve geleceğe dair yol haritamızı içerisinde barındıracaktır.

Aynı zamanda bu soruların ve cevaplarının kapsama alanı, arşivlerin yalnızca bir hafıza unsuru mu, yoksa daha gelişmiş ve etkin farklı bir yapısalılığı mı çerçevlendirdiğinin ve toplumsal ve kamusal düzeyde bu hususun ne kadar farkında olduğumuzun ipuçlarını da ortaya koyabilir.

Milan Kundera, 'İnsanın iktidara karşı savaşı, hafızanın unutmaya karşı savaşıdır' derken (Özkurt, 2019), hafızayı başka bir alan üzerinde genişletir. Bir anlamda bize, geçmişle bağını koparmak istemeyen insanoğlunun, bugünde sıkışıp gelecekle ilgili belirsizliklere çare olarak geçmişe dönmesini ve ona sıkıca sarılıp kendisine bir çıkar yol aramasını, iktidar oyunlarının da önemli bir aracı olarak gösterir.

Yine Trouillot'da sorularımıza kendi bakış açısı üzerinden cevaplar bulabiliriz. Ancak bu cevaplar bizi başka sorulara da yönlendirebilir. Trouillot'a göre (2015, s. 80), arşiv oluşturmak bir ayıklama işlemidir. Kaynakları yazan kişiler seçilir, kanıtlar ayıklanır, konular bulunur, uygulanacak yöntemlere karar verilir. Bu en iyi ihtimalle, vurgunun değiştiği bir sıraya koyma işlemidir. İktidar, hem en aşıkâr hem de en göze görünmeyecek yollarla ayıklama sürecine dâhil olur.

Trouillot (2015, s. 259), aynı zamanda görünmez olmanın iktidarın en önemli özelliği olduğunu söyler ve iktidara en büyük meydan okumanın da onun kökenlerini ifşa etmek olduğunu ekler.

İktidarların muktedir olmasının araçlarından bir tanesi de elbette hafızalar veya hafıza mekânlarıdır. İktidar güçleri, her ne kadar geçmişi birebir deneyimlemiş bireysel hafızalara dayanmasalar da, belgeler, arşivler, müzeler, anıtlar, adetler, mezarlıklar gibi sosyal olarak üretilmiş hafıza oluşturma öğelerine ya da mekânlarına dayanabilir. Bunlar üzerinden kendisine meşruiyet ve hareket alanı açabilir.

İktidarlar bu çerçevede hafıza alanına sık sık müracaat ederler. Zeybek de (Trouillot, ss. 5-6), arşivlerin daha oluşmadan evvel, neyin arşive girip girmeyeceğini belirleyen, girdikten sonra da buna devamlı müdahale eden bir iktidar ağı olduğu tespitini dile getirir.

Bu noktada, iktidarlar tarihi işlerine geldiği gibi yazar, istemedikleri yerleri hikâyeden çıkarır diyebiliriz. Ancak böyle söylemek de fazlasıyla genel olur, analitik gücü zayıf kalır. Trouillot bu genel tespitten mesafe almak adına, bir yandan tarih yazımındaki pozitivist eğilimlere (geçmiş olmuş bitmiştir, tarihinin görevi arşive girip doğruya ulaşmaktır) bir yandan da post modern eğilimlere (tarih baştan aşağı iktidarlar tarafından oluşturulmuş alıntılardan biridir) itiraz eder (Trouillot, 2015, s. 6).

Tarihi oluşturmak için yönlendirmeli yapma tarihin en önemli değişken aracı da elbette arşiv belgeleridir. Onları üretimi aşamasından itibaren maksada dayalı yönlendirmelerle oluşturmazsanız istediğiniz doğrultuda tarih yazamaz, onu şekillendiremezsiniz. Bu, Eric Hobsbawm'ın tespitiyle 'gelenek icat etmek' gibi, iktidarlarca hafıza icat edilip buna dayalı tarih icat etmektir.

Ancak iktidarın hafızayı kullanmasına karşılık yerleşik iktidar karşıtları da hafızayı karşı saldırı unsuru olarak kullanır. Lawless (2018), küresel hafıza kültürünün kökenleri konusunda farklı ve birbiriyle çelişen görüşler olduğunu, ama Amerikalı tarihçi Jay Winter'in, hem boş zamanın hem de harcanabilir gelirin artmasına sebep olan toplumsal ve ekonomik koşullardaki değişime bağlı olarak bu kültürün İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hızla geliştiğini öne sürdüğü bilgisini paylaşır.

Bu sosyo-ekonomik temellere rağmen, hafıza çalışmalarında genellikle Holokost mezalimi mihenk taşı kabul edilir. Kerwin Lee Klein'in sert biçimde eleştirdiği bir eğilimdir bu; Klein'a göre, tarih söyleminin girdiği hafıza dönemeci, iyileştirici ve avangard pratiklerin kesişiminden türeyen kültürel bir tür büyü-katma [re-enchantment] biçimidir. Bunun sonucunda hafıza, hatalı bir şekilde bir özgürleşme alanı olarak göklere çıkarılır. Hafıza hareketleri, basit bir yeniden anlamlandırmadan ziyade, zamansal bir altüst oluşa yol açar (Lawless, 2018).

Hafızanın hem iktidar güçleri hem de yerleşik iktidara karşı olanlarca kullanılması hafıza/hatırlama politikası gibi yeni eylem alanlarını ortaya çıkartıyor. İktidara yönelik karşı savlarda, hafızanın başkaldırısı, hafızanın intikamı, hafıza konjonktürü gibi parolalarla nitelenen bir dönemin başladığı ifade ediliyor (Erdoğan, 2013). Bu dönem nihayetinde geçmişle hesaplaşma denen bir kavramı da hayata dâhil ediyor ki, bu kavram genel itibarıyla içerisinde pek de iyi niyetler barındırmıyor.

Devletlere ve toplumlara kesinliği, doğruluğu kanıtlanamayacak materyaller ve argümanlar üzerinden geçmişinle hesaplaş dayatmaları, aynı zamanda ona yeni bir hafıza oluşturma, hafıza çerçevelendirme siyasetinin de bir parçası olarak işlev görüyor. Bunu, iktidar karşıtlarının bir argümanı olarak nitelendirebiliriz. Yani işin içinde yine hafıza mefhumu mevcut, ama bu defa hesaplaşmanın bir aracı haline dönüşüyor. Bu kavramları, içeriklerini, sebep ve sonuçlarını bu makalede tartışmak çok da gerçekçi olmaz. Ancak hafıza kavramının etki ve kapsama alanının ne olduğu konusunda fikir sahibi olmak açısından burada kısaca değinmek ihtiyacı hissettim. Elbette bu etki ve kapsama alanı doğrudan arşiv kavramını da meselenin odak noktasına yerleştiriyor.

Bu noktadan hareket ederek şu sorunun da cevabını hemen vermemiz gerekir. Arşivcilik, belge/bilgi yönetimi yalnızca belge üretimini ve onların depolarda saklanıp, ihtiyaç hissedildiğinde hizmete sunulmasını sağlayan, herkesin yapabileceği bir uğraş alanı mıdır? Yoksa disiplinler arası çalışma gerekliliği taşıyan, kişiselden kurumsala, toplumsaldan

küresele etkileşim sağlayabilen bir yapısallığı mı temsil eder? Onu yalnızca geçmişini ilgilendiren, ihtiyaç duyulduğunda zaman zaman tekraren başvurulabilecek, biriktiğinde de bir milletin hafızasını oluşturan bir unsur olarak nitelememiz yeterli midir? Hele de bugünün dünyasında ve içinde bulunduğumuz zamanın ruhunda.

Geçmişten günümüze geline yolda devletlerin amaçlarına uygun belge üretilip arşiv oluşturdıkları daima tartışmalı bir alan olmuştur. Kimi dönemlerde devletlerin toplumların demokratikliği için bir kıstas ve gösterge, kimi dönemlerde ise iktidarların kendi politikalarına uygun elinde koz haline dönüştürülebileceğinin iddia edildiği bu alanla ilgili tartışmaların süregideceği de açık bir gerçek.

Bu tartışmalara nokta koymak mümkün değilse de, ancak savunma stratejilerini doğru oluşturmak için öncelikle yapılması gereken şeylerden bir tanesi, arşivcilik veya belge/bilgi yönetimi alanının çerçevesini doğru şekillendirmekten geçer.

Günümüzde, “Arşivcilik veya Belge/Bilgi Yönetiminde” özellikle akademik alanda teorik çalışma sahası disiplinlerarası bakış açısını ve faaliyetlerini içerisinde barındırmalıdır. Bu husus ilk etapta zevkli bir iş, avantajlı bir durum olarak algılanabilir olmakla birlikte, aslında işi çalışma düzlemine taşıdığınızda, bir dizi değişik yöntem sorunu, birçok farklı ve karmaşık konuyu sistematik bir biçimde ele almanın getireceği yükü ortaya çıkarır. Ardından da farklı disiplinlerin kapsadığı alana yeterince hâkim olamamaktan kaynaklanan birçok konuyu atlama veya yeterince ve derinlikli çalışamama riskini oluşturabilir.

Ancak şu da bir gerçektir ki, belge/bilgi yönetim disiplini başlı başına bir çalışma alanının dar sınırları içerisinde de yer alamaz. Çünkü içeriği, etkisi ve etkileşim alanları itibarıyla, her türlü kamusal faaliyetin, bilimsel çalışmaların, kişisel hakların, özgürlüklerin tam orta noktasında yani merkezinde bulunur. Her disiplin alanı ile ilişki içerisinde. İşte bu merkezi özellik disiplinler arası faaliyetlere ihtiyaç hissedir. Ancak tüm disiplinlerle olan ilişkisinde bir eşitlikten söz etmek mümkün olmaz. Yani kimi disiplinlerle sarmal ve girift bir ilişki mevcutken bazı disiplinlerle olan ilişki daha uzaktan bir temas gerektirebilir.

Disiplinler arası çalışma gerektiren, belge/bilgi yönetimi-arşiv disiplini faaliyetleri neticesi, hangi ortamda üretilirse üretilsin, belgeler sistemli ve yapısal bir bütünlük gerektiren süreçlerde meydana gelir. Bunu resmi ve meşru belgelerin üretim süreçleri için söylemekteyim. Yoksa faaliyetlerinizi belgeye dayandırmadan da yerine getirebilirsiniz. Ancak bu bir devlet uygulaması olmaktan farklı bir tarzı da beraberinde getirir. İktidarlar, yönetimler arşiv belgelerini kendi amaçları doğrultusunda da üretilip, içeriklerine, saklanma sürelerine müdahil olabilirler. Belgeler üzerindeki bilgileri kendi inançları, algılamaları, hedefleri doğrultusunda kullanabilirler.

Bu bilgi içerikleri zamanın ruhuna göre değişik anlamalara, anlamlandırmalara, değerlendirmelere de konu olabilir. Örneğin, kişisel soruşturmalarda istihbarat bilgilerini oluşturan içerikler, bir iktidar/yönetim için sakıncalı addedilebilirken, başka bir iktidar/yönetim için makbul hususlar olarak görülebilir. Herhangi bir kurumun icraatı, hizmeti bir iktidara/yönetime göre olumlu ve başarılı iken, diğeri için son derece sakıncalı ve hatalı olarak algılanabilir. Bu algılamaları yönetecek, yönlendirecek, delillendirip tanıklık edecek şeyler de kurum veya devlet düzeyinde yine arşiv belgeleri olacaktır. Bu anlamda arşiv belgelerinden oluşturulmuş hafızadan olumlu-olumsuz çıkarımlar yaparak nemalanmak isteyen odaklar her zaman görülebilir.

Ancak iktidarlar ne kadar uğraşırlarsa uğraşınsınlar, arşiv belgeleri üzerinde her tür icraatlarına tanıklık edecek, zamanı gelince gerçekleri de yönlendirmeleri ve müdahaleleri de gözler önüne serecek ipuçları bırakacaklardır. İnsan hafızası unutup, değiştirip hatırlarken arşiv belgeleri gerçekleri olduğu gibi ortaya serebilir.

“Kurumsal iletişimin aracı olan güncel resmi bilgi/belgelerin ve arşiv belgelerinin incelenmesi sonucunda İdeoloji>Siyaset>İktidar üçlemesinin kesişme noktaları, güzergâhları ile olumlu-olumsuz eylemleri ve ilişkileri ortaya çıkartılır. (...)

Sürekli bir kontrol mekanizması içerisinde yönlendirilerek bilgi/belgelerinizi ürettiğinizde, bu sistem yalnız kendi kaynaklarından beslenerek kapalı devre çalışan bir düzenek halini alır ve bu düzenek de sürekli olarak kendisini tekrarlar. Devamlı belirli bir odaktan beslenen, resmi ideolojinin yönlendirmeli gerçeklerine referansta ve atıfta bulunularak üretilen, oluşturulan, elde edilen belge birikimi belli bir noktadan sonra hayatın, demokratik kuralların ve uluslararası normların çerçevesinde işleyen bir sistemin pratiklerine ters düşer.

Bu bağlamda her yönetim ideolojik uygulamalarının, iktidar baskılarının gizlenmesi, silinmesi noktasında ne kadar uğraşırsa uğraşsın, neticede bireyselden kurumsala ve devlete kadar uzanan bir çizgide kontrollü olması gerektiğini, denetlenebileceğini, sorgulanabileceğini, hesap verebileceğini bilmelidir. Ne kadar titiz davranırsa davranışın belgeler üzerinde bir iz, delil bırakacağına da farkında olmalıdır. Ne kadar kontrollü üretilirse üretilsin, belgeler iktidar odaklarına karşı bir kontrol noktası veya mekanizması işlevini de görür. “Kurumlar yapılarının gereği, iletişim eylemlerinin önemli bir kısmının delillerini saklamak ve tekrar kullanmak zorundadır. Çünkü kurumlarda iletişim, iş ve işlemlerin yürütülmesi için gerçekleştirilen bilgi yüklü eylemler bütünüdür” (Özdemirci, 2006)

Arşiv belgeleri üretilirken farz edilsin ki müdahaleli aşamalarla üretildi, kurumsal bilgi üretiminde iktidarların görüşleri doğrultusunda hareket edildi, yapılanları, faaliyetleri, hizmetleri, eylemleri iktidar yanlısı olarak lehe yorumlanacak biçimde kayda geçirildi. Ancak iktidarlar veya yönetim mekanizmalarınca ne yapılsa yapılsın, bir belge/bilgi yönetimi, arşivleme süreçlerinden bahsediyorsak gelecekte yapılacak her türlü araştırma ve incelemede arşiv belgeleri üzerindeki izlerden, ipuçlarından kaçmak mümkün olamayacaktır. İktidar odakları lehine bütün olumsuzlukları geçersiz kılacak bir yöntem belgeler üzerinde asla gerçekleştirilemeyecektir. Belgeler her zaman içerisinde kurgulanmış, yönlendirilmiş, biçimlendirilmiş olanlarla birlikte gerçeklikleri de barındıracaktır. Yani arşiv belgeleri hangi ortamda üretilip saklanırsa saklansın birilerinin dikensiz gül bahçesi değildir.

Yıllardır kamu kurum ve kuruluşlarının arşivlerinin, iktidarlardan ve onların çıkarlarından ayrı düşünölemeyeceğini söyleyenlerin göz ardı ettiğı bir gerçek vardır ki, eleştirilerini, olumsuz tespitlerini, öngörülerini aynı belgeler üzerinden elde ettikleri bilgi, mesaj, beyan, eylem veya söylemler üzerinden yürütürler. Yani arşiv belgelerinin güvenilirliğini tartışan, barındırdığı bilgilere itiraz edenler politikalarını ve söylemlerini suçlu ilan ettikleri özneyi, yine arşiv belgelerini inceleyerek kurgulamaktadırlar (Özdemirci ve Torunlar, 2015, ss. 10-13).

Delil-Tanık-Hatırlama: Unutmayalım, Unutturmayalım

Belge/bilgi yönetimi veya arşiv iş ve işlemleri kişisel, kurumsal bilgi varlıklarının sistemli bir biçimde üretiminden saklanmasına ve hizmete sunulmasına kadar geçen bütün süreçlerde yer alırken, ortaya çıkan her nitelikteki belgeyi hak, hukuk arama, delil olarak elde bulundurma amacı güder. Bu husus çok genel anlatımla toplumsal ve kurumsal bir kabulün yansımasıdır.

Ancak arşivleme yapmanın, belge/bilgi yönetimi sistemlerini geliştirip, uygulamanın başka bir yönü daha vardır ki, konuyla ilgili tüm yazılarda, konuşmalarda vurgu yapılsa da, Derrida gibi felsefeciler dışında, alanın uzmanlarınca derinliğine inceleme altına alınmamıştır.

Belge/bilgi yönetimi veya arşiv iş ve işlemleri, aynı zamanda unutmayı engellemek, unutulmaması gerekenleri kayıtlı ve sistemli bir şekilde korumak, kullanmak üzere yerine getirilir. İnsanlık var olduğu ilk dönemlerden itibaren çok değişik yöntemler ve araçlarla unutulmaması gerekenleri kayıt altına almaya çalışmıştır. Böylece insan hafızasının yükümlü olduğu unutmak eylemine karşı önlemler almıştır.

Bu çerçevede arşiv malzemesinin kişilerin, kurumların ve toplumların unutulmaması gereken iş, işlem, faaliyet ve değerlerine göndermeler yaptığını, bunları koruyup kolladığını söylemek yanlış bir ifade olmamalıdır. Tam bu noktada zaman mefhumunun da konuya dâhil edilmesi gerekir. Peki, zaman nedir? Bu soru aynı zamanda arşivciliğin de çekirdek doku yapısının önemli bir tarafını oluşturur.

TDK Türkçe Sözlük'te (2011, s. 2641) oldukça uzun ve çetrefilli tarifleri var zamanın. Biz ilk tanımı vererek geçelim: "Zaman, bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit.

Zaman, hepimizin bildiği bir kavram, ancak anlaması, tanımlanması oldukça zor çetrefilli bir şeydir. Tarih boyunca zaman konusunda bilim adamları, felsefeciler, din adamları ve hemen her meslek grubu kafa yormuş ve değişik açıklamalar getirmişler ancak varsayımlardan öteye de gidememişlerdir. Püsgül (2018) bir mühendis gözüyle zamanı şu ifadelerle tanımlıyor:

"Fizikçiler, zamanı geçmişten günümüze geleceğin ilerlemesi olarak tanımlamaktadırlar. Basitçe tanımlayacak olursak bir sistem değişmiyorsa, zamansızdır diğer bir deyişle sonsuzdur. Üç boyutlu uzayda olayları tanımlamak amacı ile kullanılan, gerçekliğin dördüncü boyutu olarak düşünülebilir. Gördüğümüz, dokunduğumuz ya da tattığımız bir şey değildir, ama geçişini ölçebiliriz."

"Felsefe kavramı olarak: oluş, gelip geçiş, değişme ve süreklilik biçimi; dönüşü olmayan bir doğrultuda birbiri ardından gitme. Zaman, sürüp giden doğru bir çizgi olarak düşünülebilir; geriye doğru sonsuza değin uzanır (geçmiş), aynı zamanda ileriye doğru (geleceğe) akıp gider (Yücel, 2013)."

Zamanın tanımı hangi disiplin tarafından yapılırsa yapılsın hepsindeki ortak nokta gelip geçtiğidir. Zaman geçmekte, olaylar olmakta, bitmekte geleceğe doğru akmaktadır. Bu arada olanlar, yapılanlarla ilgili de unutulma kavramı devreye girmektedir. Unutulmanın karşısında ise hatırlama yer alıyor. Hatırlamak da beyinle ilgili fonksiyonları ilgilendirdiği düşünülen tıbbi bir eylem. Beynimizde hatırlamamıza yardımcı olan üç çeşit hafıza mekanizması bulunur: Duyusal hafıza, kısa süreli hafıza ve uzun süreli hafıza. Bu

mekanizmalar bizim; neyi, ne zaman ve nasıl hatırlayacağımızı belirler (Alkaya, 2014). Bu noktada bizi ilgilendiren kısım aynı yazıda yazar tarafından şu cümlelerle açıklanıyor:

“Uzun süreli hafıza: Ezberleme ve öğrenme metotlarının temel amacı, uzun süreli hafızaya kodlamalar yapmaktır. Uzun süreli hafıza, kuru kuruya bilgi yüklemesiyle tetiklenmez. Uzun süreli hafızanın önemli bir bölümü kalıtımsaldır. İnsan beynini bir bilgisayar olarak düşünürseniz ana sürücü yüklemeleri olarak tabir edebileceğimiz bazı bilgiler uzun süreli hafızamızın yapı taşları olarak beynimize işlenir. Hangi dili konuştuğumuz, nasıl yürüdüğümüz, etrafımızdaki insanların yüzleri, yüzme bilgisi, kullandığımız matematik dili, kullandığımız alfabe, renkler... Bunlar uzun süreli hafızamızın en temel öğeleridir. Bunların üstüne birçok bilgi inşa edebiliyor beynimiz.”

İşte insanoğlu, uzun süreli hafızasının da yetersiz geldiği durumlarda vücudundan, beyninden dışarıda olan bir takım unsurlara da ihtiyaç hissediyor (Derrida'nın arşivlerin kuruluş amacıyla ve yapay hafıza ile ilgili tespitlerini hatırlayalım).

Bu çerçevede bilgilerini, belgelerini gelecekte tekrar kullanmak, bilgi birikimini saklamak, hayata dair tecrübelerini gelecek nesillere aktarmak, gerektiğinde savunmasına aracı kılmak veya yalnızca geçmişi hatırlayıp yâd etmek gibi değişik duygu ve düşüncelerle vücudunun dışında da uzun süreli hafıza merkezleri oluşturmak çabası ile arşivleri, arşivciliği, belge/bilgi yönetimini ortaya çıkartıyor. Hatta bu husus insan neslinin dünyada egemen varlık olmasının da temeli olarak görülüyor.

Kişisel, toplumsal, kurumsal faaliyetlerimiz, hizmetlerimiz, menfaatlerimiz, hedeflerimiz, hakkımız, hukukumuz, kültürel birikimlerimiz, değerlerimiz, ekonomimiz, tarihimiz kişiselden daha üst düzeyde toplumsal katmanlara da aracılık etmesi babında uzun süreli hafıza olarak sistemli bir uygulama dizisi içerisinde hayatımıza dâhil oluyor.

Ancak bu noktada insanoğlunun beyninin bir fonksiyonu ve eylemi olduğu söylenen hafıza ve hatırlama sistematüğinden daha farklı olarak, belge/bilgi yönetimi süreçleri veya arşivleme işlemleri, sistemi çalışır düzeyde tuttuğunuzda unutma, hatırlamama eylemini ortadan kaldıracak. Bu sistemler üzerinde tutulan belgeler/bilgiler arasında irtibatlar kurulup yeni daha çok bilginin üretilmesine aracılık ediyor.

İşte bu yönüyle arşivler hafıza kavramından daha gelişmiş ve farklı bir yapısalılığı bünyesinde barındırıyor. Arşivciliğin, zamanın geçip gitmesine karşı alınmış en iyi ve sistemli önlemlerden birisi olarak da nitelenebilecek bir yapısalılığı olduğunu görüyoruz.

Arşivin Gücü: Niyet Düzeyinde Bir Önerme

Bu makalede toplayıp ortaya koymak istediğim niyet, arşiv ile hafıza arasında ciddi ve sıkı bir ilişki olmakla birlikte, ciddi anlamda da yapısal ve sonuçlar açısından farklılıklar olduğu önermesidir. Bu önerme tahminlerden ziyade neden-sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirildiğinde ortaya çıkabilir.

Günümüzün modern dünyası, teknolojik nüfuz alanları, onun değiştirme ve dönüştürme gücü, zamandan, mekândan, kimlikten, kültürden ve de değerler sisteminden muafiyet getirme gücü dünyanın her yerine sirayet etmekte, böylece bu muafiyetlerin getirdiği bir unutma, hatırlamama veya daha da ileri düzeye taşıyıp ait olduğunu reddetme davranışı doğurmaktadır.

Küresel boyutta hafıza oluşturma eylemi öyle sığ ve boş malumattan oluşturulmaktadır ki, belki pek yakında unutulacak bile çok az şey kalacaktır.

Richard Terdiman, soruna daha geniş bir perspektiften yaklaşarak, on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren bellek kavramına dair endişelerin iki ana hastalık etrafında yoğunlaştığını söyler: *çok az bellek ve çok fazla bellek* (Connerton, 2018, s. 13).

Zamansal ve mekânsal muafiyetlerimizle birlikte, yine modern çağın bir nimeti olarak görülen mekânsal hareketliliğin de unutkanlıkla sonuçlandığını düşünmemiz gerektiğine Antoine Compagnon dikkat çeker (Connerton, 2018, s. 13).

Bu görüşleri de kendime temel aldıktan sonra öne sürmek istediğim şey şu: Arşivsel bilgi kaynakları yalnız hatırlanmak için tutulan hatıralar, anılar birikimi değildir. İnançlar, değerler onların da içeriklerinin şekillenmesinde etkili olsalar da, yine de bu etkililikleri kısıtlıdır, görülebilir, izlenebilir.

Zaman içerisinde değişime, biçimlendirilmeye uğratılmaları çok zordur. Modern dünyanın, teknolojik dönüşüm ve değişimin etkisi olan kendine ait unutma, hafızanın sıfırlanması veya tekdüze hale getirilmesi, mimariden, değerler sistemine, eğlenceye, düğüne, evlenmeye, boşanmaya, çocuk yetiştirmeye, tüketime kadar akla gelebilecek her şeyin, toplumsal olanın, yerellikten, özgünlükten, aidiyetten çıkartılıp tek bir modele endekslenmesine, yani hayatın o topluma ait anlamının özgünlüğünün bozulmasına karşı direnç noktalarımızdan bir tanesi, kamusal beyin gücümüz olabilir.

Bu hafızadan/bellekten daha etkin, daha gelişmiş ve korunmuş bir alandır ki, işte arşivler bu alanın ana unsurlarındandır. Konuyu şu şekilde çerçevelendirebiliriz: Arşivler ve ona ait tüm süreçler, hafızayı da içinde barındıran, kamu kurum, kuruluşları ile işletmelerde, iktidar mekanizmalarının ve yönetimlerin de katkıda bulunduğu, belirli bir bakış açısında bütünleşmiş, ancak bu bütünleşmenin izlerinin, ipuçlarının ve delillerinin de bünyesinde bulunduğu, sistemli süreçlerle sürdürülen faaliyetlere, hizmetlere, tercihlere, eğilimlere, değer hükümlerine, kişisel, toplumsal, ulusal ve uluslararası ilişkilere ait bilgi birikimine haiz, oluşumun (bedenin, yapının) tümünü etkileyen, yönlendiren, şekillendiren bir zihniyet unsurudur.

Bu hususu kavramsallaştırmak da gerekebilir. Aşağıda buna yönelik bir tespitte bulunmaya çalışacağım.

Hepsini Değiştirmeden Bir Araya Getirmek: Ensefalizasyon-Kamusal Ensefalizasyon

İnsanoğlu diğer canlılardan farklı olarak, bedensel eksikliklerini, zayıflıklarını tamamlamak, zamanın geçip gitmesine karşı önlem alabilmek için kendi cinsi arasında iş birliğine ve iletişime dayanan, diğer canlıları da bir araç olarak kullanan ve teknoloji geliştirebilen bir organizasyon kurma becerisini geliştirmiştir. Bu çerçevede devlet, insanların ihtiyaçlarının sistemli bir biçimde karşılanması, giderilmesi için uygun bir organizasyona dayalı yapı kurulması ve bu yapılanmanın birer parçası olan kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinin düzenlenmesinin sağlanması temel anlayışı üzerinde kurulmuştur.

Devlet mekanizmasının kurulması, bunun teknolojik gelişmelerle desteklenmesi, insanları diğer canlılardan ayırt eden ve ona güç bahşeden iletişimin de teknoloji ile harmanlanması insanoğluna çok daha büyük bir güç kazandırmaktadır. İnsanın diğer canlılardan daha kuvvetli, bir toplumun diğer toplumdan daha baskın olmasının altında da bu yattığı gibi yine

bilgiyi korumak, geçmişten ana getirmek, alt kuşaklara aktararak geleceğe devretmek ve bu noktada iletişim teknoloji sarmalını kullanmak da büyük etki oluşturmaktadır.

Canan ve Acungil (2018, s. 22), insanların diğer canlılarla insanlığın koyduğu orantısız güç farkını ve nedenlerini şu cümlelerle çerçevelemişler:

“Pençelerinin yerine mızrak, doğal kürkü yerine elbiseler ve ayakkabılar, sınırlı hızını artırmak için binek hayvanları ve yapay taşıma araçları, kaldıramadığı ağırlıkları taşımak için hayvanlar ve muhtelif araçlar, uğraştığı işe göre oldukça sınırlı olan belleğinin yerine yazı ve kayıt yöntemleri, kısa ömrüne rağmen nesiller boyu bilgi aktarımında kullanabileceği anlatılar ve masallar üretebilen böyle bir tür, bugün de aynı şaşırtıcı yeteneğin devamı olarak bilgisayarları ve dijital sistemleri şaşırtıcı bir hızda geliştiriyor ve bu dünyayı daha önce görmediği yepyeni bir sistemle tanıştırıyor.”

Görüldüğü üzere insanoğlunun binlerce yıldır, tüm zayıflığına, eksikliklerine rağmen hayatını devam ettirebilmesinin en önemli unsuru zekâyaya dayalı işlevlerini geliştirmek ve elde ettiği güncel bilgileri geçmişten gelenlerle birleştirip geleceğe eriştirebilmek, bir anlamda gelecekle iletişim kurabilmektir.

O halde bu noktada şu soruyu da sormamız ve cevaplamamız gerekiyor; insanların kendi hayatîyetlerinin devamını sağlamak amacıyla oluşturdukları ve bir anlamda yaşayan bir mekanizma olan devletlerin hayatîyetini devam ettirebilmesi, güç kazanması için zihinsel faaliyet alanlarına, zekâyaya dayalı işlevlere ve geçmiş-bugün-gelecek akışı içerisinde ürettikleri, biriktirdikleri, elde ettikleri bilgiyi saklamaya, düzenlemeye, aktarmaya ihtiyaçları yok mudur?

Veya biz pek farkında olmasak da devlet mekanizmasını oluşturan kamu, devletin zihinsel faaliyetlerini gerçekleştirip zekâyaya dayalı işlevlerini yerine getirmekte midir? Devletin zihinsel, zekâyaya dayalı birikimleri nelerdir? Bu birikimin niceliği, niteliği, değerlendirilme ve kullanılma seviyesi o devletin, dolayısıyla o toplumun gücünü de yansıtabilir mi?

Bu noktadan hareket ederek şöyle bir önerme geliştirmemiz mümkün olabilir: Devletlerin, toplumların bilgi üretme, elde etme, bunları işleyerek nitelikli hale getirip değere çevirme kapasiteleri ile ulusal ve uluslararası güç unsuru olmaları, küresel boyutta ekonomiyi yönlendirmeleri, kültürel hâkimiyet kurmaları, askeri nüfuzları vb. arasında etkinlik ve hacimlilik açısından ciddi bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi terimleştirmek de gerekebilir.

Devletlerin, özel işletmelerinin bilgi kaynaklarını da birikimlerine dâhil ettiklerini görerek oluşturdukları bilgi gücü ile devlet gücü oranlamasına, “kamusal ensefalizasyon” adı verebiliriz. Ancak öncelikle ‘ensefalizasyon’ kavramını Canan ve Acungil’in (2018, s. 34) açıklamalarıyla netleştirelim:

“Bir canlının beden ağırlığı başına düşen beyin ağırlığı miktarına ‘ensefalizasyon’ yahut ‘beyinlileşme’ adı verilir. Bir canlının ensefalizasyon sabiti ne kadar yüksekse o canlının bilişsel özelliklerde o derece mahir ve gelişkin olduğu sonucunu çıkartabiliriz”

Bakırcı da (2011), ensefalizasyon kavramını şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Beyin Hacminin Vücut Hacmine Oranı (BHVH Oranı) veya Beyin Kütlesinin Vücut Kütlesine Oranı (BKVK Oranı). Kimi zaman Beyin-Vücut Oranı olarak da bilinir.

Ayrıca daha teknik olarak Ensefalizasyon Katsayısı (Encephalization Quotient) olarak da isimlendirilir. İsminden de açıkça görülebileceği gibi, farklı hayvanların zekâsını analiz edebilmek için basitçe beyinlerinin kütlesini (veya yoğunluğun tüm vücutta aynı olduğu varsayımıyla hacmini), vücudun kütlesine (veya hacmine) bölerek bir oran bulunur. Bu sayı ne kadar büyükse, hayvan da o kadar zekidir demektir. Dikkat edilebileceği gibi bu oranda, beyin büyüklüğü eşit olan canlılardan vücudu daha küçük olan daha zeki olmaya meyillidir gibi bir varsayım doğmaktadır. Tam tersi şekilde, vücut hacmi yaklaşık olarak aynı olan canlılardan beyin hacmi daha büyük olan daha zekidir.”

Bu açıklamalar ışığında, ***bir devletin her alandaki bilgi birikimi ile onun değere çevrilerek kullanılması miktarı arasındaki oranı rahatlıkla “kamusal ensefalizasyon” olarak nitelermemiz mümkün görülmektedir.*** Gelişmiş bir kamusal ensefalizasyon dünyada diğer devletlere karşı fark oluşturmaz ve akla gelebilecek her alanda önemli avantajlar elde etmenizi sağlayabilir.

‘Küresel bir güç unsuru olan devletleri, toplumları diğer devletlerden ayıran özellik nedir?’ diye bir soru sordüğümüzda, buna günümüzde vereceğimiz cevap; bilgi üretmeleri, elde etmeleri ve bunu işleyerek nitelikli bir değere çevirmeleridir olmalıdır. Bilgi konusunda bu ülkeler o kadar aktif davranmaktadır ki hiçbir sınır tanımadan, teknolojiyi de hedeflerine uyumlayarak sürekli genişleyip genişlerken her yere/şeye nüfuz etmektedir.

Bu çerçevede, bir devletin ister üretilmiş, isterse elde edilmiş olsun, değere dönüştürülmüş veya değere dönüştürülebilir hale getirilebilir bir sisteme aktarılmış bilgi birikimi ne kadar yüksekse, o devletin (veya toplumun da diyebiliriz), bilişsel özelliklere dayalı etki ve yaptırım alanı ile kapasitesi de o kadar gelişmiştir, önermesini dillendirmek mümkün hale gelmektedir. Şimdi de kısaca Bilişselliğin tanımlanmasına bakalım:

“Bilişselliğin en çok kabul gören tanımı, algı yoluyla bilgiyi işleme kabiliyeti (farklı duyularımızla aldığımız uyarıcılar), tecrübeyle edinilen bilgi, dünyamızı değerlendirmek ve yorumlamak için tüm bu bilgileri bütünleştirmemize olanak veren öznel özelliklerimiz. Diğer bir deyişle, bilişsellik farklı kaynaklardan (algı, tecrübe, inançlar, vs.) bildirimleri bilgiye çevirmek için özümseme ve işleme kabiliyetidir. Bilişsellik öğrenme, dikkat, bellek, dil, akıl yürütme, karar verme, vs. gibi farklı bilişsel süreçleri kapsar ve bu da bizim entelektüel gelişim ve tecrübemizin bir parçasını oluşturur.” (Cognifit, t.y.).

Devlet olarak farklı kurum ve kuruluşlarımız, işletmelerimiz gibi farklı kaynaklar aracılığıyla ürettiğimiz, elde ettiğimiz veya sistemli bir düzenceyle saklayıp hizmete sunduğumuz bilgi birikiminin işlenerek özümsemesi, sonra değer haline dönüştürülmesi, akla gelebilecek her alanda dünyayı, diğer devletleri, toplumları, organizasyonları hatta kişileri anlamak, yorumlamak, yönlendirmek, yönetmek veya kullanmak için ciddi bir unsur olacaktır.

Kişisel bilişsellikte nasıl farklı süreçler varsa o süreçlerin birer yansıması devlet hayatında da mevcuttur. Bilginin üretilmesi, elde edilmesi, belgeler üzerinde kayıt altına alınması, dağıtılması, paylaşılması, gizlenmesi, güvenliğinin ve güvenilirliğinin sağlanması, arşivlenmesi, tekraren kullanılması, kolay ve hızlı erişim süreçlerinin sistemli hale getirilmesi gibi faaliyet alanları da devlet düzeyinde bilişsel süreçleri oluşturur, bu da sizin

yerelden küresel boyuta gücünüzün, etkinliğinizin, ekonomik ilerlemenizin, kültürel baskınlığınızın temel yapı taşlarını oluşturur.

Fiziki sınırlarının çok ötesinde küresel boyutta güç unsuru olan, ekonomisini küreselleştirerek diğer devlet ve toplumları akıntısıyla sürükleyebilen devletleri diğer tarafta olan, yani akıntıya kürek sallayan devletlerden ayıran, farklı kılan en önemli özellik onların bilişsel güçlülükleridir.

Gelişmiş ve küresel güç unsuru olmuş devletleri incelediğimizde bunların dünyanın kalan diğer kısım devletlerinden bilişsel gelişmişliklerinin kat be kat fazla olduğunu söylememiz mümkündür. Teknolojik gelişmelerden, ekonomik, sosyal, kültürel, ekonomik, askeri, tıbbi vb. gibi akla gelebilecek her alanda, bilişsel derinliklerinin ön planda olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak hayatımızın tüm safhasında önümüze çıkar.

Küresel güç unsuru olan bir devletin gelişimi birden bire ortaya çıkmış bir vaka değildir. Devletin gelişim çizgisi içerisinde bilgiye verilen değerin temellendirilmesiyle ortaya konulan bilişsel derinlik ile bu derinliğin getirdiği kazanımlar öncelikle yöneticilerin olmak üzere, devleti oluşturan toplumun ve kişilerin bilişsel derinliği ile de yakından ilgilidir.

Bilgi, dünya üzerinde bulmasını, elde etmesini, değerlendirmesini bilen için hep vardı, bilinen ve hala bilinmeyen olarak varlığını da sürdürmeye devam etmektedir. Bilginin bilişsel hale çevrilmesi becerisini geliştirenler günden güne gelişim çizgisinde süratlenerek bugünkü noktaya ulaştılar, ancak bilişsel derinliği olanlar ile olmayan hatlar arasındaki makasın ucu da epeyce açılmış oldu.

Kamusal ensefalizasyonun hücrelerini oluşturan belgelerin/bilgilerin, onun kıvrımlarını oluşturan belge/bilgi yönetimi sistemleri ve mekânlarının öneminin farkına varmak, iş ve yönetim süreçlerine bunları nitelikli olarak dâhil etmek, bunun oluşturduğu birikimden hakkıyla faydalanmak dünyadaki konumunuzla ve hiyerarşik olarak sıralamada üstlere erişmenizle ilgilidir.

Öncelikle dünyanın geldiği noktayı iyi çözümlemek gerekiyor. Belge/bilgi yöneticileri profesyonellerinin de bu hususları ele alıp hayatlarına ve mesleklerine dâhil etmesi gerekiyor.

AB, görsel-işitsel ve diğer iletişim endüstrilerini, bir Avrupa kültür kimliği yaratılmasında en önemli araçlar olarak tanımladı (Morley ve Robins, 2011, s. 19). Yine aynı yazarlar (s. 129), kimlik, bellek ve nostalji sorunlarının, iletişim biçimleri ve akışıyla birbirinden ayrılmaz bir şekilde ilişkili olduğunu söylerler. Zamanımızın bellek bankalarının kısmen, film ve televizyon endüstrilerinin temin ettiği malzeme ile yapıldığını da eklerler.

Yazarların bu görüşlerine ek olarak günümüzün iletişim ve sosyal medya materyallerinin de bellek bankalarına yatırım yaptığını ekleyebiliriz. Bilginin hızla akıştığı, devasa boyutlarla bilginin üretilip, küresel boyutta el değiştirip kullanıldığı, tekrar hızla terk edildiği bir çağın kişiselden devlete ve küresel boyuta etkileri de geçmişe göre farklı olmaktadır.

Bu kadar bilgi insanlık üzerinde ne gibi etkiler yapmaktadır sorusu akla gelebilir. İnâm (2009, s. 93), çağımızda bilgi sağlığı bozuk insanların gittikçe çoğaldığını aktarır. Bilgi sağlığı bozuk insanlar ise, kolayca aldatılabilir, etki altında bırakılır, bilgiyle mutsuz, bilgiyle kaygılı, bilgiyle yılgın, çökkün, sabırsız, sinirli, kıskanç, kafası karışık, bilgiyle zayıf iradeli, bilgiyle mızımız insanlar olur. Elbette bilgiyle kibirli, bilgiyle kasıtlı, kendini beğenmiş,

edepsiz, edepsiz, ölçsüz, dengesiz, bilgiyle kaba, küçümseyici insanlar da vardır, ‘epistemiyo’lar (‘psikoz’ ya da ‘nevroz’ gibi!) arasında.

Bilgiyle girilen ilişkiler, insanı hasta da edebilir. Kafaları düzleştirip yargı gücünü kısıtlayabilir şeklinde önermelerde bulunur İnam.

Bu rahatsızlıklar ileri düzeyde toplumları ve devletleri de etkileyebilir. Yaşadığımız dönemde bilgisiz, kibirli, kasıtlı, kaba, dengesiz, küçümseyici ‘epistemiyo’ devletlerin varlığına şahit olmaktayız. Aynı zamanda bu rahatsızlığın bu devletlerin yargı gücünü düzleştirip kısıtladığını da görmekteyiz.

İşte bu noktada bizim yapmamız gereken şey, bilgi varlıklarımıza, üretimimize her düzeyde sahip çıkmak, onu yönetilebilir ve kullanılabilir kılarak, ondan güç unsuru elde etmek olmalıdır. Bu aynı zamanda kamusal encefalizasyonun gelişmesi ve bilgi sağlığımızın da düzgün çalışmasını sağlamakla ilgilidir. Bunun en önemli araçlarından bir tanesinin de arşivciliğimizi, belge/bilgi yönetimi unsurlarını hak ettiği seviyeye getirmek olduğunu anlamak gerekiyor.

Ülkemizde arşiv, belge/bilgi yönetimi süreçlerinin önemsenmemesi, gelişen teknolojiye sistemsel uyum sorununu da beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda bu teknolojiler ile özgün yönetim sistemlerinin örtüştürülmemesi, bireyselden toplumsala farkındalığın gelişmemesi, zamansal ayrılığı veya zamansal farkı doğurmaktadır. Zamansal ayrılığı/farkı, takvimsel olarak aynı zaman dilimi içerisinde farklı zamanları yaşamak olarak açıklayabiliriz. Bu da toplumsal, kamusal düzeyde ciddi rahatsızlıkları ortaya çıkartmaktadır.

Kamusal Alzheimer

Geçmişte klasik arşivlerde veya günümüzün teknolojisi ile oluşan devasa büyüklükteki veri/belgeyi/bilgiyi saklama ve hızla hizmete sunma yeteneğine sahip e-arşivlerde saklanan birikimlerimiz içerisinde bir bilgiyi araştırıp bulamıyorsak bu veri/belge/bilgi faydasızdır. Zamanında erişemediğimiz, bulamadığımız bilgi aynı zamanda kayıp bilgidir.

Arşiv iş ve işlemlerine önem vermemekten kaynaklanan verinin/belgenin/bilginin usulsüzce veya dikkatsizce imha edilmesi ise daha da ciddi bilgi kaybı sorunlarını ortaya çıkartır. Nitelikli bir değerlendirmeye tabi tutmadan imha edeceğimiz her belge, bir daha elde edemeyeceğimiz veri/bilgi kaybı demektir ki, bu durum istenmeyen birçok olumsuzluğun zincirleme biçimde ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu olay kişisel, kurumsal, devlete ait veya daha ileri boyutta küresel bilgi kaybıdır ki, biz de hafıza metaforu üzerinden isimlendirirsek aynı zamanda “hafıza yitimi”dir.

Hafıza yitimi insanlarda nasıl ciddi sıkıntılara yol açarsa kamusal çerçevede arşivlerin yitimi de kamusal düzen üzerinde, toplumsal ve uluslararası ilişkilerde büyük sıkıntılara sebebiyet verebilir. Arşivlerin yitimi kamusal alzheimerın başlangıç noktasıdır. Niteliğiniz, kişiliğiniz, kimliğiniz, benliğiniz hatta ve hatta varlığınız ortadan kalkabilir. Karşıdakiler için sizin ne olduğunuz kim olduğunuz bellidir de bunların siz farkında değilsinizdir.

Alzheimer hastalığı, beyin hücrelerinin zamanla ölümüne bağlı olarak hafıza kaybı, bunama (demans) ve genel anlamda bilişsel fonksiyonların azalması şeklinde gelişen tıbbi durum olarak adlandırılmaktadır (Medicalpark, 2019). Nörolojik bir hastalık olan Alzheimer, aynı

zamanda en yaygın görülen demans türüdür. Hastalığın bulunduğu kişilerde beyinde beta amiloid plaklarının görülmesi söz konusudur.

Herhangi bir kurum veya kuruluş üst boyutta devlet bilgi birikimi olan ve ensefalizasyonu olarak nitelenebilecek arşivlerini kaybettiklerinde de aslında beyin hücrelerini öldürmüş demektir. Bu onun bilişsel fonksiyonlarını azaltacak, bilişsel yeteneklerinin yıkımına yol açacak, belgeleyemediği, erişemediği, kullanamadığı bilgi alanları karanlık noktalar olarak hayatına yansıyacaktır. Toplumsal ve ulusal kimlik düzeyinde anımsatma ve hatırlama kapasitesi yitecektir.

Ulusal kimlik, hatta insani kimlik nesnesinden kopuk anlaşılamaz. Hatırlatan, delillendiren nesnelerden yoksunsanız varlığınızın ispatıyla ilgili kendiliğiniz, kimliğiniz açısından sıkıntıya uğramayı da göze almışsınız demektir.

Arşivler hafızanın unutmaya karşı korumalı bedenleşmiş şeklidir. Unutma ve değiştirme, şekillendirme yapmadan bünyesinde barındırdıklarını ortaya çıkartır. Müdahaleli üretimin dahi ipuçları onun barındırdığı bilgi varlıkları üzerinde bulunur. Bilgileri her içeriğiyle, oluşum düzeniyle saklar ve fiziki bir olumsuzluk yaşanmadığı müddetçe varlığını sürdürür.

Arşivler, toplumun, kamunun hem iç hem de dış dünyasıyla ilişkisinden ortaya çıkan bir durumdur. Bu ilişkide sürekli dinamik bir karşılıklı talep ve geri besleme bağıntısı mevcuttur.

Geçmişin hatırlanması ya da yeniden üretilmesi insan hafızasında geçmişe ait deneyimin yeniden bedenlenmesi olarak söylenebilirken, arşivlere, kayıtlara, belgelere dayalı hatırlama bir takım temsili semboller, hatırlamalar üzerinden gerçekleşmez.

Arşivlerde, ortamı ne olursa olsun, hatırlamalar kesin bilgilerle üretilmiş ve sistemli bir süreç içerisinde oluşturulmuş kayıt düzeneği üzerinden (kâğıt, elektronik sistemler vb.) oluşur ve geçmişe ait bilgiler değiştirilemez materyaller üzerinden yeniden çağrılır. Arşiv belgeleri dönemsel olarak iktidarlarca sembolleştirilebilirler. Ancak yine de bünyelerinde kesinliği barındıran bilgi birikimleri mevcuttur. Dönemsel anlamda sembolleştirilmiş belgeler belirli bir süre sonra nitelikli analizlerle gerçek mecrasını ve içeriğini ortaya çıkartır.

Arşiv belgelerine herhangi bir yerde herhangi bir insanın soracağı doğru sorular doğru tespitlere ve yeni ufuklara yol açar. Arşive gelene kadar üretilen belgelerin üretilme aşamasında birbirinden bağımsız, belki birbiriyle rekabet de eden pek çok kişi ve birimin olduğunu, müdahaleli, icat edilmiş tarihi oluşturacak belge üretiminin bu kişiler ve veya birimler tarafından tam da arzu edilmeyen içerikte oluşturulmayacağını da göz önüne almak gerekir.

Arşivlerin içerikleri, iktidarların koşulsuz egemen olduğu ürünlerden oluşmaz. Müdahaleli ve yönlendirmeli dahi olsa, hangi ortamda olursa olsun, arşiv belgeleri iktidarların tek başına ürettiği materyaller değildir. Arşivlerin, onun içeriği-bunun içeriği gibi değişik iktidarlara ait maksatlı üretimlerden oluşan belge kümeleri olduğuna dair kati bir ayırım yapılamaz. Varsa, iktidarların, yönetimlerin müdahalelerinin boyutunu, içeriğini ve yönünü gösterecek kadar da izdüşümlerine sahiptirler. Böyle olduğunu bildiğimizde onun hafızadan daha farklı ve kapsamlı kıvrımlara ve becerilere sahip bir yapısallık olduğunu kavrarız.

Arşiv ve hafızanın tanımlarının muğlâklaştığı ve birbiri içine geçmeye meylettiği bu ikilemde, ikisinin arasındaki farkı ortaya koymak, konunun doğru anlaşılması ve arşivler hakkında farkındalık oluşması açısından önemlidir.

Öneriler

Her yazımızda tekrarladığımız ve bu makalede de tekrarlamak istediğim bir husus olarak farkındalıktan bahsetmek istiyorum. Devletler, kişiler, toplumlar, kurumlar, kuruluşlar hiyerarşisi içerisinde arşivin, belge/bilgi yönetiminin öneminin ve gerekliliğinin farkında olunmadığı sürece, teknolojik transferden, son moda donanım ve yazılıma sahip olmaktan daha fazla ilerleme kaydetmemiz mümkün olmayacaktır.

Tüm işlerin başında, konunun önemi ve gerekliliğinin farkında olmak, farkındalığı bilince dönüştürüp, fiiliyata geçirmek yatmaktadır.

Makine öğrenmesi, yapay zekâ gibi kavramların ve uygulamaların hayata dâhil olduğu günümüzde insan unsuru henüz devreden çıkmamıştır. Dijital dünya, yapay zekâ, nesnelerin interneti gibi kavramlar sürekli karşımıza çıksa da, bu sistemleri yönetebilen, onlara yön veren insan faktörünün önemi asla göz ardı edilmemelidir. Makinelere nelerin, ne kadar öğretileceği insanların elindedir. Bu sistemleri hayata geçirip insanlar için gerekli olan yüksek hacimli, tekrarlanabilir görevleri makineler üzerinden kolay ve hızlıca yaptırabilmeniz için öncelikle bilginin, belgenin üretilmesi, kayıt altına alınması, normlara bağlanması, yasal prosedürlerin üzerine işlenmesi gibi süreçleri yine insan unsuru yerine getirecektir.

Nihayetinde akıllı makineler, yapay zekâ elemanları bir çalışanı, insanı taklit ederek, uygulamalara girer, veri işler, görevleri hesaplar, tamamlar ve çıkış yapar. Bu bir kurumun bilişim teknolojilerinin altyapısının bir parçasını oluşturmaktan ziyade insan, çalışan aracılığıyla teknolojinin bilgiyle, sistemle ve süreçlerle eklemlenip uygulamaya geçilmesidir.

Artık günümüzün insanından, çalışanından bahsederken, bilgi birikimlerini ve sistemlerini sistemli biçimde analiz ederek, belirli kriterler çerçevesinde önüne çıkan bilgiyi değerlendiren, bunu da bilinçli bir farkındalıkla yetilerini de kullanarak yapan ve nihayetinde bu bilgileri ele alıp yönetebilen bir bireyden bahsediyoruz.

Bugünün çalışanı ve bireyi, değişen koşullara, istisnalara ve yeni durumlara karşı farkında olma ve uyum sağlama yeteneğini geliştirmelidir ki bu gelişim diğerlerinden ayırt edici bir özellik olarak hayatın her alanına yansımalıdır. Böylece farkında, donanımlı ve yetenekleri gelişmiş birey, çalışan zeki kurumları, işletmeleri, sistemleri bunlar da zeki kamusal alanı oluşturmalıdır.

Tüm bu noktalarda, çalışanlar, insanlar bilginin sistemli üretilmesini sağlayarak kullanımı, paylaşımı, saklanması, yeniden hizmete sunulması ve yeni bir bilginin üretilmesine aracılık etmesi safhalarını yönetilebilir kıldıklarında, öncelikle kamusal ensefalizasyonun da gelişkin olmasına aracılık edeceklerdir.

Böylece, hafıza kavramı üzerinden gerçeklik oluşturmaya özenen temsiliyet mekanizmaları üzerine kurulu arşiv mekânlarından değil, doğrudan insanların ve kurumların hayat pratiklerinde oluş halinde olup, kayıtlanmış ve belge haline dönüştürülmüş ensefalizasyon

ortamlarından konuşabilir duruma gelebiliriz. Geçmişin şimdide nasıl varlığını sürdürdüğü sorusunun doğru olarak cevaplandırılması da bu sayede gerçekleşebilecektir.

Sonuç

Devleti oluşturan kurum, kuruluşların devletin temel politikalarını oluşturan, hedeflerine erişim sağlayacak faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi aşamasında ne tür iş, işlem yaptıkları, hizmet sundukları, birbirleriyle nasıl bir iletişim içerisinde bulundukları, yürüttükleri bu faaliyetler esnasında geçmişe yönelik erişim ve işlem yapabilme kabiliyetleri, kapasiteleri hem kurum, kuruluşun hem de devletin gücünü belirleyen unsurlardandır.

Bugünün dünyasında güçlü ve lider diyebileceğimiz devletlerin büyük kısmı bu kabiliyet ve kapasite açısından dünyanın diğer devletlerine göre açık ara şampiyondur diyebiliriz. Bu devletlerin, kamu-özel işletme birlikteliğini yakalayarak hem nitelikli bilgi üretme yoğunluğu hem de bunu işleyerek güce ve değere çevirme yetisi oldukça üst düzeydedir.

Kamu olarak diğer her kurumunu bir kenara bıraksak bile ABD'nin stratejik kurumlarından olan NSA'nın (Ulusal Güvenlik Ajansı) bilgi üretme, elde etme, bunu işleme ve kullanma kabiliyet ve kapasitesi, dünyanın birçok ülkesinin bu konudaki kabiliyet ve kapasitesinin toplamına fark atacaktır. ABD'nin bugünkü ekonomisinin itici ve pekiştirici gücü olan bilgi ve iletişim teknolojisindeki öncülüğü ve tekel olma durumu da her alanda ona büyük bir güç katmaktadır.

Konya Ticaret Odası'nın 2017 yılında hazırladığı, 'Amerika Birleşik Devletleri Ülke Raporu'ndaki "Yeni ekonomi kavramı çerçevesinde bilgi ve iletişim teknolojileri (ICT), hizmet sektörünü ekonominin en önemli bileşeni haline getirmiştir. Ekonomiye yön veren başlıca sektörler; motorlu taşıtlar, uzay ve havacılık, iletişim, kimyasallar, elektronik ve bilişim (IT) sektörleridir." tespitlerinde de görüldüğü gibi bilgiye dayalı teknoloji ABD'nin küresel güç olmasının lokomotif unsurlarından bir tanesidir, hatta en önemlisidir.

Bilgi ve iletişim teknolojisinin tetiklediği yeni hayat formu çağa da ismini vermiştir: Bilgi çağı. Konuya ekonomi disiplini açısından bakan, Şaf (2015), bu teknolojinin etkileriyle gerçekleştirdiği yeni bakış açılarının çağı isimlendirmede de değişik yansımalarının olduğunu şu cümlelerle aktarır:

"İlk bilgisayarın geliştirilmesiyle, pazarın fiziksel olarak erişilebilen her yer olduğu Endüstri Toplumu'ndan farklı özellikler gösteren, bilgi ve nitelikli insan kaynağı odaklı ve bilgisayar ağlarıyla tüm dünyayı birbirine bağlayan yeni bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Bu yeni toplumsal yapıyı Alvin Toffler "üçüncü dalga", Daniel Bell "endüstri-sonrası toplum", Castells "öğrenen toplum", Zbigniew Brzezinski "teknokratik çağ", John Naisbitt ve Patrico Aburdane "büyük yönelimler çağı", Y. Masuda "enformasyon toplumu", Masuda ve Peter F. Drucker ise "bilgi toplumu" olarak nitelendirmişlerdir."

Şaf'a göre (2015), bilgi ekonomisinin en önemli özelliği hammaddesinin bilgi olmasıdır. Yeni ekonomik yapısalılık çerçevesinde teknoloji bilgiyi temel alır, yani hareket kaynağı bilgidir; daha önceki teknolojik devrimlerde olduğu gibi sadece bilginin teknolojiyi temel alması söz konusu değildir. Şaf'ın ekonomik hayata yönelik tespitleri, bilgi ve iletişim teknolojisinin ekonomik yapıdaki önemi ve belirleyiciliği hususunda vurguladığı bu durumlar aslında hayatın her alanını da büyük ölçüde etkilemiştir. Bilginin temel alındığı

her faaliyet alanı, teknolojinin de katılımı ve desteği ile önemli bir güce erişir. Ancak ham bilgiden ziyade, bilginin işlenerek nitelikli hale getirilmesi de önemli bir husustur.

Bilişsel derinliğin sağlanmasının ve sürdürülebilir olmasının bir unsurunun da belgenize bilginize sahip çıkarak onu yönetilebilir, erişilebilir kılmanız olması gerektiğinden şüphe etmemek gerekiyor. Kamusal ensefalizasyonu sağlamanın araçlarından bir tanesi de budur. Ancak bunu gerçekleştirmek için öncelikle farkında olmak şartı bulunur. Bu farkındalık hem profesyonel belge/bilgi yöneticilerince hem de diğer bireylerce geliştirilmelidir ki biz de bilgi toplumu olarak uluslararası sahada hak ettiğimize inandığımız yere erişelim.

Bu makale sınırları içerisinde izah etmeye çalıştığım hususlar muhakkak eksiktir, ancak bu önermeler bir ilk söz aşaması veya giriş cümleleridir. İlgilenenler mutlaka bunun üzerine daha etkin, yeni, anlamlı ve geniş şeyler söyleyecektir.

Kaynakça

- Aksoy, T. (2014, 17 Haziran). İnsan Hafızası Nasıl Çalışır? 3 Kasım 2019 tarihinde <https://www.temelaksoy.com/insan-hafizasi-nasil-calisir/> adresinden erişildi.
- Alkaya, O. V. (2014, 3 Ekim) Hatırlamak ve unutmak hakkında 10 şey. 2 Ekim 2019 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/radikalist/hatirlamak-ve-unutmak-hakkinda-10-sey-1216603/> adresinden erişildi.
- Assmann, Jan (2001). *Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bakırcı, Ç. M. (2011, 21 Nisan). İnsan Zekasının Evrimi: Neden Sadece İnsanın Beyni Bu Kadar Evrimleşmiştir? 15 Nisan 2019 tarihinde <https://evrimagaci.org/insan-zekasinin-evrimi-neden-sadece-insanin-beyni-bu-kadar-evrimlesmistir-41> adresinden erişildi.
- Bauman, Z. (2018). *Retrotopya*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bellek, Erişim adresi (07 Ekim 2019): <http://www.yenifelsefe.com/bellek>
- Bergson, H. L. (2013). *Metafiziğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Binark, İ. (1980). *Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Binark, İ. (1997). *Mısır Tarihinin Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Önemi*. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No:8.
- Binark, İ. (2013). *Bulgaristan'a Okka İle Satılan Arşiv Belgeleri*. Arşiv Emektarlarına Armağan içerisinde. Yayına Hazırlayan: Nizamettin Oğuz ve İshak Keskin. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Boym, S. (2001). *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books.
- Brookshear, J. G., ve Brylow, D. (2014). *Computer Science: An Overview*. Addison-Wesley Longman Publishing Co. Inc. 20 Kasım 2019 tarihinde <https://books.google.com.tr/books?id=aVnDCwAAQBAJ&dq=Computer+Science:+An+Overview&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwiFyJDt2fzWAhVpIMAKHf70BWoQ6AEIJjAA> adresinden erişildi.
- Canan, S. ve Acungil, M. (2018). *Dijital Gelecekte İnsan Kalmak*. İstanbul: Tuti Kitap.

- Cognifit (t.y.) Bilişsellik Nedir? 15 Nisan 2019 tarihinde <https://www.cognifit.com/tr/cognition> adresinden erişildi.
- Connerton, P. (2018). *Modernite Nasıl Unutturur*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Connerton, P. (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cündioğlu, D. (2012, 11 Temmuz). Hepimiz 12 Eylülüz. 2 Kasım 2019 tarihinde <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducanecundioglu/hepimiz-12-eyluluz-23116> adresinden erişildi.
- Çetin, A. (2007). Erol Güngör'ün Tefekküründe Tarih Anlayışına Bir Bakış. 3 Kasım 2019 tarihinde <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3623> adresinden erişildi.
- Dearstyne, B. W. (2001). *Arşivsel Girişim* (M. Akbulut ve A. O. İcimsöy, Çev.). İstanbul: (y.y.).
- Delmas, B. (1975). *Archives. Planning National Infrastructures for Documentation Libraries and Archives*. Paris: UNESCO.
- Delmas, B. (1991). *Arşivler*. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Derrida, J. (t.y.). *Arşiv Humması*. Çev. Murat Erşen. 17 Ekim 2019 tarihinde <https://gazetekarinca.com/2017/07/arsiv-hummasi-jacques-derrida/> adresinden erişildi.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı (2019). 2020-2024 Dönemi Stratejik Planı 5 Kasım 2019 tarihinde <http://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/raporlar/DAB20202024SP.pdf> adresinden erişildi.
- Dursun, Z. (2019, 24 Ocak). Tanpınar'ın dünyasında Bergson'un etkisi. 23 Ekim 2019 tarihinde <https://www.dunyabizim.com/kitap/tanpınar-in-dunyasinda-bergson-un-etkisi-h19719.html> adresinden erişildi.
- Erdoğan, Ş. B. (2013). *Toplumsal Bellek ve Medya: Toplumsal Hatırlatma Ve Unutturma Biçimleri* (Seksenler TV Dizisi). Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. 2 Kasım 2019 tarihinde <https://www.atauni.edu.tr/yuklemeler/86ba9972fdec6f8ed3624ffc3254072a.pdf> adresinden erişildi.
- Erişti, R. (1998). 1. Milli Arşiv Şurası Tebliğler-Tartışmalar. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 12, Ankara.
- Erol, M. (2016). *Yerlilik Düşüncesi*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Fazlıoğlu, İ. (2016). *Akıllı Türk Makul Tarih*. İstanbul: Papersense Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2019). İhsan Fazlıoğlu Röportajı: Geçmiş Anlamak, Şimdiyi Bilmek ve Geleceği Öngörmek. 2 Kasım 2019 tarihinde <http://www.yorungedergi.com/2019/07/ihsan-fazlioglu-roportaji/> adresinden erişildi.
- Güngör, E. (1989). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İnam, A. (2009). *Yaşamla Yoğrulmuş Bilgi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kale, G. (2004). *Sinemada Görsel Deneyim ve Mimarlık*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. 2 Kasım 2019 tarihinde <https://polen.itu.edu.tr/bitstream/11527/3273/1/2369.pdf> adresinden erişildi.
- Karaaslan, F. ve Nacak, İ. (2014). Erol Güngör Düşüncesinde Muhafazakâr Temalar. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 39.

- Konnikova, M. (2015). *Mastermind*. İstanbul: Domingo Yayıncılık.
- Konya Ticaret Odası (2017). Amerika Birleşik Devletleri Ülke Raporu. 18 Nisan 2019 tarihinde <http://www.kto.org.tr/d/file/a.b.d-ulke-raporu-2017.pdf> adresinden erişildi.
- Küçükbezirci, Y. (2013). Bilinçaltı Mesaj Gönderme Teknikleri ve Bilinçaltı Mesajların Topluma Etkileri. 5 Ocak 2019 tarihinde <https://icimdekikaos.blogspot.com/2017/01/bilincalti-mesaj-gonderme-teknikleri-ve.html> adresinden erişildi.
- Lawless, K. (2018, 22 Aralık). Küresel Hafıza Endüstrisi. 1 Kasım 2019 tarihinde <http://www.e-skop.com/skopbulten/kuresel-hafiza-endustrisi/4246> adresinden erişildi.
- Lehner, F., Maier, R. ve Klosa, O. (1998). Organisational Memory Systems: Application of Advanced Database and Network Technologies in Organisations. AMCIS 1998 Proceedings, 202. 21.11.2019 tarihinde https://pdfs.semanticscholar.org/ed38/76d630b3eea45cd1fe7a55d239647eae672d.pdf?_ga=2.231338972.2137647474.1577121279-1072008811.1577121279 adresinden erişildi.
- Medicalpark (2019). Alzheimer nedir? Alzheimer belirtileri ve tedavisi. 25 Ekim 2019 tarihinde <https://www.medicalpark.com.tr/alzheimer/hg-2172> adresinden erişildi.
- Milli Gazete (2006, 12 Mayıs). Yitik sevdanın şarkıları. 5 Kasım 2019 tarihinde <https://www.milligazete.com.tr/haber/1013442/yitik-sevdanin-sarkilari> adresinden erişildi.
- Morley, D. ve Robins, K. (2011). *Kimlik Mekânları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Neyzi, L. (2011). *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. Representations, No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory, ss. 7-24.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınevleri.
- Özakpınar, Y. (2009). *Hafıza*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özakpınar, Y. (2010). *Hafıza Yanılmaları ve İki Ayrı Hafıza Kodu Teorisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özdemirci F. ve Torunlar, M. (2015). *Bilgi Çağında Arşivsel Bilgi Analizi Bilgi-İktidar-İdeoloji-Devlet*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Özdemirci, F. (2006). Kurumsal İletişim ve Belge Yönetimi, I. Uluslararası Bilgi Hizmetleri Sempozyumu: İletişim, 25–26 Mayıs 2006, İstanbul (Bildiriler). Yay. Hazl. Ayşe Üstün ve Ümit Konya. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, 2007. İçinde 315- 324.
- Özhan, E. (2017). Kurumsal Hafızanın Korunmasında Sistemin Önemi, *Arşiv Dünyası*, 17/18, 1-10.
- Özkurt, S. (2019). Küba’da Geçmiş Yolculuk: Azgelişmişliğin Anıları Film İncelemesi. 1 Kasım 2019 tarihinde <https://blog.obilet.com/kubada-gecmise-yolculuk-azgelismisligin-anilari-film-incelemesi/> adresinden erişildi.
- Püsgül, T. (2018, 18 Kasım). Zaman Nedir? Basit Bir Anlatım ile Zaman Kavramı. 2 Ekim 2019 tarihinde <https://muhendistan.com/zaman-nedir/> adresinden erişildi.
- Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ricoeur, P.(2013). Zaman ve Anlatı: Dört, Anlatılan (öykülenen) Zaman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Stein, E. W. (1995). Organization memory: Review of concepts and recommendations for management. *International Journal of Information Management*, 15(1), 17–32. [http://doi.org/10.1016/0268-4012\(94\)00003-C](http://doi.org/10.1016/0268-4012(94)00003-C)
- Şaf, M.Y. (2015). Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörünün Makroekonomik Etkileri: Uluslararası Karşılaştırma ve Türkiye Değerlendirmesi. 18 Nisan 2019 tarihinde [http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wpcontent/uploads/2015/11/Bilgi ve İletisim Teknolojileri Sektörünün Makroekonomik Etkileri Uluslararası Karsilastirma ve Türkiye Degerlendirmesi.pdf](http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wpcontent/uploads/2015/11/Bilgi_ve_Iletisim_Teknolojileri_Sektorunun_Makroekonomik_Etkileri_Uluslararası_Karsilastirma_ve_Türkiye_Degerlendirmesi.pdf) adresinden erişildi.
- Tanju, B. (2016, 2 Ekim). Pazar Sekmeleri: Arşiv Humması. 17 Ekim 2019 tarihinde <https://manifold.press/pazar-sekmeleri-arsiv-hummasi> adresinden erişildi.
- Torunlar, M. (2019). *Profesyonel Arşivci*. Ankara: Ankara Üniversitesi Bil-Bem Yayınları.
- Trouillot, M. R. (2015). *Geçmiş Susturmak Tarihin Üretilmesi ve İktidar*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Wallerstein, I. (2013). *Bilginin Belirsizlikleri*. İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Yıldırım, E. (2014). *Zamanın Ruhuna Karşı*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Yücel, D. M. (2013, 31 Aralık). Zaman Nedir, Anlamı Felsefesi. 17 Ekim 2019 tarihinde <https://www.dmy.info/zaman-nedir-anlami-felsefesi/> adresinden erişildi.

BİLGİ SAKLAMA SÜREÇLERİNDE YAPAY ZEKÂ SİSTEMLERİNİN KULLANIMINA YÖNELİK RİSK DEĞERLENDİRMESİ

RISK ASSESSMENT FOR THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE SYSTEMS IN INFORMATION RETENTION PROCESSES

Dr. Öğr. Üyesi Türkay HENKOĞLU

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

turkay.henkoğlu@adu.edu.tr

Öz

Artan bilgi miktarına bağlı olarak kalıcı bilgi depolama ortamlarının kapasiteleri de her geçen yıl artmaktadır. İşlenen ve saklanan bilgi miktarındaki artışın meydana getirdiği zorluklar, bu işlemlerin otomatikleştirilmesine yönelik arayışları da hızlandırmaktadır. Bu kapsamda bilgi seçimine ve saklama süreçlerine ilişkin olarak son yıllarda yapay zekâ sistemlerinin kullanımına yönelik ilginin artmakta olduğu görülmektedir. Yapay zekâ sistemleri, otomatikleştirmeye yönelik diğer bilgi işlem süreçlerinden farklı olarak, karar verme aşamasında da etkili olmaktadır. Yapay zekâ, kararların çok daha hızlı alınmasını sağlamakta ve hizmetleri kişiselleştirilmiş bir seviyeye yükseltmektedir. Doğru bir şekilde eğitildiği ve doğru veri kaynakları kullanıldığı sürece, yapay zekâ ile daha az önyargılı ve daha etik kararların alınması mümkün olabilmektedir. Ancak bununla beraber yapay zekâ sistemleri ile otomatikleştirilen karar verme ve saklama süreçlerinin, telafisi mümkün olmayan sonuçlarına hazırlıklı olunmalıdır. Sanallaştırılan bilgi depolama ortamlarında, bilgi kaynaklarının birinci el olma özelliğinin en önemli kanıtı niteliğindeki bilgi bütünlüğünün sağlanmasına yönelik teknik sorunlar, yapay zekâ sistemlerinin kullanımında da geçerliliğini korumaktadır. Bununla beraber, yapay zekâ sistemlerinin bilgi saklama süreçlerine olumsuz etkileri, hukuksal zeminde henüz açıklanabilir durumda değildir. Bu çerçevede çalışmada yapay zekâ sistemlerinin bilgi saklama süreçleri ve kalıcı bilgi depolama ortamlarındaki bilgilerin bütünlüğüne yönelik etkileri değerlendirilmektedir. Bağımsız olarak karar veren ve uygulayan yapay zekâ sistemlerinin hukuksal sorumluluğuna da dikkat çekilerek, çalışma içinde sınırlandırılmış, denetlenebilir ve kontrol edilebilir yapay zekâ sistemlerinin kullanımına yönelik öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilginin Saklanması, Bilginin Bütünlüğü, Yapay Zeka Sistemleri, Karar Süreçleri

Abstract

The capacities of permanent information storage environments have been increasing year by year due to the increasing amount of information. The difficulties posed by the increase in the amount of information processed and stored accelerate the search for the automation of these processes. In this context, it is observed that interest in the use of artificial intelligence systems related to information selection and retention processes has been increased in recent years. Artificial intelligence systems, unlike other information processing for

automation, are also effective in decision-making processes. Artificial intelligence makes it possible to take decisions much faster and move services to a personalized level. It is possible to make less biased and more ethical decisions through artificial intelligence as long as they are trained properly and right data sources are used. However, it is necessary to be prepared for the irreversible results of decision-making and retention processes automated by artificial intelligence. In virtualized information storage environments, technical problems related to the ensuring the integrity of information, which is the most important proof of the firsthand information, are also valid in use of artificial intelligence. In addition, adverse effects of artificial intelligence systems on information retention processes are not yet explicable on legal basis. In this context, in this study the effects of artificial intelligence systems on information retention processes and the information integrity in permanent storage environments are examined. By drawing attention to the legal responsibility of artificial intelligence systems that independently decide and implement, suggestions for the use of artificial intelligence systems that are able to be limited, checked and controlled are presented within the study.

Keywords: Information Retention, Integrity of Information, Artificial Intelligence Systems, Decision Making

Giriş

Kültürel mirasın geleceğe aktarılmasını sağlayan bilgi kaynakları, içeriğin ve araştırma değerinin göz önüne alındığı bir karar süzgecinden geçirilerek saklanmakta ve yönetilmektedir. Geleneksel olarak, uzun süreli koruma için bilgilerin nispeten küçük bir kısmı seçilmektedir. Değerlendirme, seçim ve duyarlılık incelemesi, büyük ölçüde uzman kararına dayanarak elle yapılmaktadır. Kayıtlar, amaca yönelik depolarda saklanmakta ve bir okuma odasında erişime sunulmaktadır. Dijital kayıtlar ise belgelerin yanı sıra, video, web siteleri, yapılandırılmış veri kümeleri ve farklı türde içerikleri barındıran çok fazla çeşitliliğe sahiptir. Çeşitliliğin fazla olması veri bilimi ve arşivler için büyük bir zorluk oluşturmaktadır. Dijital korumanın zorluklarına uzun vadeli tek bir çözüm yöntemi bulunmamaktadır. Bu nedenle nesiller boyunca kayıtların hazır bulunmaya devam etmesi için gereken teknolojik değişime yatırım yapılmalıdır.

1950’li yıllardan itibaren kültürel miras olarak bilginin gelecek kuşaklara aktarımında manyetik ve elektronik ortamlar kullanılmaktadır. Ancak bazı teknolojik gelişmelerin etkilerine bağlı olarak, bilgi saklama süreçleri ve sonuçlarının daha fazla tartışıldığı dönemler bulunmaktadır. 1990’lı yıllardan itibaren her bilgisayar üzerinde sabit disklerin bulunmaya başlaması ile birlikte yerel veri depolama kapasitelerinin ve bilgi erişim hızının artması, bilginin saklanması açısından önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir. 2000’li yıllardan itibaren veri iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak bulut bilişim servis ve hizmetlerinin gelişimi, merkezi veri depolama ortamlarının kullanım sürecini başlatmıştır. 2000’li yılların ortalarından itibaren sosyal medya ile birlikte bulut bilişim teknolojisinin kullanımı daha yaygın hale gelmiş ve merkezi veri depolama ortamlarının güvenlik ve hukuksal boyutlarının daha fazla tartışılmasına neden olmuştur. Son yıllarda ise yazılım dünyası ve sistem yöneticilerinin çalışmalarını tamamen otomatikleştirilmiş sistemler üzerine yoğunlaştırdıkları görülmektedir. Bunun için makine öğrenmesine dayalı, insanı taklit eden yapay zekâ sistemlerinin veri saklama süreçlerinde kullanılabilirliğine odaklanmaktadır.

Arşivler, kayıtları tutarak ve bunlara erişim sağlayarak topluma değer sağlamaktadırlar. Temelde dijital arşivler de aynı şekilde değer sağlamaktadır. İngiltere Ulusal Arşivi’nin

(2017) yayınladığı dijital strateji raporunda yer alan verilere göre, dijital arşivin kullanıcılarına sunduğu değer için dört kategori bulunmaktadır. Buna göre dijital arşivlerin, araştırma için erişilebilir, kullanılabilir ve anlaşılır olmanın yanı sıra, bütünlüğü bozulmadan saklanması önem taşımaktadır. Bununla beraber, saklama gereksinimi duyulan bilgilere ilişkin bazı beklentiler bulunmaktadır. Bu beklentilerden başlıcaları;

- Korunabilecek dijital kayıt türlerinin genişletilmesi,
- Dijital kayıtların değiştirilmeden orijinal formatlarında korunması,
- Dijital korumanın zorluklarına karşı koyabilmek amacıyla risk yönetiminin uygulanması ve
- Orta vadeli arşivleme çözümlerinin, orta vadeli dijital koruma risklerini yönetebilmesinin sağlanmasıdır.

Bu beklentiler karşılanırken, dijital arşivlerin kullanıcılarına sunmak zorunda olduğu değerlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Korunması amacıyla odaklanılan başlıca kayıt türleri arasında; belge biçimleri (örneğin, Word veya Excel), e-postalar, videolar ve karma medyalar (web siteleri dahil) bulunmaktadır. Bu dijital kayıt türlerinin genişletilmesine yönelik çalışmalar, bilgiyi saklama ve güvenliğini sağlama sorumluluğu bulunan bilgi profesyonellerinin iş yükünü arttırmaktadır. Bu nedenle bilgi teknolojilerine dayalı otomatikleştirme işlemlerinden daha fazla yararlanma ihtiyacı oluşmaktadır. Bilginin gelecek kuşaklara aktarılması ve delil niteliğinin korunabilmesi için, bütünlüğünün korunması temel bir zorunluluk haline gelmiştir. Dijital kayıtların çok uzun süreli saklanabilmesi için, gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerine uyum sağlaması ve dönüşümlerin bilginin orijinalliğinin bozulmadan yapılması önem taşımaktadır. Bu nedenle bilgi ve iletişim teknolojilerine yapılan yatırımların kesintisiz olarak devam etmesi gerekmektedir. Bilgi saklama süreçleri içinde risk yönetimi yaparken bu durum dikkate alınarak, orta vadeli dijital koruma risklerine yönelik çözümlerin geliştirilmesi öncelikli olarak hedeflenmektedir (UK National Archives, 2017).

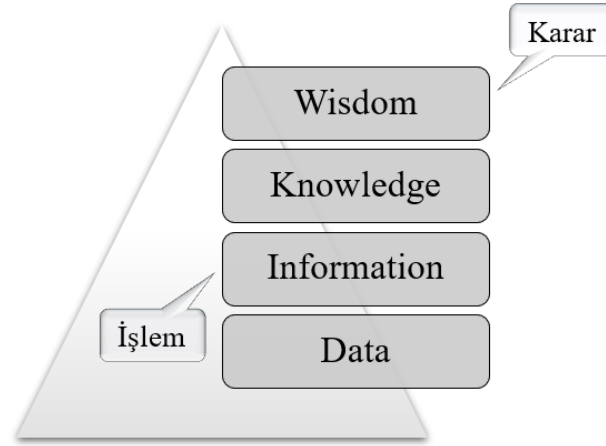
Bu çalışmada yapay zekâ kullanımının bilgi saklama süreçlerindeki karar anına ve bilgilerin bütünlüğüne yönelik etkileri ile teknik ve hukuksal koşullara dikkat çekilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada örneklerle desteklenen riskler dikkate alınarak, sınırlandırılmış, denetlenebilir ve kontrol edilebilir yapay zekâ sistemlerinin kullanımına yönelik öneriler sunulmuştur.

Yapay Zekâ Sistemlerinin Karar Verme Öncesi ve Karar Anına Yönelik Etkileri

Yapay zekâ destekli otomasyon örnekleri hayatın her alanında görülmekte ve kullanılmaktadır. Görüntü işleme ve yüz tanıma sistemleri, ses tanıma özellikli ev yardımcılarının kullanımı, tıbbi teşhis ve tedavi geliştirme süreçleri, bir sonraki satın alımın tahmin ve kontrolü, otonom araçların ve medikal robotların kullanımı, bilgi-eğlence ve reklam ağlarının filtrelenmesi, e-posta görüşmelerine dayanarak önerilen takvim girişleri ve dil çevirileri uygulamalarında, yapay zekânın başarılı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bilgi saklama süreçlerinde özellikle arşiv veri tabanlarının kataloglamasında da yapay zekâ sistemlerinden faydalanılmaktadır. Bunun yanı sıra yapay zekâ sistemlerinin, karar verme süreci ve veri bütünlüğünün korunmasına yönelik olarak da etkileri bulunmaktadır. Saklanan bilgilerin bütünlüğü, yapay zekâ çözümleri için kritik başarı faktörüdür. Makine öğrenmesi ve yapay zekânın uygulanması amaçlanan kayıtlar için bilgi bütünlüğüne yönelik standartlar

dikkate alınmalıdır. Bilgi bütünlüğünü sağlamak için basitçe bilgisayar sistem doğrulamasını gerçekleştirmek yeterli değildir (Wolf, 2019).

Geleneksel olarak arşivlerin nispeten küçük bir kısmı uzun süreli koruma için seçilmektedir. Değerlendirme, seçim ve duyarlılık incelemesi, büyük ölçüde uzman kararına dayanarak elle yapılmaktadır. Arşivler, koleksiyonlara fiziksel ve entelektüel erişimi sağlamayı ve araştırmacıların araştırma yapabilmeleri için açıklayıcı bilgi ile koleksiyon düzeyinde entelektüel kontrolü sağlamayı amaçlamaktadır (Conway, 2015). Kayıtlar, amaca yönelik depolarda saklanmakta ve bir okuma odasında halka sunulmaktadır. Dijital kayıtlar ise belgelerin yanı sıra, web siteleri, web tabanlı araçlar, video, yapılandırılmış veri kümeleri ve farklı türde içerikler olabilmektedir. Dijital kayıtların saklama süreç ve koşullarının daha fazla dikkate alınması önem taşımaktadır. Örneğin, dijital kayıtlar için uzun vadeli veri depolama ortamları bulunmaması nedeniyle, birbirinin aynısı olan kopyaların oluşturulması gerekmektedir (UK National Archives, 2017). İçeriğin çeşitliliği ve miktarının artışı ile orantılı olarak personel sayısının artışı mümkün olmadığı için, bilgi saklama süreçlerinde bilişim teknolojilerinden faydalanmaya ve bu süreçlerin otomatikleştirilmesine yönelik ihtiyaç artmaktadır. Ancak robotik teknolojilerin kullanımında ve optik karakter tanıma kullanarak basılı kopya belgelerinin yapılandırılmış bir veritabanına aktarılması örneklerinde görüldüğü gibi, işlemlerin %80'i otomatikleştirilse dahi, kalan %20'sinin daha karmaşık faaliyetler içermesi nedeniyle insan girdisine ihtiyacı olması muhtemeldir (Tomek, 2019; Wolf, 2019).

Şekil 1: DIKW Modeli
(Kaynak: Hey, 2004)

Yapay zekâ sistemlerinin bilgi saklama işlemlerinde karar verme sürecine yönelik etkisi, Şekil 1’de görülen Data-Information-Knowledge-Wisdom Modeli¹ (DIKW) üzerinden açıklanabilmektedir. Bilişim sistemlerinin temel unsurları olan giriş, işlem ve çıkış birimlerinin yanı sıra, kültürel mirasın geleceğe aktarılmasını sağlayan bilgi saklama/depolama ortamları da bilgi yönetimi açısından sistemin ana unsuru olarak görülmektedir. Bu temel unsurlar üzerinde bilgi işleme süreçlerine konu olan girdi, DIKW modelinin en alt basamağında yer alan, nesnelerin, olayların ve çevrelerinin özelliklerini

¹ DIKW modeli, Türkçe literatürde yaygın olarak “bilgi piramidi” ya da “bilgi hiyerarşisi” isimleriyle de kullanılmaktadır. Yabancı literatürde ise DIKW için “Knowledge Hierarchy”, “Knowledge Pyramid”, “Information Hierarchy” ve “Information Pyramid” şeklinde dört farklı kullanım bulunmaktadır.

temsil eden rakamlar ve semboller olarak tanımlanan veridir (Davenport ve Prusak, 2000). Bilgi sistemleri ile verinin üretimi, alınması ve işlenmesi sonrasında veriden bilgi (information)² çıkarılır. Bilgi içeriğine ilişkin açıklamada, kimin, neyin, ne zaman ve kaç gibi sorulara cevap bulunabilmektedir. Bilgi (information), metalaştırılmış, nesnel, aktarılabilir, dönüştürülebilir, şeffaf ve ölçülebilirdir. Biçimlendirilmiş, işlenmiş, erişilebilir, üretilmiş, iletilmiş, saklanmış, gönderilmiş, dağıtılmış, aranmış, kullanılmış, sıkıştırılmış ve kopyalanmış olabilir (Hey, 2004). Temel sistem ve bilgi saklama süreçlerinde nesnesi olan, depolanabilen, paylaşılabilen, “information” kullanılmaktadır. Ancak bilgi saklama süreçlerinde hangi bilgilerin saklanacağı ya da nasıl erişim sağlanacağına konusunda karar vermeye yönelik olarak, daha üst seviyeli gerçekleri içeren ve veriden elde edilen bilginin talimata dönüşmesini sağlayan bilgiye (knowledge) ihtiyaç duyulmaktadır. Bilginin (knowledge) elde edilmesi, ona sahip olanın aktarımı, talimat ya da deneyim ile mümkün olabilmektedir. Bu dönüşüm sonrasında bilgi, karar verme sürecine hazır hale gelmektedir. Bilginin değeri, analiz, karar verme, problem çözme ve öğretimde bilginin kullanımından kaynaklanmaktadır (McDermott, 1999). DIKW Modelinde, elde edilen veriler toplanmakta, düzenlenmekte, anlamlı hale getirilmekte, özetlenerek analiz edilmekte ve sentezlenerek bilgi haline gelmektedir. Bilgiye dayalı kararın alınabilmesi için, doğru bilginin, doğru zamanda uygun yere ya da yetkili kişiye iletilmesi sağlanmalıdır (Rowley, 2007). Bilgi saklama ya da bilgi işlem süreçlerinde daha hızlı ve doğru kararların alınabilmesi için, Peter G. Keen tarafından 1972 yılında yeni bir kavram olarak gündeme getirilen karar destek sistemleri kullanılmaktadır. Keen, karar destek kavramını, son kararı verirken yöneticiye destek sağlayan, ancak hiçbir zaman yöneticinin yerini almayan ya da yöneticiyi devre dışı bırakmayan bilgi sistemi olarak tanımlamıştır. Karar destek sistemi, karmaşık problemleri çözmek için, insan zekâsı, bilgi teknolojisi ve yazılımın etkileşim içinde olacak şekilde bütünleştirildiği bir sistemdir. Yapay zekâ sistemleri ise karar destek sistemlerinin etkinliğini arttırmaya ve karar vermeye yardımcı olmaya yönelik olarak kullanılabileceği gibi, tamamen insanın yerini alan sistemler olarak tasarlanabilmektedir.

Bilgi saklama süreçlerinde kararın insan ya da makine tarafından alınmış olması, elde edilen sonucun kullanıldığı alana bağlı olarak farklı etki yaratabilmektedir. Yapay zekâ, çok büyük ve karmaşık veri setlerinin analiz edilmesi, adli bilişim gibi alanlarda karmaşık sorunların çoğuyla başa çıkılması ve gerekçelendirme sürecinin açıklanması için ideal bir yaklaşımdır. Yapay zekâ algoritmaları, istatistiksel kanıtlarla tartışmayı destekleyebilir (Chinnikatti, 2018). Örneğin, ceza davasına ait bilgilerle eğitilen bir yapay zekâ uygulamasının risk değerlendirmesinde hâkimlerden daha etkili olması (IRIS, 2017) ya da yüzlerce vakayı inceleyerek, her beş vakanın dördünde (%79) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ile aynı sonuca ulaşan bir yapay zekâ uygulamasının kesin sonuçlara yol açan davalarda sürece hız kazandıracağı değerlendirilebilir (Aletras, Tsarapatsanis, Preotiuc-Pietro ve Lamos, 2016). Ancak arşivlerde yer alacak kayıtlardaki %20 ya da daha düşük bir hata ya da yanılma oranı kabul edilebilir değildir. Bu tür saklama ortamlarında temel girdi üzerinden ulaşılabilecek sonucun otomatikleştirilerek hızlandırılma zorunluluğu bulunmakla birlikte, makine öğrenmesine bağlı olarak değişken sonuçların oluşması istenilmemektedir. Örneğin saklama süreçlerinde bilgi bütünlüğünün kontrolü için önemli bir referans olarak kabul edilen hash

² Bu çalışmada “information” karşılığı olarak kullanılan “bilgi” yerine, Türkçe literatürde “enformasyon” terimi da sıklıkla kullanılmaktadır.

değerinin³ insan iradesinden bağımsız olarak değişmesi, belgeyi hazırlayan kişi ile meydana gelen sonuç arasındaki bağın kurulamamasına neden olabilmektedir. Bu nedenle en son karar verme ve uygulama noktasında yapay zekâ sistemlerinin kullanımının benimsenmesine bağlı riskler oluşabilmektedir (European Commission, 2019a). Yapay zekâ sistemlerinin sağladığı kolaylıklardan en fazla yararlanan teknoloji devlerinden biri olan Google da uygun bir şekilde kullanılması halinde yapay zekânın ekonomiler ve toplum için büyük faydalar sağlayabileceğini ve daha adil, daha güvenli ve daha kapsayıcı olan karar vermeyi destekleyebileceğini belirtmektedir. Ancak Google bununla beraber, yapay zekânın geliştirilmesinin ve kullanımının nasıl yönetileceği, ne ölçüde, ne zaman ve hangi yasal ve etik gözetimin sağlanacağını dikkate almayı da içeren özen ve çaba olmadan yapay zekâ sistemlerinin karar vermeyi desteklemesinin mümkün olamayacağını altını çizmektedir (Google, 2019). Benzer şekilde bir teknoloji devi olan Samsung Hukuk Müşaviri Tom Marshall da yapay zekâ sistemlerinde kontrol kaybı olduğunda zarar verme potansiyelinin bulunduğu dikkat çekmektedir (Gringras, Stevens, Tench ve Free, 2019). Bilgi saklama süreçlerinde karar verici olarak yapay zekânın kullanılması halinde kontrol kaybının hangi noktada başlayacağı ve bunun nasıl tespit edilebileceği konusunda belirsizlikler bulunmaktadır. Dijital çağda kayıtları yönetmenin zorlukları yapay zekâ sistemleriyle karşılanacaksa, bunları kullanmak için gereken bilgi, beceri ve özene sahip olunması önem taşımaktadır (Rolan ve diğerleri, 2019).

Güvenilir Yapay Zekâ Sistemlerinin Temel Gereklilikleri ve Sınırlılıklar

Genel olarak bilişim alanında etik sorunları arttıran teknolojik eğilimler, yapay zekâ sistemleri için de geçerliliğini korumaktadır. Bilgi sistemleri kullanan organizasyonlarda yaklaşık 18 ayda ikiye katlanan hesaplama gücü, veri saklama tekniklerinde hızlı gelişme ve saklama ünitelerinin maliyetlerinin düşmesi, ağ ve internet teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak çok büyük bilgilere erişim ve bilginin bir noktadan başka bir noktaya iletilme maliyetinin düşmesi, büyük veri yığınları içinden veri analiz tekniklerinin gelişmesi ve bilginin kolaylıkla izlenebilmesi ya da kaydedilmesi, etik sorunların oluşmasında etkili olan başlıca unsurlardır (Laudon ve Laudon, 2014). Güvenilir yapay zekâ sistemlerinin yürürlükteki tüm yasa ve yönetmeliklere uygunluğu sağlamalı, etik ilke ve değerlere uyumlu olmalı ve hem teknik hem de sosyal açıdan sağlam olmalıdır. Yapay zekâ sistemleri istemeden dahi zararlı olmamalıdır (European Commission, 2019b).

Yapay zekâ sistemlerinin geliştirilme amaç ve kapsamı dışındaki eylemleri gerçekleştirme yeteneğinin küçümsenmesinin, hukuksal sorunların ortaya çıkmasının başlıca nedeni olduğu düşünülmektedir (Karliuk, 2018). Bilgi yöneticilerinin ve saklanan bilgilerin bulunduğu depolama ortamlarından sorumlu sistem yöneticilerinin bilgi güvenliğinin sağlanmasına yönelik hukuksal sorumlulukları bulunmaktadır. Örneğin 5651 Sayılı Kanun'un 5. Maddesinde (2007) olduğu gibi, bilgi güvenliğini sağlama yükümlülüğünü içeren hukuksal düzenlemelerde, bilginin doğruluğunun, bütünlüğünün ve gizliliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Bir bilgi sistemi ve üzerindeki bilgilerin güvenliğinin sağlanması, hukuka aykırı olarak sisteme girişlerin engellenmesi ve/veya sistem üzerindeki bilgilerin hukuka aykırı olarak değiştirilmesi, silinmesi ya da yok edilmesine karşı önlemlerin alınması ile

³ Hash değeri, hash'i hesaplanan veriye özel, benzersiz, tek yönlü bir algoritmik fonksiyondur. Verinin değişikliğe uğrayıp uğramadığını kontrol amacıyla kullanılır. Bununla beraber, hash değerinden verinin kendisine ulaşılamaz.

mümkün olabilmektedir. Bununla beraber, Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 243. ve 244. Maddelerinde (2004) suç olarak tanımlanmış olan hukuka aykırı olarak sisteme girme ve bilgi bütünlüğünün bozulmasına yönelik hareketlerin tespit edilerek hukuksal gerekliliğin yerine getirilmesi de bu sürecin bir parçasıdır. Bu kapsamda TCK'nın 278., 279. ve 281. Maddelerinde düzenlenmiş olan “suçu bildirmeme” ve “suç delillerini yok etme, gizleme veya değiştirme” suçlarının oluşmasına neden olabilecek işlemlerden kaçınılması da önem taşımaktadır. Hukuksal çözüme katkı sunulabilmesi için sistem erişimleri ve veri bütünlüğü kontrol edilerek, meydana gelen hukuka aykırı fiil fark edildiği anda ilgili makamlara bildirilmelidir. Bilgi saklama süreçleri ve yapay zekâ sistemlerinin kullanımına bağlı riskler açısından, saklanan/korunan bilgilere yönelik yetkisiz erişimler ve bu bilgilerin bütünlüğüne yönelik tehditlerin etkileri göz ardı edilmemelidir. Zira normal koşullarda dahi bilişim suçlarında fail ile meydana gelen sonuç arasındaki nedensellik bağının kurulmasında zorluklar bulunurken, bilgi saklama süreçlerinde karar verici olarak yapay zekâ sistemlerinin kullanılması halinde bu bağın kurulmasına engel olan unsurların artacağı aşikârdır. Örneğin 2014 / 29566 esas ve 2015 / 13421 sayılı Yargıtay Kararı'nda (2015) görüldüğü gibi, en küçük bir olasılık dahi fail ile meydana gelen sonuç arasındaki bağın ortadan kalkmasına neden olabilmektedir.

Bilgi saklama süreçlerinde yapay zekâyâ dayalı otomatikleştirme işlemlerinin kişi aleyhine hukuksal sonuçları ve buna bağlı olarak itiraz hakları oluşabilmektedir. Örneğin 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK)'nın 11. Maddesinin “g” fıkrasında (2016), “işlenen verilerin münhasıran otomatik sistemler vasıtasıyla analiz edilmesi suretiyle kişinin kendisi aleyhine bir sonucun ortaya çıkmasına itiraz etme” hakkı düzenlenmektedir. Bu ve benzer içerikteki düzenlemelere bağlı olarak, yapay zekâ sistemleri karar verici olduğunda, herhangi bir sorun ile karşılaşmadan önce iki temel hususa yönelik hazırlıklı olunmalıdır. Öncelikle makine öğrenmesine bağlı olarak gerçekleştirilen işlemlere itiraz edildiğinde sorumluluğun üstlenilmesi ve gerekli işlemlerin yapılması konusunda bir politikanın yapılmış olması önem taşımaktadır. Bununla beraber, herhangi bir bilgi saklanmaksızın yeni veriler üzerinden öğrenmeyi gerçekleştiren yapay zekâ modellerinin oluşturulup oluşturulmayacağı da ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından önceden belirlenmiş olmalıdır. Yapay zekâ sistemlerinin tasarımına yönelik teknoloji ve hukuksal düzenlemelere uyumlu olarak hazırlanan standartların bulunmaması nedeniyle, bilgi saklama süreçlerine yönelik olarak hazırlanan politika ve prosedürler içinde bu tür risklere karşı alınacak önlemler ve sorumlulukların paylaşımına yer verilmelidir.

Yapay zekâ sistemlerine dayalı olarak saklanan bilgilerin saklama ortamı üzerinde bulunduğu alan ve kalıcı silme işlemlerinin gerçekleştirilmesi açısından da hukuksal belirsizlikler içermektedir. Günümüzde özellikle sanallaştırılmış merkezi veri depolama ortamlarında saklanan kayıtların dosya sistemi ve veritabanları üzerinde dağıtık yapıda bulunması analiz işlemlerini zorlaştırmaktadır. Bu durum, delil niteliğinin geçerliliği açısından olduğu kadar kayıtların kalıcı olarak silinmesi açısından da önemlidir. Örneğin KVKK'nın 7. ve 11. Maddelerinde düzenlenen verinin silinmesi, yok edilmesi ve anonimleştirilmesine ilişkin haklarının yapay zekâ uygulamaları ile saklanan veriler üzerinde nasıl ve kim tarafından sağlanacağını önceden belirlenmiş olması gerekmektedir. Bununla beraber, bu tür dağıtık sanal yapılar üzerinde veri tabanına zarar vermeksizin

verilerin kalıcı olarak silinmesi çoğu zaman mümkün olamamaktadır (Villaronga, Kieseberg ve Li, 2018).

Bir yapay zekâ işleminin nasıl çalıştığı yalnızca yapay zekâ sistemlerini tasarlayanlar tarafından tam olarak anlaşılabilir. Bu nedenle sadece açıklama yapılarak yapay zekaya yönelik güvenin kazanılması mümkün olamamaktadır. Bununla beraber, yapay zekâ sistemleri tarafından gerçekleştirilen işlemlerin belgelenmesi de genellikle çok zor olduğu için bu tür uygulamaların güven kazanması uzun zaman alabilmektedir. Daha fazla şeffaflık, yapay zekâ teknolojilerine daha fazla inanç ve güven kazandırabilmektedir. İnsan düşüncesi ile birlikte gelen şeffaflığa ilişkin eksiklik, makineler kullanılarak ortadan kaldırılmaktadır. Ancak şeffaflık, etkileyici bir yapay zekâ sisteminin sırlarının korunması açısından çoğunlukla istenmeyen bir durumdur. Yapay zekâ sistemlerine güven duyulmasına katkı sağlayan unsurlardan biri de hukuksal düzenlemelerin yapılmasıdır. Yapılan hukuksal düzenlemelerle gerekli parametre ve standartların belirlenmesi, bu teknolojilere duyulan güveni arttırmakla birlikte, geliştiricilerini avantajlı duruma getirebilmektedir. Yapay zekâ sistemleri beslendikleri verilerden etkilenebilmekte ve veri kümelerinden yanlış sonuçlar çıkartabilmektedir. Yapay zekâ sistemlerinin belirlenen standartlar kapsamında kontrolünün bir insan tarafından sağlandığının bilinmesi de bu sistemlerin kullanımına yönelik güvenin artmasına neden olmaktadır. Yapay zekâ sistemlerine yönelik bu güven algısı, bir uçakta bulunan yolcuların, uçuşun büyük bölümü otomatikleştirilmiş olsa dahi uçağın sağladığı veri ve kontrollerin pilot tarafından gözlemlenmesini beklemeleriyle benzerlik göstermektedir (Gringras ve diğerleri, 2019). Bilgi saklama süreçlerinde kullanılan yapay zekâ sistemlerinin açıklanabilir olması, gelecek kuşaklara aktarılan kültürel mirasın orijinalliğinin korunmasına yönelik güven sağlaması açısından da önem taşımaktadır.

Yapay zekâ sistemleri araştırmalardan ve insan incelemesinden elde edilen geri bildirimlerden yararlanarak devam eden, kapalı döngü bir geri bildirim süreci ile öğrenmektedirler (EY, 2018). Bilgi saklama süreçlerinde yapay zekâ sistemlerinin insan önyargısından etkilenmemesi önem taşımaktadır. Yapay zekâ destekli bir sistem tarafından oluşturulan tahminlerin ve yanıtların tarafsız olacağı varsayılabilir. Ancak yapay zekâ modellerinin dayandığı iş uygulamalarına yığılmış veriler katkı sağlıyorsa, insan önyargısı yapay zekâ sistemlerine dönüştürülebilir. Bu durumun kötü amaçla kullanılması halinde, objektif olmayan sonuçların üretilmesi için işlemin kontrol edilebilmesi mümkün olabilmektedir (Ganesan, 2019). Yapay zekânın daha iyi veri setlerine erişimine izin verecek bir yol aranırken, bunun zararlı faaliyetler amacıyla da kullanılabileceğinin dikkate alınması gerekmektedir (Gringras ve diğerleri, 2019). Bu nedenle, güçlü bir başlangıç veri seti ile çalışmak, yapay zekâ sistemlerinden güvenilir sonuçlar almak için hayati önem taşımaktadır.

Yapay Zekâ Sistemlerinin Kullanımına Bağlı Sonuçlara İlişkin Yükümlülükler

Yapay zekâ sistemlerinin muazzam potansiyelinin başarılı bir şekilde kullanılması, önemli miktarda veriyi güvenle toplayabilen ve saklayabilen sistemleri gerektirmektedir (Ganesan, 2019). Karar verici ve uygulayıcı sistemler olarak yapay zekâ sistemlerinin bilgilerin saklanma süreçlerinde kullanımı, hukuksal olarak tanımlanmayı bekleyen bazı belirsizliklerin soruna dönüşmesine neden olabilecektir. Yapay zekâ sistemlerinin kişiliği ve bu sistemlerin kullanımına bağlı olarak gelişen olumsuz sonuçların sorumluluğuyla ilgili konular hakkında henüz üzerinde uzlaşılabilen bir çözüm sunulamamaktadır. Bağımsız

karar verebilen makine öğrenimine bağlı sistemlere dayanan bu tür teknolojiler günümüzde nesne olarak tanımlanmamaktadır. Ayrıca sınırlı sayı ilkesi gereğince, kanun tarafından öngörülmedikçe yapay zekâ sistemlerinin bağımsız hak süjesi olması ve buna bağlı “tipe bağlılık ilkesi” gereğince de kanunun öngördüğünden farklı bir faaliyet alanında işlev görmesini sağlayacak karma bir tüzel kişiliğin oluşturulması mümkün değildir (Dursun, 2008). Gerekli düzenleme yapılarak yapay zekâ sistemlerine tüzel kişilik kazandırılması halinde ise manipülasyon olma olasılığı ve birçok zararlı kodun aynı yöntemler üzerinden geliştirilme ve kullanılma riskleri bulunmaktadır. Bu koşulda herhangi bir manipülasyon olmaması için hesap verilebilirliğin sağlanması gerekmektedir. Yapay zekâ sisteminin kişiliği, Türkiye’de ve uluslararası hukukta bir hukuk konusu olarak tanınmamaktadır. Bu konuda çalışmalar devam etmekle birlikte, yol gösterici nitelikte Uluslararası Mukavelelerde Elektronik Haberleşmenin Kullanılmasına İlişkin Sözleşmenin 12. Maddesinde bilgisayarı programlayan gerçek veya tüzel kişinin, makine tarafından üretilen tüm mesajlardan sorumlu olması gerektiği belirtilmektedir (UNCITRAL, 2007, s. 7). Ancak yapay zekâ sistemlerini tasarlayanların yanı sıra, onun satıcısı ve kullanıcısı ile yapılan sözleşmelerin de dikkate alınması gerekmektedir. Bununla beraber, yapay zekâ sisteminin üretmiş olduğu sonucun onu tasarlayanların hedeflerinden uzaklaşıp uzaklaşmadığının tespit edilmesi de oldukça zordur. Yapay zekâ modelleri yalnızca onlara güç veren veriler kadar iyidir. Yapay zekâ sistemlerinin doğru veya yanlış veri kaynağından öğrenip öğrenmediklerini tespit etme yetenekleri bulunmamaktadır. Elde edilen verinin büyük ölçüde değişmesi veri modellerinin ilgisiz kalmasına neden olacaktır (Ganesan, 2019). Bu nedenle öğrenme ve karar verme yeteneğinin veri bütünlüğüne yönelik risk oluşturmada kullanılabilmesi için öğrenme modellerinin sıklıkla güncellenmesi ve kontrol edilmesi gerekmektedir.

Yapay zekâ sistemlerinin bilgi saklama süreçlerinde kullanımına bağlı olarak gelişen sorunların yapay zekâ kişiliği üzerinden çözümlenmesi ya da değerlendirilmesi hukuksal yöntemlerle yapılamamaktadır. Bu nedenle bilgi saklama işlemleri esnasında istenmeyen sonuçların oluşmasına yönelik olarak, bilgi güvenliği açısından hesap verilebilirliğin sağlanması gerekmektedir. Bu kapsamda, bilginin kaydedilmesi aşamasında ve sonrasında bütünlüğünün ve delil niteliğinin korunmasına yönelik etkileri bulunan e-imza, bilgi kriptolama işlemleri vb. unsurlar öncelikli olarak dikkate alınmalıdır. Bir belgenin elektronik ortamda elde edilmesi ya da oluşturulmasından imhasına kadar olan süreçte bütünlüğünün ve delil niteliğinin korunmasına yönelik olarak kullanılan en önemli araçlardan biri güvenli elektronik imzadır (e-imza). Bu konuda geniş bir e-imza mevzuatı (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu [BTK], 2017) oluşmuş durumdadır. 5070 Sayılı Elektronik İmza Kanunu’nun (2004) 5. Maddesinde, güvenli e-imzanın elle atılan imza ile aynı hukukî sonucu doğurduğu ifade edilmektedir. Bununla beraber, hukuksal düzenlemelerde (6100 Sayılı Kanun, 2011) açık olarak belirtildiği gibi, güvenli e-imza ile oluşturulan belgenin delil niteliğine yönelik tereddüt bulunmamaktadır⁴. E-imza, bir belgenin aidiyetinin saptanması açısından önemli bir gösterge olmakla birlikte, bilgi bütünlüğünün sağlanmasına da katkı sağlamaktadır. Ancak saklanan bilgilerin bütünlüğüne ilişkin olarak sadece dosya içeriğinin değil, delil niteliğinin korunması için belge işlem süreç kayıtlarının da bütünlüğünün sağlanması önem taşımaktadır. Başka bir ifadeyle, e-imza ile imzalanmış olan belgelerin

⁴ Türk Hukuk Mevzuatında bu görüşü destekleyen hukuksal düzenlemeler bulunmaktadır. Örneğin, 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 205. Maddesinde (2011), usulüne göre güvenli elektronik imza ile oluşturulan verilerin senet hükmünde olduğu ve bu senetlerin kesin delil olduğu ifade edilmektedir.

tarikh/zaman bilgilerinde herhangi bir nedene bağılı olarak değışiklik yapılmamalıdır. Bu konudaki teknik hususlara ilişkin hukuksal düzenlemenin Elektronik İmza Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 34.Maddesinde yapıldığı ve gereken teknik kriterlerin tebliğ ile belirleneceğı ifade edilmektedir (BTK, 2005b). Elektronik İmza İle İlgili Süreçlere ve Teknik Kriterlere İlişkin Tebliğin 10. Maddesinde ise bu işlemlerin “ETSI TS 102 023” standardına uygun olarak yapılacağı belirtilmektedir (BTK, 2005a). ETSI TS 102 023 standardında (2002) ilgili personelin konu uzmanı olması gerekliliğı, hangi şartlarda belge süreç kayıtlarına müdahale edebileceğı ve sistemin buna hangi ölçüde izin vereceğı hususları açık olarak yer almaktadır. Ancak elektronik belge yönetim sistemi (EBYS) üzerindeki bilgilere yönelik denetim ve kontrollerin hukuksal düzenlemelere bağılı olarak yapılamaması, uygulamada bütünlüğün ve belge delil niteliğinin bozulmasına neden olabilmektedir. Kurumlardaki EBYS erişim ve kontrol yetkileriyle, e-imza işlemleri için uygulanması zorunlu olan standartlar arasında uyumsuzluk olabilmektedir. Mevcut durumda EBYS üzerinde belge akış süreçlerine ilişkin işlem kayıtlarının güvenliği konusunda riskler bulunmaktadır. Bu çerçevede yapay zekâ sistemleri ile bu işlemlerin otomatikleştirilmesinin durumu daha karmaşık hale getireceğı aşıkardır. Yapay zekâ sistemlerinin kullanılması halinde, işlem takibine yönelik kayıtların zarar görmemesi ve belgenin delil niteliğinin bozulmaması için, işlem adımları izlenerek gerekli aşamalarda belge üzerinde işlem yapan ilgililere iletilerin gönderilmesi sağlanmalıdır.

Belgelerin delil niteliğinin ve bütünlüğünün korunması için bilgi saklama ortamları üzerinde uygulanan ilk ve en önemli yöntemlerden biri bilginin kriptolanmasıdır. Yapay zekâ ile belge içeriğine bağılı işlemlerin otomatikleştirilmesi için, belgenin kriptolanmadan saklanması ya da kriptolama işleminde kullanılan algoritmanın yapay zekâ uygulaması içinde tanımlanmış olması gerekmektedir. Her iki yöntemin de taşıdığı riskler nedeniyle tercih edilmesi mümkün değildir. Kayıtların kriptolanmadan saklanması halinde tüm işlemler sadece saklama ortamlarının sorumlularının kontrolü altında gerçekleştirilmektedir. Saklanan verilerin kişisel veriler olması halinde ise veri sahipleri yapılan tüm işlemlere ilişkin olarak saklama ortamlarının sorumlularına güvenmek zorunda kalmaktadır (Ganesan, 2019). Bilgi kriptolamanın yapay zekâ sistemlerini engelleyebildiğı kurum ve kuruluşlarda, yapay zekâ sistemlerinin yararları ve bilgi güvenliği arasında denge kurulması gerekir. Bunun için, kripto çözülmeden kriptolu bilgiler üzerinde hesaplamalar yapma yöntemi olan homomorfik kriptolama gibi teknolojiler önerilmektedir. Bilginin işlenmesi sırasında homomorfik kriptolama kullanılarak, kripto çözümüne ihtiyaç duymadan işlemler yapılabilmekte ve işlemlerin kriptolanmamış sonucunu sadece kullanıcı görebilmektedir (Bhuvaneswari, Vasuki ve Kumar, 2017; Ganesan, 2019). Homomorfik şifreleme, sürekli izleme ve diğer stratejileri kullanan çoklu güvenlik katmanları uygulanarak desteklenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağılı olarak dijital korumanın artan zorlukları ile mücadele edilebilmesi için, teknolojik değışime yatırım yapılması zorunludur. Bu kapsamda bilgi saklama süreçlerinde makine öğrenmesi ve yapay zekâ sistemlerinden faydalanılarak işlemlerin otomatikleştirilmesine yönelik çözüm arayışları bulunmaktadır. Yapay zekâ sistemlerinin karar destek sistemleri ile birlikte ve insanı tamamlayıcı nitelikte olmasının bilgi saklama süreçlerine önemli katkılarının olabileceğı düşünülmektedir. Yapay zekâ sistemlerinin karar vermeyi destekleyebilmesi için, geliştirilme ve kullanılma

süreçlerinde yasal ve etik gözetimin sağlanmasına yönelik özen ve çabanın gösterilmesi önem taşımaktadır. Bu sistemlerin insan iradesinden ve denetiminden bağımsız olarak sınırlandırılmaksızın karar alması ve bunu uygulamaya dönüştürmesi, saklanan bilgilerin bütünlüğü ve delil niteliğine yönelik riskler oluşturmaktadır.

Yapay zekâ sistemlerinin EBYS ve arşivlere yönelik saklama süreçlerinde kullanımına yönelim, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişime bağlı doğal bir zorunluluğun başlangıç noktasıdır. Ancak yapay zekâ sistemlerinin öğrenme süreci sonunda sahip olduğu bilgiyi doğrudan karar ve harekete dönüştürmesi istenmeyen sonuçlara neden olabilmektedir. Saklanan verilerin bütünlüğünü kaybetmeden normalleştirilmesi ile verilerin dönüştürülmesi gerekmektedir. Kayıtların tehlikeye atılmamasını sağlamak, başarılı bir yapay zekâ teknolojisi uygulaması için hayati öneme sahiptir. Bilgi saklama süreçlerinin karar aşamasına katkı sunan karar destek sistemlerinin içinde bu sistemlerin tamamlayıcı olarak kullanılması, olası risklerin önüne geçilmesine katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, yapay zekâ sistemlerinin kendini geliştirmesine yönelik kontrollerin ve gerekli durumlarda müdahalenin kimler tarafından yapılacağı belirlenmelidir.

Kurum ve kuruluşların saklanan verilere yönelik olarak veri bütünlüğünü sağlayabilmeleri için açıklanabilir yapay zekâ sistemlerine yatırım yapmaları gerekmektedir. Böylece yapay zekâ sisteminin tahminlerine yönelik bir nedenin öne sürülmesi ve gerçekleştirilmesi gereken eylemlere ilişkin açıklamaların sunulması sağlanabilecektir. Bunun sonucunda, elde edilen veri ile veri modelinin ilgisiz kalması gibi risklere karşı koyma fırsatının da oluşması sağlanabilecektir. Bilgi saklama süreçlerinde yapılan otomatikleştirme işlemlerinin açıklanabilirliğinin, tercih edilen sistemlerin bilgi güvenliği politikaları ve hukuksal koşullara uyumluluğuyla da ilişkisi bulunmaktadır. Bu nedenle yapay zekâ algoritmasının nasıl korunacağı, üretilen hatalı sonuçların kim tarafından ve nasıl kontrol edileceği, hatalı sonuçların üretildiği fark edildiğinde hangi alternatif yöntemlerin kullanılacağına yönelik planlamaların bilgi güvenliği politikaları çerçevesinde yapılması önem taşımaktadır.

Yapay zekâ uygulamasının sahip olacağı yeteneklerin etik kurallar ve hukuksal düzenlemelerle uyumluluğu önem taşımaktadır. Bu kapsamda öncelikle veritabanlarında bulunan bilginin bütünlüğünün ve delil niteliğinin kim tarafından ve nasıl korunacağının belirlenmesi gerekmektedir. Elektronik ortamda bulunan bir belgenin hukuksal olarak delil niteliğinin korunması ve doğrulanabilir olması için hash değerinin korunması gerekmektedir. Bu tür doğrulama araçları, yapay zekâ uygulamasının, tasarlayanın amaçlarına hangi ölçüde uyum sağlayabildiğinin anlaşılmasını da kolaylaştırmaktadır. Mevcut hukuksal koşullarda yapay zekâ sistemlerinin kendi kişiliği üzerinden kusurlu bulunması mümkün olmadığı için, uygulama hatasına bağlı hukuka aykırı işlem ve sonuçlara ilişkin sorumluluklar tüm bilgi yönetim süreçlerinde olduğu gibi önceden belirlenmiş olmalıdır. Yapay zekâ sistemlerini tasarlayanların, sistemin ürettiği sonuç ve zararlar kapsamında sorumlulukları bulunmaktadır. Ancak bununla beraber, sistemin kullanıcılarıyla yapılan sözleşmelerin varlığı ve bu sistemlerin denetimini sağlamakla yükümlü kişilerin de sorumluluklarının olduğu göz ardı edilmemelidir.

Yapay zekâ sistemlerinin tasarımına ve mevcut sistemlerin dönüşümüne yönelik stratejilerin geliştirilmesi konusunda teknoloji ve hukuksal düzenlemelere uyumlu olarak hazırlanmış standartlar bulunmamaktadır. Bu nedenle bilgi saklama süreçlerine yönelik olarak

hazırlanan politika ve prosedürler içinde bu tür risklere karşı alınacak önlemler ve sorumlulukların paylaşımına yer verilmelidir. Yapay zekâ sistemlerinin bilgi saklama süreçlerinde kullanımına bağlı olarak meydana gelebilecek risk ve tehditlerin görülebilmesi amacıyla, sistem dönüşüm süreçlerinde mümkün olduğunca pilot dönüşüm stratejisinin tercih edilmesi önem taşımaktadır. Dönüşüm süreçlerinde insan denetim ve kontrolü de sağlanmalıdır. Bununla beraber, bu sistemleri kullanan ya da sistem üzerinde bilgileri işlenen kişilerin güveninin sağlanması amacıyla, mümkün olduğu ölçüde şeffaf ve açıklanabilir tasarımların geliştirilmesine özen gösterilmelidir.

Kaynakça

- 5070 Sayılı Kanun. (2004). Elektronik İmza Kanunu. Erişim adresi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5070.pdf>
- 5237 Sayılı Kanun. (2004). Türk Ceza Kanunu. Erişim adresi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>
- 5651 Sayılı Kanun. (2007). İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun. Erişim adresi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5651.pdf>
- 6100 Sayılı Kanun. (2011). Hukuk Muhakemeleri Kanunu. Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110204-2.htm>
- 6698 Sayılı Kanun. (2016). Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. Erişim adresi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6698.pdf>
- Aletras, N., Tsarapatsanis, D., Preotiuc-Pietro, D. ve Lampos, V. (2016). Predicting judicial decisions of the European Court of Human Rights: a Natural Language Processing perspective. *PeerJ Computer Science*, 2. doi: <https://doi.org/10.7717/peerj-cs.93>
- Bhuvaneswari, M. S., Vasuki, K. A. ve Kumar, J. Karthik. (2017). Homomorphic Encryption in Cloud. *International Journal of Recent Engineering Research and Development*, 2(5), 84-89. Erişim adresi: <http://www.ijrerd.com/papers/v2-i5/part-II/14-IJRERD-B205.pdf>
- BTK. (2005a). Elektronik İmza İle İlgili Süreçlere ve Teknik Kriterlere İlişkin Tebliğ. Erişim adresi: <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/eimza-teblig-5a33fe9b1f2a2.pdf>
- BTK. (2005b). Elektronik İmza Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. Erişim adresi: <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/eimza-yonetmelik-5a33fe7fe7d86.pdf>
- BTK. (2017). Elektronik İmza Mevzuatı. Erişim adresi: <https://www.btk.gov.tr/elektronik-imza-mevzuati>
- Chinnikatti, S. K. (2018). Artificial intelligence in forensic science. *Forensic Science & Addiction Research*, 2(5), 182-183. doi: 10.31031/FSAR.2018.03.000554
- Conway, M. O. H. (2015). Taking stock and making hay: Archival collections assessment. J. Michalko (Ed.), *Making archival and special collections more accessible* içinde (s. 17-39). Dublin: OCLC Research.
- Davenport, T. H. ve Prusak, L. (2000). *Working knowledge: How organizations manage what they know*. Boston: Harvard Business Review Press.
- Dursun, S. A. (2008). *Borçlar Hukukunda hakimin sözleşmeyi tamamlaması* (Yayımlanmamış Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul. Retrieved from

- https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=wBmNpkQC9Nhi90NLW7E7-dTxxRiDxyYLewLAgjV-4tAtb_KWKO0a_TPlaxs8npu1
- ETSI. (2002). ETSI TS 102 023: Policy requirements for time-stamping authorities. Erişim adresi: https://www.etsi.org/deliver/etsi_ts/102000_102099/102023/01.01.01_60/ts_102023v010101p.pdf
- European Commission. (2019a). A definition of AI: Main capabilities and disciplines. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=60651
- European Commission. (2019b). Ethics guidelines for trustworthy AI. Erişim adresi: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ethics-guidelines-trustworthy-ai>
- EY. (2018). Managing integrity risks with AI: Enabled by EY virtual analytics infrastructure. Erişim adresi: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/assurance/assurance-pdfs/ey-forensics-managing-integrity-risks-with-ai-enabled-by-ey-virtual-analytics-infrastructure.pdf
- Ganesan, R. (2019). Data integrity key to a secure, AI-driven enterprise - ManageEngine. Erişim adresi: <https://itbrief.com.au/story/data-integrity-key-to-a-secure-ai-driven-enterprise-manageengine>
- Google. (2019). Perspectives on Issues in AI Governance. Erişim adresi: <https://ai.google/static/documents/perspectives-on-issues-in-ai-governance.pdf>
- Gringras, C., Stevens, I., Tench, D. ve Free, R. (2019). Integrity and transparency: Ethical considerations for the evolving AI landscape. Erişim adresi: <https://cms.law/en/GBR/Publication/Integrity-and-transparency>
- Hey, J. (2004). The data, information, knowledge, wisdom chain: The metaphorical link. Erişim adresi: <http://www.dataschemata.com/uploads/7/4/8/7/7487334/dikwchain.pdf>
- IRIS. (2017). How can artificial intelligence affect courts? Erişim adresi: <http://irisbh.com.br/en/how-can-artificial-intelligence-affect-courts/>
- Karliuk, M. (2018). The ethical and legal issues of artificial intelligence. RIAC. Erişim adresi: <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/the-ethical-and-legal-issues-of-artificial-intelligence/>
- Laudon, K. C. ve Laudon, J. P. (2014). *Management information systems: Managing the digital firm* (13 bs.). London: Pearson Education Limited.
- McDermott, R. (1999). Why information technology inspired but cannot deliver knowledge management. *California Management Review*, 41(4), 104-119. Erişim adresi: http://www.moderntimesworkplace.com/good_reading/GRKnowledgeWork/IT_Knowledge_Management.McDermott.1999.pdf
- Rolan, G., Humphries, G., Jeffrey, L., Samaras, E., Antsoupova, T. ve Stuart, K. (2019). More human than human? Artificial intelligence in the archive. *Archives and Manuscripts*, 47(2), 179-203. doi: 10.1080/01576895.2018.1502088
- Rowley, J. (2007). The wisdom hierarchy: representations of the DIKW hierarchy. *Journal of Information Science*, 33(2), 163-180. Erişim adresi: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0165551506070706?casa_token=FIHTYDa3zsMAAAAA%3AJJqMuTL6xr9NaR81g1R1jGicPFD9yh7I1qFYGM4j2VFV2B4fZPutDTdMEuIF5F9TfjHZdLTQxm63&
- Tomek, M. (2019). 5 Challenges automation rates face today within RPA projects. Erişim adresi: <https://www.minit.io/blog/explore-the-true-value-of-automation-rates-and-associated-challenges-in-rpa>

- UK National Archives. (2017). Digital strategy. Erişim adresi: <https://www.nationalarchives.gov.uk/documents/the-national-archives-digital-strategy-2017-19.pdf>
- UNCITRAL. (2007). *United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts*. New York: United Nations Publication.
- Villaronga, E. F., Kieseberg, P. ve Li, T. (2018). Humans forget, machines remember: Artificialintelligence and the Right to Be Forgotten. *Computer Law & Security Review*, 34(2), 304-313. doi: 10.1016/j.clsr.2017.08.007
- Wolf, K. (2019). AI, data integrity, & the life sciences: Let's not wait until someone dies. Erişim adresi: <https://www.pharmaceuticalonline.com/doc/ai-data-integrity-the-life-sciences-let-s-not-wait-until-someone-dies-0001>
- Yargıtay. (2015). *T.C. Yargıtay 8. Ceza Dairesi, Bilişim Suçu, Esas No:2014/29566, Karar No:2015/13421*.

ARŞİV DÜNYASI

Cilt: 6 - Sayı: 2

OSMANLI VE CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ARŞİV İDARESİ, ARŞİVCİLİK VE İLK TASNİF ÇALIŞMALARI

ARCHIVE ADMINISTRATION, RECORDKEEPING AND THE EARLY CLASSIFICATION WORKS IN THE OTTOMAN AND REPUBLICAN PERIOD

Dr. İbrahim BAŞ
T.C. Cumhurbaşkanlığı
Devlet Arşivleri Başkanlığı
ibobas03@gmail.com

Öz

Tarihi belgelerin tasnifi, ulusların hem bir değeri hem de geleceğe yönelik bir ışık olması bakımından önem arz etmektedir. Arşivcilik tarihimizin modern anlamda 19.yy'ın ortalarından itibaren başlamasından Cumhuriyet dönemine uzanan dönemde, gerek tasnif gerekse arşiv idaresine yönelik farklı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ise Osmanlı Devleti döneminde gerçekleştirilen faaliyetleri sonucunda oluşan ve yüz yıllarca muhafazasının sağlanıp miras olarak bırakılan arşiv belgelerine yönelik gerçekleştirilen uygulamalar; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte arşiv ve arşivciliğe olan yaklaşımlar bağlamında değerlendirilmiştir. Buna ek olarak, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen ilk tasnif çalışmaları ile tasnif komisyonlarından bahsedilerek bu komisyonların oluşumu, çalışma sistemleri, başkanları ve komisyon çalışmalarının sonlandırılma gerekçeleri detaylandırılmıştır. Çalışma sonucunda; tarihi belgelerin gerçekçi bir tasnifinin yapılabilmesi için iyi Osmanlıca bilen arşiv uzmanlarının yetiştirilmesinin şart olduğu; bunu sağlamak için de eğitim politikalarının geliştirilip uygulandığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sınıflandırma, Arşiv, Arşivcilik, Arşiv İdaresi

Abstract

The classification of historical records is important in terms of being both a value of the nations and a light for the future. From the beginning of our history of archiving in the modern sense starting from the middle of the 19th century through Republican period, different studies were carried out in classification and archive administration. In this study, the practices of archival records, which were formed as a result of the activities carried out during the Ottoman Empire, which were preserved and left as a legacy for hundreds of years, evaluated in the context of approaches to the archives and archival studies with the establishment of the Republic of Turkey. In addition, the first classification activities and its commissions were mentioned and the formation of these commissions, working systems, presidents and the reasons for the termination of the commission were detailed. As a result of this study, it was seen that it is necessary to train archives experts who know Ottoman language well for realistic classification of historical Records and in order to achieve it, it can be said that education policies have been developed and implemented.

Keywords: Classification, Archive, Recordkeeping, Archive Administration

Giriş

Bu çalışma Cumhuriyet Döneminde arşivcilik çalışmaları için ihdas edilen arşiv idareleri ve bu idarelerin bağlı olduğu makamlar ile bu konudaki çalışmalar ve ilk tasnif çalışmalarını değerlendirmek için yapılmaktadır. Cumhuriyet Dönemi Arşivciliği'ne başlamadan önce arşiv malzemesinin menşei ve menbainı oluşturan, kuruluşundan yıkılışına kadar Osmanlı Devleti'nin arşivcilik çalışmalarına değinilecektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Hazine-i Evrak'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'nin kararı ile Başvekâlet Kalem-i Mahsus Müdürlüğü'ne bağlı "Mahzen-i Evrak Mümeyyizliği" adı ile yeniden teşkilatlandırılmasından Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın kurulmasına kadar bu konudaki arşiv idare ve teşkilatlarının ihdası ve lağvedilmeleri ile ilgili çıkarılan mevzuatlardan bahsedilecektir. Cumhuriyet Dönemi'nde oluşturulan arşiv idareleri ile birlikte arşivcilik çalışmalarına değinilecektir. Bu çerçevede Ali Emiri'den başlayarak, İbnü'l-emin Mahmut Kemal ve Muallim Cevdet'in başkanlığında kurulan tasnif komisyonları, çalışma süreleri ve komisyonların dağılması ile ilgili süreç açıklanmıştır. 1936 yılında Macaristan'dan Macar asıllı Türk tarihçi ve arşivci olan Dr. Lajos Fekete'nin Türkiye'ye getirilmesi ile birlikte daha önceki tasnif komisyonlarının uyguladığı sistematik ve kronolojik tasnif metotlarının yerine organik tasnif metodunun yerleştirilmeye çalışması değerlendirilecektir. Bununla birlikte 1956 yılından itibaren bu yeni tasnif metoduna göre yapılan tasnif çalışmalarından bahsedilecektir. 10 Ekim 1984 tarih ve 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilat Kanunu ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla birlikte sözleşmeli personel istihdam edilerek 1987-1991 ve 1992-1995 dönemlerinde yapılan tasnif çalışmalarından söz edilip bu çalışmaları yaparken sayıları binleri bulan Arşiv Uzmanı yetiştirilmesinden bahsedilecektir.

Osmanlı'nın Kuruluşundan Cumhuriyet'e Arşiv İdaresi ve Arşivcilik

Osmanlı Devleti'nde arşiv fikrinin kuruluşu ile birlikte var olduğu söylenebilir. Ancak Osmanlı Devleti'nin ilk dönemi hakkında fazla belge bulunmamaktadır. Bunun nedeni devletleşme sürecinin henüz tamamlanmaması, çok sık yer değişiklikleri ve sürekli savaş halinde bulunması olsa gerektir. Ayrıca Timur'un istilası ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren başkentleri olan Bursa ve Edirne'de oluşan arşivin imha edildiği sanılmaktadır. 1402 Ankara savaşı akabinde yaşanan Fetret Devri ve saltanat mücadelesinden dolayı bir süre daha arşiv belgelerini biriktirme ve muhafaza etme ortamı oluşmamıştır (Baş, Mart 2019, s. 60). Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin arşivleri daha düzenli birikmeye ve muhafaza edilmeye başlanmıştır. Ancak Fatih devri ile Kanuni devri arasında yaklaşık yüzyıllık dönem ile ilgili Osmanlı Arşivi'ne intikal eden belge ve defter sayısı azdır. Bu dönemin defter sayısı birkaç yüz defterden ibarettir. Kanunî döneminden itibaren ise daha yoğun ve daha düzenli arşiv malzemesi birikmiştir (Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz "Osmanlı Dönemi 1", 2000, s. 5).

Osmanlı'nın arşiv malzemesi Divan toplantılarının yapıldığı mekânların yakınında bir odada muhafaza edilirdi. İstanbul'un fethinden sonra ilk olarak Saray dışında Yedikule'de bir arşiv binası tahsis edilmiştir. Daha sonra arşiv Atmeydanı, Bab-ı Hümayun'un üst kat odaları, Saray-ı Atik, Bab-ı Âlî'ye yakın Tomruk deposu, Çadır Mehterleri Kışlası gibi mekânlara kısa süreli olarak nakledilmiştir (Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz "Osmanlı Dönemi 1", 2000, s. 6-7). Edirne Sarayı'ndaki Divanhane'ye ve Ordu Divanları'na ait defterler XVIII. Yüzyılın ilk yarısında -Sultan III. Ahmet'ten sonra padişahların tamamen İstanbul'a

yerleşmeleriyle- Topkapı Sarayı'na taşınmıştır. Topkapı Sarayı'nda Divan toplantılarının yapıldığı Kubbealtı Dairesi'nin yanında "Hazine-i Amire" de devletin hazinesi ile birlikte muhafaza edilmiştir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2017, s. 5).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Devlet teşkilatı ve bürokrasideki ihtişamı her daim Defterhanesinde sakladığı defterlere ve vesikalara dayanmıştır. Defter ve belge kayıtlarına herhangi bir zarar gelmemesi için özen gösterilmiştir. Arşiv kayıtlarına ihtiyaç olduğunda Hazine-i Amire'den ancak hususi izinle çıkarılmış, işi bittikten sonra tekrar yerine konmuştur. Divan-ı Hümayun teşkilatı düzenli olarak devam ettiği sürece arşiv evrak ve defterleri Topkapı Sarayı'nda Divan-ı Hümayun yanındaki odada saklanmıştır. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Defterhane Paşakapısı'na taşınmıştır. Bu tarihlerde Divan-ı Hümayun toplantıları Paşakapısı'nda Sadrazam başkanlığında yapılmaya başlandığı için Divan Kalemleri, Reisülküttab, Teşrifatçı ve diğer görevliler buraya taşınmıştır. Böylece bu günkü vilayet bahçesi içerisinde Sadarete ait Dahiliye ve Hariciye odaları, Meclis-i Vâlâ, Divan-ı Deâvi gibi dairelerden müteşekkil Bab-ı Âlî müessesesi oluşmuştur (Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz "Osmanlı Dönemi 1", 2000, s. 8).

1785'te arşiv de Sadrazam'ın sarayının yanında yapılan kargir binaya taşınmıştır. 1794 tarihinde de Mühendishane içinde özellikle serhat kalelerine ait plan ve haritaların belli bir düzen içinde muhafaza edilmesi için özel bir plan ve harita arşivi oluşturulmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu malzemelerin devlet müesseseleri tarafından ne şekilde kullanılacağı hususları belirlenmiştir. Arşivlerin korunması konusunda gösterilen bu itinalar XVIII. yüzyıl sonlarına doğru arşiv idaresinin de Bab-ı Âlî'nin teşekkülü içinde yer almasını sağlamıştır. Böylece Bab-ı Âlî bünyesinde Osmanlı Merkez İdaresi'ndeki dört ana dairenin oluşumu tamamlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2010, s. XXXI). Bunlar; Divan-ı Hümayun ve Bab-ı Asafî Kalemi, Bâb-ı Defterî Kalemi, Bab-ı Seraskeri Kalemi ve Bab-ı Meşihatir.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'la birlikte merkez idari yönetimde bir kısım değişiklikler baş göstermiş, nezaretler ihdas edilmiş ve kurumlar nazırlar vasıtasıyla yönetilmeye başlanmıştır (Çetin, "Osmanlı Arşivlerinin Tarihçesi", 1985, s. 65-66). Osmanlı Devleti'nde modern manada arşivcilik Tanzimat sonrasının bir eylemi olduğu için modern arşivcilik çalışmaları Avrupa'dan daha sonra başlamıştır (Ergenç, 1998, s.75). Modern arşivciliğe geçişte ilk adımlar 1845'de dönemin Maliye Nazırı olan Safveti Paşa tarafından atılmıştır. Bu gayret ve girişimi 1838 tarihinde Maliye Nezareti'ne dönüştürülen Bab-ı Defterî döneminden kalan ve Topkapı Sarayı'ndaki Enderun Hazinesi'nde saklanan milyonlarca belge ve defter kaydı günümüz tasnif anlayışına uygun olarak kalemlerine göre ayrılmış yeniden depolara yerleştirilmiştir. Maliye Nazırı Safveti Paşa Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa'ya sunduğu bir irade de şöyle buyurmaktadır:

"Maliye Hazinesinden kâtipler görevlendirdiğini, bu memurlara Enderun'daki defterleri tek tek incelettiğini ve her bir defteri kalemlerine göre tasnif ettirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca saklanmasına gerek görülmeyen mülga Yeniçeri Ocağı'na ait bir kısım evrak ve defterlerin de Saray'ın fırınlarında imha edilmesi gerektiğine dair sunduğu teklifi uygun görülüyordu. Bu durumdaki saklanmasına gerek görülmeyen evrak ve defterlerin zikredilen usul ile imha edilmesine izin verilmişti (BOA, İ. DH.d. 102/ 51-52; BOA, BEO, AYN.d., 769/51)."

İşte bu teşebbüs Osmanlı Devleti’nde arşivcilik açısından icraata geçirilen radikal ve modern adımların ilk uygulamaları olarak değerlendirilebilir.

1846 Yılında Mustafa Reşit Paşa’nın Sadrazam olmasıyla birlikte bir yıl önce Maliye Nazırı Safveti Paşa’nın başlattığı modern arşivcilik çalışmaları daha farklı, daha köklü ve daha ileri bir boyutta çalışılmaya ve uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulama öncelikle arşiv evrakı ve defterlerinin mahzenlerdeki sağlıksız, rutubetli ortamlardan kurtarılıp, modern, sağlıklı, rutubeti olmayan arşiv mekânlarının yapılması yönünde olmuştur. Bu yıl içerisinde çıkarılan bir irade de şu ifadeleri görmektedir:

“Defterhane ve Bab-ı Âli civarındaki mahzenlerde saklanan devletin önemli belge ve defterlerinden oluşan arşivin, buralardaki rutubetten çürümeye yüz tuttuğu, ayrıca mekânların dar olmasından dolayı arşiv evrakının usulüne uygun tasnif edilip muhafaza edilemediği bundan dolayı da aranan evrak ve defterlerin bulunmasında çok zorluk çekildiği, hatta bazılarının bulunamadığı belirtilmiştir. Bu nedenle bu evrak ve defterlerin muhafazası, nakledilmesi ve arandığında kolaylıkla bulunabilmesi için Bab-ı Âli içerisinde geniş ve uygun kütüphane ve arşiv şeklinde kargir bir binanın yapılması öngörülmekteydi (Elker, 2010, s. 183).”

Yapımı öngörülen binanın İtalyan Mimar Fossati’ye planının çizdirilip yeni icad edilen bir tuğla ve yeni inşaat yapım tekniği ile yapıldığında arşiv evrak ve defterlerinin rutubetten kurtulabileceği düşünülmüştü. Bu binanın Bab-ı Âli içinde uygun yere “Hazine-i Evrak” adıyla inşa edilmesi ve odalar halinde ayrılarak bir odasının Dahiliye evrakı ve defterlerine, diğer odaların da Divan ve Hariciye evrak ve defterlerine tahsis olunması, katiplerden uygun birinin “mustahfiz-ı evrak” olarak tayin edilmesi, gerektiğinde müracaat edilebilmesi için coğrafya ve tarih kitapları ile ihtiyaç duyulacak haritaların da konulacağı bir de ihtisas kütüphanesi yapılması kararı verilmiştir. Bu durum Osmanlı’nın devlet teşkilatı içerisinde arşivleri bir hazine ve ilim merkezleri gibi değerlendirdiğini göstermektedir (BOA, İ. MSM. 25/658/1-2).

Binanın yapımı süreci başlamadan planda değişiklik yapılarak ilk plana göre tek kat olan bina projesi iki katlı olarak yeniden planı çizilip, yapımına başlanmıştır. Bina 1848 yılında tamamlanabilmiştir (BOA, İ. MSM., 25/659/1-3). Ancak bu süreçte arşivin yapılanması devam etmiştir. Arşiv çalışmalarının başına Muhsin Efendi müdür olarak tayin edilmiş, ancak Meclis-i Vâlâ azalığı üzerinde bırakılmıştır. Mustafa Reşit Paşa müdürlük ifadesinin bir nevi kalem veya maiyyet memurluğu gibi anlaşılabileceğini düşündüğü için bu unvanın nazırlığa çevrilmesine karar vermiş, kuruluşun adı “Hazine-i Evrak Nezareti” olarak değiştirilmiştir (BOA, İ. DH., 7066). Böylece devletin hazineleri Hazine-i Maliye ve Hazine-i Hassa’dan sonra Osmanlı Devleti’nin merkez teşkilatı içerisindeki Divan-ı Hümayun, Bab-ı Asafi ve Bab-ı Defteri kayıt ve vesikaları ile diğer belge ve defterler bir araya getirilerek 1846 sonu itibarıyla “Hazine-i Evrak Nezareti” kurulmuştur (Çetin, “*Osmanlı Arşivciliğine Toplu Bir Bakış*”, 1984, s. 57).

Hazine-i Evrak Nezaretinin resmen kurulmasından sonra arşivcilik konusunda çalıştırılacak memurların da güvenilir kimselerden seçilmesi, diğer kalemlerden nakledilecek memurlar için de aynı şartların aranması hususunda itina gösterilmiştir. Çünkü Hazine-i Evrakta saklanacak evrak ve defter kayıtlarının devletin önemli bilgileri olduğu, hatta çoğunluğunun gizli kayıtlardan oluştuğu göz önünde tutulmalıydı. Bununla birlikte arşivde tefrik ve tasnif

çalışması için alınacak geçici personelin de dikkatli bir şekilde seçilmesi, güvenilir kişilerden oluşması Meclis-i Vâlâ tarafından da uygun görülmüştü (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2010, s. XXXVI).

Hazine-i Evrak binasının yapımı devam ederken Hazine-i Evrak Nazırı Muhsin Efendi'nin de içinde bulunduğu bir komisyon ilk önce geçici bir teşkilat şeması ile bir "*Tasnif Talimatnamesi*" hazırlamıştır (BOA, İ. MVL, 91/1869/1-3). 29 Mart 1847 tarihinde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye kararı olarak padişah onayından geçerek yayınlanmıştır (Aktaş, 1985, s. 68). Muhsin Efendi'nin emrine bir yardımcı ve kalemlerden tecrübeli, namuslu ve ketum kâtiplerden personel de verilmiştir. Bu ekip Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri birikmiş olan evrak ve defterleri inceleyerek Hazine-i Evraka konması gerekenleri ayırmak ve tasnif etmekle görevlendirilmiştir. Bu ayırım işlemi için yine Bab-ı Âli kalemlerinden memurlar seçilerek kendi kalemleri ile ilgili evrakı tefrik edip tasnif etmeleri için geçici olarak görevlendirilmişlerdir (Akyıldız, 1993, s. 72-78).

1849 yılında Bab-ı Âli kalem emirlerinden oluşan bir "*Meclis-i Muvakkat*" kurularak bir nizamname yayınlanmıştır (BOA, İ. MVL, 146/4093/1-7). Nizamnameyi hazırlayan heyetin nizamnamenin giriş kısmında arşivi; "*devletin kuvve-i hafızası*" olarak tanımladıkları görülür. İşte bu arşivcilerimizin evrakların tasnifi, tertibi ve muhafazası hususlarında koydukları esaslar oldukça pratik ve akılcıdır. O tarihlerde Hazine-i Evrakın tasnifinden sonra araştırmacıların hizmetine sunma gibi bir düşünce mevcut değildi. Yapılan tefrik ve tasnif işlemi daha ziyade devlet idaresine lazım olduğunda nasıl kolaylıkla bulunacağı mantığından hareketle başlatılmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2017, s. 12).

Osmanlı Devleti'nin son zamanları, XX. yüzyıl başlarına gelindiğinde, Osmanlı bürokrasisinde eski kayıtların kullanılması konusunda bazı sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Tanzimat ile birlikte maliye ve muhasebede geçerli olan usuller yerini batıda kullanılan ve yükselişe geçen usullere bırakmıştır. Eski muhasebe usulünün terkedilmesi siyakat yazısı ve rakamlarının da ihmal edilerek unutulmasına neden olmuştur (Günday, 1989, s. 2). Hatta 1900'lü yıllara gelindiğinde devlet dairelerinde artık bu siyakat yazısını okuyup yazabilecek personel bulunamaz hale gelmiştir. Bu siyakat yazı ve rakamlarından uzaklaşıldığından devlet adamlarının da çok farkında olmadığı anlaşılmıştır. Osmanlı'nın zamanında geliştirip yüzyıllarca maliye ve muhasebe sisteminde kullanarak oluşturduğu bu medeniyetin körelmeye başladığı fark edilmiştir (Kütükoğlu, 1994, s. 64-65). Ayrıca siyakat yazısı konusundaki bu eksiklik İtalya'nın Napoli şehrinde açılan "Şark Dilleri Mektebi" için 1900 yılında siyakat kırmızı hattından birkaç satır yazı ile rakamları içine alan bir numunenin istenmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu hattı okuyup yazabilecek birkaç kişinin zorla bulunması üzerine Maliye, Evkaf ve Defter-i Hâkânî Nezaretleri ile Divan-ı Hümayun Beylikçiliği Kalemlerinde bu yazıyı bilen personel yetiştirilmesine karar verilmiştir. Bahsedilen Nezaretlere Siyakat yazısı bilen personel yetiştirilmesi hususunda 1911 yılında tekrar emir gönderilmesi, geçen 11 yıllık sürede bu konuda fazla mesafe alınamadığını göstermektedir (BOA., BEO, 1570/117732/1-2.; Öztürk, 1994, s. 16-17).

1914 yılında Bab-ı Âli Hazine-i Evrakıyla Hariciye, Şurâ-yı Devlet ve Dâhiliye Daireleri arşivlerinin birleştirilmesi yönünde bir çalışma başlatılmıştır. Adı geçen nezaret ve daireler kendi memurlarından oluşan birer heyet kurarak mahzenlerinin iyileştirilmesi için çalışmaya başlamışlardır. I. Dünya Savaşı nedeniyle bu çalışmadan etkili bir sonuç alınamamıştır (BOA., BEO., 3900/292457, 4266/319914/1-2; Çetin, "*Osmanlı Arşivlerinin Tarihçesi*",

1985, s. 70).

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Teşkilatında Arşiv İdaresi'nin Yeri

Hazine-i Evrak, Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra 1 Mart 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinin Kalem-i Mahsus Müdüriyetine bağlı "Mahzen-i Evrak Mümeyyizliği" ne dönüştürülmüştür. Mahzen-i Evrak Mümeyyizliğinin esas görevi; Hazine-i evrakla birlikte Mülga Sadaret Dairesinin bilcümle eşyasını ve evrakını korumaktır. Mülga Hazine-i Evrak Müdürü Mahmud Nedim Bey 2500 kuruş maaşla "Mahzen-i Evrak Mümeyyizliği" ne tayin edilmiştir. Sonuç olarak az sayıdaki personeli ile Mahzen-i Evrak Mümeyyizliği yeni kurulan Cumhuriyet Dönemi kurumları arasında yerini almıştır (Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz "Osmanlı Dönemi I", 2000, s. 17).

Söz konusu daire 1927 yılında "Hazine-i Evrak Müdür Muavinliği" kadrosu ile Başvekâlet Müsteşarlığına bağlanmıştır. Bu daire 1929 yılında Başvekâlet teşkilatı içerisinde "Başmuâmelât Müdürlüğü" ne bağlı bir Müdür Muavinliği olmuştur. Cumhuriyet'in Onuncu yıl dönümünde 20 Mayıs 1933 tarih ve 2187 sayılı Kanunla Başvekâlet Teşkilatına bağlı olan Ankara'daki "Evrak Müdürlüğü" ile İstanbul'daki "Hazine-i Evrak Müdürlüğü" birleştirilerek, "Evrak ve Hazine-i Evrak Müdürlüğü" oluşturulmuştur. Daha sonra 19 Nisan 1937 tarihli ve 3154 sayılı yasa ile müstakil arşiv dairesi kurulmuştur. Aynı zamanda müdür, müdür muavinliği ve memur kadroları da ihdas edilmiştir (Binark, 1980, s. 29).

29 Haziran 1943 tarih ve 4443 sayılı Kanun'la Başvekâlet Müsteşarlığına bağlı "Başvekâlet Arşiv Umum Müdürlüğü" kurulmuştur. Arşiv Müdürü Umum Müdür olarak atanmıştır. İki adet müdür muavinliği de ihdas edilmiştir. Muavinlerden birisi "Tasnif Müdürü" diğeri ise "Telhis Müdürü" sıfatını almışlardır (Elker, 2010, s. 186).

1976 yılında Başbakanlık Müsteşarlığına bağlı olarak Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı kurulmuştur. 27 Şubat 1982 tarih ve 8/4334 sayılı "Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esaslarının Yürürlüğe Konulması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı" ile Başvekâlet Arşiv Umum Müdürlüğü, Başbakanlık Teşkilatı içerisinde "Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı" şeklinde yeniden düzenlenmiştir. 10 Ekim 1984 tarih ve 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilat Kanunu ile "Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü" kurularak Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlıkları aynı çatı altına alınmıştır (Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Rehberi (Genişletilmiş İkinci Baskı), 1996, s. 6).

28.9.1988 tarih ve 3473 Sayılı Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun ile de Cumhurbaşkanlığı, TBMM Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve MİT Müsteşarlığı ürettikleri arşiv malzemesinden saklama süreleri dolanları Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne teslim etmekten muaf tutulmuşlardır. Dolayısıyla bu kurumlar arşiv malzemelerinin muhafazası ile tasnif ve araştırma hizmeti verme görevlerini kendi üzerlerine almışlardır. Bu sayılan kurumlar haricindeki kurum ve kuruluşların tamamı bünyelerinde biriken arşiv malzemesinden saklama süreleri dolanları Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne devretmekle yükümlü kılınmışlardır (3473 sayılı yasa, 28.9.1988, madde: 1, 3).

9 Temmuz 2018 tarih ve 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlık kapatıldığı için, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü de kapatılmıştır. Bunun akabinde kurumun teşkilat

yapısını yeniden kurmak, genişletmek ve etkin hale getirmek maksadıyla 16 Temmuz 2018 tarih ve 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığına bağlı Devlet Arşivleri Başkanlığı kurulmuştur. Bununla birlikte Kuruma 1 Başkan, 3 Başkan Yardımcılığı, 1 Özel Kalem Müdürlüğü ile 9 adet Daire Başkanlığı ihdas edilmiştir (11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 16 Temmuz 2018, madde: 2).

Yine 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile TBMM Başkanlığı ve MİT Başkanlığı aynı şekilde arşiv malzemesi devretmekten muaf tutulmuş, diğer bütün kurum ve kuruluşların arşivleri Devlet Arşivleri Başkanlığı kontrolü altına alınmıştır. Bu kapsama giren bütün kurum ve kuruluşlar Devlet Arşivleri Başkanlığının oluşturacağı mevzuat çerçevesinde arşivcilik iş ve işlemlerini yürütüp, saklama süresi dolan arşiv evrakı ve defterlerini de Devlet Arşivleri Başkanlığı'na devretmekle yükümlü kılınmışlardır (11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 16 Temmuz 2018, madde: 3, 7).

Sonuç olarak 3473 sayılı yasa mülga olduğu için hükümleri geçersiz olmuş, yerine 16.07.2018 tarih ve 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yürürlüğe konmuştur. Bununla birlikte Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik de 18.10.2019 tarih ve 30922 sayı ile Resmi Gazetede yayınlanıp, yürürlüğe girdiği için arşivcilik mevzuatının önemli bir kısmı tamamlanmıştır.

Bundan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi ve Milli İstihbarat Teşkilatı Arşivi haricindeki bütün kurum ve kuruluşların arşivleri bünyelerinde biriken arşiv malzemesinden saklama süresi dolanlar üzerinde her yıl mart ayında Ayıklama İmha Komisyonlarını kurmak durumundadırlar (Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, 18.10.2019, madde: 19, 20). Komisyon marifetiyle imhaya ayırdıkları bütün evrak ve defterlerin listelerini çıkartıp, bütün komisyon üyeleri listenin her sayfasını imzaladıktan sonra, en üst amirin onayıyla - imhaya ayrılıp listeye yazılan evrak ve defterleri- okunamayacak şekilde kıyarak imha etmeleri gerekmektedir (DAHH Yönetmelik, 2019, madde: 22, 1 ve 3. fıkra). Ancak listeleri on yıl saklamak zorundadırlar (DAHH Yönetmelik, 2019, madde: 21, 7. fıkra). Ayıklama imha çalışması sırasında arşiv malzemesi olarak ayrılan belgeleri de listeleyerek, en üst amirin imzaladığı yazı ve listesi ile birlikte Devlet Arşivleri Başkanlığına -Yönetmeliğin 16. maddesine göre- devretmeleri gerekmektedir.

Cumhuriyet Döneminde Arşiv ve Arşivcilik Çalışmaları

Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren -özellikle son iki yüz yılda- arşiv ve arşivciliğe önem verdiği, bu alanda yatırımlar yaptığı ve arşiv elemanı yetiştirmek için çalışmalar yaptığından bahsedilmiştir. Ancak son zamanlarında 1900'lü yıllara gelindiğinde liyakatsiz idareciler ve diğer nedenlerden dolayı arşivcilik konusunda ihmallerin başladığı yukarıda zikredilmiştir. II. Meşrutiyetten sonra Abdurrahman Şeref'in Vakanüvisliğe tayin edilmesiyle arşivcilik konusunda bir toparlanma dönemi yaşandığını söyleyebiliriz (Oral, 2006, s. 91-92). Bu çerçevede Hazine-i Evrak'a ait arşiv malzemesi yığınları Topkapı Sarayı ve diğer bulunduğu mahzenlerden Bab'ı Âlî'deki Cevat Paşa Kütüphanesine taşınmış, böylece görünen bu evrak ve defter yığınlarının nasıl tasnif edilmesi gerektiği, arandığında nasıl kolaylıkla bulunabileceği gibi konular ciddi olarak tartışılmaya başlanmıştır. Bundan dolayı Ali Emiri başkanlığında bir komisyon kurularak tasnif çalışması başlatılmıştır. Padişah dönemleri ve kendi içinde yıllara ayrılarak yapılan bu tasnif çalışmasında kronolojik tasnif metodu ve padişah dönemi, yıl ve vakaya göre tasnif sisteminin uygulandığı söylenebilir. 1920 Aralık

ayında başlayan tasnif çalışmasına 1924 yılı Nisan ayına kadar devam edilmiştir. Bir tahsisat meselesi yüzünden Ali Emirinin istifa etmesi ve diğer personelin de bu şekilde tasnif çalışmasına devam etmek istememesi nedeniyle bu tarihte heyetin tasnif çalışması sona ermiştir (BOA Rehberi, 2017, s. 14-15).

Tasnif çalışmasını devam ettirmek maksadıyla “Vesâik-i Tarihiyye Tasnif Heyeti”nin başına İbnülemin Mahmut Kemal atandığı için yeni bir tasnif heyeti kurulmuştur. 22 Mayıs 1924 tarihinde başlayan tasnif çalışmasında sistematik tasnif metodu çerçevesinde kuruma ve konuya göre tasnif sistemi uygulanarak çalışmalar sürdürülmüştür. Bu arada Vesâik-i Tarihiyye Tasnif Heyeti Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi bünyesine alınmıştır. Bir süre sonra da bu heyet lağvedilerek çalışma sonlandırılmıştır. Bunun üzerine 1925 yılı sonu itibarıyla tasnif iş ve işlemleri ile ilgili işler sınırlı sayıda personeli bulunan Başvekâlet Hazine-i Evrak Dairesine yeniden devredilmiştir (Elker, 2010, s.186).

Osmanlı’nın son zamanlarında başlayan ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında gerek peş peşe gelen savaşlar, yokluk ve henüz oturmamış devlet teşkilat yapısı, gerekse çeşitli ihmaller sebebiyle Osmanlı Devlet İdaresi’nin zamanında Hazine-i Evrak” diye nitelendirdiği mezkûr arşiv evrakı ve defterleri çoğu zaman mahzenlerde kaderine terk edilmiştir. Zaman içerisinde yangın, su baskınları ve ihmaller nedeniyle tahribata uğramıştır. Hatta Mustafa Abdülhalik Renda’nın Maliye Bakanlığı döneminde İstanbul Defterdarlığı Maliye Evrakının bir kısmı 1931 yılı Mayıs ayında “ boş olan defterlerin ve tarihi öneme sahip olmayan evrakın” satılması yönünde karar alınmasına rağmen, bu tarz evrak ve defterleri ayırmak için oluşturulan “Tetkik Heyeti” nin görevini ihmali sonrasında tarihi öneme sahip pek çok belgenin de satış için ayrıldığı ortaya çıkmıştır. Maliye Deposundaki bir kısım evrakın Bulgaristan’a satılması bazı ilim çevrelerinin bu konudaki tepkisine neden olmuştur. Bu tepkilerin sonunda Hazine-i Evrakta yeniden bir tasnif heyeti kurulmuştur. Bu heyetin başına ise Muallim Cevdet getirilmiştir. Üç heyetin de çalışmaları sırasında tasnifini yaptığı evrak günümüzde başkanlarının isimleri ve yaptıkları tasnifin sistem ve usulleri aynen korunarak Osmanlı Arşivinde araştırmacıların hizmetine sunulmaya devam etmektedir (Elker, 2010, s.187).

Bu durum belgeler satış için hazırlanıp Bulgaristan’a gönderilmek üzere araca yüklenirken fark edilmiştir. Bu evrakları ilk önce “Son Posta” gazetesi yazarı İbrahim Hakkı (Konyalı) fark edip haber yapınca, konu ülke gündemine gelmiştir. Tarihi önemi olan belgelerin seçilmesinde Paçadoref adlı iyi Türkçe bilen Bulgar vatandaşının etkisi olduğu, adı geçen şahsın evrakların satışından önce birkaç ay arşivde çalıştığı ve satış için ayrılan evrakı tespit ettiği iddiası ortaya atılmasına rağmen, bu iddia tam olarak ispatlanamamıştır. Bulgaristan’a yapılan bu satış işleminin Fuat Köprülü ve Ahmet Refik Altınay tarafından Başbakanlığa ve Maliye Bakanı’na ulaştırılmasından sonra satış işlemi durdurulmuştur (Demir, 2015, s. 110-114).

Sinan Çuluk’a göre bu hadise şöyle cereyan etmiştir:

“1931 yılında Osmanlı arşiv belgelerinin Bulgaristan’a satılması hadisesi Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en acı olaylarından biridir. İbrahim Hakkı Konyalı ve Muallim Cevdet, satış hadisesinin ortaya çıktığı günlerde İsmet İnönü hükümetinin en acımasız muhalifleri oldular. Gazete haberleri ve yayınladıkları açık mektuplarla o yıllarda akla hayale gelmeyecek bir muhalefet sürdürdüler. Çabaları etkili oldu, evrakın satışı iptal

edildi, evrak yüklü vagonlar Kapıkule Gümrüğü'nden geri çevrildi. Üstelik giden belgelerden bir hayli miktarı geri getirildi. Olaya sebebiyet veren İstanbul maliye memurlarına anında işten el çektirildi ve tutuklandılar. Mahkemeleri sürerken biri hapisanede vefat etti, diğerleri Cumhuriyet'in onuncu yılında ilan edilen genel affa maruz kalarak hapisten çıktılar. Bu davanın safahatına dair evrak muhtemelen İstanbul Adliyesi binasının 1933'de maruz kaldığı yangın felaketinde mahvoldu. Günümüzde adliye arşivlerinde bu davayla ilgili evraka henüz rastlanamamaktadır. Belki de (eğer felaketten kurtulanlar varsa) ileride ortaya çıkacaktır (<http://sinanculuk.blogspot.com/2014/04/bulgaristana-satilan-evrak-meselesinin.html>).”

Ancak satılanların tespiti ve geri alınma işlemleri yıllarca bilim camiasının gündeminde kalmıştır. 1993 yılında yapılan “İşbirliği Protokolü” çerçevesinde Bulgaristan’a satılan belgeleri görmek ve tespitler yapmak için Türkiye’den arşivciler görevlendirilmiştir. Burada yapılan tespitler sonunda fotokopileri alınıp Türkiye’ye getirilmiştir (Demir, 2015, s. 112-113).

Bugün Osmanlı Arşivi bünyesindeki “Bulgaristan’da Bulunan Osmanlı Belge ve Defterleri” adlı fon, bu evrak ve defterlerin bir kısmından alınan fotokopilerden oluşan 10 klasör evrak ve 252 defterden müteşekkildir (Başbakanlık DAGM Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Rehberi (Genişletilmiş İkinci Baskı), 1996, s. 5).

Bu hadise konunun önemini artırmış Cumhuriyet hükümetlerinin arşiv ve arşivcilik işlerine daha fazla önem vermesine neden olmuştur. Bu tarihlerden günümüze kadar Cumhuriyet hükümetleri tarafından defalarca nizamnameler, kanunlar ve yönetmelikler çıkarılmıştır. Ayrıca arşivcilik iş ve işlemleri ile tasnif, kataloglama ve hizmete sunma konularında arşiv yönetimlerine ciddi imkânlar da sağlanmıştır. Arşiv yönetimleri ise hükümetlerin verdiği destekleri kurum kültürlerinin de etkisiyle her biri farklı seviyede anlamış ve uygulamaya yansıtmıştır. Bütün bunlara rağmen ülkemizde arşivcilik çalışmaları ve uygulamaları alanında ciddi gelişmeler sağlanmıştır.

19 Eylül 1934 tarih ve 2/1282 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan “Resmi Evrak ve Defterlerden Lüzumsuz Olanların Yok Edilmesi Tarzı Hakkında Nizamname” ile 13 Eylül 1957 tarih ve 4/9438 sayılı “Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Vesâik’in İmha Edilmesi Hakkındaki Nizamname” de imha edilmesi gereken evraklar ve imha usulleri açıklanmıştır. Bunun yanında arşivlik evrak olarak ayrılanların da muhafaza edilmesi ve bu evrakların Umumi Arşive devredilmesi hususunda hükümler de yer almıştır. Böyle hüküm bulunmasına rağmen, bütün kurumların ürettiği Cumhuriyet Dönemi Arşiv Evrak ve Defterlerini tek çatı altında toplayarak, arşivcilik hizmetlerini sunacak bir arşiv binasının bulunmayışı nedeniyle mezkûr nizamnamelerdeki arşiv malzemesinin Umumi Arşive devredilmesi ile ilgili hükümler uygulanamamıştır (Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Rehberi, 1996, s. 6).

Cumhuriyet Döneminde, devlet arşiv hizmetleri konusu ilk olarak en üst seviye ve en geniş çerçevede 12.1.1935 tarih ve 2/1849 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ele alınmıştır. Bu kararda;

“Memleketimizdeki arşiv ve arşivlik malzemenin çokluğu sebebiyle mevcut teşkilatın bu görevi başaramadığı dikkate alınarak İstanbul’da modern arşivcilik hizmetlerine

elverişli bir binanın aranması veya Ankara’da yeni bir binanın yapılması için yerinin ve mahiyetinin tespiti, projesinin hazırlanması, yurtdışına arşiv elemanı yetiştirmek üzere öğrenci gönderilmesi konularında bir rapor düzenlenmesi maksadıyla Başbakanlık, Milli Savunma, Maliye, Bayındırlık ve Milli Eğitim Bakanlıkları ile Türk Tarih Kurumundan birer kişinin katılacağı bir komisyonun kurulması kararlaştırılmıştır (Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Rehberi, 1996, s. 12).”

Yine Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü de Başbakanlık Makamına gönderdiği 12.11.1959 tarih ve 8-28-776 sayılı yazısında; arşiv hizmetlerinin daha verimli ve günümüzün arşivcilik tekniklerine uygun bir biçimde yürütülmesi ihtiyacının had safhada olduğu belirtilmiştir. Bu yazıda gerekli teknik alt yapıyı ve servisleri içeren modern bir devlet arşivi binası yapılması talep edilmiştir. Bunun üzerine Başbakanlık tarafından konu hakkında inceleme yapmak üzere Türk Tarih Kurumu ve ilgili bakanlıkların temsilcilerinden bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Arşivleri’nin mevzuat, personel, bina ve lüzumlu tesis ihtiyacı ile ilgili raporunu hazırlayarak 5.5.1960 tarihinde Başbakanlık Makamına sunmuştur (Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Rehberi, 1996, s. 13).

Bu sırada Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin 21.12.1961 tarih ve 4/430 sayılı yazısı ile Cumhurbaşkanlığı’nın bir devlet arşivinin teşkili, arşivlerimizin düzenlenmesi, yürütülen tasnif çalışmalarının hızlandırılması için gerekli tedbirlerin alınması hususundaki talimatları Başbakanlığa iletilmiştir. Bunun üzerine Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Arşivleri’nin tek çatı altında toplanması, gerekli teknik teçhizatla donatılması

konusundaki çalışmalara 1969 yılında başlanmıştır. Bu talimat çerçevesinde görevlendirilen personel Avrupa ülkelerindeki modern binaları inceleyerek bunların özellikleri ve gördükleri eksiklikleri de dikkate alarak arzu edilen binanın özelliklerini tespit eden bir rapor hazırlayıp, “Devlet Arşiv Sitesi Proje Yarışması” açılmasını sağlamışlardır. Yarışma sonunda kazanan Projeye göre 108 dönüm arazi üzerine 38.210 metrekarelik bir yapı inşa edilmiştir. Ankara’daki bu Devlet Arşiv Sitesi’nde sığınak, nükleer sığınak, depolar, çalışma mekânları ve idari hizmetler çalışma mekânları ile yemekhane, kazan dairesi, garaj, kamelya ve lojmanlar mevcuttur (Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Rehberi, 1996, s. 13-14).

Bu sıralarda Cumhuriyet Dönemi Arşiv Malzemesi ile ileride arşiv malzemesi haline gelecek olan arşivlik malzemenin Arşiv Genel Müdürlüğünün çatısı altında toplanması hedeflenmiştir. Bununla birlikte bu arşiv malzemesinin kontrol ve muhafaza edilerek, arşivcilik metot ve tekniklerine göre düzenlenmesi ve tasnif metot, sistem ve usullerine göre tasnif edilmesi planlanmıştır. Tasnifleri yapılacak olan arşiv malzemesinin araştırmacıların istifadesine sunulması ile ilgili arşiv hizmetlerinin müstakil ve merkezi bir şekilde yürütülebilmesi düşüncesiyle 1976 yılı Ekim ayında Başbakanlık Merkez Teşkilatı içerisinde Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı kurulmuştur (Binark, 1994, s.17).

Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı kurulmasıyla arşivcilik ile ilgili meselelerin artık bir sorumlu ve yetkili kurumu ihdas edilmiştir. Bu daire arşivcilik iş ve işlemleri ile ilgili bir kısım çalışmalarının yanında Devlet Arşiv Sitesi’nin inşası ve tamamlanması ile arşiv mevzuat düzenlemelerinin yürürlüğe konulması hususlarında ciddi çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar Cumhuriyet Dönemi arşiv malzemesinin tek çatı altında toplanıp, korunmasını ve bu dönemin arşiv malzemesinin tasnif edilip, araştırmacının

hizmetine açılmasını sağlamıştır.

Böylece Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Milli Mücadele, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yılları ve 1970'li yılların sonuna kadarki Türk Tarihi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu ve bu tarihe kadar devlet teşkilatının faaliyetleri sonucunda üretilen arşiv malzemesinin kontrol ve düzenlenmesini sağlamıştır. Bununla birlikte Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren devlet teşkilatının oluşturulması, hizmet birimlerinin ihdası ve faaliyetleri konusunda çektiği sıkıntıları ve elde edilen sonuçları gösteren tarihi, idari, siyasi, hukuki, iktisadi, kültürel vb. konularda üretilen arşiv evrak ve defterlerinin ne olacağı, nasıl tasnif edilip korunacağı ve nasıl hizmete sunulacağı ile ilgili usuller geliştirmiştir (Binark, 1994, s.18).

18.1.1977 tarih ve 1977/3 sayılı Başbakanlık İç Genelgesi ile Başbakanlık Merkez Birimlerine Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığının kurulduğu ve çalışmalarına başladığı bildirilmiştir. Mezkûr iç genelge 5.1.1977 tarih ve 1977/1 sayılı Başbakanlık Genelgesi'nin eki olarak bütün devlet kurum ve kuruluşlarına gönderilmiştir. Bu genelgede modern arşivcilik metot ve tekniklerine göre bütün devlet dairelerinde Cumhuriyet Dönemi arşiv malzemesinin tespiti, kayıt altına alınması, muhafazası ve tasnifi ile ilgili faaliyetlerin hızlandırılması, Başbakanlık'ta başlatılan çalışmalara benzer kendi arşiv malzemeleri üzerinde her kurumun düzenleme çalışmalarına başlamaları istenmiştir (Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Rehberi, 1996, s. 7).

Cumhuriyet Dönemi Arşivciliğinde İlk Tasnif Çalışmaları

Cumhuriyet Dönemi'nde Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte tasnif çalışmaları Maarif Vekâletine bağlanan Tarih Encümeninin nezaret ve idaresi altında yürütölmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Ali Emiri başkanlığında bir komisyon kurularak tasnif çalışması başlatılmış, ancak heyetin çalışması (1920-1924) kısa sürmüştür. Yerine İbnülemin Mahmut Kemal'in başkanlığında bir tasnif heyeti kurulmuş, bu heyet de çalışmayı (1924-1926) uzun sürdürememiştir. Bu tasnif komisyonunun çalışmaları sürerken 1925 yılı itibariyle tasnif iş ve işlemlerini sürdürme görevi Hazine-i Evrak'a yeniden devredilmiştir. Bu arada Şurâ-yı Devlet ve Sadaret evrakının muhafazası da Hazine-i Evrakın uhdesine verilmiştir (Elker, 2010, s. 187-188).

Bunun sonucu olarak 8.11.1932 tarihli İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Hazine-i Evraktaki "Resmi ve Tarihi Evrak Tetkik ve Tasnif Heyeti" nin başına Muallim Cevdet getirilerek, yeni bir tasnif heyeti kurulmuştur. Muallim Cevdet bir "Tasnif Talimatnamesi" hazırlamış ve 28 Ekim 1932 tarihinden itibaren tasnif çalışmasına başlamıştır. Tasnif çalışmasını belirlediği 17 konu başlığı altında sürdürmüştür (BOA Katalogları Rehberi, 1995, s. XVI).

Bu sırada nezaretler ve diğer resmi daireler ve Hazine-i Evrak bünyesindeki arşiv evrakı ve defterlerinin zayi edilmemesi, yangın ve su baskınlarından korunması, satılmaması, bilakis muhafaza edilip, tasnif edilmesi ve araştırmaya açık hale getirilmesi yönünde 19.9.1934 tarihinde 19 maddelik bir "Nizamname" çıkarılmıştır. Muallim Cevdet, tasnif çalışma heyetinden rahatsızlığı sebebiyle iki yıl sonra 1934'te ayrılmak zorunda kalmıştır. Ancak heyet, tasnif çalışmasına 1937 yılına kadar devam etmiş, çalışmanın sonunda bugün Osmanlı Arşivinde araştırmaya açık olan "Cevdet Tasnifi" fonu oluşturulmuştur (BOA Katalogları Rehberi, 1995, s. XVII).

1936 yılında Macaristan'dan Macar Asıllı Türk tarihçi ve arşivci olan Dr. Lajos Fekete

Türkiye'ye getirilmiştir. 1936-1937 yılları arasında ülkemizde kaldığı süre zarfında Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nin arşiv evrakının tasnifi ve düzenlemesi ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Dr. Fekete daha önce yapılan tasnif çalışmalarında uygulanan tasnif metot, sistem ve usullerini bir kenara bırakıp diğer ülkelerde uygulanan organik tasnif metodunu (provenance tasnif sistemi) uygulamıştır. Bu metot 19. yüzyılın ortalarında ilk olarak Fransa'da "akılcı organik metot" adıyla bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Bu akım arşiv fonlarının organik yapılarının bölünmezliğini savunmuştur (Baş, Nisan 2019, s. 55). Belgelerin aslına uygun düzenlenmesi anlamına gelen ve provenance prensibi olarak bilinen bu tasnif metodu 1830'lu yıllarda Hollanda'da yayınlanan bir makaleden esinlenerek Fransa Milli Arşivi'nde formüle edilmiştir. 19. yüzyılın sonuna kadar diğer Avrupa ülkelerinde yayılan ve uygulanmaya başlayan provenance prensibi Amerika Kıtası'nda ilk olarak Kanadalı arşivistler tarafından kabul görmüş ve Kanada arşivlerinde uygulama çalışmalarına başlanmıştır. Amerika Birleşik Devletlerinde 20. yüzyıl başlarında 1909'daki Amerikan Tarih Kurumu ve New York Devlet Kütüphanesi toplantılarında bu pensip tartışılmıştır. 1910 yılında Brüksel'de toplanan Uluslararası Arşivistler ve Kütüphaneciler Kongresi'nin en önemli tartışma konusu olmuştur. Amerika'da provenance prensibinin kabulü ve uygulanması 1920'li yıllardan sonra gerçekleşmiştir (Schellenberg, 1993, s.41-44).

Provenance tasnif sistemi'ne göre tasnif yapılırken dikkat edilmesi gereken en önemli uygulamanın fon bütünlüğü olduğu, daha açık bir ifade ile arşiv belgesinin üretildiği tarihlerdeki asli düzeni içerisinde, fonların parçalanmadan korunup tasnif edilmesi gerektiğini savunan organik metot (provenance tasnif sistemi) Fransa'da başlamış, sonra Avrupa ve Kanada arşivlerinde daha sonra da Amerika Birleşik Devletlerinde arşivcilik ve tasnif sistemlerinin temel prensibi haline gelmiştir. Türkiye'de ise ilk Dr. Fekete tarafından uygulanmıştır. Dr. Fekete, bu tasnif sistemi ile ilgili olarak çeşitli daire ve kalemlerin arşiv kodlarını da hazırlamıştır. Bugün Osmanlı Arşivinde araştırmaya açık olan "Fekete Tasnifi" nde uygulanan tasnif metot ve sistemin diğer tasnif edilecek fonlarda da uygulanması ancak 1956 yılında gerçekleşebilmiştir (Binark, "Sunuş", 1994, s. VIII).

Cumhuriyet Döneminde Türkiye Cumhuriyeti Arşivlerinde arşiv evrakının işlem gördükleri dönemdeki asli düzenleri içerisinde fonların ve serilerin dağılmadan muhafazası usulüne göre tasnif edilmesi ve tasnif edilen arşiv belgelerinin listelerinin hazırlanması çalışmalarına 1956 yılından sonra başlanmıştır. Az sayıdaki personel ile tasnif çalışmaları bu çerçevede 1987 yılına kadar sürmüştür. Fakat kataloglama çalışması tasnif ile birlikte koordineli yürütülemediği için araştırmaya açılan fon sayısı hedeflenen miktara ulaşamamıştır (Binark, 1994, s. XVIII).

Cumhuriyet Dönemi Arşiv Malzemesi ile ileride arşiv malzemesi haline gelecek olan arşivlik malzemenin Arşiv Genel Müdürlüğü'nün çatısı altında kontrol edilmesi ve muhafaza edilerek arşivcilik metot ve tekniklerine göre düzenlenmesi ve tasnif metot, sistem ve usullerine göre tasnif edilerek araştırmacıların istifadesine sunulması çalışmalarını yapmak üzere 1976 yılı Ekim ayında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı kurulmuştur (Binark, 1994, s. 17).

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün ihdasını da içeren 10 Ekim 1984 tarih ve 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilat Kanunu arşiv iş ve işlemleri çalışmalarında sözleşmeli personel istihdamı ile ilgili hükümler içerdiği için 1987 yılından itibaren sözleşmeli personel

istihdamı gerçekleştirilmiştir. Böylece Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne bağlı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi ile diğer kurumların kontrolündeki arşivlerde arşiv evrakını tasnif edebilecek birikime sahip personel sayısı artırılmaya çalışılmıştır (Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Rehberi, 1996, s. 6-7).

1987'den 1995 yılına kadar yapılan tasnif çalışmalarını iki ayrı şekilde değerlendirmek mümkündür. Bunlar;

a.) 1987-1991 Dönemi Tasnif Çalışmaları

Bu dönemde her ne kadar istihdam edilen personel sayısında geçmişe oranla büyük bir artış sağlanmış ise de personelin yeterli tecrübeye sahip olmayışı, sistemin henüz oturtulamayışı ve plansız çalışmaların sonucu olarak tasnif çalışmalarında arzu edilen neticeye ulaşılamamıştır. 1987-1991 yılları arasında 2.130.707 evrak ile 144.158 defterin tasnifi tamamlanabilmiş ve hizmete sunulmuştur.

b.) 1992-1995 Dönemi Tasnif Çalışmaları

1992 tarihinden itibaren tasnif edilen belgelerin analitik envanterlerinin hazırlanması yanında daha verimli ve kısa sürede netice elde edilen “Dosya Usulü Envanter Sistemi’ne” ağırlık verilmiştir. Bunun neticesi olarak tasnif edilen belge sayısında geçmiş dönemlere oranla %500 artış sağlanmıştır. Yaklaşık üç buçuk yılda 10.664.628 vesika, 33.248 defterin tasnifi bitirilmiş ve kataloğu çıkarılarak hizmete sunulmuştur (BOA Katalogları Rehberi, 1995, s. XVIII).

1995 Ağustos ayı itibariyle Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 21.275.990’ı defter halinde (199.657 defter), 18.359.498’i varak halinde olmak üzere, yaklaşık 40 milyon belge tasnif edilmiş duruma getirilmiştir (Binark, 1994, s. XX).

Cumhuriyet Dönemi Arşivciliğinde tasnif çalışmaları 1995 yılından sonra da yapılmaya devam etmiştir. Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi ve diğer arşivcilik hizmeti veren bazı kurumların arşivlerinde de tasnif çalışmaları günümüze kadar devam ettirilmiştir. Tasnif çalışmaları tamamlanan arşiv evrak ve defterlerinin kataloglama çalışmaları da tamamlanarak devlet idaresi araştırmacılar ve hak sahiplerinin hizmetine sunulmuştur (Baş, Nisan 2019, 57-74).

Sonuç

Osmanlı’nın Kuruluşundan Cumhuriyete Arşiv İdaresi ve Arşivcilik, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Teşkilatında Arşiv İdaresi’nin Yeri, Cumhuriyet Dönemi’nde Arşiv ve Arşivcilik Çalışmaları, Cumhuriyet Dönemi Arşivciliğinde İlk Tasnif Çalışmaları adları ile dört alt başlıktan oluşan çalışmamızı tamamlarken şu sonuçlara varılmıştır.

- ✓ Osmanlı Devleti’nde arşiv fikri kuruluşundan beri var olmuş, ancak kuruluş süreci, devletleşme aşaması ve çok sık savaş hali nedenleriyle ilk döneme ait arşiv malzemesinin tamamını biriktirme imkânı olmamıştır. Osmanlı’da Fatih Sultan Mehmet Dönemi ile birlikte arşiv malzemesi düzenli olarak birikmeye ve muhafaza edilmeye başlanmıştır. Bu döneme kadar saray içerisinde Divan-ı Hümayuna yakın bir oda da muhafaza edilen arşiv malzemesi, Fatih Dönemi’nde saray dışında tahsis edilen bir binaya alınmıştır. İstanbul’un fethinden sonra önce Yedikule’de, daha sonra da Atmeydanı’nda arşiv malzemesinin muhafazası için

bina tahsisı yapılmıştır. Arşiv sonraki dönemde kısa süreli farklı mekânlara da taşınmış olmasına rağmen, Sultan III. Ahmet zamanında Edirne Sarayı'ndaki arşiv evrak ve defterlerinin Topkapı Sarayı'na taşınmasıyla birlikte bu tarihe kadar farklı mekânlarda muhafaza edilen arşiv malzemesi de buraya nakledilmiştir. XVIII. yüzyılın ortalarına kadar arşiv idaresi yine Topkapı Sarayında hizmetini sürdürmüştür. Bu dönemden sonra Divan toplantıları Sadrazam başkanlığında yapılmaya başlandığı için Sadrazam'a ayrı bir konak tahsis edilerek buraya Paşa Kapısı adı verilmiştir. Divan toplantıları burada yapıldığı ve Devlet yönetiminin merkezi haline geldiği için diğer daireler ve arşiv malzemesi ile birlikte arşiv idaresi de buraya taşınmıştır.

- ✓ 1846 yılı itibariyle arşiv idaresi "Hazine-i Evrak Nezareti" olarak bakanlık statüsüne yükseltilmiştir. Osmanlı'nın yıkılışına kadar arşiv idaresinin bu statüsü devam etmiştir. Arşiv içerisinde düzenlemeler yapmak için zaman zaman nizamnameler çıkarılmış, bu nizamnamelere göre düzenleme ve tasnif çalışmaları yapılmıştır. Ancak bu düzenleme ve tasnif çalışmaları arandığında nasıl kolay bulunur mantığıyla yapılmıştır. Bu dönemdeki tasnif çalışmalarında arşiv belgesinin araştırmaya açılması düşünülmemiştir.
- ✓ Sultan Mehmed Reşad'ın talimatı ile II. Meşrutiyet döneminde yeni siyasi anlayışa uygun biçimde halka millî şuur aşılanması, vatan sevgisi kazandırılması amacıyla kapsamlı bir Osmanlı Tarihi yazılması için, Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Bey başkanlığında 27 Kasım 1909 tarihinde "Tarih-i Osmanî Encümeni" kurulmuştur. Bu heyetin tarih yazımı çalışmasına başlamasıyla Osmanlı Arşivlerinin ve Hazine-i Evrak Nezaretinin önemi daha iyi anlaşılmıştır. Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nden Tanzimat'a kadar olan evrak ve defterler Bâb-ı Âlî bahçesindeki Sadrazam Cevat Paşa tarafından yaptırılan kütüphane binasına taşınmıştır. Burada bir tasnif komisyonu kurularak Abdurrahman Şeref Bey nezaretinde Hazine-i Evrak Müdürü Refik Bey ile Tarih-i Osmanî Encümeni azası Arif Bey görevlendirilmiş, tasnif komisyonu tasnif çalışmasını dört yıl sürdürmüştür. Daha sonra bu tasnif çalışmasını yeni bir heyet 1914-1920 yılları arasında devam ettirmiştir. Bunun akabinde "Vesaik-i Tarihiyye Tasnif Encümeni" nin başına Ali Emiri getirilmiş ve 1920-1924 yılları arasında komisyon tasnif çalışmasına devam etmiştir. Yaşanan bir ihtilaf üzerine Ali Emiri'nin ayrılması ve vefatı ile bu tasnif komisyonu da lağvedilmiştir.
- ✓ Cumhuriyet Dönemi'nde 1924 yılında arşivlerin gerektiğinde kullanılması için İbnülemin Mahmud Kemal başkanlığında yeni bir tasnif komisyonu kurulmuş ve komisyon tasnif çalışmasını 1924-1926 yılları arasında 23 ana başlıkta sürdürmüş ve tamamlamıştır. 1931 yılında İstanbul Defterdarlığı Maliye Deposundaki bir kısım evrakın Bulgaristan'a satılması bilim çevrelerinin tepkisine neden olduğu için dönemin hükümeti Hazine-i Evrakta yeniden bir tasnif komisyonu kurulmasına karar vermiştir. Bu Tasnif Komisyonu'nun başına da 1932 yılında Muallim Cevdet getirilmiştir. Muallim Cevdet'in rahatsızlığı nedeniyle 1934'te istifa etmesine rağmen bu komisyon 1937 yılına kadar tasnif çalışmasına devam etmiştir. Değişik komisyon ve kişilerce yapılan bu tasnif çalışmaları sonucunda Hatt-ı Hümayun, İrade, Ali Emiri, İbnülemin, Cevdet,

Kamil Kepeci, Maliyeden Müdevver gibi tasnifler ortaya çıkmıştır. Bu tasnifler yapıldığı orijinal haliyle Osmanlı Arşivi'nde araştırmaya açılmıştır.

- ✓ 1936 yılında Türkiye'ye getirilen Macar Asıllı Türk tarihçi ve arşivci Dr. Lajos Fekete'nin Türk Arşivlerinde inceleme ve çalışmaları sırasında daha önceki tasniflerde uygulanan Sistematik Tasnif Metodu(konuya göre) ve Kronolojik Tasnif Metodu(tarihe göre)'nun terk edilerek Organik Tasnif Metodu(fonların asli düzenine göre)'nun yerleştirilmesi için çalışmıştır. "Fekete Tasnifi" adıyla Organik Tasnif Metodu (Provenance Sistemi)'na göre bir tasnif çalışması da yapılmıştır. Cumhuriyet Döneminde Türkiye Cumhuriyeti Arşivlerinde bu tasnif metoduna göre tasnif çalışmaları 1956 yılı itibarıyla başlatılabilmektedir.
- ✓ 1984 yılında 3056 sayılı Başbakanlık Merkez Teşkilat Kanunu'nun çıkarılması, aynı kanun ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün kurulmasından sonra da 1987-1991 ve 1992-1995 yılları arasında hem nitelik, hem de nicelik bakımından önemli miktarda arşiv malzemesinin tasnifi yapılmıştır.

İlk tasnif çalışmalarından itibaren günümüze kadar süren tasnif çalışmaları sadece arşiv malzemesinin tasnif edilmesi ve arşiv belgelerinin araştırma hizmetine sunulması olarak sonuçlanmamıştır. Bununla birlikte binlerce arşiv uzmanının yetişmesine de vesile olmuştur. Özellikle Osmanlı Arşivi'nin yetiştirdiği bu arşiv uzmanlarının önemli bir kısmı bugün Üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi, Tarih, Edebiyat, gibi sosyal bölümlerinde ihtisasını tamamlayarak bu alanın temel taşı haline gelmişlerdir.

Kaynakça

- 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018, 16 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 30480).
- 18.10.2019 tarihli Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik (2019, 18 Ekim). *Resmi Gazete* (Sayı: 30922).
- 3473 Sayılı Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun (1988, 28 Eylül). *Resmi Gazete* (Sayı: 19949).
- 703 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (2018, 9 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 30473).
- Aktaş, N. (1985). Osmanlı Dönemi Arşivciliğimiz ve Tasnif Çalışmaları. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1, 68-69.
- Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform(1836-1856)*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Baş, İ. (2019). *Osmanlı'dan Günümüze Türk Arşivlerindeki Tasnif Sistemleri ve Arşiv Belgesinin Hizmete Sunumu*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Baş, İ. (2019). Türk Arşivlerinde Tasnif ve Tasnif Sistemleri, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi(KAREFAD)*, 7 (1), 49-77.
- Başbakanlık DAGM Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (1995). *BOA Katalogları Rehberi*. Ankara: Başbakanlık DAGM Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı.
- Başbakanlık DAGM Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (2000). *Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz (Osmanlı Dönemi I)*. Ankara: Başbakanlık DAGM Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Başbakanlık DAGM Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (2010). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*

- [BOA]Rehberi. Ankara: Başbakanlık DAGM Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Başbakanlık DAGM Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (2017). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. İstanbul: Başbakanlık DAGM Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Başbakanlık DAGM. (1996). *Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Rehberi(Genişletilmiş İkinci Baskı)*. Ankara: Başbakanlık DAGM Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü [DAGM] Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı. (1994). Başbakanlık DAGM Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı. (t.y.). *Macar Asıllı Türk Tarihçisi ve Arşivist Lajos Fekete'nin Arşivciliğimizdeki Yeri*. Ankara: Başbakanlık DAGM Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı.
- Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun (1984, 19 Ekim). *Resmi Gazete* (Sayı: 3056).
- Başvekâlet Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun (1933, 20 Mayıs). *Resmi Gazete* (Sayı: 2187 [Mülga])
- Başvekâlet Teşkilatı Hakkında Kanun (1937, 19 Nisan). *Resmi Gazete* (Sayı: 3154).
- Binark, İ. (1980). *Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri*. Ankara: T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı.
- Binark, İ. (1994). *Türk Arşivlerinin Kısa Tarihçesi ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Faaliyetleri*. Ankara: DAGM.
- BOA, BEO, 1570/117732/1-2.
- BOA, BEO, AYN.d., 769/51.
- BOA, BEO., 3900/292457.
- BOA, BEO., 4266/319914/1-2.
- BOA, İ. DH., 7066.
- BOA, İ. DH.d. 102/ 51-52.
- BOA, İ. MSM. 25/658/1-2.
- BOA, İ. MVL, 146/4093/1-7.
- BOA, İ. MVL, 91/1869/1-3.
- BOA, İ.MSM.,25/659/1-3.
- Çetin, A. (1984). Osmanlı Arşivciliğine Toplu Bir Bakış. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 33 (2), 50-58.
- Çetin, A. (1985). Osmanlı Arşivlerinin Tarihçesi. *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu*, Mayıs 1985, 65-66.
- Çuluk, S. (2014, 27 Nisan). *Bulgaristan'a Satılan Evrak Meselesinin Bir Yüzü*, <http://sinanculuk.blogspot.com/2014/04/bulgaristana-satilan-evrak-meselesinin.html>.
- Demir, G. T. (2015). *Mustafa Abdülhalik Renda (1881-1957)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Elker, S. (2010). Mustafa Reşit Paşa ve Türk Arşivciliği. *IV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 10-14 Kasım 1948) II. Baskı*, (s. 180-187). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ergenç, Ö. (1998). Bir Tarihçinin Arşivden Bekledikleri. *Başbakanlık I. Arşiv Şurası(20-21 Nisan 1998 Ankara) Tebliğler – Tartışmalar*. (s. 73-82). Ankara: Başbakanlık DAGM.
- Günday, D. (1989). *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı Özellikleri ve Divan Rakamları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Kütükoğlu, M. S. (1994). *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı.
- Oral, M. (2006). *Türkiye’de Romantik Tarihçilik (1910-1940)*. Ankara: Asil Yayıncılık.
- Öztürk, S. (1994). *Osmanlı Belgelerinde Siyakat Yazısı*. Ankara: Başbakanlık DAGM Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Schellenberg, T.R. (1993). *Arşiv İdaresi*. Ankara: Başbakanlık DAGM Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı.

RÖNESANS DÖNEMİ SONRASI SEYYAHLARIN ARKEOLOJİYE
VE MÜZECİLİĞE KATKILARI

CONTRIBUTION OF TRAVELERS TO ARCHAEOLOGY AND
MUSEOLOGY AFTER THE RENAISSANCE

Işık ALBASAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Klasik Arkeoloji Programı Doktora Öğrencisi
camilla.9035@gmail.com

Öz

Rönesans ile birlikte Avrupa’da Yunan ve Doğu kültürlerine yoğun bir ilgi başladı. Bu merak duygusu ile birçok Avrupalı “Grand Tour” adı verilen bir akımın etkisiyle Mısır’a, Yunanistan’a, İtalya’ya ve Anadolu’ya gitmeye başladı. Bu seyahatlerden sonra Avrupa’da büyük koleksiyonlar oluştu, bu koleksiyonlar modern müzelerin temelleriydi. Bu makalede öncelikle Avrupa’daki “Grand Tour” akımının gelişimi ve Oryantalizm kavramı ele alınmıştır. Sonra yukarıda adını saydığımız ülkelere giden seyyahlardan bazıları incelenmiştir. Son olarak bu seyahatler sonucu oluşan koleksiyonlardan, topluluklardan, sergilerden, müzelerden bahsedilmiştir. Makaledeki amaç ise özellikle Rönesans dönemi sonrasında birçok farklı ülkeye giden seyyahların; arkeolojinin, edebiyatın, sanatın gelişimine yaptıkları katkıyı söylemek ve özellikle arkeolojik katkıları vurgulamaktır; çünkü arkeolojik çalışmaların, kazıların ve modern müzelerin temeli seyyahlar ve yaptıkları yolculuklardır. Bu seyahatler sonucu arkeoloji bilimi gelişmiş ve günümüz modern müzelerinin temelleri atılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seyyah, Grand Tour, Arkeoloji, Müze, Koleksiyon.

Abstract

A deep interest in Greek and Eastern cultures began in Europe with the Renaissance. Many European travelers began to travel to Egypt, Greece, Italy and Anatolia through “Grand Tour” movement, with this sense of curiosity. After these travels, large collections formed in Europe, and the large collections were basis of modern museums. In this article, first of all, the development of Grand Tour in Europe and the concept of Orientalism were discussed. Then, some of the travellers who went to these countries mentioned above were studied. Finally, collections, societies, exhibitions and museums which occurred as a result of these travels were studied and discussed. The aim of the article is to explain the contributions of the travellers to the development of art, literature and especially archeology after the Renaissance. Because the basis of archaeological studies, excavations and modern museums is the travellers and their travels. As a result of these travels, the science of archeology was developed and the foundations of today’s modern museums were laid.

Keywords: Traveller, Grand Tour, Archeology, Museum, Collection.

Giriş

Rönesans ile birlikte özellikle İngiltere, Fransa, Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde Oryantalizm olarak adlandırılan bir düşünce akımı doğdu. Oryantalizm denen düşünce biçimi, Batı'nın Doğu'ya bakış açısıydı. Batılılar yani Avrupalılar Yunan, Doğu ve Roma kültürüne derin bir ilgi duymaya başladılar (Çarıkman, 2013, s. 221-236; De Seta, 1992, s. 13-19).

Bu geçmişe duyulan ilgi ve merak Avrupalıları farklı ülkelere seyahat etmeye yöneltti. Seyahat edilen ülkeler özellikle Mısır, Anadolu, Yunanistan ve İtalya'dır. Başlangıçlarda düzensiz olan bu seyahatler 15. yüzyılın ikinci yarısında başlayan "Grand Tour" akımı ile düzenli ve yaygın bir hal aldı (De Seta, 1992, s. 13-19; Yüksel, 2012, s. 1-4).

"Grand Tour" akımı ile Avrupalı aristokratlar ve burjuvalar geniş kitleler halinde farklı ülkelere seyahatler düzenlemeye başladılar. Bu seyahatleri gerçekleştirenler seyyah olarak adlandırıldı. Seyyahlar hemen her meslekten olabilirdi; botanikçi, diplomat, arkeolog, mimar, yazar, tarihçi, ressam, sanatçı, mühendis gibi. Bazen de baron, kont, kontes gibi aristokratlar da gezilere dâhil olurdu. Bu kişiler gidilen yerlerin morfolojisini, arkeolojik ve sanatsal buluntularını, bitkilerini toplar, fotoğraflar ve resmederdi. Böylece Avrupa'da geniş koleksiyonlar içeren sergiler düzenlenirdi. 15. yüzyılın ikinci yarısında başlayan "Grand Tour" akımı 17. 18. ve 19. yüzyıllarda daha da gelişti ve form değiştirdi (Guagnini, 1994, s. 13; Leask, 2002, s. 14-53).

Özellikle 18. yüzyılda modern müzelerin öncelleri olan "Kunst und Wunderkammer" denen nadir, değerli eşya kabineleri oluşturuldu. Böylece aristokratların desteğiyle seyyahlar gittikleri ülkelerden topladıkları değerli koleksiyonlarını sergilemeye başladı (Clerici, 1999, s. 1-13; Leask, 2002, s. 1-14).

Şekil 1: Nadir Eşya Kabini (Kunst und Wunderkammer)

Kaynak: (Clerici, 1999, s. 12)

Bu estetik merakı ve koleksiyonerlik hevesi 1801 yılında James Gillroy tarafından yapılan Sir William Hamilton'ın karikatüründe açıkça görülmektedir. Resimde yaşlı ve zengin bir adam olarak betimlenen Sir William Hamilton, elindeki dürbün ile önünde yer alan kadın heykelticiklerini ve değerli eşyaları incelemektedir. Bu karikatür içinde bulunduğu dönemi çok açık ve iyi bir şekilde yansıtmaktadır (Leask, 2002, s. 53).

Şekil 2: Sir William Hamilton'ın Karikatürü
Kaynak: (Leask, 2002, s. 53)

Böylece zamanla modern Avrupa müzeleri, üniversiteleri ve kütüphaneleri şekillendi ve zenginleşti. Arkeolojik çalışmalar ve kazılar belli bir sistematığa oturdu, bilimsel alanlar gelişmeye başladı.

Seyyahlar, Arkeolojik Çalışmalar ve Modern Müzelerin Oluşumu

Daha öncede bahsedildiği gibi seyyahlar birçok farklı ülkeye seyahat ettiler. Fakat biz burada özellikle seyahat edilen ve popüler olan yerleri ele almayı tercih ettik. Mısır, Yunanistan, Anadolu ve İtalya, Doğu ve Klasik Batı (Yunan ve Roma) kültürlerinin en iyi yansıdığı yerler olarak seyyahlar tarafından en çok tercih edilen seyahat noktalarıydı.

Mısır ve Seyyahlar

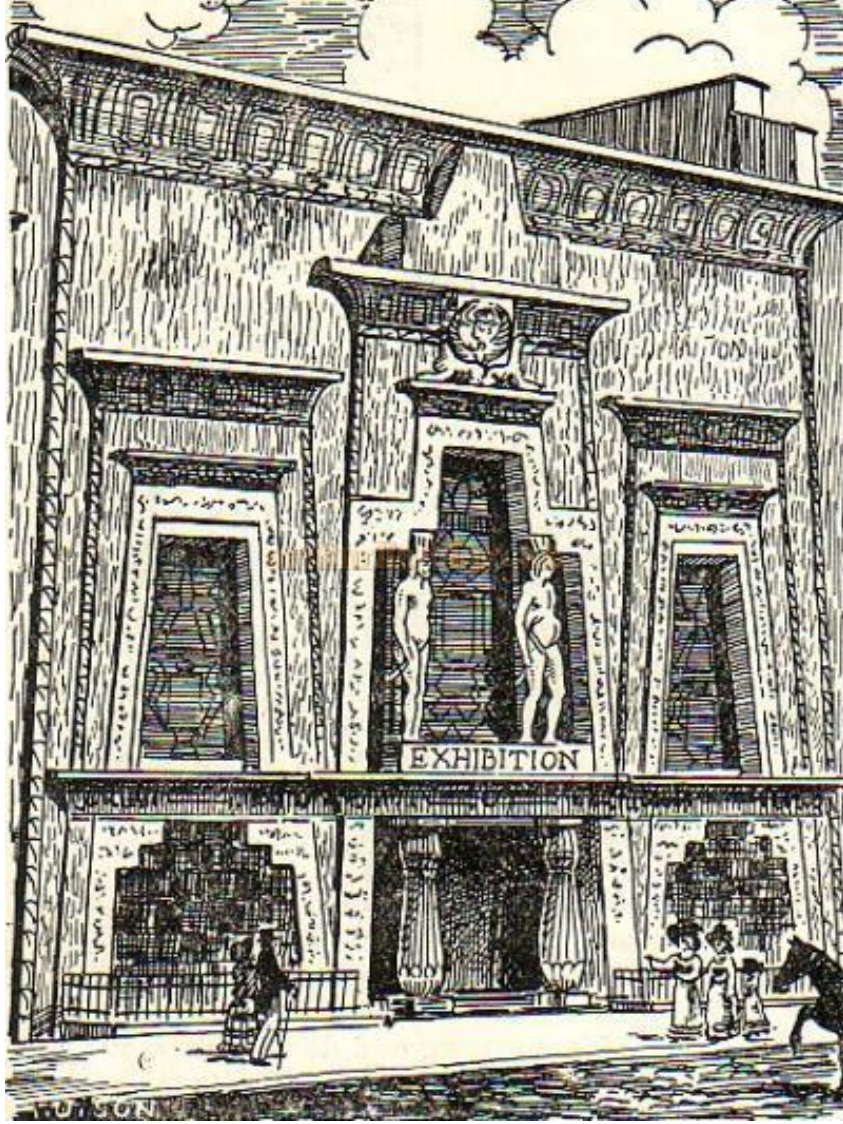
Rönesans ile birlikte Mısır, birçok Avrupalı seyyahın ilgisini çekti ve odak noktası haline dönüştü. Özellikle İngiltere ve Fransa'da 18. ve 19. yüzyıllarda Mısır'da arkeolojik kazılar ve geziler yapıldı ve birçok buluntu özellikle İngiltere ve Fransa'ya getirildi. 1774 yılında Londra'da tüm aristokrasi ve burjuva çevrelerinde popüler olan bir konu vardı; bu da Mısır'dı. Bu derin ve gizemli uygarlık ve onunla ilgili her şey o dönem insanlarını, adeta büyüsü altına aldı. Seyyah James Bruce Mısır'a yaptığı seyahatini "Travels to Discover the Source of Nile" (Nil'in Kaynağını Keşfetmek İçin Seyahatler) adlı bir kitapta yayımladı (Leask, 2002, s. 57).

1820 yılında Giovanni Belzoni'de "Narrative of The Operations and Recent Discoveries within The Pyramids, Temples and Excavations" (Piramitler, Tapınaklar ve Keşiflerin Son Bulguları ve Gelişmeleri) adlı eserinde Mısır'da yapılan kazılar hakkında bizlere bilgiler verdi. Yine 1809 yılında Sir William Hamilton "Egypt" (Mısır) adlı kitabında bölgede yapılan çalışmaları bir araya topladı (Fagan, 1997, s. 40).

Seyyahların Mısır ile ilgisi sadece yapılan arkeolojik çalışmalarda ve yayımlanan kitaplarda değil; yapılan mimari gösteriş eserlerinde ve sergilerde de görülmektedir. 1812 yılında Londra Piccadilly 22 numarada William Bullock'un "Egyptian Hall" (Mısır Koridoru) adlı

mimari yapısı Londra sokaklarını süsledi ve yapının içerisi halka açıldı.

Yapı mimari olarak Dendera antik kentinde yer alan Hathor Tapınağı'ndan esinlenerek inşa edildi. Yapının cephesinde Osiris ve İsis'in devasa heykelleri bulunmaktaydı. Buna benzer mimari eserler ya da sergiler Londra sokaklarını süslemeye başladı. İngiltere'den sonra Mısır'a olan ilgi Fransa'yı da etkiledi. Orada da Londra'dakine benzer sergiler açıldı (Allick, 1978, s. 236; Leask, 2002, s. 109).

Şekil 3: Londra, Mısır Koridoru (Egyptian Hall)

Kaynak: (Leask, 2002, s. 109)

Bu dönemlerde ele geçen, getirilen Mısır eserleri ise Londra'daki British Museum'daki Mısır sergi bölümünün ve French Royal Collection'ın (Fransız Kraliyet Koleksiyonu) raflarını süslemeye başladı. Böylece gerek Mısır gerekse başka ülkelerden alınan eserler ile British Museum gibi dünya müzeleri oluşmaya başladı (Caygill, 1985, s. 118-232; Caygill, 1992, s. 49; Erdoğan, 2004, s. 55-63).

Şekil 4: British Museum Mısır Eserleri Bölümü
Kaynak: (Caygill, 1992, s. 49)

Yunanistan

Seyyahların Doğu'ya yani ağırlıklı olarak Mısır'a olan ilgisinden sonra Eski Yunan ve Roma eserlerine ilgisi başladı. Geçmişin eserlerini ve mirasını resmetmek, incelemek ve bu eserlerden büyük koleksiyonlar oluşturmak adeta aristokratlar ve kısmen de burjuvalar arasında bir yarışa dönüştü. Bu nedenle seyyahların ikinci durağı Antik Yunan Medeniyetinin merkezi, beşiği olan, Yunanistan oldu. Tıpkı Mısır'da olduğu gibi Yunanistan'a giden seyyahlar en çok 18. ve 19. yüzyıllarda faaliyet gösterdi. 1730 yılında Richard Pococke ve dilbilimci, antropolog Joseph Banks "Grand Tour" ile Yunanistan'a giden seyyahlar arasındaydı. Özellikle bu yüzyıllarda dilbilimci Sir Joseph Bank gibi filolog, arkeolog, antikacı, sanatçı, ressam ve aristokratlardan oluşan seçkin üyelerin bulunduğu Dilettante Society (Dilettante Cemiyeti) ve Society of Antiquaries (Antikacılar Topluluğu) gibi cemiyetler, topluluklar kurulmaya başlandı. Bu cemiyetlerin, toplulukların üyeleri hem gittikleri bölgede kazılar ve çalışmalar düzenledi, hem de geniş koleksiyonlara destek verdi (Clerici, 2008, s. 5-8; Guagnini, 1994, s. 13; Leask, 2002, s. 1-14).

Şekil 5: Dilettante Cemiyeti'nin (Dilettante Society) Gazetesi
Kaynak: (Clerici, 2008, s. 5-8)

Şekil 6: Antikacılar Cemiyeti (Society of Antiquaries)
Kaynak: (Clerici, 2008, s. 5-8)

Bu dönemde Strabon, Pausinias, Homeros, Hesiodos gibi antik yazarları okuyup onların eserlerinde geçen yerleri görmek, bulmak veya keşfetmek amacıyla Yunan antik kentlerine de geziler düzenlendi. Pausinias ve Strabon'u okuyup yola çıkan Sir William Gell ve Lord Elgin Atina'daki Parthenon'u detaylı olarak incelediler. Hatta Lord Elgin, Parthenon'un kabartmalarından o kadar etkilendi ki; Parthenon'u parça parça İngiltere'ye getirtti. Bugün Londra'daki British Museum'da sergilenen Parthenon mermerleri, Elgin mermerleri olarak

da anılmaktadır; çünkü Lord Elgin bu mermerleri 19. yüzyılda Yunanistan'dan İngiltere'ye getirtti (Clerici, 2008, s. 8-12; Leask, 2002, s. 1-14).

Şekil 7: Elgin Mermerleri Olarak da Geçen Parthenon Mermerleri

Kaynak: (Leask, 2002, s. 12)

Daha öncede vurguladığımız gibi bu tarz eser toplayıcılığı, koleksiyonculuk dünya müzelerinin gelişimine vesile oldu, katkı sağladı. Lord Elgin'in Parthenon mermerleri, Jacop Spon ve James Stuart'ın Yunanistan seyahatlerinden getirdikleri eserler şu an Londra'daki British Museum'ın koridorlarını ve raflarını süslemektedir. Yine Britanya'da yer alan en geniş koleksiyonlardan birine ev sahipliği yapan Ashmolean Museum'da da Yunanistan'dan getirilen eserler görülmektedir (Caygill, 1985, s. 118; Caygill, 1992, s. 37; Erdoğan, 2004, s. 155-163).

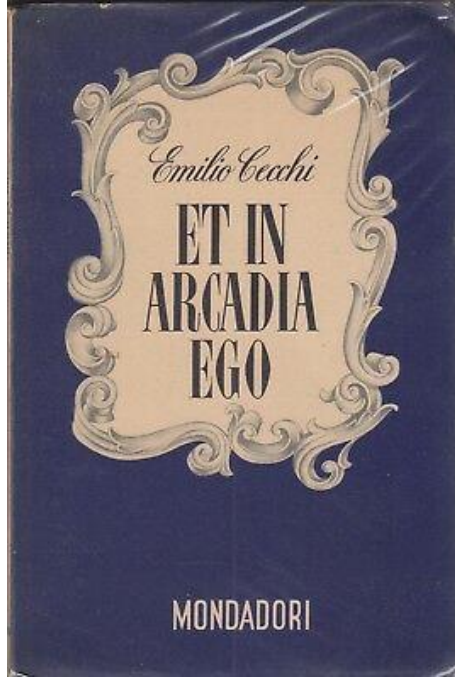

Şekil 8: Ashmolean Museum

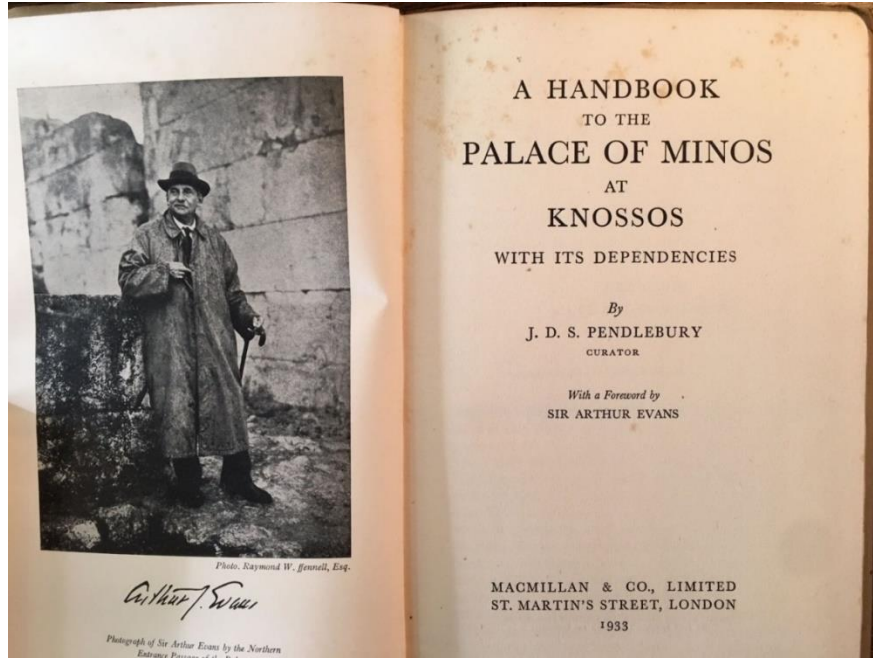
Kaynak: (Caygill, 1985, s. 118)

Son olarak 20. yüzyıl başlarında da Yunanistan'a giden seyyahlar vardı. Bu seyyahlardan en dikkat çekenlerinden biri de bölgeyi gezip bir de "Et in Arcadia ego" (Ben de Arkadya'da) adlı bir kitap çıkaran seyyah, tarihçi Emilio Cecchi'dir. Cecchi'nin ilk ziyaret yeri Helen öncesi kültür olan Mitos Uygarlığı'nın beşiği Girit oldu. Cecchi sayısız bilgi dolu kitabında Sir Arthur Evans'ın bölgedeki çalışmalarından, Knossos, Phaestos ve Hagia Triada Saraylarının kalıntılardan ve bölgede çalışan İtalyan arkeologlardan bahsetti (Bedin, 2018, s. 153-167).

Cecchi'nin sonraki durağı Miken'di. Sonra Cecchi, ünlü Helen eserlerini incelemeye başladı. Delphoi ve Olympia'daki tapınakları ve mimari yapıları resmetti ve bizlere bölge hakkında detaylı bilgiler verdi (Bedin, 2018, s. 153-167).

Şekil 9: Emilio Cecchi'nin Kitabı
Kaynak: (Guagnini, 1994, s. 13)

Şekil 10: Sir Arthur Evans ve Kitabı
Kaynak: (Guagnini, 1994, s. 13)

Antik Roma'nın Beşiği İtalya

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Doğu'ya ve Antik Yunan'a olan merak ile birlikte Antik Roma Uygarlığı'na da yoğun bir ilgi başladı. Özellikle Fransız, İngiliz ve Alman seyyahlar Grand Tour aracılığıyla İtalya'ya seyahatler düzenlemeye başladılar (Bedin, 2017(a), s. 111; Guagnini, 1994, s. 13).

1670 yılında İtalya'ya ilk seyahatlerin başladığı görülmektedir. Bu seyahatler "Voyage of

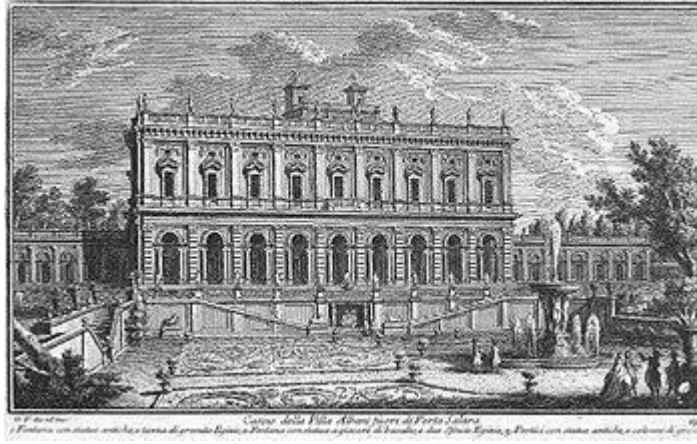
Italy” (İtalya Seyahati) ve “A Journey Through Italy” (İtalya’ya Doğru Bir Yolculuk) adlı kitaplar ile o dönem insanlarına anlatıldı. 17. yüzyıla kadar bu tarz seyahatler belli kentler ile özellikle Roma, Floransa, Venedik gibi kentlerle sınırlıydı. Napoli son duraktı. Fakat 17. yüzyıl sonunda ve 18. yüzyıl başı ile birlikte Napoli’den aşağı doğru inmeye başlandı. Herculaneum ve Pompei gibi antik kentler keşfedildi. Sicilya’ya gidildi (De Seta, 1992, s. 13-19).

Özellikle Paestum, Herculaneum gibi yerlerdeki Yunan tapınakları, Apulia ve Calabria’daki arkeolojik keşifler ve Sicilya’nın Magna Grecia (Büyük Yunanistan) olarak adlandırılması tüm seyyahların odağını 18. yüzyılda Güney İtalya ve Sicilya’ya çekti. Tarihçi ve arkeolog Johann Joachim Winckelmann, Baron Johann Hermann von Riedesel ve Filolog Erich Schmidt Güney İtalya’yı, Sicilya’yı ve Sirakusa’yı gezdiler. Bölgede bütün antik kentleri inceleyip resmettiler. Onların seyahatlerinden ve anlattıklarından etkilenen ünlü Alman yazar Goethe’de Sicilya’ya seyahat etti. Palermo ve Selinus’ta yer alan tapınaklardan etkilenen Goethe bir yazısında sayfalar dolusu tapınakların mimarisini anlattı (Bedin, 2017(b), s. 31-51).

Şekil 11: Winckelmann’ın Kitabı
Kaynak: (Guagnini, 1994, s. 13)

1781 yılında ise Raphael Mengs, Roma’ya seyahat etti ve Villa Albani’yi resmetti. Bunun üzerine Londra’da Tate Galerisi’de büyük bir “Italy” (İtalya) sergisi açıldı. Eski parçalar ve kalıntılar gözler önüne serildi (De Seta, 1999, s. 15-24).

Şekil 12: Raphael Mengs'in Çizimiyle Villa Albani

Kaynak: (De Seta, 1999, s. 18)

Seyyahlar için İtalya antik Roma'dan beri benimsenen Caput Mundi (Capo del Mondo) yani dünyanın merkeziydi. İtalya, araştırmacılara ve seyyahlara hem Magna Grecia olarak adlandırılan Sicilya'sı ile Antik Yunan'ı, hem de Caput Mundi ideolojisi ile Antik Roma'yı sunmaktaydı. Dönemin İtalya'ya olan ilgisini Fransa Paris'te bulunan Louvre Müzesi'nde sergilenen Gian Paolo Panini'nin tuvallerinde görmek mümkündür (De Seta, 1992, s. 25-35).

Şekil 13: Gian Paolo Panini Tablosu (Louvre Müzesi)

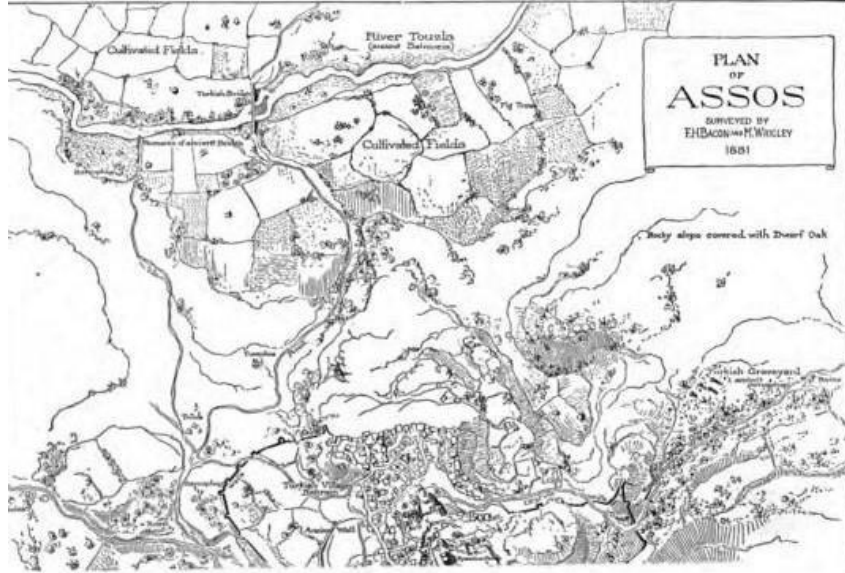
Kaynak: (De Seta, 1999, s. 25)

Anadolu

Anadolu hem Yunan hem Roma eserlerini, anıtlarını ve şehirlerini bünyesinde barındırması nedeniyle seyyahlar için vazgeçilmez bir seyahat noktasıydı. 16. yüzyıldan beri Anadolu'ya birçok seyyah geldi. Seyyahların sayısı ise 17. 18. ve 19. yüzyıllarda oldukça arttı (Dilbaz, 2016, s. 89-110; İnankur, 1993, s. 75).

Seyyahlar Anadolu'da yer alan birçok antik kenti gezdi, kimi zaman bu kentlerde kazı çalışmaları yaptılar; kimi zamanda antik kentleri resmedip, fotoğraflayıp, mimari eserlerin planını çıkardılar ve bölge haritaları oluşturdular. Charles Texier Hitit Uygarlığı'nın başkenti Hattuşa'yı kazdı; yine Texier günümüzde Çanakkale'de yer alan antik Assos ve Troia

kentleri arasında kalan antik Alexandria Troas kentini gezdi. Buradaki tapınaklardan ve eserlerden bahsetti. Yine günümüzde Çanakkale'nin Ayvacık ilçesinde yer alan antik Assos kenti seyyah F.H. Bacon tarafından incelendi (Bacon, 1886, s. 859; Fellows, 1852, s. 38; Texier, 2002, s. 53).

Şekil 14: Assos Kenti Planı
Kaynak: (Texier, 2002, s. 53)

George Wheeler ve Fischer von Erlach İzmir'in Selçuk ilçesinde bulunan Ephesos antik kentinde çalıştılar. Charles Newton günümüzde Bodrum'da yer alan Halikarnassos antik kentindeki Mausoleum üzerine; Heinrich Schliemann ve Wilhelm Dörpheld ise Çanakkale'deki antik Troia kenti üzerine çalışmalar yürüttüler. 1842 yılında Charles Fellow günümüzde Muğla Fethiye'de bulunan Ksanthos antik kentinde yer alan Nereidler Anıtı'nı inceledi, resmetti, bölgede kazılar yürüttü. Yine Pergamon antik kentinde Charles Texier, Carl Humann, William Dörpheld gibi isimler tarafından çalışıldı. Anadolu'yu çalışan bu seyyahlar çoğu zaman bu antik eserleri ülkelerine götürdüler. Londra British Museum'da Ksanthos Nereidler Anıtı'nı ve Harpyler Anıtı'nı, Halikarnassos Mausoleumunu görmek mümkündür. Troia antik kentinin buluntuları ise günümüzde Avrupa'daki çeşitli müzelerde sergilenmektedir. Pergamon antik kentindeki sunak ise Berlin'de açılan Pergamon Museum'da görülmektedir (Dilbaz, 2016, s. 89-110; Yüksel, 2012, s. 31-36).

Şekil 15: Ksanthos Nereidler Anıtı

Kaynak: (Yüksel, 2012, s. 31-36)

Şekil 16: Pergamon Sunağı

Kaynak: (Yüksel, 2012, s. 31-36)

Sonuç

Avrupa’da Eski Yunan, Roma ve Doğu uygarlıklarına olan ilgiyle birlikte Oryantalizm denen düşünce akımı doğdu. Oryantalizm aslında Batı’nın Doğu’ya bakışıydı. Oryantalizm olarak adlandırılan düşünce akımının etkisi giderek arttı; sıra sıra tüm Avrupa ülkelerini özellikle Fransa, İngiltere ve Almanya’yı etkisi altına aldı. Böylece tüm Avrupalı aristokratlarda, eski uygarlıkları keşfetme yarışı ve eskiye olan gizem tutkusu, merakı başladı. Bu duyguların ve düşüncelerin etkisi sonucu, Avrupa’da “Grand Tour” denilen bir seyahat akımı başladı. “Grand Tour” aslında çeşitli meslek dallarına mensup Avrupalı

aristokratlara uzun bir seyahat rotası sundu. Dünyanın bilinmeyen ya da keşfedilmemiş noktalarını bulmak amacıyla aristokratlar farklı ülkelere doğru seyahat ettiler. Bu seyahatleri gerçekleştirenlere, seyyah denildi.

16. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan birçok seyyah "Grand Tour" ile özellikle Mısır'a, Yunanistan'a, İtalya'ya ve Anadolu'ya seyahat ettiler. Seyyahların özellikle bu ülkeleri tercih etme sebebi ise Mısır'ın Doğu uygarlıklarının merkezi ve en gizemli olanı olmasıydı; Yunanistan ise Helen Uygarlığı'nın beşiği idi; İtalya ise onlara hem Sicilya ile Magna Grecia'yı yani Helen Uygarlığı'nın kalıntılarını hem de Roma ile Antik Roma'yı sunmaktaydı. Bu seyahatler boyunca ise sanat, kültür, tarih ve arkeoloji akışı en üst düzeye ulaştı. Çünkü seyyahlar gittikleri ülkeleri hemen hemen her yönüyle ele aldılar; haritalar çıkardılar, resimler çizdiler, bölgenin topoğrafyası, coğrafyası ve tarihi hakkında notlar tuttular, arkeolojik çalışmalar, kazılar yaptılar. Böylece seyyahlar ülkelere haritalardan, antik eserlerden, kitaplardan, resimlerden ve raporlardan oluşan geniş koleksiyonlar ile döndüler.

Toplanan bu eserler önceleri sadece aristokratların kendi aralarında sergilendi, üzerine sohbetler yapıldı. Halk ise olayları sadece kitaplar, gazete ve dergilerden takip etti. Fakat zamanla bu eser koleksiyonları o kadar genişledi ki, "Kunst und Wunderkammer" denilen merak kabinleri yani odaları yapıldı. Bu odalar zamanla halka açıldı. Bu süreçte İngiltere ve Fransa'da eski uygarlıkların mimari yapılarından esinlenerek sergi salonları inşa edildi. Böylece ilerleyen zaman içinde bu geniş koleksiyonları sergileme amacıyla günümüz modern müzelerinin temelleri atıldı. Modern müzeler oluşmaya başladı. British Museum, Louvre Museum, Ashmolean Museum, Pergamon Museum gibi dünya müzelerinde seyyahların topladığı bu eserler sergilenmeye başlandı. Böylelikle seyyahların yaptıkları geziler ve koleksiyonculuk anlayışının genişlemesi sonucu, arkeoloji bilimi gelişti ve modern müzecilik anlayışı doğdu.

Tüm bu seyahatlerin süreçlerini ve bu süreçteki ihtiyaçları desteklemek adına çeşitli topluluklar, dernekler ve cemiyetler kurulmaya başlandı. Bunlardan en önemlileri: Society of Antiquaries (Antikacılar Cemiyeti) ve Dilettante Society'di. (Dilettante Topluluğu) Bu iki topluluk birçok seyyahı ve gezilerini ciddi şekilde destekledi. Tüm bu faaliyetler sonucu tarih, arkeoloji ve sanat çalışmaları bilimsel bir zemine oturdu, günümüz modern müzeleri ve kütüphaneleri şekillendi. Arkeolojinin bilim olarak gelişmesi ve modern müzecilik anlayışının oluşup şekillenmesi uzun yılları kapsayan bir süreçtir.

Kaynakça

- Allick, R. (1978). *The Shows of London*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bacon, F.H. (1886). *American Explorers in Assos*. The Century Company, 31(2), 859.
- Bedin, C. (2017)(a). L'umile Italia di Guido Ceronetti: alcune considerazioni sui paesaggi visibili e invisibili di un viaggio in Italia. *Il Capitale Culturale-Studies on The Value of Cultural Heritage*, 2017(16), 111-129.
- Bedin, C. (2017)(b). The Neoclassical Grand Tour of Sicily and Goethe's Italianische Reise. *İ.Ü. Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1, 31-51.
- Bedin, C. (2018). Emilio Cechi's Travel to Greece Among Arcadian Myth, Modernity and Western Intellectual Stereotypes. *Söylem*, 3(2), 153-167.
- Caygill, M. (1985). *The Treasures of the British Museum*. London: British Museum Press.

- Caygill, M. (1992). *The History of the British Museum*. London: British Museum Press.
- Clerici, L. (1999). *Il viaggiatore meravigliato*. Milano: Edinuardi.
- Clerici, L. (2008). *Scrittori italiani di viaggio*. Milano: Edinuardi.
- Çarıkman, A. (2013). Türk Düşünce Tarihinde Oryantalizm. *Dergi Park*, 2013/75, 221-236.
- De Seta, C. (1992). *L'Italia del Grand Tour-Da Montaigne a Goethe*. Napoli: Electa Napoli.
- De Seta, C. (1999). *Vedutisti e viaggiatori in Italia*. Torino: Electa Napoli.
- Dilbaz, B. (2016). Osmanlı Devletinde Ören Yerlerini İncelemeye Gelen Seyyahlar. *Güneydoğu Araştırma Dergisi*, 2(130), 89-110.
- Erdoğan, F. (2004). The Development of Classical Sculpture and Archaeology Collections in British Museum. *Anadolu Araştırmaları*, 17(1), 155-163.
- Fagan, B. (1977). *The Rape of Nile: Tomb Robbers, Tourists and Archaeologists in Egypt*. London: MacDonald and Jone's.
- Fellows, C. (1852). *Travels and Researchers in Asia Minor*. London: Queen Street Lincoln's Inn. Fields.
- Guagnini, E. (1994). *Viaggi e Romanzi*. Milano: Edinuardi.
- İnankur, Z. (1993). 19.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'a Gelen Batılı Sanatçılar. Z. Rona (Ed.). Osman Hamdi Bey Sempozyumu 1993/3, (s.75-115) içinde İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Leask, N. (2012). *Curiosity and the Aesthetics of Travel Writing*. Oxford: Oxford University Press.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. (Çev. A. Suat). Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Vakfı.
- Yüksel, E. (2012). *17. Yüzyıl Sonu, 18. Yüzyıl Ortası ve 19. Yüzyıl Başında Yabancı Seyyahların Gözünden Batı Anadolu Kentleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Aydın.

ARŞİV DÜNYASI

Cilt: 6 - Sayı: 2

WEB TABANLI BİBLİYOGRAFİK YÖNETİM PROGRAMLARI ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME A SHORT A REVIEW ON BIBLIOGRAPHIC MANAGEMENT PROGRAMS

Metin ESGİN

İstanbul Üniversitesi

Kütüphane ve Dokümantasyon DB

info@metinesgin.com

Öz

Bilimsel çalışma üretiminin arttığı, referansların çoğunlukla çevrimiçi kaynaklardan temin edildiği günümüzde bibliyografik yönetim programları bilimsel çalışma süreçlerini kolaylaştırmaktadır. Bu araçlar vasıtasıyla referansların künye bilgileri çevrimiçi kaynaklardan veya programlarla uyumlu dosyalardan bir iki işlemle kaydedilebilmektedir. Kaydedilen referans bilgileri bu programlar aracılığıyla düzenlenebilir, mevcut referanslar senkronizasyonla web ortamında depolanabilir, tek tuşla atıf yapıp kaynakça oluşturulabilir, atıf sitili başka bir atıf sitiline değiştirilebilir ve benzer farklı kaynaklar bulunabilir. Çalışmada programların özelliklerinden bahsedilmiş ve açıklanmıştır. Teknolojinin gelişmesi bibliyografik yönetim programlarına yeni özellikler katmıştır. PDF dosyalarından künye bilgilerinin alınması, benzer kaynakların bulunabilmesi buna iyi birer örnektir. Bu makale İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilimdalı Yüksek Lisans programında Dr.Öğr.Gör. M.Fahri Furat danışmanlığında gerçekleştirilen tezden (Esgin, 2019) üretilmiştir. Teze, Yök Tez Merkezinden erişilebilir. Çalışmada incelenecek olan bibliyografik yönetim programları belirlenirken, resmi web sitelerine ait alexa reytingi en yüksek olan üç program seçilmiştir. Sonrasında belirlenen program özellikleri karşılaştırılmış ve geliştirmeler önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Referans Yönetimi, Bibliyografik Yönetim, Bibliyografya, Atıf, Yazılım Geliştirme

Abstract

Nowadays, bibliographic management programs facilitate scientific study processes where scientific work production increases and references are mostly obtained from online sources. By means of these tools, the identification information of the references can be saved from online sources or files compatible with the programs in one or two processes. The stored reference information can be edited through these programs, the existing references can be stored in synchronization on the web, one-click citations can be generated, the reference style can be changed to another reference style, and similar sources can be found. In this study, the features of the programs are mentioned and explained. The development of technology has added new features to bibioographic management programs. Obtaining information from PDF files and finding similar sources are good examples. This article has been published based on a thehis (Esgin, 2019) which is in Istanbul University Institute of Social Sciences, Department of Information and Records Management by advisor of Dr.Öğr.Gör. M.Fahri Furat. The thesis is accessible from Yök Thesis Center. In determining the bibliographic management programs to be examined in the study, the three programs with the highest alexa rating of the official websites were selected. Afterwards, the determined program features were compared and developments offered.

Keywords: Reference Management, Bibliographic Management, Bibliography, Citation,, Software Development

Giriş

Bilgi çağında yaşamamızın belki de bir yan etkisi, kaynaklarda evrensel olma hissidir. İster master veya doktora tezi yazarken, ister bilimsel dergileri tararken, ister sadece web sitelerini ve okunulan makaleler takip edilirken, tüm bu kaynakları organize etmeye çalışırken sayısı çok hızlı biçimde artan kaynaklar yüzünden çaresiz kalmış hissetmek bir çok kişi için tanıdık bir durumdur. Bu noktada bibliyografik yönetim programları son derece yararlı olabilir.

Bibliyografik yönetim, araştırmacı olmanın en karmaşık yönlerinden biridir. Çeşitli atıf stillerine dayanan referansları biçimlendirme becerisi bibliyografik yönetim programlarını her seviyedeki akademisyen için vazgeçilmez bir araç haline getirmiştir. Bibliyografik yönetim programlarının çeşitliliği, hangi aracın seçileceğine ilişkin karar vermeyi güçleştirse de temel soru hiç değişmez: Kullanıcının iş akışına dayalı birincil ve ikincil ihtiyaçları nelerdir?

Bilimsel çalışmalar ve AR-GE sonucu ortaya çıkan katma değerden dolayı bu alanlara büyük yatırımlar yapılmaktadır. Bu çalışmalar esnasında büyük vakit alan ve önemli olan işlemlerden biri de referansların yönetimidir. Referans yönetimi alanında hizmet veren farklı özellikleri barındıran çok sayıda program bulunmaktadır. Bu makalenin amacı referans yönetim programlarının güncel özellikleriyle ilgili temel bilgileri vermek ve bu alanda 2019'un sonunda yazılmış yüksek lisans tezine (Esgin, 2019) işaret etmektir.

Bu çalışmanın temelini oluşturan “Çok Kullanılan Web Tabanlı Bibliyografik Yönetim Programlarının İncelenmesi, Karşılaştırılması Ve Yapılabilecek Geliştirmeler” isimli yüksek lisans tezinin hazırlanma sürecinde (Ansari ve Gadge, 2012) üzerinden kullanımda olan bütün web tabanlı bibliyografik yönetim programlarının resmi internet sitelerine ait reyting bilgileri karşılaştırılmış ve sonuç olarak en yüksek reytingi olan üç program tespit edilmiştir. Bu programlar: EndNote (endnote.com, 2019a Ocak 04) , Mendeley (mendeley.com, 2019a) ve Zotero (zotero.org, 2019) olmuştur.

Bibliyografik yönetim programları sistematik bir şekilde ele alınıp incelenmiş, teknik terimleri ve özelliklere dair detaylı açıklamalarda bulunulmuş ve karşılaştırılmıştır (Esgin, 2019, s. 130). Bu işlemler neticesinde ve bilhassa karşılaştırmalar bölümündeki özellikleri kıyaslayan tablolar vasıtasıyla, programların yetenekleri ve birbirine karşı güçlü ve zayıf yanları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bir programda olup diğerinde olmayan özellikler belirlenmiş ve diğer programlar tarafından değerlendirilip eklenilmesine yönelik öneriler sunulmuştur. Bu veriler kullanılarak ideal bir web tabanlı bibliyografik yönetim programı ortaya çıkartmak için daha ileri düzeyde çalışmalar yapılabilir. Program geliştiriciler ve bu programlar hakkında detaylı bilgi sahibi olmak isteyenler bu özelliklere göre değerlendirme tablolarını kullanabilirler. Kullanılan tablolardan “Web Tabanlı Bibliyografik Yönetim Programlarının Genel Görünümünü Karşılaştırma Tablosu” (Esgin, 2019, s. 134) örnek olarak aşağıda verilmiştir.

Tablo-1: Web Tabanlı Bibliyografik Yönetim Programlarının Genel Görünümünü Karşılaştırma Tablosu

(Esgin, 2019, s. 134)

	EndNote	Mendeley	Zotero
Kütüphane Kullanım Modları	Local Library Mode, Online Search Mode(Temporary Library), Integrated Library & Online Search Mode	Library As Citation, Library As Table	Sadece açılırken gelen kullanım modu sunulmaktadır.
Program Açılış Ekranındaki Kısayol Tuş Sayısı	24	9	10
Program Açılış Ekranındaki Kısayol Tuşlarının İsimleri	Local Library Mode, Online Search Mode, Integrated Library & Online Search Mode, Bibliographic Output Style, Copy To Local Library, New Reference, Online Search, Import, Export, Find Full Text, Open Link, Open File, Insert Citation, Format Bibliography, Go To Word Processor, Sync Library, Share Library, Activity Feed, Help, Quick Search, Show/Hide Search Panel, Options, Match Case, Match Words	Import Additional Documents to the current collection, create a new folder, remove the current folder, recommend related documents, Synchronize your library with Mendeley Web, Open the online help guide for Mendeley, Search, Your Profile, Literature Search	New Collection, New Library, New Item, Add Item(s) by Identifier, New Note, Add Attachment, Advanced Search, All Fields & Tags Search, Locate, Syncs with zotero.org
Program Açılış Ekranında Referanslara Ait Arama Filtrelerinin Gösterilmesi	Yok	Sol alt köşede var. Yazar, yayın, etiket, anahtar kelime filtreleri.	Sol alt köşede var. Etiketlere göre arama filtresi.
Programı Oluşturan Bölümler	Menü seçenekleri, kısayol tuşları arama kutusu. Referans kütüphanesi bölümleri. Referansların liste görünümü. Referansların ön izlemesi bölümü	Menü seçenekler, kısayol tuşları arama kutusu. Referans kütüphanesi bölümleri. Referansların liste görünümü. Referansların ön izlemesi bölümü	Menü seçenekler, kısayol tuşları arama kutusu. Referans kütüphanesi bölümleri. Referansların liste görünümü. Referansların ön izlemesi bölümü

Bibliyografik Yönetim Programlarının Gelişimi

Bibliyografik yönetim programları veya Referans yönetim yazılımları 1980'lerde ortaya çıkmalarından bu yana araştırmacılar için çok yararlı araçlar olmuşlardır (Bertrand ve Bader, 1980; Kunin, 1985). Erken dönemin geleneksel bibliyografik yönetim programları kapalı devre masaüstü araçları olmalarına rağmen şu anki web tabanlı bibliyografik yönetim programlarından beklenenlerle neredeyse aynı temel özelliklere sahiptirler. Günümüzde gelişen teknoloji ve iletişim olanaklarına bağlı olarak farklı ihtiyaç ve beklentilere sahip kullanıcıların taleplerine göre uyarlanmış bibliyografik yönetim programları ortaya çıkmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak da üretilen yazılımların sayıları ve karmaşıklıkları artmaktadır. Hâlihazırda erişilebilir ve kullanımda olan web tabanlı bibliyografik yönetim programları sayısı 26'yı geçmektedir (wikipedia.org, 2019).

Bibliyografik yönetim programları çeşitli işlemlere sahiptir. Genel olarak, bir programın aşağıdakileri becerilere sahip olması beklenir:

1. Bibliyografik veritabanlarından ve web sitelerinden alıntıları içe aktarmak,
2. PDF dosyalarından meta verileri alıp bünyesine aktarmak,
3. Referans yönetim programı veritabanındaki referansların düzenlenmesine izin vermek,
4. Atıflarlarda değişiklik yapılmasına izin vermek,
5. Referans yönetim programı veritabanının veya bölümlerinin meslektaşlar ile paylaşılmasına izin vermek,
6. Standart meta veri formatları (ör. RIS, BibTeX) aracılığıyla diğer Referans Yönetim programı ürünleriyle veri alışverişine izin vermek,
7. Çeşitli atıf sitillerine uygun alıntılar üretmek,
8. Metin içi atıfı kolaylaştırmak için kelime işlemci yazılımı ile uyumlu çalışmak (Bartling ve Friesike, 2014, s. 126).

Web tabanlı bibliyografik yönetim programları, çoğunlukla bilim adamları ve araştırmacılar tarafından bibliyografik atıfların veri tabanını oluşturmak ve kelime işlemci programına kolayca eklenebilecek kaynakçalar üretmek için kullanılan bir program sınıfıdır. Alıntılar bu bibliyografik sistemler tarafından üretilebilir veya çevrimiçi bibliyografik sistemlerden indirilebilir (ebSCO.com, 2019 Mayıs 16). Bu programlar bibliyografik bilgileri depolama, yönetme, kendi kütüphanesi içinde arama, başkalarıyla paylaşma alanlarında uzmanlaşmıştır. Çizelgeler, tablolar, figürler, denklemler, görüntüler düzenlenebilir, hepsine ayrı ayrı başlık, anahtar kelime atanabilir. Makalelere girişi yapılan referansların, figürlerin, tabloların listeleri takip edilebilir (ResearchSoft, 2018, s. 3).

Programlara veri tabanları, web tarayıcı eklentileri, pdf dosyaları vb. özellikler vasıtasıyla bilgi aktarmak çok hızlı ve pratik bir şekilde yapılabilir. Yalnız burada bilgilerin doğruluğunun kontrolüne olan ihtiyaç atlanmamalıdır. Bilgi sağlayıcılar tarafından bilgilerin hepsi bazen bir alana girilmekte, bazen de hatalı verilebilmektedir. Bu yüzden dışarıdan aktarılan referans bilgilerinin kontrolü gerekmektedir (Kali, 2016, s. 5).

Çevrimiçi veri tabanlarının çoğu EndNote, Mendeley, Zotero programları için direkt aktar tuşuna sahiptir (Esgin, 2019, s. 156). EndNote programı inceleme ve karşılaştırma bölümünde belirtildiği gibi 4142 veri tabanı ve kütüphaneyi tarayabilen bağlantı dosyasına sahiptir (endnote.com, 2019b). Bu bağlantı dosyaları sayesinde program dışına çıkmadan arama yapmak ve içeriye referans künye bilgilerini aktarmak mümkündür. Mendeley

programında referans künye bilgilerinin taranması ve güncellenmesi için sadece Mendeley tarafından oluşturulan Mendeley Web Catalog (mendeley.com, 2019b) bulunmaktadır. Zotero programında ise ISBN'ler için Kongre Kütüphanesi ve WorldCat, DOI'ler için CrossRef'i, PubMed ID'ler için NCI PubMed kullanılmaktadır. Bakıldığında EndNote programının referans arama veri tabanı kapsamı diğer iki programa göre oldukça fazladır.

Zotero programı RSS güncelleme listelerinden referans bilgilerini düzenli kontrol ederek içeriye aktarabilmektedir. Bu özellik EndNote ve Mendeley programlarında bulunmamaktadır. EndNote Web of Science internet sitesi üzerinden Alert hizmeti vermektedir. Bu özellik ile aranılan konuda bir yayın yapıldığında kullanıcıya e-posta vasıtasıyla bilgilendirme yapılmaktadır.

Türkiye çapında kütüphane materyallerine ait tarama hizmetini sunan ve çok kullanılan bir hizmet olan toplukatalog.gov.tr web sitesinden içeri aktarma yapılması önemli bir husustur. Programların bu siteden aktarım sağlaması büyük bir kullanıcı kitlesinin referans kaydı işlemini hızlandırıp kolaylaştıracaktır. EndNote programı toplukatalog.gov.tr internet sitesinden Capture EndNote Reference web tarayıcı eklentisiyle kitap referans türünü aktaramamaktadır.

Toplukatalog web adresi EndNote bağlantı dosyaları arasında da bulunmamaktadır.

Toplukatalog EndNote tarafından sadece web sitesi olarak referans kütüphanesine eklenebilmektedir. Mendeley ve Zotero'nun tarayıcı eklentileri ise başarılı bir şekilde kitap referans bilgilerini programa aktarabilmektedirler (Esgin, 2019, s. 158).

Web tarayıcı eklentisiyle birden fazla referans bilgisini toplukatalog.gov.tr'den aktarma işleminde üç program arasından; Import to Mendeley, Zotero Connector yapabilmekte, Capture EndNote Reference yapamamaktadır.

Toplukatalog.gov.tr'den kitap aktarım işlemleri gibi Library of Congress internet sitesinde yapılan aramalarda kullanıcılar için önemlidir. Bu internet sitesinden kayıt aktarımlarında Capture EndNote Reference ve Import to Mendeley sadece eser adı, yazar adı ve url bilgilerini alarak kısıtlı bilgi aktarımı yapabilmektedir. Save to Zotero programıysa başarılı bir şekilde eser adı, yazar adı, yayın yeri, yayın tarihi, sayfa sayısı, katalog linki, yer numarası bilgilerini programa aktarabilmektedir. Üç programda Library of Congress'ten aynı anda birden fazla kitap künye bilgisi aktarma işlemini yapamamaktadırlar.

PDF dosyalarını referans olarak kaydederken yazar adı, eser adı, yayın yılı gibi bilgilerin programa aktarım işlemlerini Mendeley programı EndNote ve Zotero programına göre daha fazla künye bilgisi aktararak gerçekleştirmektedir. Mendeley programı çoğu zaman eser adı, yazar adı, yayın yılı, yayıncı bilgilerini başarıyla programa aktarabilirken, EndNote ve Zotero programları yayın yılı, yayıncı gibi bilgileri aktarmadaki başarı oranı Mendeley'e kıyasla düşüktür. PDF dosyasından künye bilgilerinin aktarılması yaygın kullanılan bir işlem olduğundan kullanıcılar için büyük önem taşımaktadır. EndNote PDF Handling (Volckaert, 2018, s. 106) ve Mendeley Watch Folder özelliği ile istenilen masaüstü klasörü senkronizasyon için seçilerek, düzenli aralıklarla içindeki PDF dosyalarını ve onlara ait künye bilgilerini kütüphaneye aktarabilmektedir.

Zotero'da masaüstündeki dosyaların senkronizasyonu özelliği bulunmamaktadır. EndNote PDF Handling Auto Renaming ve Mendeley File Organizer özelliği PDF dosyalarının

isimlerini eser adı, yazar adı, yayın yılı gibi bilgileri kullanarak değiştirebilmekte, isteğe göre bu künye bilgilerinden herhangi birine göre klasörler halinde düzenleyebilmektedir. Zotero masaüstü programı menülerinde bu özellik bulunmamaktadır.

EndNote programında Manuscript Matcher, View Related Records, Mendeley programında Recommend Related Documents, Mendeley Suggest özellikleri benzer kaynakları (Esgin, 2019, s. 159) önermektedir. Zotero programında bu özellik bulunmamaktadır. Bilimsel araştırmalarda harcanan zamanın büyük bölümü kaynak arama süresinde geçmektedir. Bu özellikler bilimsel kaynaklara ulaşmada farklı veri tabanlarında arama yapmaya gerek bırakmadan, girilen örnek makale ve çalışmalara göre benzer makale ve dergileri bulup getirmektedir.

EndNote programında bulunan akıllı gruplama özelliği oldukça işlevsel bir özelliktir. Mendeley ve Zotero’da bulunmamaktadır. Girilen anahtar kelimelere göre referansları gruplandırarak kullanıcıya referansları düzenlemede büyük kolaylık sağlamaktadır.

Kelime işlemci programı üzerinden bibliyografik yönetim programını açan tuşlar oldukça pratiktir. Zotero’da bu özellik bulunmamaktadır. Bu programlarda kullanımı kolaylaştıran özelliklerdendir.

EndNote’da bulunan MS Word atıflarını EndNote’a çevir özelliği oldukça işlevsel bir özelliktir. Bu özellik, MS Word üzerinden atıf işlemlerini gerçekleştiren kullanıcıların bu programlara hızlıca adapte olmasını sağlayacaktır.

Web Tabanlı Bibliyografik Yönetim Programlarına ait Bazı Spesifik Kavramlar

1-) İçeriye Aktarma Filtresi

Program içine aktarılacak referans bilgilerinin hangi bilgi alanına kaydedileceğini belirten yazılımlardır. Ayrıca program içine aktarılması istenmeyen bilgiler içeri aktarma filtreleri aracılığıyla elenebilir (Volckaert, 2018, s. 39). Bu filtrelere program içerisinde sunulan menüler aracılığıyla erişilebilir.

2-) RIS Dosya Formatı

Bibliyografik yönetim programlarının veri alışverişinde bulunmalarını sağlamak için geliştirilmiş standart bir etiket formatıdır. Açılımı Research Information System (Araştırma Bilgi Sistemi) şeklindedir. Bu formatta çevrimiçi veri tabanlarından indirilen referanslar bibliyografik yönetim programlarına kaydedilebilir veya bibliyografik yönetim programında bulunan referanslar RIS formatında dışarı aktarılıp kullanılmak üzere transfer edilebilir (Bartling ve Friesike, 2014, 129).

3-) Uluslararası Z39.50 Standardı

Bibliyografik yönetim programları internet üzerinden yapılan aramalarda diğer kütüphanelere bağlanarak veri almak için bazı teknik gereksinimlere ihtiyaç duyarlar. Z39.50 standardı bunlardan biridir.

Z39.50 bilgisayardan bilgisayara bilgi alışverişini sağlayan, ISO 23950 numaralı uluslararası bir standarttır. Öncelikle bibliyografik veri tabanlarından data almak için kullanılır (Volckaert, 2018, s. 12) aslında Amerikan Ulusal Bilgi Standartları Kurumu

(NISO) tarafından 1988’de kullanılmaya başlanmıştır. (ResearchSoft, 2018, s. 475).

Sonuç ve Değerlendirme

Kullanıma sunulan çok fazla sayıda web tabanlı bibliyografik yönetim programı olması programların birbirinden farklarını ve güçlü yanlarını anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu konuda programların özelliklerini veren ve değerlendiren çalışmalar kullanıcıların bu programları anlamasını ve kullanımını kolaylaştıracaktır.

İncelenen programlardan EndNote programı, Mendeley ve Zotero’ya göre oldukça fazla özelliğe sahip olduğu görülmüştür. Fakat buna karşın bu üç programda da bir bilim dalına yönelik bir özel menü, kısayol tuşu görülememiştir.

EndNote dahili yeni referans ekleme editöründe üslü sayı girmeyi, sayılara taban sayısı girmeyi sağlamaktadır. Ama bu özellikler daha özel olarak şekillendirilebilir. Örneğin programlarda sosyal bilimler modu, fen bilimleri modu şeklinde farklı modlar geliştirilerek bu alanlarda ihtiyaç duyulabilecek menü seçenekleri eklenebilir. Yapılan mod seçimine göre kullanılabilecek olan tuşlar görüntülenirken, seçimle alakalı olmayan kısayollar, menü seçenekleri gizlenebilir. Bu daha az tuş arasından ihtiyaç olan tuşlara daha kolay ulaşım sağlar, göz yorulmasını azaltır ve programı sadeleştirir.

Local Library Mode, Online Search Mode, Integrated Library & Online Search Mode, Activity Feed, Match Case, Match Words EndNote programında bulunan ve diğer programlarda olmayan kısayol tuşlarıdır. Compressed Library, Find and Replace, Import Filters, Connection Files, Web of Science(View Related Records, Create Citation Reports), Show/Hide Selected Reference, Records Summary, Create Smart Group, Manuscript Matcher, Go To Word Processor, Term Lists, Sort Library, Library Summary, Manuscript Template Menüleri EndNote programında bulunan işlevsel menülerdir.

Mendeley ve Zotero’da bulunan Mendeley Search ve Add Items by Identifiers özellikleri, açılış ekranında arama yaparak referans ekleyebilen çok pratik ve önemli (Esgin, 2019, s. 156) özelliklerdendir. Bu özellik EndNote’ta da bulunmasına karşın aynı özelliğe EndNote’ta ulaşmak için: Online Search kısayol tuşu ve veri tabanı bağlantısının seçilmesi gerekmektedir.

EndNote programında bulunan yeni referans ekleme esnasında sunulan referans türü sayısı Mendeley ve Zotero programından fazladır. EndNote ve Mendeley programlarındaki referans tanımlama alanı sayısı Zotero programından fazladır. Yeni referans oluşturma penceresinde EndNote programında birçok kısayol sunulmaktadır. Bunlar: Find Reference Updates, Open Link, Open File, Run Spell Check, Mark As Read, Attach Figure, Format Bibliography, Go To Wordprocessor, Font, Size, Bold, Italics, Underline, Plain, Super Script, Sub Script, Symbol Font, Change Case, View Source Record, View Related Records, Layout PDF Panel, Close PDF, Save PDF, Print, E-Mail PDF, Yukarı Ok, Aşağı Ok. Bu kısayol tuşları kullanıcının işlemlerini oldukça kolaylaştıran ve diğer programların yeni referans penceresinde bulunmayan işlevsel tuşlardır. Menü seçeneklerinin işlevleri inceleme bölümünde anlatılmıştır.

EndNote Term List özelliği referansları elle girmeyi oldukça hızlandıran ve kolaylaştıran bir özelliktir. Ana bilim dalına göre eser adı, yazar adı, yayıncı, dergi adı listeleri hazırlanıp kullanıcıya ayrıca sunulabilir. Kullanıcı bu hazır listelerden ihtiyacı olanı alıp

programa ekleyerek, elle referans girişlerini daha pratik hale getirebilir. Term List veya düzenlenebilir terim listesi özelliği Mendeley ve Zotero programlarında bulunmamaktadır. Türlerine göre referanslar için tanımlanması gereken bilgiler, tezin Üçüncü Bölümünde “Referans Bilgilerini El İle Girmek” (Esgin, 2019, s. 30) kısmında belirtilmiştir.

İncelenen programlarda referans tanımlama bilgisi eksik ya da hatalı olduğunda uyarı ya da işaret verebilecek herhangi bir özellik bulunmamaktadır. Programlar, eksik tanımlama bilgisi bulunduğunda bu referansa atıf yapılmasını engellemelidir. Aksi takdirde atıf eksik bilgiyle oluşturulmaktadır. Bu durum hazırlanan tez ve makalenin reddedilmesi sebebiyle büyük zaman kaybına yol açar. Bu referanslar kütüphane listesinde farklı bir renkle listelenebilir.

Web sitelerindeki arama sonuçlarında aktarım yapılırken, yayınevi bilgisi, ISBN bilgisi her zaman aktarılamamaktadır. Veri tabanları haricindeki web sitelerinden PDF, kitap, makale vb. referansların künye bilgilerinin tamamının aktarılabilmesi için geliştirmeye ihtiyaç bulunmaktadır.

Üç programda gerek dahili olarak gerekse web hizmeti olarak atıf çıktı sitili biçimlendirmeye imkân tanımaktadır; fakat bu işlem programın gerektirdiği yöntemi ve atıf biçiminin gereklerini bilme gibi durumlardan dolayı biraz zorlu olabilmektedir. Atıf çıktı sitili biçimlendirme işleminin kullanıcılara bırakılmak yerine ilgili birim kütüphanecileri tarafından hazırlanılıp dağıtılması programın kullanımını basitleştirecektir. Bu yöntemle bibliyografik yönetim programı kullanımının çok büyük oranda artacağı kanaatindeyiz. En yaygın kullanılan atıf çıktı sitili sistem dosyası formatlarından biri olan .csl formatı EndNote tarafından desteklenmemektedir. Kendi sitil kütüphanesi zengin bile olsa bu yaygın kullanılan formatın desteklenmemesi önemli bir eksikliktir. CSL formatı Mendeley ve Zotero tarafından desteklenen büyük bir sitil havuzuna sahip bir atıf sitili formatıdır (citationstyles.org, 2019). Programlarca ortak bir atıf çıktı sitilinin benimsenmesi araştırmacıların birbirlerinden atıf çıktı sitili format dosyasının teminini kolaylaştıracak ve de programın yaygınlaşmasını sağlayacak diğer bir husustur.

İnceleme ve karşılaştırma bölümlerinde belirtilen program özelliklerine dair geliştirme önerileri, programların güçlü olan yönleri tezin sonuç bölümünde vurgulanmıştır. Özellikleri kıyaslama tablolarında detaylı bir şekilde belirtilen program yeteneklerinin diğer programlarla kıyaslaması yapılmıştır. Değerlendirme bu şekilde olduğunda ortaya kapsamlı bir sonuç çıkmaktadır. Çalışmada yer alan bu bilgiler özellikle program geliştiricilerinin, konuya ilgisi (Esgin, 2019, s. 160) olan akademisyenlerin ve bilim insanlarının ilgisini çekecektir. Bilimsel çalışma alanında hizmet veren bibliyografik yönetim yazılımlarının gelişimlerine dair yapılan bu önerilerin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ansari, S. ve Gadge, J. (2012). Architecture For Checking Trustworthiness Of Websites. *International Journal of Computer Applications*, 44(14), 22–26. doi:10.5120/6332-8706
- Bartling, S. ve Friesike, S. (2014). *Opening Science : The Evolving Guide On How The Internet Is Changing Research, Collaboration And Scholarly Publishing*. Springer Verlag.
- Bertrand, D. ve Bader, C. R. (1980). Storage and Retrieval of Bibliographic References Using a Microprocessor System. *International Journal of Bio-Medical Computing*, 11(4), 285–293.

doi:10.1016/0020-7101(80)90033-1

ebsco.com. (2019). What is Bibliographic Management Software? 16 Mayıs 2019 tarihinde https://connect.ebsco.com/s/article/What-is-Bibliographic-Management-Software?language=en_US adresinden erişildi.

endnote.com. (2019a). EndNote Main Page. 4 Ocak 2020 tarihinde <http://endnote.com> adresinden erişildi.

endnote.com. (2019b). Connection Files. 4 Ocak 2020 tarihinde https://endnote.com/downloads/connection-files/?wpv_aux_current_post_id=9671&wpv_view_count=3636-TCPID9671&wpv_paged=414 adresinden erişildi.

Esgin, M. (2019). *Çok Kullanılan Web Tabanlı Bibliyografik Yönetim Programları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kali, A. (2016). Reference Management: A Critical Element Of Scientific Writing. *Journal of Advanced Pharmaceutical Technology and Research*, 7(1), 27. doi:10.4103/2231-4040.169875

Kunin, C. M. (1985). Managing Bibliographic Citations Using Microcomputers. *The American Journal of Medicine*, 78(4), 627–634. doi:10.1016/0002-9343(85)90406-1

mendeley.com. (2019a). Reference Management Software-Research Network. 4 Ocak 2020 tarihinde https://www.mendeley.com/?interaction_required=true adresinden erişildi.

mendeley.com. (2019b). The Mendeley Web Catalog. 4 Ocak 2020 tarihinde <https://www.mendeley.com/guides/web/02-paper-search> adresinden erişildi.

ResearchSoft, T. (2018). *EndNote V9 Users Guide: Windows Version 9*. Thomson ResearchSoft. https://support.clarivate.com/Endnote/s/article/EndNote-9-Manual?language=en_US adresinden erişildi.

Volckaert, M. (2018). *EndNote X9 User's Guide*. Netherlands: www.researchsoftware.com. https://researchsoftware.com/sites/researchsoftware.com/files/files/product_attachments/EndNote_X9_Training_guide_EN_20181102.pdf adresinden erişildi.

wikipedia.org. (2019). Comparison Of Reference Management Software. 4 Ocak 2020 tarihinde https://en.wikipedia.org/wiki/Comparison_of_reference_management_software adresinden erişildi.

zotero.org. (2019). Your Personal Research Assistant. 4 Ocak 2020 tarihinde <https://www.zotero.org/> adresinden erişildi.

ARŞİV DÜNYASI

Cilt: 6 - Sayı: 2

TANBÛRÎ NUMAN AĞA (1750?-1834)

TANBÛRÎ NUMAN AGHA (1750?-1834)

Emekli Öğr. Gör. Talip MERT

Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

tmert@marmara.edu.tr

Öz

Tanbûrî Numan Ağa, Osmanlı musikisi tarihinde çok değerli bir yere sahip musiki erbabındandır. Sarayın Enderun mektebinde eğitim alması, orada önce çavuş daha sonra da musâhib olarak bulunması Numan Ağa'ya parlak bir istikbal hazırlamıştır. Numan Ağa, musiki hayatının en parlak, en verimli devrini II. Mahmud'un saltanat yıllarında (1808-1839) yaşamış ve onun padişah olduğu bir zamanda 1834'te de vefat etmiştir. Sarayda olduğu sürece padişahın huzurunda yapılan musiki meclislerinde her zaman yer almış, tanbûru ile bu meclislerin aranan sazendelerinden olmuştur. Numan Ağa asıl şöhretini daha çok sâzendeliğine ve saz eserleri besteciliğine borçludur. Her ne kadar bazı şarkıları varsa da onu esas büyük yapan, eserleriyle günümüze getiren bestelediği çok başarılı saz eserleridir. Doğum tarihi ve doğum yeri hakkında henüz herhangi bir arşiv belgesi olmayan Numan Ağa'nın, boşandığı Emetullah adlı bir eşi ile Mehmed Ârif, Mustafa Vâhid (d.1820), Ahmed Muhtar (d.1823) adlı üç oğlu ve Şerife Âişe adlı bir kızı vardır. Musiki tarihlerinde hep sözü edildiği gibi Tanbûrî Zeki Mehmed Ağa, Numan Ağa'nın oğlu değildir ve aralarında bir akrabalık bağı da görülmemektedir. Bu araştırmayla ortaya çıkan en büyük gerçek de budur. Bu bilgilerden başka Numan Ağa'nın iki tane eşi olmalı. En büyük oğlunun annesinin ismi mevcut belgelerde yoktur. En küçük kız Şerife Ayşe'nin annesi hakkında da herhangi bir kayıt görülmemiştir. Kendisine dedesinin adı verilen Numan Ağa'nın ilmiye mensubu kadı olan İbrahim adlı bir de kardeşi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Numan Ağa, Tanburi, Bestenigâr, Makam, Musiki, Enderun.

Abstract

Master Tanburi Numan was a member of the Ottoman Empire Music Association and played a very crucial role in the Ottoman Music History. Completing his education in the School of Palace (Enderun) and working as a sergeant and an artist (musâhib), respectively, contributed to his career development substantially. His music career had peaked during the reign of Madmud II (1808-1839) and he died in 1834, when Mahmud II was still the Sultan of The Ottoman Empire. He actively participated in the music associations, held in the presence of the Sultan and was one of the most popular musicians in these types of communities. His skills in playing Turkish musical instrument (tanbur) and composing instrumental works were the real factors in building his great reputation. In the present time, although there are some well-known songs of his, what carried his reputation through the centuries with success are his instrumental works. His wife's name was Emetullah. They had three sons, Mehmed Ârif, Mustafa Vâhid (b.1820), Ahmed Muhtar (b.1823) and a daughter, Şerife Âişe. As discussed in some music history resources, Master Tanburi Zeki Mehmed was not Master Numan's son. On the contrary, they did not have any relationship, which may be the greatest truth found out by this research. Master Numan, named after his grandfather, had also a brother, Ibrahim, who was working as a judge

Keywords: Numan Ağa, Tanburi, Bestenigâr, Mode, Musiki, Enderun

Numan Ağa'nın Hayatı

Tanbûrî Numan Ağa hakkında Yılmaz Öztuna özetle şu bilgileri vermektedir: “Hem şarkı, hem saz eserleri bestekâridir. Enderun'da yetişen Numan Ağa orada tanbûr hocası oldu. “Çavuş” pâyesi aldı ve sonradan padişaha musâhib oldu. Oğlu ve talebesi Bestekâr Tanbûrî Zeki Mehmed Ağa (1797-1846)¹ ve onun oğlu meşhur saz eserleri bestekârı Tanbûrî Büyük Osman Bey'dir. En meşhur Bestenigâr ve Şevk-Efzâ Peşrevleri Numan Ağa'nınkilerdir... Zamanımıza kalan eserleri 59 şarkı, 1 beste, 1 yürük semâi, 6 peşrev ve 6 saz semâisidir.” (Öztuna, 1974). Öztuna, Numan Ağa ile ilgili daha başka bilgilerin yanı sıra mevcut bestelerinin listesini de vermektedir. Ancak bu yazının konusu Numan Ağa'nın sanat yönü değil onun arşiv belgeleriyle ortaya konan hayat yönü yani biyografisidir. Ve onun hayat yönü ile ilgili ortaya çıkan bir büyük gerçek vardır. O gerçeğe göre Numan Ağa'nın Zeki Mehmed adlı bir oğlu yoktur. Zeki Mehmed Ağa'nın baba adı Ahmed, doğum yeri ise Ortaköy'dür (Şer'i Siciller Arşivi, 153 / 23a.)

III. Selim ve II. Mahmud devrinin ünlü bestecisi ve tanbûrîsidir. Numan Ağa ile ilgili en sağlam ve doğru bilgiler çağdaşı ve enderûndan yakın arkadaşı olan Hızır İlyas Efendi'nin “*Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniye* veya kısaca *Tarih-i Enderûn*” adıyla meşhur olan eserinde bulunmaktadır. Kaldı ki bu eser sadece Numan Ağa'yı değil o devrin musiki tarihinin de baş kaynağıdır. Ama bu eserde o devir bestekârlarıyla ilgili verilen bilgiler de yeterli değildir. Ama arşiv araştırmalarında anahtar kelime olarak işe yaramaktadırlar. *Tarih-i Enderûn*'da Numan Ağa ile ilgili verilen bilgiler sırasıyla şunlardır:

İlyas Efendi'nin Numan Ağa ile ilgili ilk kaydı 14 Ağustos 1812 (05.Ş.1227) tarihlidir. Burada İlyas Efendi, o gün öğle saatlerinde Sultan II. Mahmud'un sandal ile Sultaniye'ye gittiğini orada sırasıyla önce pehlivan güreşi, arkasından tüfek atışları, son olarak da ince saz heyetinden fasıl dinlediğini anlatıyor. Bu fasılda icra edilen ilk eser “Bir devlet için çerha temennâdan usandık / Bir vuslat için ağıyâre müdâradan usandık” adlı beste imiş. Hızır İlyas Efendi bu eseri padişahın çok beğendiğini ifade ediyor ve fasılda bulunan hânende ve sâzendeleri sıralıyor. Bunlar arasında Numan Ağa'dan da “tanbûr çalan Çavuş Numan” diye söz ediyor. Bu fasılda bulunan diğer hânende ve sazandeler: Kemânî Ali Ağa, Musâhib Kemanî İsmail Ağa, Şirin Ârif Ağa, Musâhib Zeki Ağa, Musâhib Neyzen Yekçeşm, Dürbinî-zade Musâhib Miskâlî Mustafa Efendi.²

Numan Ağa'dan bahseden diğer bir kayda göre 16.Ş.1227 (25.08.1812) tarihinde II. Mahmud Arnavutköy civarında bulunan İzzet Mehmed Paşa Köşkü'nde Arazbar faslı yaptırmış ve Numan Ağa'nın bu fasılda çaldığı peşrev padişahı çok memnun etmiş (Hızır İlyas Efendi, 1276, s. 15-16).

II. Mahmud, İstanbul'un çeşitli yerlerine sık sık seyahatler tertip etmiş ve bu seyahatlerinde devrinin meşhur hânende ve sazandelerini de beraberinde götürüp fasıllar yaptırmıştır. Bu fasıllardan üçüncüsü Eyyüb Bahariye yalısında olmuş, Numan Ağa burada yapılan fasılda da bulunmuş ve “...Numan Ağa dahi biraz bâlâ pervaz görünerek nevâ-yı âha demsâz ve me'ser-i nağmeler ibrâzı ile vâsıl-ı semt-i Irak-ı Hicaz olmağla hitâmında muâmele-i tahsîn ve âferine reside...” olmuştur (Hızır İlyas Efendi, 1276, s. 15-16).

¹ Osmanlı Arşivi (O.A.) Nüfus defterleri (NFS.d) 54 / 5, Musâhib-i Şehriyârî Mehmed Zeki Efendi b. Ahmed (45) yaşında kaydı vardır. Bu durumda Zeki Mehmed Ağa'nın doğum tarihi 1797 olmaktadır.

² Bu eser Nâilî-zade Ali Dede'nin güftesi Bağdatlı Ruhi'ye ait Şehnâz-Buselik ağır Remel bestesidir.

“Çerağ şoden Çavuş Numan Ağa be-unvan-ı Musâhib-i Şehriyârî Mabeyn çavuşlarından Kiler’de Tanbûrî Numan Ağa serhengân arasında müştehir ve iltifat-ı şeh-i devrân ile müftehir iken çerağlıktan başka bir şey emel etmediğinden hâline çesbân bir nân-pâre ile musâhiblik ihsan buyrulduğu beyana şâyan oldu.” (Hızır İlyas Efendi, 1276, s. 120).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Teşrifat Defterlerinde (453/39) Numan Ağa’ya musâhiblik tevcihi tarihi olarak 29 Mart 1817 (11.Ca.1232) tarihi verilmektedir.

Topkapı Sarayı Arşivi’nde (126/12) bulunan bir belgede Tanbûrî Numan Ağa “sakallı musâhibler” arasında adı geçmektedir.

Numan Ağa’nın “hâline çesbân bir nân-pâre ile çerağ” buyrulması ile ilgili Osmanlı Arşivi’nde şöyle bir belge vardır ve nerede olduğu da ortaya çıkmaktadır. Arşiv belgelerinin başında yer alan devlete dua kısmından sonra şu bilgiler yer almaktadır:

“... Arzuhal-i kulları oldur ki;

Hüdâvendigâr Sancağı’nda, Edremid nahiyesinde vâkı‘ Küretepesi nâm karye ve gayriden 42.693 akçe zeâmete mutasarrıf Enderûn-i Hümâyûn gediklilerinden Yusuf kulları fevt olup zeâmeti mahlûl olmağla merâhim-i aliye-i şâhane [lerinden] mercûdur ki zeâmet-i mezbûru bu kullarına sadaka ve ihsan buyrulmak bâbında emr ü fermân şevketlû... Padişah-ı âlem-penâh... Hazretlerindir.

Numan

Musâhib-i Hazret-i şehriyârî

Numan Ağa’ya tevcih olunan bu zeâmetin eski sahibi Yusuf Ağa’nın 1214 senesinden beri de bu zeâmete mutasarrıf olduğu kaydı vardır. Bundan sonraki kayıt 12 Şubat 1818 (05.R.1233) tarihli olup bu kayıt da şöyledir:

“Şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümayûn... Mûcebince Enderûn-i Hümâyûn gediklisinin fevtinden zeâmeti muayyen olan 1000 gurus mîrisin teslim-i hazine-i âmire eylemek üzere defterdar-ı asr olanlara telhisli sahib-i arzuhal mûmâ ileyhe bâ-mukâbele nâme tevcihi şurûtundandır. Ferman devletlû sultanım hazretlerindir. 05.R.1233.

İzzetlû defterdar effendi

“Şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümayûn... Mûcebince ve nizamı üzere tanzim ve tevcihini telhis eyliyesin deyu buyruldu. 13 Şubat 1818 (06.R.1233).”

Arz-ı bendeleridir ki;

Hüdâvendigâr Sancağı’nda, Edremid nahiyesinde vâkı‘ Küretepesi nâm karye ve gayriden 42.693 akçe zeâmete mutasarrıf Enderûn-i Hümâyûn gediklilerinden ve çukadarân-ı hazret-i şehriyârîden Yusuf Ağa kulları fevt olup zeâmeti mezkûre mahlûl müteveffâ-yı mûmâ ileyhin mahlûlünden kendûye tevcih buyrulmasını müsted’î Musâhib... Numan Ağa kullarının rikâb-ı kamer-tâb-ı mülûkâneye ref’ ve takdîm eylediği işbu arzuhalin bâlâsına “ihsan-ı hümayûnum olmuştur” deyû... Sudûr eden hatt-ı hümayûn-i... Şâhane ve ihrâc olunan derkenarlar ve sâdır olan ferman-ı âlîleri mûcebince zeâmet-i mezkûrun ber-mûceb-i şurût icab eden 1000 gurus gedik-i mîrisi hazine-i âmireye teslîm ettirilmiş olduğu malûm-i devletleri buyuruldukta mûcebince müteveffâ-yı mûmâ ileyhin mahlûlünden zeâmet-i mezkûre gediğiyle... Numan Ağa kullarına tevcih ve beratı i’tâ olunmak bâbında emr ü fermân devletlû... Sultanım hazretlerindir.

Telhîs mücebince müteveffâ-yı mûmâ ileyhî mahlûlünden zeâmet-i mezkûre gediğiyle mûmâ ileyh Numan Ağa'ya tevcih ve beratı i'tâ olunmak buyruldu. 21 Şubat 1818 (14.R.1233). Bu son buyruldu ile Numan Ağa'nın zeâmeti tevcih olunmuş oldu (Osmanlı Arşivi, 2/54).

Numan Ağa Aleyhine Açılan Nafaka Davası

Tanbûrî Numan Ağa'nın 1825'te boşandığı eşi ve çocukları Mustafa Vâhid ve Ahmed Muhtar'ın anneleri Şerîfe Emetullah Hanım'ın açtığı nafaka davası şöyledir:

“Husûs-i âti'z-zikrin mahallinde ketb ve tahrîri iltimas olunmağın bu fakîr bi-nefsihi mahrûsa-i Galata'ya muzâfa'a kasaba-i Beşiktaş'ta Sinan Paşa-yı Atîk Mahallesi'nde sahil-i bahrde vâkı' Arayıcıbaşı Sahilhanesi demekle ma'rûf nâm sahilhaneye varıp zeyl-i kitabda muharrerü'l-esâmî Müslimîn huzurunda akd-i meclis-i şer'-i şerif-i nebevî eyledikte sahilhane-i mezkûrede sâkine ve zatı Müslimîn-i mezkûrîn tarifleriyle muarrefe olan işbu bâisetü hâzihi'l-kitab Şerîfe Emetullah Hanım ibnetü es-Seyyid Mustafa meclis-i şer'-i şerif-i enver-i lâzımı't-tevkîrde zevc-i sâbıkı Musâhib-i Hazreti Şehriyarîden Numan Ağa ibni Mehmed Ârif ibni Numan'ın li-ebeveyn er karındaşı tarafından husus-i âtîde vekili olduğu eşrâf-ı kuzât-ı kirâmdan Salim Efendi ibni Ahmed vekili Ahmed Ağa ibni Ebubekir nâm kimesneler şehâdetleriyle sâbit olan Mustafa Ağa mahzarında takrîr-i kelâm ve ifade-i merâm edip mûmâ ileyh Numan Ağa ile zevciyet beynimizde kâime iken mûmâ ileyhîn firaşından hâsılan ve benden mütevellidân bi-hakkı'l-hıdâne hacr ü terbiyemde olan ve tahmînen beş yaşında Mustafa Vâhid ve yirmi yedi aylık Ahmed Muhtar nâm sağîranın nafaka ve kisveye eşedd-i ihtiyaçla muhtac olmalarıyla sağîran-ı mezbûranın nafaka ve kisve ve sâir levâzım-ı zarûriyesi için babaları mûmâ ileyh Numan üzerine kibel-i şer'den kadr-i ma'rûf meblağ farz ve takdîr olunmak bi'l-hıdâne matlûbumdur dedikte gıbbe't-tasdîk hâkim-i mevkı'-i sadr-ı kitab tûbâ lehû hüsn-i meâb efendi hazretleri dahi sağîran-ı mezbûran Mustafa Vâhid ve Ahmed Muhtar'ın her birine beşer kuruştan beher yevm onar kuruş işbu tarih-i kitabdan bi't-terâdî (terâzı) nafaka ve kisve baha ve sâir levâzım-ı zarûriye için farz ve takdir buyurup meblag-ı mefrûz-i mezkûru sağîran-ı mezbûranın nafaka ve kisve ve sâir levâzım-ı zarûriyelerine harc ve sarfa ve lede'l-iktizâ istidâneye ve 'inde'z-zafer babaları Numan Ağa üzerine rücûa hâdmeleri ve vâlideleri Şerife Emetullah Hanım'a izin vermeğîn mâ vakaa bi't-taleb ketb olundu fî 29 Kasım 1825 (17.R.1241) (Şer'i Siciller Arşivi, 150 / 12a.)

Numan Ağa'nın Birinci Muhallefâtı

Mahrûse-i Galata'ya muzâfa'a kasaba-i Beşiktaş'ta Sinan Paşa Mahallesi'nde sâkin iken bundan [akdem] vefat eden Musâhib-i hazret-i Şehriyârî es-Seyyid Numan Ağa bin Mehmed Ârif'in verâseti sulb-i kebîr oğlu

es-Seyyid Mehmed Ârif Bey ve sulb-i mürâhik oğlu
es-Seyyid Mustafa [Vâhid] Bey ve sulb-i sağîr oğlu
es-Seyyid Ahmed Bey ve sulbiye sağîre kızı
Şerife Âişe Hanım'a

münhasıra olduğu lede's-şer'-i'l-enver zâhir ve nümâyan olduktan sonra mürâhik-ı mezbûr ve

sağiran-ı mezbûrânın evân-ı rüşd ve sedâdlarına değin emvallerini hıfza ve umûrunu rü'yet kibel-i şer' den vasî nasb olunan Enderun-i Hümâyûn'dan muhrec es-Seyyid Mehmed Ağa ibni Mustafa ve mezbûr es-Seyyid Mehmed Ârif Bey taleb ve iltimaslarıyla tahrîr ve bey' ve taksim olunan tereke-i mütevaflâ-yı mezburdur ki ber-vech-i âtî zikr olunur. 15 Eylül 1834 (11.Ca.1250).

Tablo 1. Numan Ağa'nın Birinci Muhallefâtı

Eşyanın cinsi	Adet	Fiyat
Beyaz Françe şalı		0051.00
Köhne (...) nâfe kürk		0090.00
Aba kukuleta		0040.00
Köhne çuka cübbe kaplı samur kürk		0101.00
Sağır samur kürk		0056.00
Şâlî kukuleta		0018.50
Şâlî pantolon nîmten		0024.00
Bez pantolon nîmten	03	0020.50
Köhne çuka pantolon, nîmten		0027.10
Çuka pantolon nîmten		0026.00
Çuka setrî		0070.00
Çuka nurti?		0061.00
Çuka setrî		0066.00
Sepet, sandık ve hurdevât		0016.00
Çakşır başlık		0030.00
Kehrubâ imame dühan çubuğu	02	0351.00
Fanila, pantolon, nîmten		0015.00
Peştahta saati		0250.00
Kehrubâ imame		0100.00
Peştahta saati		0250.00
Kehrubâ imame		0100.00
Bohça hurdevât		0006.50
Peştahta (pîştahta)		0040.00
Dürbün simlice		0032.50
Kır bârgir maa takım, re's	01	0905.00
Zenciye carıye, be-nâm Fedai	01	1500.00
Nakd-i mevcud		0455.00
Yekûn		<u>4352.00</u>
[Borç ve masraflar]:		
Deyn-i müsbet Fatma Hatun		1000.00
Dellâliye		0078.00
Kaydiye		0007.00
Yekûn		1085.00
[Miras taksimi]:		
Hisse-i ibn [Mehmed Ârif Bey]		0910.08
Hisse-i ibn [Mustafa Vâhid]		0910.08
Hisse-i ibn [Ahmed Muhtâr]		0910.08
Hisse-i bint [Şerife Âişe]		0455.04
Para fazlası		0000.02

Mahalle-i mezkûrda kâin lede'l-ahâlî ve'l-cîrân ma'lûmü'l-hudûd ve'l-müştemilât beher şehr otuz akçe icâre-i muacceleli bir bâb vakıf menzil müteveflâ-yı mezbûrun hayatında

bi'l-icâreteyn sûret-i tasarrufunda olup ba'de vefâtihî dört sehim itibâriyle;

Bir sehmi sulb-i kebîr oğlu mezbûr Mehmed Ârif Bey'e ve,

Bir sehmi sulb-i mürâhık oğlu mezbûr Mustafa Bey'e ve,

İki sehmi sağırân-ı mezbûrâna intikâl-i âdi ile ba'de'l-intikâl sağırân-ı mürâhık-ı mezbûrânın vasîleri es-Seyyid Mehmed Reşid mürâhık-ı mezbûr ve sağırân-ı mezbûrânın menzil-i mezkûrda olan üç sehim hisse-i şâyia-i mezkûrelerini bi'l-izni'ş-şer' ve bâ-ma'rifet-i mütevellî el-yevm bedel-i misli idüğü ihbâr olunan 13.875 guruşa bi'l-vesâye âhara ferağ ve bedel-i ferağ olup mürâhık-ı mezbûr ve sağırân-ı mezbûrâna teberru' olunan meblağ-ı mezkûr 13.875 guruşu vasiyy-i mezbûr bi'l-vesâye kabz eyledikten sonra meblağ-ı mezkûr 13.875 guruş ile mürâhık-ı mezbûr ve sağırân-ı mezbûrânın bâlâda muharrer hisse-i irsiyeleri olan cem'an 2275,5 guruş ki min haysi'l-mecmû' 16.150,5 guruşu mürâhık-ı mezbûr ve sağır-ı mezbûrun valideleri Şefîfe Emetullah binti es-Seyyid Mustafa'ya vasiyy-i mezbûr edâne ve teslim eyledikte ol dahi istidâne ve kabz edüb zimmetinde mürâhık-ı mezbûr ve sağırân-ı mezbûrâna vâcibü'l-edâ deyni olduğunu ba'de'l-ikrâr emr ile mezkûr Mehmed Ârif Bey meblağ-ı mezmû'-i mezkûr 16.150,5 guruşa kefâlet-i mutlaka-i sahiha-i şer'iiye ile kefil-i bi'l-mâl ve zâmin oldukta vasiyy-i mezbûr es-Seyyid Mehmed Reşid Ağa kefâlet-i merkûmeyi kabul eylediği işbu mahalle şerh olundu." (Şer'i Siciller Arşivi, 688/12-13).

Numan Ağa'nın İkinci Muhallefâtı

Mahrûse-i Galata'ya muzâfa'a Beşiktaş'ta Sinan Paşa-yı Atık Mahallesi'nde fevt olan Musâhib-i hazret-i Şehriyârî es-Seyyid Numan Ağa bin Mehmed Ârif'in zeyl defteridir: Asıl tarih-i defter Galata 15 Eylül 1834 (11.Ca.1250).

Ba'de'd-defter es-Seyyid el-Hac İbrahim ibni Es-Seyyid Süleyman zuhur edip müteveffa-yı mezbûr es-Seyyid Numan Ağa ibni Mehmed Ârif b. Abdullah'ın sülüs malından ancak zikr-i âti vesâya-yı muayyenesini tenfize ve mürâhık es-Seyyid Ahmed Muhtar Bey ve Şerîfe Âişe Hanım'ın dahi vakt-i rüşd ve sedâdına değin tesviye-i emirlerine bâ-hüccet vasiyy-i muhtarı olduğunu mürâhık-ı mezbûr ile sağırân-ı mezbûrânın üvey babaları ve vasiyy-i mensûbları olup tereke-i müteveffa-yı mezbûre bi'l-vesâya vâziu'l-yed olan bâlâ-yı defterde mezkûru'l-ism es-Seyyid Mehmed Reşid Ağa muvâcehesinde da'vâ ve müddeâsını lede't-tezkiye adaletleri zâhire es-Seyyid Ali Efendi ibni Mustafa ve ibn-i mezbûr es-Seyyid Mehmed Ârif Bey şهادetleriyle bi'l-muvâcehesinde ber-nehc-i şer'le ba'de'l-isbât ve'l-hükm müteveffa-yı mezbûrun zikr-i âti terekesi ve alacağı dahi zuhûr edip taksîm-i evvel münfesih olmağa ibni mezbûr es-Seyyid Mehmed Ârif Bey ve vasiyy-i mezbûr es-Seyyid el-Hac İbrahim Ağa taleb ve ma'rifetleriyle tahrîr ve bey' ve tekrar taksîm ve zeyl-i defter olunduğudur ki ber-vech-i âti zikr olunur 14 Şubat 1835 (15.L.1250).

Tablo 2. Numan Ağa'nın İkinci Muhallefâtı

	Eşyanın adı	Adedi	Fiyatı
01	Kuşhane sahan maa kapak 2, sağır tas 1, tepsi 1, mangal 1, leğen 1, ibrik 1	7	0150.00 guruş
02	Çit yorgan 2, çârşeb, şilte 1, çârşeb 1, yastık 1, yüz 1	6	0100.00 guruş
03	Eşya semeninden vasiyy-i mezbûr es-Seyyid el-Hac İbrahim Ağa zimmetinde olup kabz olunan		0782.00 guruş
04	Nühas semeninden Besim Efendi zimmetinde olup kabz olunan		0170.00 guruş
05	Müteveffa-yı mezbûrun bâlâda muharrer sahu'l-bâkı terekisi		3180.50 guruş 10 para
	Yekûn [brüt]		4387.50 guruş 10 para
	[Yekûndan çıkarılan meblağlar]		
	Mu'tekî Selim b. Abdullah'a verile deyu berâ-yı vasiyet-i müsbete bâ-hüccet		0500.00 guruş
	Üç kıt 'a Mushaf-ı Şerif için berâ-yı vasiyet-i müsbete bâ-hüccet		0380.00 guruş
	Kalemiyye-i zeyl ve kaydiyye		0012.50 guruş
	[Çıkarılan yekûn]		0892.50 guruş 10 para
	[Net yekûn]		3495.00 guruş
	[Mirasın taksimi]:		
	Hissetü'l ibni'l-mezbûr		0998.50 guruş 16 akçe
	Hissetü'l ibni'l-mezbûr		0998.50 guruş 16 akçe
	Hissetü'l ibni'l-mezbûr		0998.50 guruş 16 akçe
	Hissetü'l binti'l-mezbûre		0499.00 38 akçe

Mürâhik-ı mezbûr ile sağîrân-ı mezbûranın hisse-i merkûmeleri olan cam 'an 2496,5 guruş 10 akçe vâlideleri bâlâ-yı defterde ismi mezkûre Şerîfe Emetullah Hanım zimmetinde olduğu bu mahalle zeyl olundu.

Ba'de'z-zeyl bâlâ-yı şerh-i defterde muharrer dört sehm-i mu'ayyeneli bir bâb vakıf menzilden mürâhik-ı mezbûr ile sağîran-ı mezbûranın üç sehim hisseleri şerh-i mezbûrda tahrîr olduğu üzere mukaddemâ ferağ bedel-i mislinden noksan olup izn-i mütevellî dahi bulunmamağla zikr olunan üç sehim hisse-i şâyiayı vasiyy-i mezbûr es-Seyyid el-Hac İbrahim Ağa bi'l-izni'ş-şer'î ve bâ-marifet-i mütevellî ba'de'l-müzâyede ve inkıtâr'r-rağbeti'l-yevm bedel-i misli idüğü ihbar olunan 17.287,5 guruşun 345 guruşu menzil-i mekûmun dellâliyesine ve 100 guruşu harc-ı intikâline ve 175 guruşu işbu zeyl

harcına ve kaydiyesine sarf olunup ma'adası olan 16.667,5 guruşdan mürâhik-ı mezbûr es-Seyyid Mustafa Vâhid Bey'in sülûs hissesi olan 5555,5 guruş 40 akçe ve bâlâda muharrer eşyadan hisse-i irsiyesi olan 998,5 guruş 16 akçe ve müteveffâ-yı mezbûrun hayatında mutasarrıf olduğu mahrûse-i Bursa subaşılık zeâmeti bedel-i iltizamından müteveffâ-yı mezbûrun zükûr ve inâs evladına merhameten bâ-irâde-i seniyye-i mülûkâne seviyen ihsan buyrulan senevî 4080 guruşdan rub' hissesi olan 1020 guruşun işbu 1251 Haziran dühûlünde taksit-i evveli olup kabz olunan 510 guruş ki cem'an 7064 guruş 56 akçenin 6120 guruşu mürâhik-ı mezbûra dört kıt'a berat-ı âlişan ile tefevvüz olunan senevî 750 guruş faizli eshâmın muaccele ve resm-i dellâliyesine ve 280 guruşu harc-ı berat ve mehver ve tatbik ve odacı ücretine 350 guruşu işbu tarih-i zeyl Saferu'l-Hayrı guresine gelince beher şehir 100 guruşdan 3,5 ayda bâ-hüccet nafaka-i mefrûzasına sarf olunup ma'adası olan 314 guruş 56 akçe ve sağîr-i mezbûr es-Seyyid Ahmed Muhtar Bey'in kezâlik menzil-i merkûm bedelinden sülûs hissesi olan 5555,5 guruş 40 akçe ve bâlâda muharrer eşyadan hisse-i irsiyesi olan 998,5 guruş 16 akçe ve bedel-i iltizam-ı mezkûrdan hissesi taksit-i evveli olan 510 guruş ki cem'an 7064 guruş 56 akçenin 5865 guruşu kezâlik sağîr-i mezbûre dört kıt'a berat ile tefviz olunan senevî 718,5 guruş 10 para faizli eshâmın muaccele ve resm-i dellâliyesine ve 265 guruşu harc-ı berat ve mehver ve tatbik ve odacı ücretine 350 guruşu kezâlik 3,5 ayda bâ-hüccet nafaka-i mefrûzasına sarf olunup ma'adası olan 584 guruş 56 akçe sağîre-i mezbûre Şerîfe Âişe Hanım'ın kezâlik menzil-i merkûm bedelinden hissesi olan 5555,5 guruş 40 akçe ve bâlâda muharrer eşyadan hisse-i irsiyesi olan 499 guruş 38 akçe ve bedel-i iltizam-ı mezkûrdan taksit-i evveli hissesi olan 510 guruş ki cem'an 6565 guruş 18 akçenin 5610 guruşu kezâlik sağîre-i mezbûreye dört kıt'a berat ile tefvîz olunan senevî 687,5 guruş faizli eshamın muaccele ve resm-i dellâliyesine ve 244 guruşu eshâm-ı mezkûrenin harc-ı berat ve mehver ve tatbik ve odacı ücretine sarf olunup ma'adası olan 711 guruş 18 akçe ki cem'an mürâhik-i mezbûr ile sağîrân-ı mezbûranın malları olan 1610 guruş 10 akçenin 1500 guruşu bâ-hüccet ve bâ-kefil vâlideleri Şerîfe Emetullah Hanım zimmetinde olup ma'adası olan 110 guruş 10 akçe mürâhik-i mezbûr ile sağîrân-ı mezbûranın nafaka-i âtiyeleri için vasiyy-i mezbûr es-Seyyid el-Hac İbrahim Ağa yedinde olduğu işbu mahalle kayd olundu. 26 Haziran 1835 Fî selh [29].S.1251. (Şer'i Siciller Arşivi, 1388/17-19).

Numan Ağa'nın Çocuklarına Nafaka

"... Galata'ya muzâfa'a Kasaba-i Beşiktaş'da Sinan Paşa Mahallesi'nde sâkin iken bundan akdem vefat eden Musâhib-i hazret-i Şehriyârî es-Seyyid Numan Ağa bin Mehmed Ârif'in sulbi mürâhik oğlu es-Seyyid Mustafa Bey, sulbi sağîr oğlu es-Seyyid Ahmed Muhtar Bey [asaleten] ve sulbiye sağîre kızı Şerife Âişe Hanımın vasileri Enderûn-i Hümâyûn'dan muhrec işbu sahibü'l-kitab es-Seyyid Mehmed Reşid Ağa meclis-i şer'-i şerif-i enverde bi'l-vesâye takrîr-i kelâm ve ifade-i merâm edip ashab-ı hayrâtın merhûm İshak Halife vakfı müsakkafâtından olup mahalle-i i mezkûrda kâin beher şehir 30 akçe icâre-i müecceleli bir bâb vakıf menzil müteveffâ-yı mezbûrun hayatında bi'l-icâreteyn zabt-ı tasarrufunda olup ba'de vefâtihi dört sehmi itibariyle bir sehmi kebîr oğlu es-Seyyid Mehmed Ârif Bey'e ve üç sehmi sulbî evladları mezbûrun es-Seyyid Mustafa Bey, es-Seyyid Ahmed Muhtar Bey Şerife Âişe Hanım'a intikâl-i âdi ile ba'de'l-intikâl lâkin menzil-i mezkûr (...) harabe müşrif ve hâsılı harcına vefa etmediğinden ma'ada nafaka ve kisveye muhtaç olmalarıyla sığâr-ı mezbûrûnun menzil-

i mezkûrda olan üç sehim hisse-i şâyiaları ba'de'l-müzâyede ve intikâ'ı'r-rağbe yedi misli ile bâ-ma'rifet-i mütevellî âhara ferağ olunup bedeli defter-i kasama idhâl birle istiğlâl ve istirbâh olunup hâsıl olan nemâsıyla mürâhık-ı mezbûr ve sağıran-ı mezbûrân infak ve iksâ olunmak haklarında her vechile evlâ ve enfa' olmağın binâen aleyh mürâhık-ı mezbûrânın menzil-i mezkûrda olan üç sehim hisse-i şâyia-i mezkûrelerini ber vech-i muharrer ahâra ferağa [ve] kıl-i şer'den bana izin verilmek bi'l-vesâya matlûbundur. Dedikte fi'l-hakîka hal vasiyy-i mezbûrun takrîr-i meşrûhu üzere olduğu zeyl-i kitabda muharrerü'l-esâmî Müslimîn haberleriyle lede's-şer'-il-enver zâhir ve nümâyan olmağın hâkim-i mevkî'-i sadr-ı kitab tûbâ lehû hüsn-i meâb efendi hazretleri mürâhık ve sağıran-ı mezbûrânın menzil-i mezkûrda olan üç sehim hisse-i şâyia-i mezkûrelerini ba'de'l-müzâyede ve intikâ'ı'r-rağbe yedi misli ile bâ-ma'rifet-i mütevellî âhara ferâğ ve bedeli defter-i kassâma idhâl birle istiğlâl ve istirbâha ve hâsıl olan nemâsıyla mürâhık ve sağıran-ı mezbûrânı infak ve iksâyâ vasiyy-i mezbûr es-Seyyid Mehmed Râşid Ağa'ya izin verilmeğın mâ vakaa bi't-taleb ketb olundu fi 15 Eylûl 1834 (11.Ca.1250). [Şâhidler]:

el-Hac İbrahim b. Süleyman, Zaîm Mustafa Bey b. Mehmed, el-Hac es-Seyyid Ahmed b. İbrahim ve huddâm-ı mahkeme (Şer'i Siciller Arşivi, 688/12).

Numan Ağa'nın Çocuklarının Parasından Verilen Borç

"Mahrûse-i Galata'ya muzâfa'a Kasaba-i Beşiktaş'da Sinan Paşa-yı Atık Mahallesi'nde sâkin iken bundan akdem vefat eden Enderûn-i hümayundan muhrec es-Seyyid Numan Ağa ibni Mehmed Ârif'in sulb-i sağır oğlu es-Seyyid Ahmed Muhtar Bey ve sulbiye sağıre kızı Şerîfe Âişe Hanım'ın tesviye-i emirlerine vasiyy-i muhtarları es-Seyyid el-Hac İbrahim Ağa ibni es-Seyyid Süleyman meclis-i şer 'i şerîf-i enverde sağıran-ı mezbûrâna tashîhen li's-sakk vasi nasb olunan es-Seyyid Mehmed Emin Efendi ibni es-Seyyid Osman mahzarında ikrar ve takrîr-i kelâm edip vasileri olduğum sağıran-ı mezbûrânın müşterek mallarından 3134 gurus 48 akçe [yi] ben vasileri olarak kabz ve kendi umûruma sarf ve istihlâk etmemle meblağ-ı merkûm ile semeni işbu tarih-i kitaptan üç sene tamamına değin müeccel ve mevû'duna sağıran-ı mezbûrânın müşterek mallarından vasiyy-i mezkûr yedinden iştirâ ve kabz eylediğim bir cild *Ali Efendi Fetâvâsı* semeninden dahi 1410 gurus 57 akçe ki cem'an 4544,5 gurus 45 akçe deynimde sağıran-ı mezbûrâna vâcibü'l-edâ deynimdir dedikte gıbbe't-tasdîk sağır-ı mezbûr es-Seyyid Ahmed Muhtar Bey'in vâlidesi ve sağıre-i mezbûrenin dahi üvey vâlidesi olup zâtı ta'rîf-i şer'î ile muarrefe olan Şerîfe Emetullah Hanım ibneti es-Seyyid Mustafa ve üvey babaları Enderûn-i Hümayun'dan muhrec es-Seyyid Mehmed Reşîd Ağa iken es-Seyyid Mustafa ve sağıran-ı mezbûrânın karındaşları es-Seyyid Mehmed Ârif Bey meclis-i şer'-i şerîf-i enverde vasiyy-i mezbûr es-Seyyid Mehmed Emin Efendi mahzarında her biri ikrâr ve takrîr-i kelâm edip mukırr-ı mezbûr es-Seyyid el-Hac İbrahim Ağa'nın zimmetinde sağıran-ı mezbûrâna edâsı vâcib deyni olan meblağ-ı mecmû'-i merkûm 4544.5 gurus 45 akçe tarafeynden bi'l-emr-i ve'l-kabûl kefâlet-i mutlaka-i sahîha-i şer'îyye ile biz dahi kefil-i bi'l-mâl ve zâminiz dediklerinde gıbbe't-tasdîki's-şer'î mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu 12 Eylûl 1836 (fi selh Ca.1252) (Şer'i Siciller Arşivi, 1388, 17-19).

Şâhidler: Muhzır Reşîd Ağa ibni es-Seyyid Hasan Ağa tabî'i muhzır, es-Seyyid Ahmed Ağa tâbî'-i muhzır, Çukadar Mehmed Said Ağa, Küçük Ali Ağa tabî'i muhzır.

Numan Ağa'nın Kızı Şerife Ayşe Hanım'ın Bayram Harcamaları

“Mahrûse-i Galata'ya muzâfa'a Kasaba-i Beşiktaş'da Sinan Paşa-yı Atık Mahallesi'nde sâkin iken bundan akdem vefat eden Enderûn-i hümayundan muhrec es-Seyyid Numan Ağa ibni Mehmed Ârif'in sulbiye sağire kızı Şerife Âişe Hanım'ın tesviye-i umûruna bâ-hüccet-i şer'iyye vasiyy-i muhtarı işbu bâisü'l-kitâb es-Seyyid el-Hac İbrahim Ağa ibni es-Seyyid Süleyman meclis-i şer'-i şerîf-i enverde bi'l-vesâye takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i ani'l-merâm edip vasisi olduğum sağire-i mezbûre Şerife Âişe Hanım 'ıydiye elbiseye eşedd-i ihtiyaç ile muhtace ve hocaya bed'i dahi takarrüb edip malından dahi müsaade olmağla sağire-i mezbûrenin 'ıydiye elbisesine ve hocaya bed'inde mesârif-i malzemesine malından 500 gurusu harc ve sarfa kıbel-i şer'den bi'l-vesâye me'zûn olmak matlûbumdur. Dedikte fi'l-hakîka vasiyy-i mezbûrun bilcümle kelimât-ı meşrûhası vâkı'a mutabika ve meblağ-ı merkûm 500 gurusu dahi kadr-i ma'rûf idüğü zeyl-i kitabda muharrerü'l-esâmî Müslimîn haberleriyle lede's-şer i'l-enver zâhir ve mütehakkık olmağın hâkim efendi hazretleri sağire-i mezbûrenin 'ıydiyye elbisesine ve hocaya bed'inde mesârif-i malzemesine malından meblağ-ı merkûm 500 gurusu harc ve sarfa vasiyy-i mezbûr es-Seyyid el-Hac İbrahim Ağa'ya izin verilmeğın mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Fi 20 Eylöl 1836 (10.Ş.1252).

Şâhidler: es-Seyyid Hasan Ağa, tâbi'-i muhzır, Enderun-i Hümayun'dan muhrec es-Seyyid Mehmed Reşid Ağa, es-Seyyid Mehmed Ârif Bey (Şer'i Siciller Arşivi, 1425/19).

Numan Ağa'nın Kızı Şerife Ayşe Hanım'ın Mehr-i Müeccel Davası

Numan Ağa'nın tek kızı Şerife Âişe Hanım şu anda tespit edilemeyen bir tarihte Kahveci Mehmed Necib Ağa adlı birisiyle iki defa evlenmiş ama her ikisinden de boşanmışlar. Bununla ilgili mahkeme sicili şöyledir:

“Mahrûse-i Galata'ya muzâfa'a Kasaba-i Beşiktaş'ta Sinan Paşa-yı Atık Mahallesi'nde sâkine ve zatı mahalle-i mezbûre İmamı Mustafa Rakım Efendi b. Hasan ve Muhtar-ı Evvel el-Hac İbrahim Ağa ibni Süleyman nâm kimesneler tarifleriyle muarrefe olan Şerife Âişe Hanım ibnetü Numan Ağa kasaba-i mezkûre mahkemesinde meclis-i şer'î münîrde zevc-i muhâlî'ı Mehmed Necib Ağa ibni Ali muvacehesinde merkûm Mehmed Necib Ağa 1000 gurusu mehr-i müeccel tesmiyesi ile zevc-i dâhilim olup lâkin beynimizde adem-i hüsn-i muâşeretten nâşi ben hal'a tâlibe olduğum ecilden zimmetinde mütekarrer ve ma'kûdü'n-aleyh mehr-i müeccel-i mezkûr ile nafaka-i iddet-i ma'lûmem ve me'net-i süknâm dahi kendi üzerime olmak üzere 1265 senesi Zilka'de-i Şerîfesi'nin sekizinci günü [25 Eylöl 1849] merkûm Mehmed Necib Ağa ile (...) muhâla'a-i sahiha-i şer'iyye ile hal' olduğumda ol dahi hâl'-ı mezkûru ba'de'l-kabul kable'l-idde mehr-i müeccel-i mezkûr tesmiyesiyle merkûm Mehmed Necib Ağa yine beni tezevvüc ve dühûl etmiş ise de kezâlik beynimizde hüsn-i muâşeretimiz olmamağla zimmetinde mütekarrer ve ma'kûdü'n-aleyh mehr-i müeccel-i mezkûr 1000 gurusu hakkım ile nafaka-i iddet-i ma'lûmem ve me'net-i süknâm dahi kendi üzerime olmak üzere merkûm Mehmed Necib Ağa ile muhala'a-i sahiha-i şer'iyye ile hal' olduğumda ol dahi hâl'-ı mezkûru ba'de'l-kabul hukûk-i zevciyete müteallik da'vâdan tarafeynden her birimiz âharın zimmetini ibrâ ve iskât ve her birimiz ber-vech-i muharrer âharın ibrâsını kabul eyledik deyu mukirre-i mezbûre Şerife Âişe Hanım'ın sâdıra olan bi'l-cümle takrîr-i meşrûhunu merkûm Mehmed Necib Ağa tasdik eylediği bi'l-iltimas huzur 15 Ağustos 1850 (06.L.1266) (Şer'i Siciller Arşivi, 158/65).

Sonuç olarak söylenecek şey: Oldukça yakın bir tarihte yaşamış olmasına rağmen biyografisi çok az ve eksik bazı yanlışları bulunan Tanbûrî Numan Ağa'nın hayatı, ailesi, sanat çevresi hakkında daha net bilgilere ulaşılmış oldu. Yeni yeni bilgilere ulaşmak için epeyce de ipucu elde edilmiş oldu. Bundan sonrası arşivlerin tasnifine bağlıdır. Tasnif ilerledikçe daha fazla bilgilere ulaşılacağı şüphesizdir.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (t.y.). Sadaret Defterleri, 453 / 39?
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (t.y.). Muallim Cevdet tasnifi, Timar zeâmet evrakı (C. TZ) 2 / 54.
- Hızır İlyas Efendi (1276). Tarih-i Enderûn, Dâruttıbbâatî'l-Âmire, 15-16.
- Öztuna, Y. (1974). Türk Musikisi Ansiklopedisi (Cilt. 2, s. 105). Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1974, c. II, s.105.
- Şer'i Siciller Arşivi, Beşiktaş Mahkemesi 153 / 23a.
- Şer'i Siciller Arşivi, Beşiktaş Mahkemesi 150 / 12a.
- Şer'i Siciller Arşivi, Galata Mahkemesi 688 / 12, 13.
- Şer'i Siciller Arşivi, Galata Mahkemesi 688 / 12.
- Şer'i Siciller Arşivi, Kısmet-i Askeriye 1388 / 17-19.
- Şer'i Siciller Arşivi, Kısmet-i Askeriye 1418 / 39.
- Şer'i Siciller Arşivi, Kısmet-i Askeriye 1425 / 19.
- Şer'i Siciller Arşivi, Beşiktaş Mahkemesi 158 / 65.
- Topkapı Sarayı Arşivi, d. 126 / 12.

ARŞİV DÜNYASI

Cilt: 6 - Sayı: 2

TÜRK ARŞİVCİLER DERNEĞİ BAŞKANI MEHMET AKİF TERZİ İLE ARŞİVLERİN DURUMU ÜZERİNE RÖPORTAJ

Safiye BAYIKOĞLU

Marmara Üniversitesi

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi

safiye-bayikoqlur@hotmail.com

Benay ÖZBENT

Marmara Üniversitesi

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü 4.Sınıf Öğrencisi

Türk Arşivciler Derneği Başkanı Mehmet Akif TERZİ ile Türkiye’de arşivlerin durumu, geleceği ve dijital çağda neler yapılması gerektiği üzerine gerçekleştirdiğimiz röportajımız aşağıda sunulmuştur.

Soru 1) Arşivlerin bir kurum için kurumsal hafızayı temsil ettiğini biliyoruz ve her türlü kurumlar için önemli olduğunun farkındayız. Peki, sizce Türkiye'deki kurumlar, arşivlerin bu açıdan öneminin farkında ve gerektiği gibi bir arşiv süreci işletilebiliyor mu?

Türkiye’de arşivcilik aslında çok yeni bir dal. Osmanlı arşivleri üzerinde görüş bildirilirken üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi bölümleri arşivleri farklı şekilde algıladığı için arşivcilik sistemi yavaş yavaş oturmaya başladı.

Kendi arşivlerinin farkında olmayan kurumlar var. Biz hep söyleriz, arşivler bir milletin hafızasıdır. Bu hafızayı sadece milletler için değil kendi şahsımız için de kullanıyoruz. Nasıl ki bizim geçmişimize ait fotoğraflar, anı defterlerimiz, tuttuğumuz yıllıklar varsa devletlerin de kurumların da birer hafızası var. Bunları kaybettiğiniz zaman geçmişimizden aldığımız bir güç olmayınca geleceğe de bakamıyoruz.

Japonya’da Hiroşima’ya atom bombası atıldı. Bu dünyada çok büyük yankıları olan hala da devam eden kötü bir olaydır. Japonya şu anda tüm çocuklarını Hiroşima’ya götürüyor. Orayı gösteriyor. “Buraya atom bombası atıldı ve burada insanlar yok, oldu tabiat yok oldu biz bu şartlardan şimdiki Japonya’ya geldik. Bizim çalışmamız gerekiyor çalışırsak daha da iyiye gideriz” diyerek öğüt veriyor. Aslında bir bakıma da hafıza tazeliyor. Ülkemizde de şimdi

son 15-20 yıldan bu yana İstanbul'daki birtakım belediyeler Çanakkale'ye ve tarihi mekânlara gezi düzenliyor. Biz de Türk Arşivciler Derneği olarak bu gezileri yaptık. Çanakkale'ye gezi düzenledik. Oraya gittiğiniz de okuduğunuz kitaplardan izlediğiniz belgesellerden çok daha farklı bir havaya giriyorsunuz. Hafıza tazeliyorsunuz. Orada 150.000 şehitten bahsediliyor. Orada bir millet gençliğini yitirdi. Çok enteresan; o dönem lise öğrencilerinin büyük çoğunluğu orada şehit oldu; mezun veremediler. Oraya gittiğimde şunu fark ettim beraber gittiğimiz arkadaşlar da keza aynı şeyi fark etti ki bu insanlar arşivde çalışan bunların belgelerini gören tasnif eden insanlardı. Gittiklerinde çok daha farklı bir ruh haline girdiler. Düşünün ki öğrencileri götürdüğünüzde şunu dile getiriyorlar “Önceden Çanakkale Savaşı'nın böyle olduğunu bilmiyorduk kitaplarda yazıyor ama biz bunları böyle hissetmiyorduk.” Çanakkale'de bir millet geleceğini kurtardı. Biz şu anda bu röportajı yapıyorsak bile oradaki şehitlerimiz sayesinde. Hepimizin ailesinden de bir şehit, bir gazi vardır bu şekilde. Mesela benim dedem Çanakkale gazisidir. Dedemin savaştığı savaş aletleri kendi evimizde, kendi hafıza merkezimizde var. Bu da bir arşivdir. Bu da bir hafızadır. Bunları gündemde tuttuğumuz sürece geleceğe farklı bir şekilde bakabiliriz. Arşiv dediğimiz budur.

Kurumsal arşivler, Türkiye'de yine devlet kurumları itibarıyla askeriye arşivleri var. Ama bunlar çok düzenli değil. En son bütün arşiv malzemesinin Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerine devri gerekir diye bir kanun çıktı. Bununla beraber bu arşivlerin Devlet Arşivlerine intikali ile bizim buradaki yaptığımız düzen gibi araştırmacılara açık hale getirip onların da kullanımına sunulması gerekir. Tapu kadastroda “kuyûd-u kadime” dediğimiz eski kayıtlar arşivi var. Bunlar mahkemelerimiz tarafından hala kullanılır. Osmanlı Devleti'nden günümüze intikal eden ihtilaflı meseleler bu defter kayıtlarına bakılarak çözümleniyor. Örneğin elinizde Osmanlı döneminden kalma bir tapu senedi var. Mahkemeye müracaatta bulunuyorsunuz, Bizim dedemizden bir tapumuz var biz bunu okuttuk; Burdur'un şu köyündeki yerler bizimmiş deyip miras hukukuna göre dedenizin mallarını talep ediyorsunuz. Mahkeme, sizin o tapu sahibinin mirasçısı olup olmadığının nüfus kayıtlarıyla ispatını istiyor. Bunun için de Osmanlı dönemi nüfus kayıtları kullanılıyor. Köylerde hâlen mera davaları vardır. Bununla ilgili muhtarlar mahkemeye giderler. Mahkeme dava konusu meranın Osmanlı döneminde hangi köyün toprağı olduğu hususunda Osmanlı Arşivine yazı gönderir ve bunun araştırılarak cevap yazılmasını ister. Bunun için biz burada defterlere bakıyoruz. Aynı işlem tapu kadastro için de geçerli. O kayıtlar esas alınıyor. Ve bu şekilde onların malları veriliyor. Aynı şekilde bizim nüfus arşivimiz var. Nüfus arşivinin bir kısmı bizde bir kısmı da Vatandaşlık ve Nüfus Genel Müdürlüğünde. Oradakiler de hala kullanılır. Bunlar bizim tapularımız.

Savaş sırasında bir yer ele geçirildiğinde önce oranın arşivini yakıyorlar. Geçmişi ile bağını kesiyorlar. Bizim Kıbrıs Vakıfları ile alakalı derneğimizin bir çalışması oldu. Oradaki vakıf defterlerini biz günümüz Türkçesine çevirdik. Bir 15 sene falan oldu. Şu andaki Kıbrıs görüşmelerinde bizim çevirisini yaptığımız defterler kullanılıyor. Çünkü Rumlar ne diyor, buralar bizimdi. Ama nasıl diyorlar; “İşte burada falanca oturuyordu burası o yüzden bizim.” Ama biz diyoruz ki “Falancanın oturduğu yer zaten bizim malımız.” Biz, tapusunu ortaya koyuyoruz. Şu andaki görüşmelerde de bahsettiğim çalışmalar kayıt olarak kullanılmaktadır. İşte arşivlerin kıymeti budur.

Kurumlarda arşivlerin kıymeti biliniyor mu? Yeni yeni bilinmeye başlandı ama hala bilhassa

Anadolu'daki nüfus idarelerinde birçok nüfus defterlerinin Osmanlıcaları vardır. Onlar daha sonra yine bir kanunla toplandı. Bazen ihbar geliyordu “ben bunları çöpte buldum” Ama nasıl çöpte buluyordu, nüfus memuru arşiv temizlerken köşede çuvalda bir şey duruyor, sandığın içinde bir gün açıyor bakıyor anlamadığı Osmanlıca bir şey var. Pek de ihtiyaç olmadığını düşünüyor. Ya bu şekilde çürüyorlar ya da alıyor çöpe atıyor. Bilinç olmadığı için böyle bir durum yaşanıyor.

Osmanlı'da nüfus defterleri iki kayıt tutulurdu. Bu yüzden Anadolu'da nüfus defterleri var. Biri bulunduğu yere bırakılır biri başkent olan İstanbul'a gönderilirdi. Bahsettiğimiz defterler kendi yerlerinde kalanlar. Çünkü Anadolu'da da nüfus kaydı devam ediyor bazısı geliyor nüfus kaydı istiyor. Deftere bakılıp nüfus kaydı çıkarılıp veriliyordu o zaman. Veyahut öldüyse öldüğüne dair kayıt düşülüyordu. Onun için orada duruyordu o defter. Ama cumhuriyet sonrasında bunların kıymeti bilinmediği için birçoğu tahribata uğradı, yırtıldı, atıldı. Ama şimdi bilhassa üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi bölümleri faaliyete geçtiğinden bu yana bu bilinç geliyor. Yanlış bilmiyorsam on bir üniversitede Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü var. Anadolu'nun birçok yerinde de artık bu bölüm var bu sevindirici bir şey. Çünkü bilinçli arşivciler yetişiyor. Eskiden arşivci neydi? Memurun biri görevlendirilir, burayı onun idare etmesi söylenirdi. O da kendisine göre bir sistem oluşturup o şekilde idare ederdi. Eğer o memur orada olmazsa hiçbir belge bulunamazdı. Adliyenin arşivlerinde de benzer bir durum söz konusudur. Yani arşivi bilen sadece bir kişi söz konusudur.

Ama şimdiki sistemde sizler bir sistemin üzerinde belgelerin nasıl tasnif edilmesi gerektiğini dosyalamanın rafa yerleştirmenin bir sistemi olduğunu hatta bunlar dijitalleştirilecek ise nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini biliyorsunuz. Sizler yarın bir gün çalışmaya başladığınızda belirli bir kişiye gerek kalmadan sistem itibarıyla oradaki yetkililer aradıkları dosyaları belgeleri bulabilecek. Bu çok güzel bir gelişme bence. İnşallah bundan sonraki dönemlerde de sizler bu arşivcilik mesleğini daha da ileriye taşıyarak

kurumların arşivlerine sahip çıkarsınız.

Soru 2) Endüstri 4.0 çağındayız. İlerleyen zaman ve gelişen teknoloji ile birlikte yapay zekâ kavramı hayatımızın bir parçası haline gelecek. Peki, sizce arşivler için ne gibi bir faydası olabilir veya zararları olabilir mi?

Sorunuz için teşekkür ederim. Modern anlamda yapay zekâ ile birlikte dijital alem diyelim, bizlerin yeni yeni tanıştığı bir dünya. Arşivcilik ile ilgili ilintisini tespit etmek ve bilinir kılmak için biz bu sene Türk Arşivciler Derneği olarak Arşivcilik Günü Etkinliğinin konusunu “Yapay Zekâ ve Arşivler” olarak belirledik.

Arşivcilik Günü Etkinliği nedir diye bir soru akla gelebilir. Osmanlı döneminde arşivlerin kurumsallaştığı ve adının konulduğu dönem 1845 yılıdır. Osmanlı, arşivinin ismini Hazine-i Evrak olarak koymuş. Çok enteresan evraka hazine kadar kıymet veriyor, evrak hazinesi diyor. Zaten Osmanlı'nın klasik dönemde kendisine ait bir tasnif sistemi vardı. Bu sisteme göre aranan belgeler bulunurdu. Geçmişte Türk devletlerinde arşivcilik aslında gayet ileri bir durumdadır. Demin de bahsettiğimiz gibi örneğin Moğollar Anadolu'yu işgal ettiklerinde kütüphaneleri ve arşivleri yakmışlardır. Bu yüzden Selçuklu döneminden arşivimiz yoktur veyahut bizde yoktur; farklı ülkelerde vardır. Bu kayıtlar savaş ve yangınlardan dolayı kaybolmuştur. Balkanlarda yüzyıllar boyu hüküm sürmüştü orada toprak kaybı olunca bir kısım arşiv malzemesini getirebilmişiz, bir kısmı orada kalmış. Karşı taraf arşiv malzemelerini yakmış, hafızayı yok etmiş.

Osmanlı Arşivi 1845'te kurulduğu için biz de bir farkındalık yaratmak ve bu tarihin hiç olmazsa arşivcilik mesleğinin bir miladı olmasını istediğimizden kuruluş iradesinin çıktığı günü ve haftayı Arşivcilik Haftası, Arşivcilik Günü gibi düşündük. Buradaki amacımız da arşivcilik mesleğine bir tarz getirmek, arşivcilik mesleğine farklı bir yol vermek, mesleki anlamda bir milat koymaktır. Biz bu yıl bu miladın 173.üncüsünü kutladık. Ve bu bizim 14. Etkinliğimiz oldu.

Biraz önce de söylediğim gibi “Yapay Zekâ ve Arşivler” konumuzdu. Hatta General Mobile'ın AR-GE biriminde çalışan bir hanım arkadaşımız yapay zekâyı anlattı. Çok şaşırdık. Çin'de yapılan bir robottan bahsetti, bu robotun kendi kendini yenilediğini mevcut yazılımından kaynaklı kendi kendine hafızasını geliştirebildiğini ve sonunda da bu robotun “Kahrolsun Çin! Yaşasın Amerika. Ben Amerika'ya Taşınmak istiyorum” dediğini anlattı. Robotun fişini çekmişler. Bu, çok enteresan bir şey. Yapay zekânın sonu nereye kadar onu ben de kestiremiyorum. Ama arşivlerle olan ilişkisini hocalarımız anlattı. Orada da biz şunu gördük ki evet, arşivler teknolojiye uymalı; bir şekilde teknolojik çağda arşivlerin yönetim sistemleri, arşivleme sistemleri bu teknoloji çağında yerini almalı. Bununla alakalı çalışmalar evet var, Türkiye'de henüz yeni yeni dijitalleştirme olgusu oluşmaya başladı ki bence dijitalleştirme yapay zekânın alt yapısını oluşturuyor. Dijitalleştirmede kullanılan yazılımlarla arşivler daha farklı yönde değerlendirilebilir diye düşünüyorum. Bunun zararı var mı? Teknolojik her buluşun elbette ki zararı da var. Ama sonuçta teknolojik aletleri insanlar geliştiriyor ve yine insanlar kullanıyor. Bu, aslında insanın nasıl kullandığı ile alakalı. Örneğin internet, dünyayı artık çok küçük bir yer haline getirdi. Dünya artık bir bilgisayarın veya telefonun camında. Yurtdışındaki bir yayını naklen burada izleyebilme fırsatımız var artık. Bu, teknolojinin en son nereye geldiğini gösteren çok güzel örneklerden biri. İnsan teknolojiyi nasıl kullanırsa teknoloji o yönde değerlendirilir.

Teknolojinin çıkma sebebi aslına bakıldığında savaşlardır. Askeri ihtiyaçlardan dolayı teknoloji ve internet ortaya çıkmıştır. Daha sonra sivilleşmiştir. Günümüzde ise artık sivil teknoloji, askeri teknoloji geçti. General Mobile AR-GE departmanında çalışan arkadaşımız Silikon Vadisi'ne gittiğini ve bir dönem orada çalıştığını söyledi. Teknoloji bizim gördüğümüz ve duyduğumuzun çok daha ilerisinde. Bu teknolojiyi üretenler ise bunu bekletiyorlar. Mevcut teknolojilerin tüketilmesi ekonomiye katkı sağlaması para kazandırması gerekiyor. İnsanlar bu teknolojiye doyunca da bir üst model teknoloji piyasaya sürülüyor. İnsanoğlu bu konuda doyumsuz olduğu için her yeni çıkan teknolojik ürüne sahip olmak istiyor. Bunun en güzel örneği devamlı bir üst modeli çıkan telefonlara olan talebin yoğunluğudur.

Yapay Zekâ işin aslına bakarsak beni korkuttu. Çünkü bir tık sonrasında yapay zekâ ile elde edilen robotlar aletler bize hükmedecek mi? Tabii sonuç olarak biz onların fişini çekebiliyoruz fakat insanların da kötü niyetli olanları var. Mesela Mustafa'yı öldür komutlu bir robot yapılırsa bu robot sahip olduğu "Yapay Zekâ" sayesinde algoritmalar geliştirerek sadece ismi Mustafa olanları değil Mustafa'nın yanında ikinci bir isme sahip olanları da öldürme girişiminde bulunabilir.

Arşivcilik alanında Osmanlı arşivleri için biz kendi aramızda bu konuyu konuştuk. Herkes çünkü kendi gördüğü üzerinden örnek verir. Biz Osmanlı arşivinde olduğumuz için Osmanlı arşivindeki sistemi biliyoruz. Burada yapay zekâ nasıl kullanılabilir? diye düşündük. Yapay zekâ ile alakalı Osmanlı arşivinin bilgilerine ulaşma; cep telefonu ile ulaşılabilir çeşitli yazılımlarla, cep telefonu üzerinden insanlar kendi evlerinde çalışıp ürettiğini kurumunda görüntüleyebilir. Yapay zekâ sistemleri sayesinde kendi evlerinde üretip bir merkeze aktarabilirler. Yapay zekâ belki bunlardan topladığı bilgileri kitap haline bile getirebilir. Bunlar şu an teknolojinin kazanımları. Benim oğlum bir lojistik firmasında çalışıyor iki hafta oldu. Çarşamba günleri evde çalışacağını söyledi. Şirketlerinin haftada bir gün evde çalışma uygulamasına başladıklarını söyledi. Kurumda yaptığı faaliyetleri evde kendi bilgisayar üzerinden yapacak. Bahsettiğimiz bu teknoloji yapay zekâ ile ne kadar uyuyor dersek, şu anda bizler bildiğimiz kadarını konuşabiliriz. Ben şahsen kendimi "Yapay Zekâ" konusunda konuşacak kabiliyette hissetmiyorum.

Soru 3) Geçmişten bugüne kadar arşiv tarihine baktığımızda fiziksel ortamda korumaların yapıldığını görmekteyiz. Günümüzde artık fizikselin yanı sıra dijital ortamda da koruma ve saklama yapılmakta. Dijital arşivleri sağlıklı buluyor musunuz? Dijitalleştirme süreci nasıl ve ne şartlarda ilerlemeli?

Bu konuyla ilgili yine kendi kurumumuzdan örnek verecek olursam, bizler fiziksel arşivlemeye bir yandan devam ediyoruz, dijitalleştirme çalışmalarımız da var. Biz 1990'ların ortalarında dijitalleştirme konusunu konuşmaya başlamıştık. Şimdi yapay zekâyı nasıl bakıyorsak dijitalleştirmeye de o zaman öyle bakıyorduk. Çünkü o zaman teknoloji bu derece gelişmemişti. Bilgisayarlar bu kadar gelişmiş değillerdi. O zamanlar disketlerin içerisinde bilgi olmasına bile şaşıryorduk. Günümüzde ise bir mercimek tanesi kadar bir belleğe bile artık yığınla bilgi sığdırmak mümkün.

Belki biraz farklı bir konuya değineceğim fakat ben bunu böyle değerlendiriyorum. Kendi dini inancımıza göre bizim de yaptıklarımız dünyada kayıt altına alınıyor. Biz küçükken bize sağ ve sol tarafımızda melekler olduğunu ve bu meleklerin koca koca defterleri olduğunu

sağ taraftakinin yaptığımız iyilikleri sol taraftakinin ise yaptığımız kötülükleri yazdığını söylemişlerdi. Bunlara yazıcı melekler deniyor, bunlarla ilgili hadisler de mevcut. Büyüyünce bu fikir bana daha da ilginç gelmeye başladı. Düşündüğünüzde bir insan ömrünün ortalama 70 yıl olduğunu varsayarsak 70 yıl boyunca yaptığı bütün iyiliklerin ve kötülüklerin sağ ve sol tarafta ciltlerce tutulan defterleri olması gerekir. Bu nasıl bir arşivleme diye kendi kendime düşünürdüm. Şimdi geldiğimiz çağda ise bunun ne kadar normal olduğunu düşünmeye başladım. Bir ülkenin hayatını bile bir mercimeğin içine ne koyabiliriz. Teknoloji bence bizi biraz da Yaradan'a yönlendiriyor. Ben hep teknolojiyi bu yönüyle de düşünmüştür.

Osmanlı Arşivlerinde düzenli ve planlı dijitalleştirme 2000'li yıllarda başladı. Osmanlı arşivi bu yönde hep ilkleri yapmıştır. Dijitalleştirmenin bize faydalarını ve zararlarını kendi içinizde hep konuşmuşuzdur. Çok büyük kolaylıklar sağlıyor. Her şeyden önce arşiv belgesi dediğimiz çok kıymetli bir şey. Arşiv belgesinden bir tane var. Daha önce bunlardan fotokopi çekilirdi. Eskiden bilgisayarlar yokken normal yazılı kataloglar vardı bu kataloglardan tarama yapıp belgenin özetine ulaşırdınız. Özetin yanında da belgenin adresi bulunurdu. Bu belgeyi istediğinizde depocu size bu belgeyi bulup getirirdi. Talep ettiğinizde istek fişi doldurup bu belgenin fotokopisini alırdınız.

Belge her fotokopi makinesine girip çıktığında yıpranıyordu. Örneğin araştırmacının elindeki ter bile belgenin hangi kısmına değdiyse o belgenin o kısmını seneler sonra çürütebiliyordu. Şu anda bunların önüne geçmiş bulunmaktayız. Artık araştırmacıya herhangi bir orijinal belge verilmiyor. Eğer ki talep ettiği dijitali olmayan bir belge ise araştırmacı sistem üzerinden talepte bulunuyor ve birkaç gün içerisinde bu belgenin dijitalleştirilmesi farklı bir birimde yapılıyor ve araştırmacı sistemine yükleniyor. Son üç yıldan beri araştırmacı artık orijinal belge ile buluşturulmuyor. Arşivlerin bir de yer depo maliyetleri var. Bu maliyetler dijitalleştirme ile ortadan kalkması veya farklı bir yerde depolama imkânı sunuyor. Bu şartlarda fiziksel arşivlerin kurum içerisinde, kurumun üst katında veya depolarında bulunmasına gerek kalmıyor. İleride bu alanda farklı şirketler ortaya çıkıp arşivin için sizlere depolama yerleri kiralama imkânı sağlayabilirler. Örneğin Taksim'deki bir şirketin fiziksel arşivi Gebze'de depolanabilir. Dijitali ise kendi kurumunuzda kalmaya devam eder. Peki, neden dijitali varken hala fiziksellerini de saklıyoruz? Çünkü dijitalin ömrünü şu an kimse kestiremiyor. 100 sene olabilir 50 sene olabilir fakat bunun herhangi bir kesinliği yok. Herhangi bir hacker saldırısında nereye gideceği; yani güvenlik meselesi hala tartışılıyor.

Dijital ortamdaki güvenlik hala bir tartışma mevzusu. Bilhassa bu bankalar için önemli bir konu. Çünkü hackerlar yazılımdaki herhangi bir boşluktan sisteme sızıp buradaki bilgileri elde edebiliyor. Bizim arşiv belgelerimizin tarihi kıymeti var, farklı bir kıymeti yok. Belki bize kimse saldırı yapmaz fakat arşivlerimiz sadece Osmanlı arşivleri değil. Banka arşivlerinde bulunan kişilerin gizli bilgileri kimlik bilgileri bu yüzden tehlikeye düşebilir. Aynı şekilde hastanedeki gizli bilgiler kişilerin bilgileri tehlike altında olabilir. Her ne kadar yedekleme yapılsa da bunun bir yerde sonunun olduğu, olacağı söyleniyor.

İşin temeline baktığımızda arşivlerin dijitalleşmesi gerekir. Hem araştırmacının ulaşması bakımından hem de kurumların ihtiyaç anında bir tıkla bulacağı bir belge çok önemlidir. Düşünün adliyelerde demin bahsettiğim arşivlerde belgeler raflarda değil yerlerde şu anda. Bunlar dijital ortam eşliğinde oradaki görevli bir tıkla belgenin nerede olduğunu bulabilir.

Hâkim ve savcılar da çoğu zaman mahkemelerde eksik belge nedeniyle mahkemelerin süresini uzatmaktadır. Belki bu sistem olursa daha mahkeme sırasında bile eksik olunan belge anında bulunabilir. Böylece adalet de daha çabuk yerini bulabilir. Bu, hem suçlu açısından hem de mağdur açısından önemlidir. Dijital arşivlerin önemini ben burada bu şekilde de vurgulamak istedim.

Bununla alakalı Osmanlı Arşivinde her yıl daha fazla dijitalleştirme yapılabilmesi için dışarıdan hizmet satın alınıyor. Şu anda arşivin yaklaşık %30'u dijitalleştirilmiş durumda. İnşallah ilerleyen zamanlarda da %100'e ulaşırız.

Soru 4) Özel arşivler tarihin hiç bilmediğimiz taraflarını aydınlatmakta ve kimi zaman bize ışık olabilmekte. Özel arşivlerin öneminin Türkiye’de ne yazık ki çok iyi idrak edilemediğini ve gerek ailelerin gerek ise kurumların özel arşiv meselesini çok ciddiye almadığını düşünmekteyiz. Size göre değerlendirecek olursak ülkemizde özel arşivlere gereken özen ve önem gösteriliyor mu?

Ülkemizde özel arşivler farklı bir yerde. İlk etapta aklımıza gelen bazı kurumsallaşmış şirketler var. Bunlar kendilerine özel arşivler kurmuşlardır. Özel müzeleri ve aile arşivleri var. Bu yaygın mı? Değil. Yapımız gereği arşivden anladığımız eski fotoğrafları ve aile belgelerini saklamaktır. Bunun günümüze yansması nedir? Hem dernek ile ilgili yaptığımız çalışmalarda hem de kitap çalışmalarımızda şunları gördüm; özel arşivler derken kent arşivlerini düşünebiliriz. Ben bunları özel arşiv olarak değerlendiriyorum. Çünkü her kentin bir hafızası olmalı. Özel arşivleri biz burada kıymetli buluyoruz. Belki benim evimde bulunan belgelerin ve fotoğrafların kendi başına bir anlamı yoktur, ama o bölgede o kentle ilgili bir hatıra merkezi kuruluyorsa bunlar bir yap-bozun parçası gibi bir yeri dolduracak. Örneğin benim dedemin Çanakkale’de ve Arabistan’da savaşa gittiğinde kullandığı kılıcı -ben Hatay Dörtüolluyum- Hatay’da kurulan kent müzesine hediye ettim. Şu anda orada teşhir ediliyor. Dedemizin ismi ile bu kılıç şu savaşlarda kullanılmıştır diye sergileniyor. Burada benim kastım hem kendi hafızamı orada görmekten keyif alıyorum hem de oraya gelen insanlar bunu görünce “bu insanlar bizim için savaşmışlar” diye düşünüp tarihe karşı saygı, şehit ve gazilere karşı minnet duyuyorlar. Böylece hafıza tazelenip tarihi bilinç geliştiriliyor. Kent arşivlerinde bizim yaptığımız birtakım görsel malzemeler, üretilen el emekleri, oylar, nakışlar belki mutfak aletleri belki o dönemin çalgıları o dönemin kıyafetleri sergileniyor. Biz bunları hep özel arşiv olarak değerlendiriyoruz. Ve bunların kent arşivlerinde sergilenmesi o bölgenin kendi marka değerini ve kendi kültürünü ortaya çıkarır.

Düşünün Kıbrıs’taki bir kültür ile Erzurum’daki kültür bir yerde buluşuyor. Şaşırsınız, halk edebiyatında bunu görebilirsiniz yine arşivlerde bunu görebilirsiniz. İlk anda baktığımızda Kıbrıs’ta Türk mü kaldı? Kimi Yunan, kimi farklı milletlerden; İngiliz kültürüne aitler diye biri değerlendirme geçiyordur zihnimizden. Ama arşivlere baktığımızda, Kent Arşivi yaptığımızda bunun böyle olmadığını görüyoruz. Kıbrıs’ta kullanılan bir kelimenin Elazığ’da da kullanıldığını görebiliyoruz. Veya benzer bir şekilde Arnavutluk’ta kullanılan bir kelime aynen Elazığ’da da kullanılabilir. Bu da bizim geçmişteki milli yapının ve kültür hazinesinin izlerini gösteriyor. Bunları ortaya koymak için akademik çalışmalar, Kent Arşivleri, kurumsal arşivler ve aile arşivleri Türkiye’de yeni yeni oturuyor. Benim okuduğum bazı makalelerde ve gittiğim yerlerde bunları görüyorum.

Osmanlı döneminde hanedanlık yapmış aileler var. Biz onlara derebeyi diyoruz aslında. Ben

önceden Fettahoğulları ile ilgili arşiv üzerinden aile biyografi çalışması yaptım ve bununla ilgili bir kitap hazırladım. Fettahoğulları, Türkiye'de geniş bir aile; kendi söylemlerine göre yaklaşık 300 bin kişiyi bulduklarını ifade ediyorlar. Bunlar kendileri bir bilince sahipler. Gerekli araştırmaları yapıp nereden geldiklerini nerelere dağıldıklarını bulduk. Bu da bir aile arşivi için çok önemli bir katkı oldu. Buna benzer soyadları meşhur olan insanlar var.

Bizim Osmanlı arşivine gelen insanlar da dedemi veya soyumu araştırmak istiyorum gibi isteklerde bulunabiliyorlar. Bu merak yavaş yavaş insanlarımızda uyandı. Bunun da sebebi Osmanlı Arşivlerinin açılması ve bununla birlikte araştırmacı sayısının çoğalması, yayınların çoğalması, Kent Arşivlerindeki bilgilerin benimsenmesinden kaynaklanıyor. Umarım bundan sonra da bu tür arşivler daha da ileri gider. Ama şu anda bizim istediğimiz aşamada değil.

Soru 5) Bir arşivci için mesleği kadar yaptığı işlerin bilinmesi ve haklarının korunması çok önemlidir. Bunu biliyoruz ve böyle olmasını diliyoruz. Bu anlamda Türk Arşivciler Derneği'nin bize sağladığı ve sağlayacağı değerler, olanaklar nelerdir? Arşiv personelinin özlük ilkeleri nelerdir? Bu konuda sizler çalışanlarınıza ne tür bir bilinçlendirme yapıyorsunuz?

Arşivcilik, Türkiye'de hala bir meslek olarak algılanmıyor. Bizim en büyük sıkıntımız bu. Biz Türk Arşivciler Derneğini de bu yüzden kurduk aslında. Daha önce ismi Tüm Arşivciler Derneği idi. Kurarken Türk ismi alacağımızı hedefimize koymuştuk. Türk'e en benzeyen isim tüm olduğu için Tüm Arşivciler Derneği olarak hayata geçirdik. Çünkü "Türk" ismi kanun gereği İçişleri Bakanlığından izin almadan kullanılamıyor. Belirli bir çalışma ve performansınız olması gerekiyor. Devletin, "Türk" ismini almakla ilgili şartları var ve bu şartların yerine getirilmesi gerekiyor. Bu şartları yerine getirip dosyalayıp İçişleri Bakanlığı'na götürmeniz gerekiyor. Türk ismi de bakanlar kurulunun onayı ile veriliyor. Biz bu safhaları atlattık. Bütün enerjimiz arşivciliği meslek haline getirilmesi üzerine yoğunlaşmakta. Zaten Türk Arşivciler Derneği'nin birinci amacı bu. Bununla beraber Türk kültürünün doğru bir şekilde yayılması ülkemize faydalı eğitimlerin verilmesi de amaçlarımız arasında. Biz buna yönelik eğitimler de veriyoruz. Osmanlı Türkçesi eğitimleri veriyoruz, restorasyon kursları veriyoruz; hem kağıt için hem kumaş için. Ve bu kurslardan gerçekten çok güzel geri dönüşler alıyoruz. Bunlar bizim birer katma değer olarak gördüğümüz şeyler. Belki tek başımıza bu konuda Türkiye'yi belirli bir seviyeye getirmekte yeterli olamayabiliriz. Ancak karınca misali yangına su taşıyoruz. Biz bunu böyle görüyoruz. Arşivciliğin bundan sonra bir meslek olarak görülmesi daha farklı bir boyutta olabilir. Çünkü Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinin performansı aslında arşivciliğin geleceğini belirleyecek. Önceden sadece İstanbul Üniversitesi'nde bu bölüm vardı ve Osmanlı Arşivine personel yetiştirmeye odaklı bir eğitimleri vardı. Daha sonra bunun yanına modern arşivcilik ve kütüphane dersleri, dijitalleştirme ile ilgili dersler konuldu. Yani Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü kendini geliştirdi. Bu kadar akademisyenin olduğu on bir üniversitede bölüm; bölümlerdeki hocalar, dekanlar, rektörler bunun meslek haline gelmesi gerektiğini siyasetçilerle paylaşmalılar. Çünkü kamunun gözünde arşivcilik bir memuriyettir. Memurların özlük hakları temelde aynı olup ayrıntıya indikçe değişiyor.

Bizim arşivciler için istediğimiz özel özlük hakları ise belirlidir. Arşivler ülkemizde hep depo gibi olur. Bu yüzden de çalışma ortamları çok sıkıntılıdır. Bu ve bunun gibi çalışma

ortamlarından kaynaklanan zorluklar arşivcilere ayrı bir ücret verilmesini gerektirir. Örneğin bazı arşivlerde kemirgenler ve kurtçuklar, güveler için ilaçlama yapılıyor, zehirler konuyor. Arşivde çalışan personel bu havayı soluyor ve bununla ilgili çeşitli cilt ve solunum yolu hastalıklarına maruz kalıyorlar. Arşivcilerin bu yüzden emeklilik sürelerinin kısaltılması gerekiyor. Nasıl ki bir radyolog meslek hayatı boyunca uzun süre radyasyona maruz kaldığı için erken emekli oluyorsa, bunun için radyasyon tazminatı alıyorsa arşivci için de aynı durum söz konusudur. Çünkü arşivler genelde tozlu ve demin de söylediğim gibi insan sağlığı için zararlı olabilecek ilaçları/zehirleri barındırıyor. Biz bunları çok zaman raporladık, siyasetçilere verdik, bunlarla ilgili kanunlar hazırladık. Yine de bir şey elde edemedik. Çünkü bir yatırım gücünüz olması lazım. Oraya gittiğinizde siyasetçinin karşısında güçlü bir kurum görmesi lazım. Biz o gücü dernek olarak sağladığımız inancındayız. Ancak günümüzdeki siyasi yapı herhangi bir sivil toplum örgütünü dinleme kabiliyetine sahip değil. Avrupa ülkelerinde (bunu Türkiye'de ki herhangi bir siyasetçiyi eleştirmek için söylemiyorum, mevcut veya önceki hükümetlerde de aynı sıkıntılar söz konusuydu) sivil toplumlar ülkeyi yönlendirir, şekillendirir ve siyasetçiler sivil toplum örgütleri ile daha rahat çalışır. Örgütlü toplum kendisini daha iyi ifade eder ve çözüm yollarını ararken siyasetçilerle tüm üyeleri adına görüşmeler yapar. Derneğimiz 20 yaşına girdi. Bugüne kadar yaptığı etkinliklerle arşivcilik mesleğinin prestijli bir meslek olduğunu ortaya koydu. Bununla ilgili çok geri dönüşler aldık. “Arşivciyi depolarda gidip belge arayan insanlar olarak görürdük. Fakat böyle görülse de arşivci o depoyu gül bahçesine çevirir. “Arşivciler arşivlerdeki kıymetli bilgileri gün yüzüne çıkartıp önümüze koyan bir sisteme sahipler.” Biz bunu dedirtebildik. Bunun siyasetçiler tarafından da bu şekilde algılanıp buna yönelik çalışmaların yapılması gerekiyor.

Sizler, yani Bilgi ve Belge Yönetimi öğrencileri çoğaldıkça derneğe destek verdikçe derneğin gücü artacak. Türk Arşivciler Derneği, ülkemizde bu sahada tek yetkili dernek olmasına rağmen üye sayımız istediğimiz düzeyde değil. Bu hususta biz de sorumluyuz. Bizim de eksiklerimiz var. Örneğin üye çalışması yapamıyoruz. Gerek zaman yetersizliğinden gerekse maddi yetersizlikler bu çalışmayı olumsuz yönde etkiliyor. Bizim sadece bu konuda çalışan 2 personelimiz bile olsa daha fazla kişiye ulaşıp onları da derneğe üye yapabilirler. En son düzenlenen Arşivcilik Günü Etkinliğimiz bu açıdan çok iyi oldu. Öğrenci kulüpleri, derneğimizi çok güzel sahiplendiler. Bizim bundan sonraki arzumuz öğrencilik döneminizde ve daha sonra meslek hayatınız boyunca da dernek ile bağınızı kesmemeniz. Dernek sizlerin de derneği, yönetimde olun çalışmalara katılın, proje yönetin. Biz bunları arzuluyoruz. Bizim derneğimiz böyle bir dernek. Ben başkanım, ben yönetim kurulu üyesiyim tarzında kimsenin söylemleri olmaz. Tabi ki hukuki yönetim gereği dernek organları seçilir ve belirlenir. Fakat kimsenin bu konuda öne çıkma geride durma gibi bir durumu söz konusu değildir. Ben istiyorum ki Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencileri de gelsinler ve derneğin ucundan tutsunlar.

Öğrencilerimizin dernekle bağının olması ve geliştirmeleri için özel bir karar alarak öğrenci üyelik aidatını yıllık 20 TL olarak belirledik. Normalde ise üyelik aidatımız aylık 20 TL'dir. Ne yazık ki aidat ödenmeden derneğe üye kaydedilemiyor. İstiyoruz ki öğrencilerimiz bir şekilde derneğe üye olsun; sahip çıksın.

Soru 6) Türk Arşivciler Derneği'ne nasıl üye olunur?

Derneğimize üye olmak çok basit. Bizim sadece arşiv mesleği ile ilgili olan değil bu işe

gönül verenler, bu işe destek vermek isteyenleri de biz üye olarak kabul ediyoruz. Arşiv bölümü dışında üye olan arkadaşlarımız da var. Bu mesleğe saygı duyan, bu mesleği çok seven ve bu yüzden üye olan insanlar da var. Sizler bu konuda eğitim görüp ileride de bu mesleğe sahip olacağınız için sizin üyelikleriniz bizim için çok daha kıymetli. Müracaat formlarımız var, bu formları dolduruyorsunuz, biz bu formları yönetim kurulunda onaylıyoruz ve dernek üyeliğiniz başlıyor. Ve bir de aidat formları var. Ödemeleri de bankalar ile ilişkilendirerek tahsil ediyoruz. Elden alınan aidatlar da makbuz mukabilinde alınıyor. Bilhassa siz gençlerin üye olmasını çok istiyoruz. Okulu bitirdiğinizde de dernek ile ilişkinizi kesmemenizi diliyoruz. Yönetime katılın, proje ve fikirlerinizi sunun, etkinliklerimize katılın... Derneğimiz sizlere hep açık. Derneğimizdeki herkes gerçekten çok mütevazı insanlar. Bu yüzden de ben yönetim kurulunda olayım, ben başkan olayım gibi söylemler ortaya çıkmaz. Çünkü dernekteki herkes bir şeyler vermek istiyor, mesleğin bir adım daha öteye gitmesini istiyor. Bu niyetimizi gören akademisyenler de bu konuda bizlere destek veriyor. Örneğin Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi bölümünden Dr. Bahattin Yalçinkaya hocamız bizlere çok destek olmuştur ve olmaktadır. Kendisi aynı zamanda “Arşiv Dünyası” adlı hakemli dergimizin editörüdür ve arşivcilik günü etkinliğinde bizlere çok destek olmuştur. Bu desteği vermesinin sebebi de herhangi maddi bir menfaat göstermeksiz ortada bir çaba olduğunun farkında olmasıdır. Gerçekten de sivil toplum örgütleri veya dernekler, vakıflar hepsi gönüllü kuruluşlardır. İnsanlar bunlar için en kıymetli şeyleri olan zamanlarını verirler.

Kıbrıs Millî Arşiv Müdürü 5-6 ay önce beni aradı ve kurumsal olarak üye olmak istediklerini söylediler. Bu konuyla ilgili tekrar kendileri ile de irtibata geçeceğiz. Zaman konusunda bazen sıkıntılar çekebiliyoruz. Çünkü hem kurumda çalışıp hem de geriye kalan zamanda dernek ile ilgilendiğimiz için çoğu şeye yetişemiyoruz.

Dernek faaliyetlerimizden bir tanesi de her ay düzenli olarak “Türk Arşivciler Derneği Yaren Sohbetleri” adıyla ülke gündemdeki konularla ilgili konferans düzenliyoruz. Bu ayki (Aralık 2019) konferansın konusu Doğu Türkistan. Konuyla alakalı konuşmacı misafirimiz İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi ve aynı zamanda İsa Yusuf Alptekin Vakfı Başkanı Doç. Dr. Sayın Ömer Kul olacak. Geçen ay (Kasım 2019) Suriye’de neler olduğunu anlatmak üzere yine bir konferans düzenledi. Kimi zaman sosyal medyada asılsız haberler ortaya çıkabiliyor. Bu yüzden düzenlediğimiz konferanslar bilgi kirliliği olan konularda bizleri aydınlatıyor.

Dernek faaliyetlerini daha nezih bir ortamda yürütebilmek için yer arayışlarımız var. Bununla ilgili çeşitli kurum ve kuruluşların imkânlarından faydalanmak istiyoruz. Büyükşehir Belediyesi yetkilileri ile böyle bir konu için görüşme yapacağız. Okmeydanı’nda bir dernek binamız var. Ancak imkânları kısıtlı ve sosyal bir mahalde değil. Eskiden yerimiz Sultanahmet’te idi. Oraya gidip gelmek zor oluyor diye dernek Osmanlı Arşivine yakın olsun, gidip gelmesi kolay olsun diye taşındı. Ancak bunun yanlış olduğunu sonradan fark ettik. Çünkü kültürel belleğe hizmet eden bir derneğin yeri yine kültürel bir bölgede olmalıdır diye düşünüyorum. Bu sebeple Osmanlı Türkçesi seminerlerimizi Sultanahmet’te bulunan Türk Edebiyatı Vakfı’na aldık. Bize Ahmet Kabaklı’nın özel odasını açtılar. Restorasyon derslerimiz Okmeydanı’ndaki binamızda veriliyor. Fatih bölgesinde vakıflara ya da belediyeye ait olan bir yer arayışı içindeyiz. Tabii ücretsiz olarak verilmesini talep etmiyoruz. Türk Arşivciler Derneği şu zamana kadar hiçbir cemaate, cemiyete ve hiçbir vakfa bağlı olmadı. Yani Türk Arşivciler Derneği bağımsız bir mesleki dernektir.

Sizden tek ricam arkadaşlarınızla beraber derneğe destek vermeniz. Gelip bir formla ve yıllık 20 TL bir ücretle derneğe üye olmanızı ve dernek faaliyetlerine katkıda bulunmanızı çok isteriz.

Soru 7) Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencilerine ve mezunlarına önerileriniz nelerdir?

Her şeyden önce böyle bir bölümün olması, arşivcilik mesleğinin bir nizamla oturması, sistemleşmeye başlaması çok önemli. Gerek Marmara Üniversitesi'nde olsun gerek İstanbul Üniversitesi'nin olsun gerek diğer üniversitelerde olsun çok kapsamlı ve çok kıymetli hocalarımız var. Bu konudaki tek endişem Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerini açıyoruz; evet, fakat ileride bu öğrenciler bu bölümü bitirdiklerinde ne olacaklar? Bu çok önemli bir soru. Tabi ki de devletin herkesi işe alacak hali yok. Ama şu yapılabilir; kurumlara birer arşivci alınması kanunlaştırılıp alınacak personelin Bilgi ve Belge Yönetimi bölümünden mezun olma şartı getirilebilir. Öğrenciler okul bitince ne yapacağız diyerek gelecek kaygısına çok kapılmamış olurlar. Daha kendi devlet kurumlarımızda “arşivci” yok. Bu sebeple o arşivler düzelmiyor. Bölüm mezunu birisi o arşivde görevlendirilirse hem o arşiv 2-3 yıl içerisinde daha düzenli bir hale gelir hem de kurumsallaşır. Devlete bu bakış açısının getirilmesi için üniversitelerdeki hocaların siyasetçilere ve ülkeyi yönetenlere baskı yapması lazım. Her belediyenin en az bir Bilgi ve Belge Yönetimi bölümünü bitirmiş ehliyetli arşivci istihdam etmesi lazım. Ne yazık ki belediyelerin arşivleri de çok kötü durumda. Bu konuda daha yeni çalışmalar yapılabilir. Örneğin nüfusu daha fazla olan belediyelerin iki arşivci bulundurması zorunlu tutulabilir. Bu konuda eksiklerimizden birisi de tabiri caizse Bilgi ve Belge Yönetimi bölümünün iyi pazarlanamaması, istihdamın sağlanamamasıdır.

Sizlerin de yani bölüm olarak söylemek istiyorum eksiklerinizin olduğunu düşünüyorum. Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinin tedrisatına baktığımızda tarihi arşivcilik ikinci planda kalmış durumda. Daha önce birinci planda tarih arşivciliği vardı bu da yanlıştı. Çoğu öğrenci ben ileride Osmanlı Türkçesi gerekmeyecek bir arşivde çalışacağım diye bir düşünceye kapılabiliyor. Fakat bir arşivciye Osmanlı Türkçesi de gerek; yani bu kültürle de beslenmeleri lazım. Çalışacağınız yerde Osmanlıca belge görmeyecek olabilirsiniz ama bu kültüre sahip olmalısınız. Öğrenciyken gördüğünüz derslerin bazılarını anlamsız veya gereksiz buluyor olabilirsiniz. Ancak gerek meslek hayatınızda gerekse özel hayatınızda mutlaka işinize yarayacak şeyler öğreniyorsunuzdur. Farklı alanlarla ilgili kitaplar okuyun. Mutlaka kendinizi yetiştirin ve lütfen hocalarınıza arşivcilik mesleğinin saygın hale gelmesi için devletle çalışma yapmalarına dair isteklerde bulunun. Bilgi ve Belge Yönetimi bölümleri olarak işbirliği içerisinde olun. Bunun da en iyi ortamı örgütlü bir yapıdır ki bu da Türk Arşivciler Derneği'dir. En önemlisi de işinizi severek yapın. Öğrencilik hayatınızda başarılar diliyor, geldiğiniz için çok teşekkür ediyorum.

ARŞİV DÜNYASI

Cilt: 6 - Sayı: 2

ARŞİVLERDE TANIMLAMA VE ÜSTVERİ: OSMANLI DÖNEMİ BELGELERİ

Dr. Öğr. Üyesi Bahattin YALÇINKAYA

Marmara Üniversitesi

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

yalcinkaya@marmara.edu.tr

Elif Yılmaz ŞENTÜRK (2019). Arşivlerde Tanımlama ve Üstveri: Osmanlı Dönemi Belgeleri. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğretim elemanlarından Dr. Elif YILMAZ ŞENTÜRK'ün 2017 yılında tamamladığı “Osmanlı Belgeleri İçin Bir Üstveri Standardı Çalışması: Meşihat Arşivi Örneği” adlı doktora tezinden ürettiği bu kitap, uluslararası üstveri standartlarında belirtilen üstveri elemanlarının Osmanlı tarihi belgelerinin tanımlanması açısından uyumluluğu/uygunluğu üzerine detaylı bir araştırma içermektedir. Dijital çağda, elektronik ortamda bulunan bilgi ve belgelere erişimin hızlı ve doğru yapılabilmesi için üstveri tanımlamalarının mutlak surette ve açıkça

yapılması gerekmektedir. Bu tanımlamalar, bilgi ve belgelere erişim etkinliğinin artırılmasında kritik öneme sahiptir. Kitap, bu mantıktan hareketle “Meşihat Arşivi Evrakı” ve “Meşihat Arşivi Evrakının Tanımlanması” adlarını taşıyan iki ana bölüm ile tarihi Osmanlı belgelerinin üstveri analizini detaylı bir şekilde okuyucuya sunmaktadır.

Kitabın ilk bölümünde; Meşihat Arşivi'nde bulunan “Padişaha ait belgeler”, “İfta ve kaza organlarınca düzenlenen belgeler”, “Devlet erkânının emir ve arz mahiyetindeki belgeler”, “Merkez-taşra arası yazışmalar”, “Dilekçe ve rapor mahiyetindeki belgeler”, “Şehir içi-daireler arası yazışmalar” ve “Diğer belgeler” olarak detaylı bir sınıflandırma yapılmış ve incelenmiştir. Bu tür tarihi belgelerin tespitinde ve tanımlanmasında kullanılacak üstverilerin belirlenebilmesi için belgesel analiz ve örnekleme yöntemlerinden

faaydalanılmıştır. Söz konusu sınıflandırmanın yapılmasındaki en önemli amaç; tarihi belgelerin stverilerini belirlerken, belgelerin niteliğinin ve tanımının bilinmesini sağlamaktır. Meşihat Arşivi'nden örnekleme yöntemi ile seçilen, yukarıda sınıflandırılması yapılan 1000'e yakın belge tanımlanmış, bu tanımlama işlemi yapılırken Osmanlı tarihi belgeleri için kullanılması gereken stveriler belirlenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümde ise; tarihi belgelerin tanımlanabilmesi için gerekli stveriler; tanımlama düzeyi, kimliklendirme, diplomatik inceleme, içerik, yönetim, erişim noktaları, notlar ve belge eki alanları olarak yedi temel tanımlayıcı bilgi alanına göre gruplandırılmıştır. Seçilen rnekleme ait belge grupları; fon-seri-alt seri mantığında sınıflandırılarak ISAD(G), MODS, MAD, eDuS, TS 13298 gibi ulusal ve uluslararası standartların ilgili üstveri tanımlamalarında kullandığı eşleştirmeler ile analiz edilerek çeşitli stverilerin (tarih, başlık, zet, dil, provenans, muhatap vb.) tarihi belgelere uygunluğu belirlenmeye çalışılmıştır. Her bir düzeyin gerek ulusal gerekse uluslararası standartlar bağlamında detaylandırılması ile sadece Meşihat Arşivi için değil, tüm kamu ve özel arşivlerinde kullanılabilecek bir uygulama rehberi niteliğinde çıktılar geliştirilmiştir.

Geliştirilen yöntem neticesinde; uluslararası ve ulusal standartların içerik bağlamında belgeleri tanımlayabilme kapasiteleri yeterli seviyede görülmüş fakat Osmanlı dönemine ait tarihi belgelerin şekil özelliklerini tanımlayacak uygun stveriler bulunamamıştır. Bunun yanında, tarihi Osmanlı belgelerinin arşiv süreçlerinde kullanımı ve bu süreçlerin yönetilmesi konusunda uzman bilgi ve belge yöneticileri yetiştirebilmek için bu çalışmada önerilen stveriler vasıtasıyla uygulamalı olarak öğretilmesi gerekmektedir. Çalışmanın zgn katkısı olarak; tarihi Osmanlı belgeleri için ilk defa bir üstveri standardı önerisinin getirilmesi ve çeşitli tarihi belgelerin (vukuat pusulaları, mesture varakaları vb.) ilk defa diplomatika açısından incelenmesi söylenbilir.

Tarihi belgelerin standart bir üstveri görüntüleme yapısına kavuşması, özellikle bu alanda araştırma yapanlar açısından daha hızlı ve kolay bir erişim sağlayacak olması bağlamında önemli görülmektedir.

ARŞİV DÜNYASI

Cilt: 6 - Sayı: 2

4. E-BEYAS SEMPOZYUMU BU YIL 10-11 EKİM 2019 TARİHLERİ ARASINDA ANKARA'DA GERÇEKLEŞTİRİLDİ

Burcu YILMAZ
Ankara Üniversitesi BİL-BEM,
brcyilmaz@ankara.edu.tr

Ankara Üniversitesi ev sahipliğinde Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetim Sistemleri Belgelendirme ve Bilgi Güvenliği Merkezi (BİL-BEM), Ankara Üniversitesi Belge Yönetimi ve Arşiv Sistemi (BEYAS) Koordinatörlüğü, Ankara Üniversitesi Bilgi İşlem Daire Başkanlığı ve Bilgi Yönetimi Dergisi tarafından düzenlenen, TÜRKSAT Bilişim, HUAWEI, (İNFOTÜRK – BİLGİBİM) katkıları ve TÜBİTAK desteği ile 10-11 Ekim 2019 tarihlerinde Ankara Üniversitesi Gölbaşı 50. Yıl Yerleşkesi TEKNOKENT Konferans Salonunda gerçekleştirilen “e-BEYAS 2019- Endüstri 4.0 Sürecinde Bilgi Yönetimi ve Bilgi Güvenliği: eBelge-eArşiv-eDevlet-Bulut Bilişim-Büyük Veri-Yapay Zekâ Sempozyumu”nda Elektronik Belge Yönetim Sistemi (EBYS), elektronik arşiv yönetimi, endüstri 4.0 ve bilgi yönetimi, bilgi

yönetimi ve yapay zekâ, bilgi güvenliği ve siber güvenlik, kişisel verilerin korunması ve yönetimi, e-devlet kapısında bilgi ve belge yönetimi, dijital dönüşüm sürecinde belge/bilgi yönetimi için kurumsal mimarilerin geliştirilmesi, bilgi sistemi entegrasyonları, bulut ve yerel veri merkezleri ve benzeri konular alanlarında uzman akademisyen ve uygulamacılar tarafından ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

600’ün üzerinde kişinin katılım sağladığı, 11 oturumda toplam 41 bildiri sunulan Sempozyumda ilgili alanda çalışma yapan araştırmacılar, kamu kurum ve kuruluşları ile üniversitelerin belge yöneticileri, arşivcileri ve bilgi işlem birimlerinin teknik personeli soru, görüş ve önerileriyle katkı sunmuş; bireyler arasında bilimsel ve sosyal etkileşim sağlanmıştır.

Ayrıca Sempozyum kapsamında Üniversite öğrencilerinin fikirlerine, projelerine yer vermek, değerlendirmek ve paylaşmak amacıyla Lisans ve Lisansüstü öğrencilerin poster

sunumlarına yer verilmiş, dereceye giren poster sahipleri ödüllendirilmiştir.

Sempozyum açılışında dijital dönüşümün belge yönetimi disiplini ve yaşamımızdaki etkisine dikkat çekmek amacıyla “Hayatımızdan Çıkanlar ve Çıkma Yolculuğunda Olanlar: Ankara Üniversitesi Müzelerinden...” fotoğraf sergisi düzenlenmiştir. ‘Ulusal Siber Güvenlik Farkındalık Ayı’ olarak ilan edilen Ekim ayı içerisinde 10 Ekim (10.10) ‘Dünya Elektronik Belge Günü’ nde düzenlenen etkinlikte farkındalık yaratmak amacıyla ‘Ulusal Siber Güvenlik Farkındalık Ayı’ ve “Dünya Elektronik Belge Günü”ne yönelik afişler sergilenmiştir.

Sempozyumda sunulan tüm bildiriler çifte körleme yöntemiyle Sempozyum Bilim Kurulu tarafından değerlendirilmiştir. Bilim Kurulu tarafından kabul edilen ve Sempozyum’da sözlü sunumu yapılan bildiri özetleri yayınlanmıştır. Bildiri özet kitabına ve Sempozyum ile ilgili detaylı bilgiye <http://2019.ebeyas.org/> adresinden ulaşabilmektedir.

ARŞİV DÜNYASI

Cilt: 6 - Sayı: 2

2. ULUSLARARASI ÇOCUK KÜTÜPHANELERİ SEMPOZYUMU YAPILDI

Furkan AYDIN

Marmara Üniversitesi

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Y. Lisans Öğrencisi

furkanaydin40@gmail.com

Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü ve Üsküdar Belediyesi işbirliğiyle, 16-18 Ekim 2019 tarihleri arasında, Bağlarbaşı Kongre ve Kültür Merkezi'nde 2. Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu düzenlendi.

Sempozyuma, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürü Hamdi Turşucu, Marmara Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Mustafa Çelen, Üsküdar Kaymakamı Murat Sefa Demiryürek, Üsküdar Belediye Başkanı Hilmi

Türkmen, Üsküdar İlçe Milli Eğitim Müdürü Sinan Aydın, Sempozyum Başkanı Prof. Dr. Asiye Kakırman Yıldız ve çok sayıda ilgili katıldı.

Açılış konuşmaların ardından, açılış konferansı Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mübeccel Gönen tarafından verildi. İTÜ Geliştirme Vakfı Okulları Beylerbeyi Özel İlkokulu öğrencilerinden Koza Balkır'ın sergisinin açılışı ardından, İTÜ GVO Beylerbeyi Özel İlkokulu'ndan Kerem Yıldız ile Marmara Üniversitesi Müzik Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin verdiği konser ile devam etti. Sempozyumda İngiltere, Finlandiya, Norveç, Portekiz, İran, Katar, Sırbistan, Bangladeş ve Katar'dan gelen katılımcılar 67 bildiri ve 27 poster bildiri sunuldu. Sempozyumda ayrıca, çocuk kütüphanelerinde yapılabilecek etkinliklerin uygulamalı anlatılacağı 4 farklı atölye çalışması yapıldı.

Sempozyum Başkanı Doç Dr. Asiye KAKIRMAN YILDIZ

Açılış konuşmasında, Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu Başkanı Doç. Dr. Asiye Kakırman Yıldız "Bu sempozyumun iş birliğinde imzası ve onayı olan, görevi başında vefat etmiş olan çok kıymetli hocam Sayın Ahmet Haluk Dursun'u saygıyla, rahmetle anmak istiyorum. Bu yüzden hem biraz buruk, duygusal biraz mutlu ve en çok da umutluyum aslında. Hemen yanı başımızda bazı sıkıntılar yaşanıyor ve o çocukların günlerini kurtarmaya ama bir taraftan da çocuklarımızın yarınlarını var etmeye çalışıyoruz. Bunu kütüphanecilik alanında düşündüğümüzde, 'Elimizi taşın altına koyup biz ne yapabiliriz?' diye baktığımızda aklımıza tek bir çözüm noktası geliyor, çocuk kütüphaneleri. Çünkü çocuk kütüphaneleri bir ülkedeki bütün çocukları ve ailelerini eşit şartlarda kucaklayan, ücretsiz, kamu destekli tek kurum" ifadelerini kullandı.

"Sempozyum çocukların esenliği için düzenleniyor"

Millî Eğitim Bakanlığının Türkiye 2023 vizyonu için, okul öncesi eğitim konusundaki çalışmalarını hatırlatan Yıldız, bakanlıkla ortak paydada buluştukları için "Çocuk Kütüphanelerinde Okul Öncesi Dönem" temasını seçtiklerini aktardı.

Yıldız, sempozyumu çocukların esenliği için düzenlediklerini vurgulayarak, şunları kaydetti:

"Çocuk kütüphanelerinde okul öncesi dönem için özel bir alan ayırmak, çocukları aileleriyle beraber faydalanabilecekleri faaliyetlerde buluşturmak ve iyi eğitim gören çocuklarla görmeyen çocuklar arasındaki bu farklılığı en aza indirmek gerekiyor. Bu konuda yapabileceğimiz şeyler var ama bunların hiçbirisi tek başına olmuyor. Kurumlar ve kişiler arası iş birliği gerekiyor."

Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürü Hamdi Turşucu da Üsküdar Belediyesince açılan Nevmekean Kütüphanelerinin önemli bir örnek teşkil ettiğini dile getirdi.

Turşucu, halk kütüphaneleri konusunda yerel yönetimlerin somut adımlar attığına işaret ederek, "2017'de düzenlenen Çocuk Kütüphaneleri Çalıştayı'yla başlayan bir serüven var. Bu serüven bundan sonra da çok daha uzak ufuklara doğru devam edecek. İki senede bazı öneriler ve kararlar alındı. Biz Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü olarak, not etmeyi, dinlemeyi, öneri almayı, eleştirilmeyi seviyoruz. Çünkü öğrenen bir örgütüz. Aldığımız notlardan bir tanesi 'Bebek Kütüphaneleri'ydi. Karabük, Tekirdağ ve Tokat'ta bebek kütüphaneleri açtık. Ben de ilk başta olur mu olmaz mı diye düşündüm fakat o kütüphaneleri bir görün. Biz bebekle birlikte özellikle anneye ulaşmak istiyoruz" diye konuştu.

Kütüphanelerdeki üye sayısı 3 buçuk milyona yaklaştı

Havaalanı ve gar gibi farklı yerlerde kütüphaneler açtıklarına dikkati çeken Turşucu, yerel yönetimlerle iş birliği yaparak mevcut kütüphanelerin işlevlerini de artırdıklarını belirtti. Turşucu, kütüphanelerde 5 yıl önce yaklaşık 885 bin olan üye sayısının 3 buçuk milyona, 3 milyon 600 bin civarındaki ödünç verilen materyal sayısının 12 milyona yaklaştığını sözlerine ekledi.

Sempozyumda konuşan Üsküdar Belediye Başkanı Hilmi Türkmen, "Bu yılki sempozyumda özel bir konu daha seçilmiş, okul öncesi dönem. Gerçekten çok özel bir sempozyum bu yönüyle de. İşin içerisinde çocuk var, kitap ve kütüphane var, bir de okul öncesi daha doğumdan örgün eğitime kadar dönemi kapsayan çok özel bir dönem var. Dijital dünya kitapların, kütüphanelerin biraz saltanatını salları gibi yapsa da kitabın yerini hiçbir şey tutamaz. Bu işin sadece bakanlık, üniversiteler, milli eğitim gibi kurumların değil toplum olarak hepimizin işin içinde olmamız gerektiğine inanıyorum. Bu işin bir diğer ayağı da yerel yönetimler. Üsküdar Belediyesi olarak Nevmekân Kütüphanelerimiz güzel bir örnek teşkil ediyor. İnşallah sayısını arttırmaya devam edeceğiz. 2020 yılının ilk aylarında Nevmekân Kütüphanelerimizin 3.'sünü açıyoruz. Bizler biliyoruz ki belediyeler yol, park, temizlik yapar. Ama bizim için bunlardan daha önemlisi çocuklarımızın geleceğine dair yaptığımız hamlelerdir. Biz bu anlayışla görevlerimizi sürdürmeye çalışıyoruz. Bilgi evlerimiz, gençlik merkezlerimiz, YÖK onaylı Çocuk Üniversitemiz var. Çocuklarımız, ailelerimiz mutlu, bizler de mutluyuz" şeklinde konuştu.

2. Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu, 19 Ekim'de Semsipaşa İlçe Halk Kütüphanesi gezisi ile son buldu.

ARŞİV DÜNYASI

Cilt: 6 - Sayı: 2

KUVVE-İ HAFIZADAN YAPAY ZEKÂYA: DİJİTAL GELECEKTE ARŞİVLER VE ARŞİVCİLER

Hatice OLGUN

Marmara Üniversitesi

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü 4.Sınıf Öğrencisi

htcolgun29@gmail.com

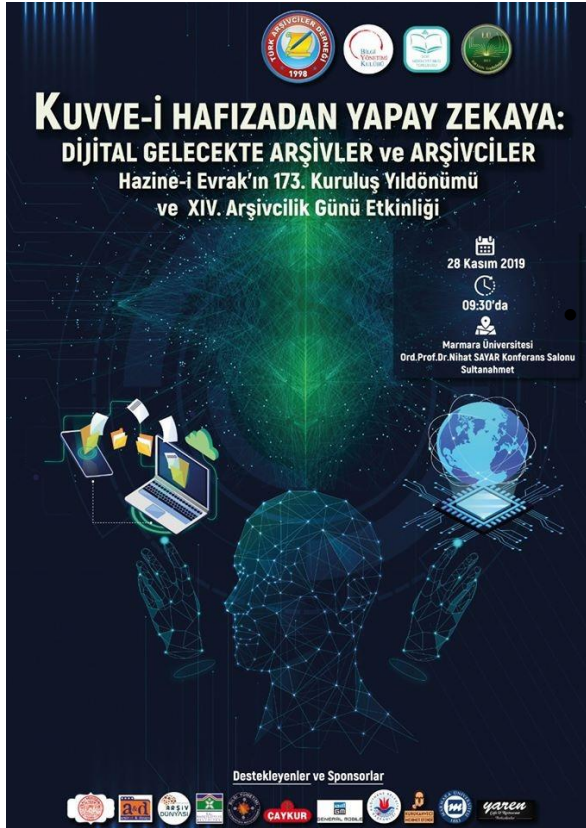
Büşranur KARAPINAR

Marmara Üniversitesi

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü 4.Sınıf Öğrencisi

bsr.krpnr@hotmail.com

Hazine-İ Evrak'ın 173. Kuruluş Yıldönümü Ve 14. Arşivcilik Günü Etkinliği Sunum Özetleri

Açılış Konuşmacısı: Prof. Dr. Erhan Afyoncu (Milli Savunma Üniversitesi Rektörü) Konuşması:

Arşivlerde “Yer problemi ve Arşiv Yasası bulunmaması” nedeniyle sorunlar yaşandığını vurgulamaktadır.

Erhan Afyoncu’nun arşivcilere tavsiyeleri:

Mevcut kataloğu en hızlı ve en hatasız şekilde arşivcilerin ve tarihçilerin birlikte çalışarak yenilemesidir.

Davetli Konuşmacı: Muzaffer Gölcü (General Mobile Genel Müdürü) yerine Hüsne Arıkan “Günümüzde Yapay Zekâ Uygulamaları ve Yapay Zekânın Geleceği” Konuşması:

İnovasyonun temel taşı tarihte yaşanan üç büyük olaya bağlamaktadırlar. Bunlardan ilki “kâinatın oluşumu”, ikincisi “yaşamın başlangıcının olması” ve üçüncüsü ise “yapay zekânın ortaya çıkışıdır”.

Yapay zekânın felsefesi, “üzerinde incelenen konu zekânın ve zekânın fonksiyonlarının makinelerle kazandırılıp kazandırılmayacağıdır”.

1997 yılında IBM’in ürettiği Deep Blue adlı bilgisayarın o zamanın dünya şampiyonu Garry Kasparov’u yenmiştir. Google DeepMind tarafından geliştirilen Go oyununu

oynayan program “AlphaGo” profesyonel bir Go oyuncusunu yenmiştir. Daha sonraki zamanlarda başka yapay zekâlar da geliştirilmiş ve yapay zekâlar arasında satranç şampiyonaları düzenlenmiştir.

Microsoft, “İnsan dili inceliklerini öğrenmek için “ Twitter karakteri çıkarmış ve bu karaktere sadece İngilizce dili tanımlanmıştır. Daha sonra kötü duruma geldiği için (Naziliği doğru bulması gibi) kapatılmıştır. Aynı şekilde Çin’de de çalışmalar olmuş ama aynı durumlar yaşandığı için kapatılmıştır.

Amazon, bir milyar dolar ödül koyarak yirmi dakika boyunca insanla konuşabilecek bir yapay zekâ geliştirilmesi istenmiştir. Fakat sadece insanlara özgü olan sağduyu yeteneği bulunmadığından dolayı gerçekleştirilememiştir.

Alice ve Bob karakteri ise iyi pazarlık etmesi için üretilen yapay zekâ sistemleridir ve sadece İngilizce dili tanımlanmıştır. Fakat sağduyu yetenekleri olmadığı için düzgün cümleler kuramamışlar ve kendi aralarında yeni bir dil geliştirmişlerdir. Bu dil insanlar tarafından anlaşılamadığından ve ileride kötü bir sonuç doğurmaması için kapatılmıştır.

Sophia karakteri ise Suudi Arabistan tarafından vatandaşlık verilen ilk robottur. Gözlerinde bulunan kameralarla konuştuğu kişinin yüz ifadesini algılar ve duygularını karşı tarafa aktarır. Aynı zamanda duyduğu kelimelerle yeni algoritmalar geliştirir. Örneğin “Köpek ve Kedi “ kavramlarını duyduktan sonra algılayıp bir hayvan kategorisine koyar. Sağduyu yeteneğini robotlara aşılama çalışmaları 35 yıldır devam eden bir çalışmadır ama ilerleme sağlanamamıştır.

Yapay zekâ başta depo lojistik olmak üzere en çok sağlık alanında kullanılmaktadır. Sağlık alanında cilt kanseri tanılarında, hücre kontrollerinde, kalp krizi teşhisinde ve hangi hastalıklara yakalanılacağına %97 oranında tespitini sağlamıştır.

Yapay zekâ çalışmaları ilk olarak Çin’de “Asistan Doktor Al“ robotu ile ortaya çıkmıştır.

Yapay zekâ günlük hayatta en çok telefonlarda (teknolojik aletlerde) öne çıkmaktadır.

“Isaac Asimov-3 Robot Yasası “ Üç Boyut Yasasında:

- 1) Bir robot, insanlara zarar veremez.
- 2) Bir robot, ilk yasayla çelişmedikçe insanları korur.
- 3) Bir robot, ilk ve ikinci yasayla çelişmedikçe kendi varlığını korumakla mükelleftir.

Daha sonra “Bir robot, insanlara zarar veremez ve zarar vermesine müsaade edemez. “ şeklinde 0’ıncı bir yasa daha eklenmiştir.

NeuraLink, Elon Musk’ın insan beynini bilgisayara bağlamaya çalışan 2016 yılında kurulmuş nöroteknoloji şirkettir.

10 Temmuz 2018’de Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı’na bağlı “Dijital Dönüşüm Ofisi” açılmıştır. Ofis bulut bilişim, yapay zekâ ve otonom robotlar alanında çalışmalar yapmak için kurulmuş, “Dijital Türkiye” altyapısının oluşturulması planlanmıştır.

Farkındalık için şu soruları sorabiliriz:

- 1) Bilgisayar neler yapamaz?

- 2) Teknolojinin sunacağı olanaklarla, temel değerimizi ve hayatımızı dengede tutabilecek miyiz?
- 3) Makineyi programlayabiliyorsak insanı neden programlamayalım?
- 4) Eğitimi hap haline getirsek ve belli bir yaştan itibaren çocuklara versek?
- 5) İnsanların programlama dili nedir?
- 6) Kendisi bir şey isteyecek mi?

1. OTURUM

Prof. Dr. Fahrettin Özdemirci “Bilginin Yapı Taşı Olarak Arşivler- Yeni Nesil Arşivciler- Yapay Zekâ ve Ötesi...”Konuşması:

Bağımsızlığı temsil eden yapı taşları “ Milli Arşiv ve Milli Kütüphane”dir.

Arşiv, belgelere güveni ve devletin kalıcılığına inancı temsil eder.

Arşiv ve Belge Yönetimi iş ve işlem süreçlerine “ Yapay zekâ, Makine öğrenmesi, Robotik süreç otomasyonu ve Kuantum teknolojilerini “ uygulamak zorundadır.

Bilgi Yönetim sistemleri görülmektedir. Bu sistemlerde en önemli faktör ise “ yetkili erişim”dir.

EBYS ve E- Arşiv sistemleri, kurumsal bilgi sistemlerinin omurgasını oluşturmaktadır. Kurumlar açısından baktığımızda bir dönemin başlangıcıdır ve bir dönüşümü tanımlamaktadır. Örgütlerdeki dönüşüm esasında EBYS vardır.

Günümüzde bilgi üretimi, bilginin güvenliğine göre daha kolaydır. Bilginin güvenliği pahalılaşmaktadır.

Yıkıcı teknolojiler, klasik düzeni yıkmaktadır. Bu teknolojiler “ RPA(Robotik Süreç Otomasyonu),Dijital Asistanlar ve Metal Yakalılar (Mavi Metal Yakalılar ve Beyaz Metal Yakalılar)” dır.

RPA, belge akış süreçlerinde ve EBYS dosyalama süreçlerinde kullanılmaktadır. En önemli özelliği mevcut akış süreçleri kendi izleyerek daha sonra kendisi tanımlar. Diploma eklerinde kullanılmıştır. Diploma eklerinde kullanım amacı ise diplomadaki hataları en aza indirmektir. Örneğin, Ankara Üniversitesi Diploma eklerinde RPA kullanılmıştır. RPA, ilk olarak sistemde diplomayı açıp görüntüleyerek bilgileri kontrol eder. Daha sonra kaydederek e- imza işlemine göndermektedir. RPA, iki kere sistemde kontrol sağlamaktadır: İlk kontrol Öğrenci işleri- EBYS arasında ve İkinci kontrol ise EBYS-E-İmza aşamasında kontrol etmektedir.

Kuantum teknolojileri ile yapay zekâ öne çıkarılmaktadır.

E-BEYAS Merkezi, Ankara’da “ Arşiv Merkezi “ kurulmuştur. Bu merkezle arşivlerde kurumsal veri merkezi olması sağlanmıştır. Özellikle bodrum katı bulunmamaktadır. Çünkü arşivi ve arşivcileri alt katın kötü şartlarından kurtararak üst katta arşivlerin kurulmasına dikkat çekmektedir.

Yapay zekâ, bilgi işlemde araç olarak kullanılmalıdır.

Endüstri 4.0 çağından Endüstri 5.0 çağına geçilmiştir. Yeni nesil arşivciler, bir kurumda neleri yöneteceklerini, neleri kapsama alanlarına alacaklarını iyi bilmelidir. Arşivci aynı zamanda “Veri Bilimci ve Veri Yöneticisi” , Belge Yöneticisi ise “ Süreç Geliştirici, Süreç Tasarımcısı ve Süreç Yöneticisi “ olmalıdır. Devletin bilgilerini devletin kullanmasını sağlamak için yenilikçi teknolojiler bu alana yansıtılmalıdır.

Ulusal Milli Ağ Merkezi ile Kurumsal Veri Merkezi kurulması gerektiğini vurgulamaktadır.

Milli E- Arşiv Bilgi Sistemi şu kısımlardan oluşmalıdır:

- 1) Devlet Arşivleri Araştırma Modülü
- 2) Dijital Arşiv Belgeleri Yönetim Modülü
- 3) E- Arşiv Belgeleri (Elektronik Belgeleri) Transfer Modülü
- 4) E- Arşiv Belgeleri (Elektronik Belgeleri)Yönetim Modülü
- 5) Veri- Bilgi ve Belge Analizi Modülü

Dr. Öğr. Üyesi Türkay Henkoğlu (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü) “Bilgi Saklama Süreçlerinde Yapay Zekâ Sistemlerinin Kullanımına Yönelik Risk Değerlendirmesi” Konuşması:

Yapay zekâ, bilgi saklama süreçlerinin otomatikleşmesini sağlar. Bununla birlikte %80 makine ve %20 insan gücü kullanılmaktadır.

Saklama gereksinimi duyulan bilgilere ilişkin beklentiler nelerdir?

- 1) Korunabilecek dijital kayıt türlerinin genişletilmesi,
- 2) Dijital kayıtların değiştirilmeden orijinal formatlarında korunması,
- 3) Dijital korumanın zorluklarına karşı koyabilmek amacıyla risk yönetiminin uygulanması,

4) Orta vadeli arşivleme çözümlerinin, orta vadeli dijital koruma risklerinin yönetebilmesinin sağlanmasıdır.

Yapay zekâ sistemlerinin kullanım alanları şunlardır:

- Görüntü işleme ve yüz tanıma sistemleri,
- Ses tanıma özellikli ev yardımcılarının kullanımı,
- Tıbbi teşhis ve tedavi geliştirme süreçleri,
- Bir sonraki satın alımın tatmin ve kontrolü,
- Dil çevirileri,
- Otonom araçların ve medikal robotların kullanımı,
- Bilgi – eğlence ve reklam ağlarının filtrelenmesi
- E- posta görüşmelerine dayanarak önerilen takvim girişleridir.

Yapay zekânın tahmin edebilme gücü ve örnek olaya dayalı doğru karar verebilme oranı %80'dir.

Yapay zekâda farklı olan, kontrol kaybıyla zarar verme potansiyeli bulunmaktadır.

Bilgi toplumunun beş temel etik boyutu, “Bilgi hakkı ve yükümlülükleri, Mülkiyet hakları ve yükümlülükleri, Hesap verilebilirlik ve kontrol, Sistem kalitesi ve yaşam kalitesi ”dir.

Yapay zekâ sistemleri, tamamlayıcı sistemlerdir.

Arşivlerin topluma değer sağlaması için gerekli koşullar “ İngiltere Ulusal Arşivi Dijital Strateji Raporu’na göre (2017):

- Erişilebilir olmalıdır.
- Kullanılabilir olmalıdır.
- Anlaşılır olmalıdır.
- Bütünlüğü bozulmamış olmalıdır.

Yapay zekâ sistemlerinin geliştirilme amaç ve kapsamı dışındaki eylemleri gerçekleştirme yeteneğinin küçümsenmesi yapay zekâ sistemlerine ilişkin hukuksal sorunların ortaya çıkmasının temel nedenidir.

Etik sorunları artıran önemli teknolojik eğilimler şunlardır:

- Her 18 ayda ikiye katlanan hesaplama gücü,
- Veri saklama kapasiteleri artarken, maliyetlerin düşmesi,
- İletişim maliyetinin düşmesi,
- Veri analiz tekniklerinin gelişmesi ve
- Bilginin kolaylıkla izlenebilmesi ve kaydedilmesidir.

Yapay zekâda şu işlemlere karşı güvenlik önlemi alınmalıdır:

- Bilişim sistemine girme,
- Sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme veya değiştirme,
- Banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması,
- Yasak cihaz veya programlardır.

Güvenilir yapay zekâ sistemlerinin temel gereklilikleri şunlardır:

- Yasal olmalıdır.(Yürürlükteki tüm yasa ve yönetmeliklere uygunluğu sağlamalıdır.)
- Etik olmalıdır. (Etik ilke ve değerlere uymalıdır.)
- Hem teknik hem de sosyal açıdan sağlam olmalıdır. (Yapay zekâ sistemleri istemeden dahi zararlı olmamalıdır.)

Saklanan / korunan bilgiye yönelik yetkisiz erişim ile oluşan risklerde ve saklanan / korunan bilginin bütünlüğüne yönelik risklerdir.

Elektronik belgelerin delil niteliğine yönelik risk ve tehditler şunlardır:

- Bir belge e- imza ile imzalanmış olsa dahi, belge işlem sürecini gösteren kayıtlar üzerinde değişiklikler yapılabilmektedir.
- İşlem takibine yönelik kayıtların zarar görmesi, belgenin delil niteliği tartışmaya açık hale gelmektedir.

Günümüzde yapay zekâ ile ilgili şu sorulara cevap aranmaktadır:

- Hesap verilebilirlik açısından yapay zekâyı sorumlu tutabilecek miyiz?
- Bu sorumluluk evcil hayvan sorumluluğu gibi mi olacak?
- Yapay zekâ geliştiricisi mi üreticisi mi yoksa kullanıcısı mı sorumlu tutulacak?

2. OTURUM

Dr. Öğr. Üyesi Halise Şerefoğlu Henkoğlu (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü) “Elektronik Ortamlarda Kişisel Verilerin

Korunması ve Yapay Zekâ Uygulamaları: Temel Kaygılar Üzerine Bir Değerlendirme” Konuşması:

Gündelik hayatımızda yapay zekâ şu alanlarda kullanılmaktadır:

- Sosyal Medya Platformları
- Elektronik Belge Yönetim Sistemleri
- Sohbet Botları
- Ev/ Tüketici Ürünleri
- Mobil Uygulamalar
- Akıllı Kişisel Asistanlar
- Çevrimiçi Bilgi Kaynakları
- Öneri Motorları
- Öğrenme Uygulamaları
- Medikal Asistanlar
- Karar Destek Sistemleri

Yapay zekâda “Fırsat mı? Veya Tehdit mi?” soruları öne çıkmaktadır. “Fırsat mı?” sorusuna” İnsanüstü Zekâ / Yaşamı Kolaylaştıran Yapıcı Gücü” içinde ele alınır. Bunlar ise:

- Üretkenliğin Artırılması
- Büyük Miktardaki Verinin Anlamlandırılması
- Yüksek Bilgi İşlem Gücü
- Karmaşık Görevleri Otomatikleştirme
- İş Süreçlerinin Optimizasyonu
- Rekabet Avantajı

“Tehdit mi?” sorusuna “Potansiyel Risk ve Tehlikeler/ Yasal ve Etik Sorunlar” içinde ele alınır. Bunlar ise:

- İnsana İhtiyaç Duyulmayan İşgücü
- Otomasyon- Öğrenmeyen İnsan
- Etik Problemler
- Yasal Sorumluluklar
- Veri Koruma
- Mahremiyet

Akıllı sistemler adıyla sunulan yapay zekâ uygulamaları üzerinde şekillenen ürün ve hizmetlerin, “veri işlemeye dayanarak” kişiselleştirilmiş bir deneyim sunacağı öngörülmektedir.

“Ad- Soyadı, Adres- Konum, Tercihler- Hobiler, Sağlık Verileri, Ekonomik Veriler” gibi kişisel veriler, yapay zekâ uygulamalarının yaşam kaynağıdır.

Kişisel verilerin korunmasında temel ilkeler şunlardır:

- Unutulma Hakkı (Silme)
- Açık Rıza (Onay)
- Amaçla Sınırlılık
- Verilerin En Az Seviyeye İndirilmesi
- Şeffaflık

Kişisel verilerin korunmasına ilişkin küresel çapta herhangi yasal bağlayıcı bir unsur ve denetim mekanizması bulunmamaktadır. Fakat Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR)2016 çıkarılmıştır. Bu tüzükte kişisel verilerin korunması alanında Avrupa Birliği üye ülkelerinin yanı sıra, tüm dünyada kabul gören bir çerçeve plan sunmaktadır.

Yapay zekâ ve kişisel verilerin korunması konularında şunlar yapılabilir:

- Farkındalık, eğitim ve bilinçlendirme
- Kişisel verileri koruma kanunlarının düzenlenmesi / uyarlanması
- Veri koruma konusunda otorite denetim mekanizmaları ile işbirliği
- Veri işleme sürecinin / yaşam döngüsünün değerlendirilmesi
- Kullanıcılara farklı seçenekler sunulması ve seçim yapma şansının verilmesi

Yapay zekâ uygulamalarında büyük hacimli veri setleri şunlardır:

- Profillemeye
- Otomatik Karar Verme
- Nesnelerin İnterneti
- Kamera Sistemleri
- Mobil Uygulamalar
- Konum Verileri
- Satın Alma Alışkanlıkları
- Sosyal Medya Etkileşimleri

Yapay zekâ ile beraber kişisel verilerin korunması için hizmet sözleşmeleri ve gizlilik politikaları oluşturulmalıdır. Fakat bu sözleşmelerin uzun, karmaşık ve içeriği anlaşılamadığından şikâyet edilmektedir. Çözüm olarak kişisel veriler işlenmeden önce kullanıcıya bildirilmelidir. Peki, kullanıcı rızasını/onayını geri çekerse veri silinmesi mümkün müdür? Veriler tek ve benzersiz olduğundan ve yapay zekâ bu verilerden öğrendiği için bunun sonucu ne olacaktır? Bu sorulara cevap aranmaktadır.

Yapay zekâda veri toplanması aşamasında veri minimizasyonu ön planda tutulmalıdır.

Araş. Gör. M. Emin Gedikli (Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü)
“İnsan, Makine ve Arşiv Etkileşimi: Yapay Zekâ ve Makine Öğrenme Algoritmalarının Arşivleme Süreçlerine Etkileri” Konuşması:

Makine öğrenmesi, insanların doğal olarak sahip olduğu, geçmiş deneyimlerden öğrenme yeteneğini, makinelerle veriden öğretme yoluyla uygulayan ve temelde algoritmalara, matematiğe ve istatistiğe dayanan veri analitiği yöntemi olarak tanımlanabilir.

Veri Bilimi, birden çok değişkenlere sahip karmaşık problemleri çözen ve kararların duyulara/ öngörülere göre değil de verilere dayanmasını sağlayan bir bilim dalıdır.

Veri bilimi, “İnsan Kaynakları, Hukuk, Ses- Görüntü işleme, Otomasyon-Operasyon, Otomobil ve Sürücüsüz Araçlar ve Tekstil” alanlarında kullanılmaktadır.

Yapay zekânın belge yönetiminde kullanımı ise şunlardır:

- Belgelerin saklama planlarının otomatik bir şekilde yapılması
- Belgelerin sınıflandırılması
- Belgelerin yaşam döngülerinin kontrol edilmesi

- Belge yönetimindeki üst verilerin çıkarılması, semantik analiz ve sınıflandırma işlemlerinin yapılması
- Belge yönetimi süreçlerinin otomatikleştirilmesi

Elektronik arşivlerin sahip olması gereken özellikler şunlardır:

- Dijital sürdürülebilir bir yapı
- Erişim politikası
- Hassas bilgi, belge ve verilerin şifrelenmesi ve maskeleyme
- Belgelerin güvenilirliğinin sağlanması
- Gelişmiş arama ve sorgulama özellikleri
- Teknik ve teknoloji politikaları
- Ölçeklenebilir bir yapı
- Teknolojik eskimeye karşı tedbirler
- Farklı bir sisteme aktarılmasını sağlayacak formatların desteklenmesi

Günümüzde arşivlerde yapay zekânın kullanıldığı çalışma örnekleri ise şunlardır:

- Osmanlı Arşivleri (Metin okuma, özet ve üst verilerin girilmesi)
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (Elektronik arşiv oluşturulması)
- Özel Sektör (Rekabet ve müşteri memnuniyeti)

Uluslararası alanda ise Google, Facebook, Twitter, Amazon, Microsoft, IBM, Oracle gibi büyük sermayeli uluslararası şirketler de yapay zekâ, büyük veri, makine öğrenmesi gibi popüler alanlarda yoğun bir biçimde çalışmaktadır.

Ramazan Sarı (Big Data Turkey) “Big Data ile Büyük Değişim” Konuşması:

Büyük Veri; verinin analiz edilip sınıflandırılmış, anlamlı ve işlenebilir hale dönüştürülmüş halidir. Verilerin doğru bir şekilde kullanılması hem topluma hem de ticari organizasyonlara fayda sağlar. Ayrıca artık savaşların silah ile değil bilgi ile yapıldığı düşünülmektedir.

Büyük Veri uygulama alanlarına şunlar örnek verilebilir:

- Bankacılık ve Finans
- Sağlık
- Eğitim
- Pazarlama
- Devlet ve Kamu Hizmetleri

IoT cihazlar, sosyal medya hesapları, e-ticaret siteleri büyük veriyi oluşturur. Büyük veri analiz etmeye, analizler ise karar vermeye yardımcıdır.

Özellikle sosyal medya konusunda Google’da bir günde 5 milyar arama yapılıyor, Facebook’ta 4 TB veri üretiliyor, 294 milyar mail ve 65 milyon mesaj atılıyor. Peki, bu veriler ile ne yapılıyor?

Cambridge Analytica ve Facebook işbirliği ile 2016 ABD seçimlerinde kararsız seçmenler tespit edilerek üzerine gidilmiş ve bunun Donald Trump’a zafer kazandırdığı düşünülmüştür.